

No 38 (2013)
ISSN: 1418-7191

Acta Scientiarum Socialium

HISTORIA, OECONOMIA, PAEDAGOGIA, PHILOSOPHIA, SOCIOLOGIA

KAPOSVÁRI EGYETEM / KAPOSVÁR UNIVERSITY
Társadalomtudományi Tanszék / Department of Social Sciences

Acta Scientiarum Socialium

A peer-reviewed journal in the social sciences

A szerkesztőség címe / Address of the Editorial Office

Kaposvár University, Department of Social Sciences
H-7400 Kaposvár Guba S. u. 40.
e-mail: acta.sci.soc@gmail.com
honlap / webpage: journal.ke.hu/asc

Alapító főszerkesztő / Founding Editor-in-chief

HORVÁTH Gyula

Főszerkesztő / Editor-in-chief

MOLNÁR Gábor

Szerkesztőség / Editorial Board

BÁCS Gábor, BARNÁ Róbert, BERTALAN Péter, GÁL Veronika Alexandra,
HAJDICSNÉ VARGA Katalin, KOLONTÁRI Attila, MOLNÁR Eszter

Nemzetközi Tanácsadó Testület / International Advisory Board

ANDERLE Ádám, BALOGH László, FISCHER Ferenc, GULYÁS László, H. SZABÓ Sára,
Igor Vlagyimirovics KRJUCSKOV, Antonio Domingo LILÓN, MOLNÁR Tamás,
MOLNÁRNÉ BARNÁ Katalin, PÓLYI Csaba, Augustín SÁNCHEZ ANDRES, SARUDI Csaba,
SZÁVAI Ferenc, SZILÁGYI Ágnes Judit, SZILÁGYI István

Szerkesztőasszisztens / Assistant Editor

ANDRESZ Katalin

Kiadja / Published by

Kaposvár University, Department of Social Sciences

Felelős kiadó / Managing Publisher

MOLNÁR Gábor

© A szerzők / The Authors
Borítóterv / Cover design © BALVIN Nándor and SZALAI Norbert

Kaposvár
2013

Acta Scientiarum Socialium 38 (2013)
Gazdaságtudományi tematikus szám / Thematic Issue in Economics

„A Kaposvári Egyetem tudományos képzési tevékenységeinek és szakmai műhelyeinek fejlesztése” című, TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0019 azonosító jelű pályázat keretében működő GTK1 szakmai műhely közleményei

Szerkesztette / Edited by
MOLNÁR Gábor és VARGA József

Tartalom / Contents

- 7 Előszó
- 9 A HELYI PÉNZ TÖRTÉNETE, ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA**
- 11 *Szávai Ferenc*
A helyi pénz gazdaságtörténeti vonatkozásai
- 23 *Bánóczy János*
Silvio Gesell és a helyi pénzek
- 45 *Varga József – Madaras Attila*
A helyi pénz kezdeményezések elméleti alapjai
- 59 *Szóka Károly*
A helyi pénz és társadalmi vonatkozásai
- 67 *Wickert Irén – Szarvas-Fekete Tibor*
A helyi pénz számviteli elszámolása
- 77 *Kaufman Ilona*
...de ki szervezze a helyi gazdaságot?
- 83 *Szalay Zsuzsanna Eszter*
Hol terem a kék frank? Lokális pénzfomák, közösségi pénzrendszerek
- 89 *Leitold László – Palkó Sándor László*
Közös értékünk: a balatoni korona
- 101 *Gál Veronika Alexandra – Gáspár Bencéné Vér Katalin*
E-pénz – helyi pénz
- 111 BANKRENDSZER ÉS ETIKA**
- 113 *Balázs Judit*
Az iszlám és a korai globalizáció: a modern pénzrendszer kezdetei

- 121 *Rafiei Arman*
Az iszlám bankrendszer és monetáris politika
- 135 *Falus Orsolya*
A templomosok hitelezési tevékenysége
- 145 *Fekete Orsolya – Tatay Tibor*
A kölcsönzés feltételeinek erkölcsi vonatkozásai
- 153 *Balogh László – Gál Veronika – Parádi-Dolgos Anett – Sipiczki Zoltán*
Kulcs egy alternatív mikrofinanszírozási modell sikeréhez
- 163 *Knoll Gabriella*
Kiút a szegénységből. A Kiútpogram Közhasznú Non-profit Zrt. bemutatása és finanszírozása
- 173 KÖZPÉNZEK, KÖZIGAZGATÁS ÉS TERÜLETFEJLESZTÉS**
- 175 *Ágoston Anita – Balogh László*
A közpénzügyi reformok hatásai
- 187 *Balogh László – Balogh Máté – Ágoston Anita*
Alternatív finanszírozási lehetőségek a közszférában. Elméleti áttekintés és a diákhitel II. példája
- 199 *Hegedűs Mihály*
Paradigmaváltozás szükségessége az egészségügyi rendszerben
- 209 *H. Varga Katalin – Neszményi Zsolt*
A kormányhivatalok (a Somogy Megyei Kormányhivatal) helye és szerepe a magyar közigazgatás fejlődéstörténetében
- 227 *Tóth Erika*
A hazai területfejlesztési források foglalkoztatási támogatásainak vizsgálata Somogy megyében
- 239 *Molnár Eszter – Fehér András*
Tamási leghátrányosabb helyzetű kistérség jelene és kitörési lehetőségei

Előszó

A kötet a Kaposvári Egyetem szakmai műhelyeinek fejlesztését és a tudományos utánpótlás nevelését célzó uniós támogatású projekt eredményeinek disszeminációja.* Jelen kiadványban megjelenő írások egy, a közgazdaságtan főáramától távolabb eső tudományterületen, a Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar Pénzügy és Számvitel Tanszékének és a Nyugat–Magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar Pénzügyi és Számviteli Intézetének közös munkásságát tükrözik. A tanulmányok többsége a 2012 nyarán, Kaposváron az V. Kaposvári Közgazdaságtudományi Szeminárium (KAKTUSZ) keretei között lefolytatott kutatások eredményei, melyek részben az azt követő „A helyi gazdaság fejlesztése – Alternatív finanszírozási stratégiák” workshopon; részben Sopronban, a két egyetem szervezésében lezajlott „I. Alternatív finanszírozási stratégiák” tudományos konferencián hangzottak el.

Az elkészült munkák az alternatív finanszírozás témakörét járják körül, három alterületet felölelve. Az első csoport főként a helyi pénz kezdeményezésének, társadalmi hatásának oldaláról, a lokális pénzrendszerek bemutatásával foglalkozik, áttekintve a helyi pénz elméletének és hazai gyakorlatának kérdéskörét. A hitelezés erkölcsi vonatkozásai nem kerülhetők meg, a globális pénzügyi rendszer világválság idején sem szívesen szenved el a veszteséget.

A tanulmányok második része a bankrendszer etikai kérdéseit tárgyalja, alapvetően az iszlám bankrendszer és a szegények bankja modell elemzésével. Az iszlám bankrendszer gyors terjedése mellett figyelemreméltó az a tulajdonsága, hogy a válság során kevésbé szenvedett el veszteséget, valamint kiemelkedő az anticiklikus működési módja.

A dolgozatok harmadik csoportja a közpénzügyek, közigazgatás és területfejlesztés központi problémáival foglalkozik, különös tekintettel az e területeken zajló reformfolyamatokra. A tanulmányok foglalkoznak a reformok sajátosságaival, a külföldi példák hazai adaptációs lehetőségével, valamint azzal a világméretű folyamattal, amely során a magánszektorban használt módszereket (például teljesítménymérés, kontrollig) igyekeznek átültetni a közzféra gyakorlatába.

A kötet szerkesztése során a Kaposvári Egyetem olyan veszteséget szenvedett el, amelyre nem számított és fel sem foghatott igazán. Balogh László dékán úr hőiesen, csendben küzdve betegségével habilitált, könyvet írt, lektora volt több neves munkának, de nem bírta tovább. Neki csendben mennie kellett tova, nekünk pedig el kell engednünk őt... Nagyon hiányzik a Kaposvári Egyetemnek, az egyetem vezetésének, de leginkább az általa fejlesztett, kialakított karnak.

* A kötet megjelenését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0019 azonosító számú projekt támogatta.

Sok embernek nem elég egy egész élet, hogy megtanuljon adni. Balogh László Kaposváron csak adott. Kiváló ember, szervező, barát volt, aki mindig azt kereste, hogyan segíthet, és nem az ellenkezőjét. Elsősorban példát mutatott a fiataloknak, ebben a kötetben is három tanulmány társszerzője. Generációk kerültek ki kezei közül, miközben új szakokat akkreditáltak és a tudományos kutatásban is elérték a nemzetközi szintet. A kar ma már számos saját nevelésű oktatóval és kutatóval rendelkezik. Nekik mindenképpen példakép e nagyszerű ember. Ugyanakkor kezdetektől fogva egész egyetemben gondolkodott, ha valahol igazítani kellett a szerkezetet, mindig készen állt a segítségre.

Szerencsére sok dolgot tehattünk együtt, a doktori iskola munkájában, idegen nyelvű képzések kialakításában, az egész egyetemi szerkezet formálása terén – s néha valami emberibbet is, Kaposváron vagy éppen Sopronban. Talán a legemlékezetesebb beszélgetésünk a soproni Cézár pincében volt, kiváló borok és ételek mellett. Ha Sopronban járok első dolgom lesz, hogy leüljek ugyanarra a helyre és visszaidézem az elmúlt időszakot.

Balogh Lászlót elengedtük, mert – ahogy Müller Péter írja – az elengedés nem azt jelenti, hogy az ember szíve kihül. Nem azt jelenti, hogy elfelejtjük örökre. Az elengedés azt jelenti, hogy hagyjuk őt szabadon repülni, szállni, a maga útján – abban a biztos reményben, hogy visszatalál majd hozzánk. De amíg nincs itt, mindig hiányzik. És fáj. Hiányzol, Laci!

A kötetet forgatva látszik Balogh László filozófiája: iskolát teremteni, szeretni és támogatni kell a fiatalokat. Ebben a hallatlanul egyszerű, de megvalósítani nehéz feladatban áll kedves barátunk és oktatótársunk üzenete.

A kötetet az ő emlékének ajánljuk.

Szávai Ferenc
a Kaposvári Egyetem rektora

A HELYI PÉNZ TÖRTÉNETE, ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA

A helyi pénz gazdaságtörténeti vonatkozásai

Szávai Ferenc*

Abstract On the role of local currencies numerous controversial articles have been published by now, many of which question its justification. This paper endeavours to grasp its significance and to place it in economic history. Following Gessell the significance of local currencies becomes clearer: besides the European cooperative idea the bank of the poor and the Islamic bank show similar characteristics. Great crises always point to simple solutions. Such solutions are tracked until 2025 by the paper. The hypothesis is that this “old brand new” concept in economic history—local currency—has an important role to play in the present day crisis management.

Keywords local currency, Great Crisis, cooperation, Raiffeisen, monetary banking system, economic history, gentle money, Silvio Gesell

A modern gazdaságtörténet értelmezési kereteit leginkább mikro-, makro- és politikai szinten vázolják fel. Témánk ugyanakkor – a helyi pénz, a helyi gazdaság, duális gazdaság – mikroszinten jelenik meg, döntően a háztartásokat és a vállalkozásokat foglalja magában. A makroszintű megközelítésben a gazdasági növekedést és a szerkezetváltás problémáját helyezik előtérbe, fontos területe a foglalkoztatás, a pénz és tőkepiac, valamint a nemzetközi gazdasági kapcsolatok. A politikai nézőpontból történő vizsgálat elvezet bennünket a gazdasági rend, az állam és gazdaság, gazdasági öngazgatás és ipari kapcsolatok kérdésköréig.

A gazdaságtörténet részterületei közül a vállalkozástörténet, nemzetközi gazdasági kapcsolatok, regionális gazdasági különbségek, népesedéstörténet, agrártörténet, várostörténet mellett leginkább a bank- és pénztörténet keretei adják meg a vizsgálati szempontokat.¹

A 20. század ötvenes és hatvanas éveiben – tudatosan társadalomtudományi minták alapján – alakult ki a társadalomtörténet, fontos dimenziói: a foglalkoztatottság, az ezzel kapcsolatos jövedelem szerkezet, elosztás, nagyság illetve az ezzel kapcsolatos társadalmi presztízs.

A gazdaság- és társadalomtörténet sokoldalúan kapcsolódik egymáshoz. Ennek bizonyítására álljon itt néhány példa: vállalkozástörténet, válság- és konjunktúra tör-

* Kaposvári Egyetem, Pedagógiai Kar, Társadalomtudományi Tanszék
E-mail: szavai.ferenc@ke.hu

¹ Moderne Wirtschaftsgeschichte: Eine Einführung für Historiker und Ökonomen. Hrsg.: Gerold Ambrosius, Dietmar Petzina, Werner Plumpe. Oldenbourg Verlag, 2006.

ténet, gazdasági ágazatok története (kereskedelem, bank, ipar, kézműipar), a szociális és jóléti rendszerek, vagy a gazdaság- és szociálpolitika.²

Az egyik legújabb vita a gazdaságtörténetben a protoindusztrializáció, korai iparosítás az „ipari forradalmat” (egyes szerzők szerint „dinamikus ipari fejlődést” közvetlenül megelőző ipari fejlődés, az ipari tömegtermelésnek a gyáripari termelést megelőző szakasza. A probléma felvetése Mendels nevéhez fűződik, aki úgy vélte, hogy az iparosítást megelőző preindusztriális gazdaság történetét hiba volt ezidáig „elvesztett világgként kezelni”. Az iparosítás folyamata sok helyen az „ipari forradalom” előtt kezdődött meg. Mendels hipotézise az volt, hogy a hatvanas évek végén az „ipari forradalom” paradigmája válságon ment keresztül. 1972-ben a *Journal of Economic History* hasábjain fejtette ki nézeteit. Elhangzott az „első iparosítás” fogalom is. Ebből komoly szakmai viták keletkeztek, de volt, aki már 1971-ben elfogadta a Mendelstől származó koncepciót. A fogalom alatt alapvetően regionális jelenséget értettek, amit régióként kell vizsgálni és nem országosan, ahol az együttműködések elleplezik annak igazi jellegét. Lényeg, hogy a hagyományos kistermelő formák tömegesednek és fokozottan a piac felé fordultak, a kistermelő formákat a kereskedőtöke által összefogó szervezetek (Verlag, megbízóipar) jellemzi. Ezeknek az üzemszervezeti formáknak az élén kétségtelenül a manufaktúrák és a hasonló, több szakmát egyesítő üzemnek „a kortársak elnevezésével fabrikáknak nevezettek” álltak. A kombináció hatására elsőként széthullott a preindusztriális népességalakulás hagyományos önszabályozó jellege. Ugyanakkor az üzemek létesítéséhez és az új gépek bevezetéséhez szükséges tőke a protoindusztrializáció előrehaladtával helyben fölhalmozódott. Többletkezlet jutás - tőketartalékot hozhatott létre. Harmadszor a kereskedők révén a protoindusztrializáció hozzájárult a technikai tudás és tapasztalat felhalmozásához. Olyan edzőtérre vált, ahol az első ipari vállalkozók felnevelkedhettek. Negyedszer a regionális kereskedő mezőgazdasági szektor fejlődése a protoindusztrializáció szakaszában felkészítette ezt a szektort arra a megnövekedett kínálatra, melyet a következő szakaszt kísérő urbanizáció során nyújtania kellett.³

A tradicionális gazdaságtörténet mellett kialakultak más, új iskolák, ilyen volt a kliometria, amelynek alkalmazásáért és kutatásaiért 1993-ban Robert W. Fogel és Douglass C. North Nobel díjat kapott. A mai gazdaságtörténeti iskolák is előszeretettel indulnak ki a gazdasági számíthatóságból, az egyes problémák egzakt számításokkal történő bizonyítása felől.⁴

A gazdaságtörténetben sokszor a válságok hatására születnek jó megoldások a globális pénzpiac bajaira, vagy azok kezelésére. Ilyen volt a Raiffeisen hitelszövetkezeti rendszer, a kontinens szövetkezeti mozgalmának egyik legelterjedtebb formája. Wilhelm Raiffeisen a porosz Rajna tartományban gyakorolta hivatását, mikor 1845. január elsejétől megválasztották Weyerbusch polgármesterévé. A segélyegylet létrehozására a közvetlen előzményt jelentette az 1847. évi igen drága év ill. a kemény tél következtében a Westerwald községeiben beállt éhínség.

Az egyesület főképpen az uzsoraszerű állatkereskedelem ellen kívánt fellépni, de tevékenysége kiegészült a megfelelő pénzüsszegek hitelezésére vetőmag és eszközök vásárlására és gazdasági épületek létrehozására. Kezdetben még csak egy-egy tőkés támogatta Raiffeisent tervének megvalósításában, majd azután rövid idő múlva már állami támogatással szervezhette a takarékos- és kölcsönösövetkezeteit.

² Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó Budapest. 2006. Különösen a Kövér György által írt részre igaz.

³ Mendels Franklin F.: „Proto-industrialization: The First Phase of the Industrialization Process,” *The Journal of Economic History*, 32/1, (1972). The Tasks of Economic History, 241-261

⁴ <http://www.lse.ac.uk/collections/economicHistory/seminars/default.htm> 2012.09.16

A Raiffeisen szövetkezetek gyorsan terjedtek el Ausztriában, Svájcban, majd behálózta a kontinens országait. A Raiffeisen-szövetkezetek előmozdítására 1889-ben birodalmi törvény látott napvilágot, amellyel egy időben a forma eljutott Magyarországra (1885), nem sokkal ezután Spanyolországba, Oroszországba, Hollandiába, Franciaországba és Dániába és a fent említett Svájcba és Ausztriába.

A mezőgazdasági szövetkezetek kontinentális fejlődésén kívül (a fentiek mellett még Anglia, Közép-, Kelet-és Dél-Európa országai) eljutott az USA-ba, Japánba és Indiába, amely országokban a német minta (ott 90%-ban egyesületekben szerveződött) szerint szervezték meg a vidéki takarékos- és kölcsönpénztári szövetkezetek rendszerét. Ezek hasznos közvetítőinek bizonyultak a termelési tényezőkkel karöltve a mezőgazdasági racionalizmus érvényesítésének.⁵

Bár a tőzsdék gyengélkedése és az ingatlanpiac teljesítménycsökkenése rosszul érintette az arab országok hitelintézeteit, a rendszer támogatói szerint a sariá egyfajta beépített védelmet jelent az amerikaihoz hasonló pénzügyi válság ellen. Az iszlám vallás ugyanis tiltja a derivatívok használatát és a túlzott kockázatvállalást.

„A muszlim bankrendszer szépsége az, hogy nem ígér többet, mint amivel valóban rendelkezik. Ezeket a bankokat nem védi az állam, így a gazdaság lassulása esetén szenvednek, de az ügyfelek nem veszítik el mindenüket” – vélte Majed al-Refaie, a bahreini székhelyű Unicorn Investment Bank vezetője.⁶

1934-ben dán mintára alakult a WIR szövetkezet, amely jórészt Silvio Gesell elképzeléseit tükrözte. A szervezet a középrétegek szolgáltató, ipari, kereskedelmi önszervező szervezete volt. A szövetkezet tagjai számára nyitott gazdasági előnyöket biztosító általános bankká vált. Megszervezte a WIR elszámolás forgalmát a jelzálog és kölcsönügyletekre.⁷

Silvio Gesell az emberi munka kizsákmányolását nem a termelőeszközök magántulajdonára vezette vissza (marxizmus), hanem a pénzrendszer szerkezetében rejlő hibákra.

Első röpirata 1891-ben látott napvilágot. A pénzügy reformja mint a szociális államhoz vezető út jelenik meg ebben, Argentína válsága jelentette ehhez a tapasztalati utat. A szociális dilemma okai mellett megfogalmazta a természetes gazdasági rend fogalmát. Adam Smith és a fiziokraták használták ezt, Keynes jóslata 1936-ból a következő volt: „a jövőben többet fogunk tanulni Gesell, mint Marx szellemétől”, ez a jövő még mindig nem érkezett el. Kérdés, hogy lesz-e elegendő időnk a változtatáshoz.

És ezen a ponton lehet mérlegelni, hogy a helyi pénz jelentheti-e, lesz-e olyan hatású vitatémája a gazdaságtörténetnek, mint az előzőek. A kérdésfelvetés globális, az ökológiai egyensúly - és a világgazdasági rendszer egyensúlya - bármikor felbomolhat, s ezt mindenki, gazdagok és nagyon gazdagok, a rendszer eddigi haszonélvezői is meg fogják szenvedni. A küszöbönálló katasztrófa jó alkalom arra, hogy azt teljesen más alapokra építsük egy ökológikus pénz- és gazdasági rendszer jegyében. Tehát a globális válságok idején egy lokális eszköz, ami jótékony hatást gyakorol a helyi szereplőkre. Akik ezzel a témával foglalkoznak, hisznek a helyi pénzek jótékony gazdasági hatásában a kisközösségekre.

Vannak olyan vélekedések is, amelyek szerint a helyipénz-kezdemenyvezések motivációi mögött komoly félreértések vannak.

⁵ Szávai Ferenc: Gazdaképzési rendszerek – A mezőgazdasági szakképzés története a XIX–XX. századi Európában. Pro Pannonia, Pécs. (1996)

⁶ Világgazdaság online 2008. 11.1

⁷ STATUTEN WIRZO – WIR Gruppe Zürcher Oberland. 2. www.wirzo.ch/.../wirzo/Statuten/Statuten_WIRZO.pd..2012.09.16

1. Az egyik komoly érv, hogy nem veszi figyelembe a hagyományos pénzügyi közvetítőrendszer a helyi érdekeket.
2. Nem alkalmas a helyi érdekeket szolgálni, a globális gazdaság érdekeit képviseli, elsősorban azt szolgálja ki, szükség van egy saját pénzrendszerre.
3. A gazdaságban kevés a pénz, ez különösen a helyi közösséget sújtja. Szükség van új pénzügyi eszközök létrehozására.
4. A kamat a felhalmozást támogatja, ezáltal visszafogja a gazdaság növekedését. Az optimálisnál kevesebbet forog.
5. A globális kereskedelem káros, mert elszívja a helyi vállalkozások elől a keresletet, ezáltal munkanélküliséget generál.⁸

Ugyanakkor Gesell szerint 1916 óta kezünkben a megoldás, amely meglepően egyszerű és elegáns, amellet gyakorlati és könnyen érthető: a „természetes gazdasági rend”. Megjelenése óta a könyv ezeket győzött meg (egyesekek alaposan félre is értették), százak fedezik fel, értelmezik és írják le újra és újra, az uralkodó politikai és (köz)gazdasági rend hivatalos képviselői mégsem akarnak tudomást venni róla, s elhallgatással büntetik.

Margrit Kennedy szerint, aki a kiadói előszót írta „A pénz, amelyet nap mint nap használunk, kétféle, egymásnak ellentmondó célt szolgál: egyrészt csereeszköz, a munkamegosztás feltétele, így minden civilizáció alapja; másrészt felhalmozható dolog, s e minőségében akár akadályozhatja is a cserekereskedelmet. Egy zsák alma, ha nem veszik meg, előbb-utóbb elrohad, a pénz azonban, amelyért megvennék, megőrzi eredeti értékét akkor is, ha tulajdonosánál marad.”⁹

Szocializmus és kapitalizmus nem egymás alternatívái, hanem ugyanazon érme különböző oldalai. És a szocialista rendszer kudarcát sem csak a mindenkori döntéshozók alkalmatlansága vagy a korrupció okozta, ahogy azt állandóan hangoztatják. A rendszer bukásához bizonyára ezek is hozzájárultak, de a probléma gyökerei mélyebbre nyúlnak. Az igazi ok pénzrendszerünk működésében keresendő. Margrit Kennedy Gesell nyomán a pénzrendszer hibáit négy alapvető tévedésre vezeti vissza.¹⁰

A szelíd (forgásbiztosított) pénz hatásai függenek attól, hogy milyen körben vezetjük be. Gesell nemzetgazdasági szinten javasolta bevezetni, erre se akkor, se később nem történt kísérlet. Gesell életében is már (az ő aktív közreműködése nélkül) de később is, minden recesszió idején reménykeltő kísérletek indultak helyi, tehát nem nemzetgazdasági szinten. Ezredfordulónk idején, napjainkban is egy ilyen jellegű új hullámnak vagyunk részesei.

Silvio Gesell megfogalmazta, hogy milyen feladatokat kell betöltenie a szelíd (forgásbiztosított) pénznek. Meglepően egyszerű lesz a felsorolás:

1. Biztosítsa az áruk cseréjét
2. Gyorsítsa az árucserét
3. Tegye olcsóvá a cserét.¹¹

Nagyon tanulságos Gesell véleménye a pénzről, alapvetően négy fontos tévedésre mutatnak rá, ami még ma is megfontolás tárgya lehet.

⁸ Helmecci István Nándor – Kóczán Gergely: A „helyi pénznek” nevezett utalványokról. MNB Szemle 2011. április 30. o.

⁹ Silvio Gesell: A természetes gazdasági rend. Szabadföld és szabadpénz révén. Kétezerregy Kiadó, Budapest, 2004. 10. old.

¹⁰ Margrit Kennedy: Gazdasági növekedés és kamattrendszer - Négy alapvető tévedés. KOVÁSZ. VII. évfolyam, 1-2. szám. 2003. Tavasz - Nyár (27-32. oldal). Fordította: Andrásfalvy András.

¹¹ Dr. Szalay Zsuzsanna: A szelíd pénz forradalma. A közbirtokosságon nyugvó pénz megeremtése. 2008. június. Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdasági Intézet.

Az első tévedés:

a növekedési folyamatok eltérő sebességével kapcsolatos.

„Az emberi test, csakúgy mint a növényi és az állati, fizikai értelemben egyaránt „természetes módon növekszik”: életünk korai szakaszában elég gyorsan, később egyre lassabban gyarapodunk, míg huszonegyedik életévünkre növekedésünk rendszerint leáll.

A József-fillér híres példáját hozzák fel Gesell könyvének bevezetőjében, miszerint a kamat mindig csak középtávon, és sohasem hosszabb távon biztosítja a pénzforgást. Tehát, ha Krisztus születésekor József betett volna egy fillért a bankba 5% kamatra, akkor 1990-ben, a német újraegyesítés évében - az akkor érvényes aranyár mellett – 134 milliárd darab, a Föld tömegének megfelelő aranygolyót vásárolhatott volna. Ez azt mutatja, hogy a tartós kamatszedés matematikai-logikai lehetetlenség, ezért ez a pénzforgást mindig csak középtávon biztosíthatja.

A kamat úgy működik, mint a „rákos betegség a gazdaság rendszerében”, egyúttal a társadalom szervezetében is. Csak egy egészséges, a „természetes” növekedési görbének megfelelő pénzrendszer bevezetésével válna lehetővé.

Sokan kinevették az albánokat, amikor azok hittek a pimasz beruházási bankoknak, amikor azok havi 25%-os tőkehozamot ígértek, ami rövid ideig, exponenciálisan növekvő betétek mellett, lehetséges is volt, de természetesen hamar kiderült a turpisság. Alapjában véve azonban mi is éppen ilyen buták vagyunk.¹²

A második alapvető tévedés:

ha azt hisszük, csak akkor fizetünk kamatot, ha kölcsönt vettünk fel.

Margrit Kennedy rámutat: ez bizony nem igaz. Minden ár kamatot tartalmaz, amelyet a termelő és a szolgáltató fizet a banknak azért, hogy gépekhez és épületekhez jusson. A példa, amit hoz nagyon tanulságos, a szemétdíjnak például körülbelül 12%-a, a vízdíjnak 38%-a, a lakbérnek pedig 77%-a kamat. Egy 40 m²-es lakás esetében, amely 150 000 német márkába kerül, ez körülbelül 750 000 márkát jelent száz év alatt. Minden ár, mellyel életünkben találkozunk, átlagosan 30-50% kamatot vagy tőkeköltséget tartalmaz

Ez azt jelenti, hogy ha kamat helyett forgalmi illetéket vezetnénk be, legtöbbünknek megduplázódna a jövedelme, vagy ugyanazon életszínvonalért arányosan kevesebbet kellene dolgoznunk.¹³

A pénzrendszer hibáit felsorolva, a harmadik alapvető tévedés:

ha azt hisszük, a kamat, fizessük bár hitel után vagy az árakban elrejtve, feltétlenül jogos.

Kevesen tudják ugyanis, hogy a kamatnak és a kamatos-kamatnak a javak folyamatos és teljesen legális újraelosztásában van szerepe a kispénzüektől a sokpénzüek felé. Ha például a német háztartásokat tíz egyenlő nagyságú csoportba osztjuk, akkor kiderül, hogy 80%-uk kevesebb kamatot kap, mint amennyit kifizet, 10%-uk nagyjából ugyanannyit kap, mint amennyit kifizet, és csak a maradék 10% húz busás hasznot a rendszerből. Az „igazságosság” – miszerint takarékbetéteink és befektetése-

¹² Silvio Gesell: A természetes gazdasági rend. Szabadföld és szabadpénz révén. Kétezeregy Kiadó, Budapest, 2004. 11. old

¹³ Uo. 11. old.

ink után minden fizetett kamatot visszkapunk –, alaposabban megvizsgálva, csupán képzelgés.

Ma a kamatrendszer legnagyobb nyertesei a bankok, a biztosítótársaságok és a multinacionális konszernek. A német bankok kamatjövedelme az 1971 és 1981 közötti időszakban körülbelül a négyszeresére növekedett, egyedül 1978 és 1994 között 111 milliárd német márkáról 482 milliárd márkára nőtt. A vállalkozói nyereség 1971-től 1981-ig 45%-kal nőtt, de 1979 és 1982 között csökkent.¹⁴

Végül az utolsó: negyedik alapvető tévedés:

azért kell kamatot fizetnünk, hogy az inflációt kiegyenlítsük.

Valójában az infláció annak a pénzrendszernek a szükséges velejárója, amelyben a kamatra a pénzforgás biztosítása miatt van szükség. Különböző gazdasági mutatók összehasonlításával lehet ezt megvilágítani. Az 1968-89-es időszakban a Német Szövetségi Köztársaság bruttó hazai terméke (GDP-je) a négyszeresére nőtt, éppen úgy, mint a bruttó és nettó bérek és járandóságok, valamint az állami bevételek.

A piaczgazdaság „erőinek játékában” a kamat ezért hamis ármechanizmushoz vezet: a „játékosokat” (a gazdaság szereplőit) kamatköltségekkel bünteti, a játék elrontóit pedig, akik készpénzt (likviditást) tartanak a kasszában, kamatbevétellel jutalmazza. A kamat ily módon teljesítmény nélküli jövedelmet tesz lehetővé, növekedésre kényszeríti a gazdaságot, és tovább növeli a jövedelmek közötti egyenlőtlenséget.

Nagyjából 1890 óta létezik a Silvio Gesell által megfogalmazott pénzrendszer és „természetes gazdasági rend”, amely a kapitalizmushoz és a kommunizmushoz körülbelül úgy viszonyul, mint a ptolemaioszi világgép (amely szerint a Nap kering a Föld körül) a *kopernikuszi világgéphez* (amely ennek pontosan az ellenkezőjét állítja).

Gesell azt javasolja, hogy kamatszedés helyett a pénzt vonják állami hatáskörbe, s a pénzforgás biztosítása érdekében szedjenek érte pénzhasználati, illetve pénzvisszatartási illetéket. Ez az illeték nem azoknak kedvezne, akiknek a szükségesnél több pénzük van, hanem az államnak, a régióknak vagy a közösségnek, amely kibocsátja és végül is használja. A pénz szerepét ezzel *csereeszköz funkciójára* korlátoznák. Ha több van valakinél, mint amennyire pillanatnyilag szüksége van, akkor beviszi a bankba, ahol kölcsönként újra forgalomba hozzák.¹⁵

Válságok és válsághelyzetek

A gazdasági konjunktúra és a válság természetes velejárója a gazdaság működésének. A válság felgyorsítja a társadalmi összefogás, a helyi közösségek tőkéhez jutását, aminek a helyi gazdaság látja a hasznát. A helyi gazdaság, a mikrokörnyezet működését vizsgálják a gazdaságtörténet legújabb kutatási területei, a protoindusztrializáció, az Annales-iskola fogalmazza meg a kis közösségek gazdasági jelentőségét és tevékenységének vizsgálatát. Tehát a szövetkezés, a dán típusú összefogás, a helyi pénzrendszer kialakítása, a muszlim bankrendszer lehet egyfajta sikeres kezelési pontja a globális válságok idején a normális működésről letérő gazdaság számára. Persze fontos kérdés, hogy ez az állapot még kezelhető-e, vagy milyen stádiumban indul meg a kezelés, valóban tudja-e kezelni a helyi állapotokat.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo. 11–12. old.

John Kenneth Galbraith a *The Great Crash 1929* című munkája először 1954-ben jelent meg (az 1929-es válság 25-éves évfordulójára), azóta többször is kiadták, legutóbb 2009-ben. Az 1929-es spekulatív tőzsdepiaci buborék „lélekrajza” domborodik ki a műből humorral, iróniával, olyan, mint az első bestseller. Az utolsó fejezete fogalmazza meg a válság okait és következményeit.

Az amerikai gazdaság öt „gyöngye pontjára” vezeti vissza az 1929-es válság kitörését, amely valószínűleg nagyban hozzájárult a recesszió mélységéhez és elhúzódásához. A gyenge pontokat az alábbiak szerint foglalta össze:

1. A jövedelmek rossz elosztási szerkezete
2. A rossz vállalati struktúrák
3. A rossz banki struktúra
4. A fizetési mérleg egyensúlyának kétséges helyzete
5. A „közgazdasági intelligencia” szegényes állapota¹⁶

A 2007 nyarán kezdődött amerikai jelzálogpiaci válság, amely átterjedt a reál-gazdasági szférára és globálissá vált, felszínre hozta az Európai Unió, azon belül a Gazdasági és Monetáris Unió intézményi és működési hiányosságait. Az USA túlfogyasztás – Kína megtakarításai finanszírozzák. Kiindulópont: ingatlanjelzálogpiac, mint ahogy azt Galbraith korábban megállapította. Több trillió dollár veszteség szerte a világban, az USA árnyékbank rendszere (befektetési alapok, fedezeti alapok és szupermarketek bankjai), mindemellett a kínai megtakarítás piaci allokációja nem volt hatékony. Komoly vita van abban, hogy mi okozta e szörnyű pénzügyi válságot.

A szakértők vitája abban is jelentkezik, hogy meddig menjenek vissza a magyarázatban, egyáltalán lehet-e a régi válságok és a jelenlegi között összefüggést találni? Mindenesetre a leleplező brókerpóker, a jelzáloghitel-kötvényesítés lényeges ismertetőjegye a 2008-as válságnak is. Mindemellett az emberek olcsó pénzhez jutottak (a hitelképesség ellenőrzése elmaradt) – beindította a lakáskeresletet, a lakásárak emelkedtek. Lakóingatlanok építése növekedett. Az 1929-es nagy válság után kérdés, hogy a jelenleg is tartó válság is miért éppen az USA-ban jelentkezett? Erre válaszul megfogalmazták, hogy az USA ment el legtovább a pénzügyi innovációkban, s ezzel a lehető legtöbb és még éppen hitelképes vásárlót vonzott a piacra.

Képtelenek voltak olyan információt begyűjteni, ami fontos lett volna a kölcsönvevők tényleges hitelképességének megállapításához. A jelzálogcsomag ismételt megterhelésével nagyon komplikált értékpapírok jelentek meg a piacon. A védekezésben döntően a hatékony piac hipotézisére alapoztak, alkalmazták modern portfólió-elméletet. A jó erkölcs kockáztatása és a kapzsiság természetesen mint kérdése megjelenik, s a legtöbben a jövő: gazdasági hatalmának valóban Kínát látják.¹⁷

Így azután a mostani válságnak az 1929–1933-as világválsággal való összehasonlítása is téves következtetésekre vezethet, már csak azért is, mert az akkori válságkezelés sokkal összehangolatlanabb és piacellenesebb volt, mint a mostani. Az 1970-es évek energiaár-válságai sem hasonlíthatók a 2008-ashoz. Előbbiek ugyanis éppen azt tették egyértelművé, hogy a szerkezeti torzulásokat a keynesi eszközrendszer nem képes kezelni.

¹⁶ John Kenneth Galbraith: *The Great Crash*. 1954

¹⁷ Móczár József: A globális pénzügyi válság anatómiája és tanulságai. *Pénzügyi Szemle*, 2010.4. 727–743. old.

Az aggregált kereslet bővítésének egyedüli hatása a stagfláció. Az 1997–1999 közötti valutaválságoknál pedig „a pénzügyi krízis új modellje jött létre ahol a fundamentumok”, vagyis a nemzetgazdaság alapvető növekedési és egyensúlyi mutatói egyáltalán nem játszanak már meghatározó szerepet”.

A „Kasino Kapitalismus,” vagyis a pénzzel bánók vak játékosztöne egybecseng sok elemző véleményével? A felelőtlen pénzügypolitika és a csak nagy haszonra törekvő bankári szemlélettel.¹⁸

Bankok és biztosítók értékcsökkenései és veszteségei a pénzügyi válság idején 2010. február 1-én 1,74 trillió dollár vagy 1,24 trillió euró nagyságrendet ért el, rögtön állami finanszírozású mentőcsomagok láttak napvilágot.¹⁹

Így vagy úgy, de egyetértve azokkal az elemzőkkel, akik azt állítják, hogy a válság oka valóban a gazdasági szereplők elbizakodottságán múlott nagy részben, Raghuram Rajan jóslata szinte szóról szóra bekövetkezett. Galbraith korábban mutatott válságelemzésének több pontja megegyezik Botos Katalin véleményével, miszerint 2008-ban a válság első nagy áldozata a lakáspiac volt. Ezután meg kellett nyír-bálni a nagy ellátórendszereket: egészségügy, oktatásügy, könyvtár, parkok stb.²⁰ A válságkezelés egy tollvonással tüntette el a korábbi évtizedek társadalompolitikai eredményeit.

A harmadik nagy áldozat a pénzügyi szektor szanálása, ami az adófizetőknek sok pénzébe fog kerülni. A negyedik hatása pedig a nemzetközi szintű következménye. A bizalom megingása következtében menekülő tőkének kerülnie kell a kockázatos üzleteket.²¹

Adam Smith óta ismerjük, hogy az emberekben munkálkodik a természetes együttérzés, eszerint a polgárok nem akarnak egymásnak rosszat.

Nem kívánják saját javukat mások rovására, s ez az a pont, ami nagyrészt össze-cseng Gesell jóslatával is, arról, hogy a pénznek van egy szelíd változata, s ilyen nagy átalakulások után vissza kell térni egy mérsékeltbb társadalmi elváráshoz, amit az egykori ókori közösségek képviseltek.²²

Ebben az esetben Gesell javaslatában kerülné sor a pénz állami hatáskörbe vonására, ahol annak szerepét a csereeszköz funkcióra korlátozzák.²³

És a jövő?

A helyi pénz szerepe felértékelődik, Gesell-t igazolni látszik, a gazdaságtörténet leg-újabb fogalma lehet. Ha az Amerikai Nemzeti Hírszerzési Tanács globális trendjeit nézzük a világ 2025-ig küzdeni fog a válságokat és konfliktusokkal. A korszak trendjeit úgy nevezik meg, hogy válság-válság hátán jelenik meg, 2025-re az előrejelzés eléggé borúlátó, ennek néhány elemét mutatjuk be az alábbiakban:

- A sokféle hiány közepén kell kielégítő konfliktuskezelő módszereket találni
- A nyersanyag-erőforrás korlátozások növekedése, ezzel párhuzamosan az új résztvevők megjelenése, hatásának kezelése a nemzetközi rendszer fő kihívása.

¹⁸ Hans Werner Sinn: Kasino Kapitalismus. Wie es zur Finanzkrise kam, und was jetzt zu tun ist. Ullstein. Berlin, 2010.

¹⁹ Uő.: 265–318. old.

²⁰ Botos Katalin: Válságmagyarázatok. In.: Botos Katalin: Pénzügypolitika gazdaságpolitika. Válogatott tanulmányok. Tarsoly Kiadó, Budapest. 2011, 259–265. old.

²¹ Uő.: 265–266. old.

²² Uő.: 266. old.

²³ Lásd a 15. számú jegyzetet!

- A biztonságos és tiszta energia-forrásokhoz való hozzáférés és a krónikus élelmiszer és vízhiány kezelése egyre több ország számára lesz kulcsfontosságú a következő 15–20 évben.
- A klímaváltozás a már most is korlátozott nyersanyag-erőforrás szektor helyzetét tovább bonyolítja – fizikai hatása egyre súlyosabb lesz.
- Az elkövetkező 15 évben a kibocsátott üvegház hatást okozó gáz a technológia fejlődésétől és a politikai döntésektől függ.
- A legnagyobb veszély az, hogy a különböző feszültségcökök egyidejűleg hatást gyakorolnak egymásra és konzerválják a helyzetet.
- Az olaj utáni kor hajnalán felértékelődik a nukleáris és a napenergia
- 2025-re a világ az energia (felhasználás-termelés) átalakulás közepén lesz.
- A folyékony hidrokarbon termelés (nyersolaj és folyékony gáz) nem lesz képes a növekvő igényeket kielégíteni.
- A termelés szintje a tradicionális energia előállítóknál, mint Jemen, Norvégia, Omán, Columbia, stb. már csökkenő szintet mutat.
- Azon országok száma, amelyek jelentősen növelni tudnák a kitermelést, csökken.
- 6 ország adja majd a teljes olajkitermelés 39%-át: Szaúd-Arábia, Irán, Kuvait, Egyesült Arab Emírátság és Oroszország.
- A nagy olajkitermelők a Közel-Keleten helyezkednek el, akik a világ tartalékaiknak 2/3-át birtokolják.
- Az OPEC termelése a Perzsa Öbölben 43%-ra nő.
- Szaúd-Arábia egyedül az Öböl termelésének felét adja majd.
- A keresett energiahordozó rövidebb távon valószínűleg a földgáz lesz.
- A földgázfogyasztás 2025-re várhatóan 60%-kal nő.
- Ha csak a földgázt és az olajat vesszük számításba, akkor két ország emelkedik ki, mint energia-nagyhatalom: Oroszország és Irán.
- Ebben a konfliktusokkal terhelt világban az időzítés a legfontosabb, véli sok elemző.
- A jelenlegi technológiák nem felelnek meg a hagyományos energia-hordozók kiváltására.
- Az új energia-technológiák valószínűleg nem lesznek kereskedelmileg életképesek és elterjedtek 2025-ig.
- A jelenlegi bio-üzemanyag túl drága, emelné az élelmiszer árakat és az előállítása ugyanannyi energiát igényelne, mint amennyit előállít.
- A nem élelmiszer-alapú biomassa üzemanyaggá történő átalakítása már sokkal biztatóbb lehetőséget jelent.
- A tiszta szén-technológia egyre inkább szerepet kap. Ha költséghatékonyá válik, akkor 2025-re jelentős energiát termelhet egy megfelelően szabályozott környezetben.
- A hidrogén-gazdaság kialakításához hatalmas beruházások szükségesek.
- Az elkövetkező két évtizedben az alapvető energia igények kielégítése becslések szerint több mint 3 trillió dollár befektetést igényel.
- Mivel az energia bármilyen új formája nem valószínű, hogy a jelenlegi infrastruktúrát használja, várható, hogy bármely új energia fajta előállítása jelentős beruházást igényel.²⁴

²⁴ American National Intelligence Council (NIC). Global Trends 2025: A Transformed World. 2008.

Összegzés

Ha elfogadjuk Gesell jósolatát, hogy a globalizációt létrehívó civilizáció összeomlása elkerülhetetlen, akkor valóban szelíd pénzre van szükség, amire egyre nagyobb feladat vár: „Noé bárkája kíván lenni”. S a szelíd pénzt működtető önszerveződő (most helyi) közösségeknek szinte az ókori keresztény kisközösségek példáját kell követniük annak alkalmazását illetően. A globalizáció kritikájaként értelmezett alternatív megközelítés már szimpatikus, rámutat a globalizáció mértéktelenné válására, ami nem kezeli a negatív hatásokat. Nem hagyja érvényesülni az elesetteket, a védelemre szorulókat. A globalizáció kritikusai elutasítják az általa működtetett pénzrendszert is. Ez az elv már közel áll a nagy gazdasági válságok idején aktuális szövetkezeti alapon működő helyi pénzek, az iszlám bank és a szegények bankja filozófiájához.²⁵

Adam Smith rendkívül aktuális, művében pedig a nemzetek gazdagságáról olyan kérdéseket vet fel, melyek napjaink legegésőbb problémáira reflektálnak. Smith válaszokat kínál olyan sorsdöntő kérdésekben, amiket az utókor tagjai meg sem tudtak fogalmazni.²⁶

Ha azonban a kérdést rendszerösszefüggéseiben vizsgáljuk, akkor rögtön kiviláglík, hogy a helyi pénz, szövetkezeti kezdeményezések önmagukban nem képesek eredményesek lenni. A komplementer fizetőeszköz elnevezés jól jelzi azt is, hogy ez a mód önmagában nem, hanem csak a nemzeti valutával együttműködésben működőképes. A komplementer pénz nem szoríthatja ki a tradicionális fizetőeszközt. Szerepe egyértelműen a helyi gazdaság újjáépítésében van, az egymásra utalt vállalkozások kapcsolatainak erősítésével. Ha túl sok komplementer pénz kerülne forgalomba, az zavarhatná a kapcsolatrendszer önszabályozó jellegét.²⁷

A tradicionális fizetőeszközökkel kapcsolatos ellenmondásokról, a modern kor alkímistáiról pedig bőven olvashattunk, hiszen a bank- és pénztörténet a gazdaságtörténet egy ága, fejlődése, kialakulása, jelenkori viselkedése számos tapasztalatot jelent számunkra.

Mai kor emberének kérdésfelvetése az, hogyan tudja magát kordában tartani a hagyományos alapokon nyugvó pénzrendszer, illetve a helyi és szövetkezeti pénzrendszerek milyen szerepet tudnak játszani a helyi gazdaságban és társadalomban, megtalálva azt a szükséges arányt, amivel a tradicionális fizetőeszköz sikeres komplementere lehet? Mind a kettőre van esély, erre mutat rá Gesell egy korai munkájában, gazdaságtörténeti tapasztalat pedig az, hogy az újabb fogalmak, diszciplínák szinte teljes mértékben a rendszerbe, figyelmeztetni tudják a döntéshozókat, a pénzügyi haszon megtervezőit az önmérséklet betartására. Megállapíthatjuk tehát, hogy a helyi pénz által kiváltott helyzet a globalizáció mikéntje a gazdasági válság elhúzódása, a helyi pénz által bevezetett eszközrendszer terjedése arra enged következtetni, hogy a gazdaságtörténet elfogadott és mérlegre kerülő diszciplínájává válhat.

²⁵ Dr. Szalay Zsuzsanna: A szelíd pénz forradalma. A közbirtokosságon nyugvó pénz megteremtése. 2008. június. Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdasági Intézet 9- 10. old.

²⁶ Szabó Katalin: A munkamegosztás és a piac terjedelme. In.: Adam Smith: A Nemzetek Gazdagsága megjelenésének évfordulójára. Tudományos emlékülés. MTA Közgazdasági Szemle Alapítvány Budapest, 2007. Szerk.: Máttyás Antal. 24. old.

²⁷ Székely Csaba: Komplementer pénz és a helyi gazdaságélénkítés. In.: Gazdaság és társadalom 2010.1. 89-95.old.

Felhasznált irodalom

- American National Intelligence Council (NIC). Global Trends 2025: A Transformed World. 2008.
- Botos Katalin: Válságmagyarázatok. In.: Botos Katalin: Pénzügypolitika gazdaságpolitika. Válogatott tanulmányok. Tarsoly Kiadó, Budapest. 2011.259-265. old.
- Galbraith, John Kenneth : The Great Crash. 1954
- Gesell, Silvio: A természetes gazdasági rend. Szabadföld és szabadpénz révén. Kétezeregy Kiadó, Budapest, 2004. 11. old
- Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Oziris Kiadó Budapest. 2006. Különösen a Kövér György által írt részre igaz.
- Helmei István Nándor – Kóczán Gergely: A „helyi pénznek” nevezett utalványokról. MNB Szemle 2011. április 30. o.
- <http://www.lse.ac.uk/collections/economicHistory/seminars/default.htm> 2012.09.16
- Kennedy Margrit: Gazdasági növekedés és kamatrendszer - Négy alapvető tévedés. KOVÁSZ. VII. évfolyam, 1-2. szám. 2003. Tavasz - Nyár (27-32. oldal). Fordította: Andrásfalvy András.
- Mendels, Franklin F.: “Proto-industrialization: The First Phase of the Industrialization Process”, The Journal of Economic History, 32/1, (1972).The Tasks of Economic History, 241-261
- Móczár József: A globális pénzügyi válság anatómiája és tanulságai. Pénzügyi Szemle, 2010.4. 727-743. old.
- Moderne Wirtschaftsgeschichte: Eine Einführung für Historiker und Ökonomen. Hrsg.: Gerold Ambrosius, Dietmar Petzina, Werner Plumpe. Oldenbourg Verlag, 2006.
- Sinn, Hans Werner: Kasino Kapitalismus. Wie es zur Finanzkrise kam, und was jetzt zu tun ist. Ullstein. Berlin, 2010.
- STATUTEN WIRZO - WIR Gruppe Zürcher Oberland. 2. www.wirzo.ch/.../wirzo/Statuten/Statuten_WIRZO.pdf.2012.09.16
- Szabó Katalin: A munkamegosztás és a piac terjedelme. In.: Adam Smith: A Nemzetek Gazdagsága megjelenésének évfordulójára. Tudományos emlékülés. MTA Közgazdasági Szemle Alapítvány Budapest, 2007. Szerk.: Mátyás Antal. 24. old.
- Dr. Szalay Zsuzsanna: A szelíd pénz forradalma. A közbirtokosságon nyugvó pénz megteremtése. 2008. június. Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdasági Intézet.
- Szávai Ferenc: Gazdaképzési rendszerek – A mezőgazdasági szakképzés története a XIX–XX. századi Európában. Pro Pannonia, Pécs. (1996)
- Székely Csaba: Komplementer pénz és a helyi gazdaságélénkítés. In.: Gazdaság és társadalom 2010.1. 89–95. old.
- Világgazdaság online 2008. 11.1

Silvio Gesell és a helyi pénzek

Bánóczy János*

Abstract **Silvio Gesell and local currency.** Analyzing the economic views of Silvio Gesell, or the problem of local money, it is impossible not to deal with the question how economists are considering money. As a result of these investigations it will be seen that the mainstream schools of economics with a more than 250 years history have only touched the real connection between money and the economy, these directions of economic theory have never analyzed the outstanding relationship between money and society. The money they have introduced into their models is real money. It is paradox, even this classical approach occludes, or does not let appear the real function of money, neither in their descriptions, nor in their models. Therefore it is wise to ask at the beginning of the present investigation what economists do know really about that, what is called money.

It is an essential point that the role of money can be understood only in its social context, taking into account the concrete social circumstances of the considered period, gold money played – because of its property to serve as wealth title – a very special role in the history of monetary processes. The absolute scarcity of gold has implied its substitution by a bill of exchange, which is – based on the discounting practice – a bond with an officially unknown interest rate; selling and buying these bonds is the individual decision of two economic actors. Taking some examples from the history of money we mention some types of money not perpetuating their value, but there are other types of money with stable value. After having investigated the problem of introducing private interest rates, the analysis will arrive to the problem of subprime crises as the main important problem in present times, as an additional effect of the process called globalization.

As probably efficient strategy against the negative effects of the globalization, some representatives of alternative economics suggested the introduction of local money, closely connected to some ideas expressed by Gesell in his theory of money.

In the next part of this paper three economists (George, Proudhon, Gesell), relevant for the present problem, will be introduced. After some historical examples of local money we turn to recently issued local moneys. Comparing the existing local moneys with Gesell's theory, analyzing how these modern forms of local money fulfill Gesell's requirements, the basis is given to provide an answer to the question what justifies the existence of local money. Finally some conclusions will be drawn relevant for theory as well as for practical business.

* Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
Email: banoczy@lucifer.kgt.bme.hu

Keywords Gesell's theory of money, history of money, history of economic thought, local currency

1. Bevezetés

„Egy női hang fölhívta az Economist szerkesztőségét: «Sokat írnak mostanában a kereslet és kínálat törvényéről. Kérem, mikor hozta a parlament ezt a törvényt?»»

(Cs. Szabó László, Nyugat/1936)

Mindenki ismeri, mindenki használja a pénzt, azonban, ha megkérdezzük az embereket, hogy mi a pénz, várhatóan csak a közgazdaságtant tanultaknak jut eszébe valamilyen elfogadható válasz, elsősorban a pénz funkciói. De, ha a pénz társadalmi hatásait firtatjuk, akkor már a közgazdászok között is elvéve találunk olyat – legalábbis a „mainstream economy” irodalmát tekintve –, akinek egyáltalán elképzelése van erről. Mindez a „Zeitgeist, Addendum” című film bevezető gondolataival jól érzékeltethető:

„A mai társadalom intézmények rendszere. Kezdve a politikai intézményektől, jogi intézményeken és vallási intézményeken át a szociális osztályokig, családi értékekig, szakmai specializálódásig. [...]

Nyilvánvaló, hogy ezek a tradicionális struktúrák alapjaiban hatnak ránk, formálva világszemléletünket és nézeteinket. Mégis, mindazon társadalmi rendszerek közül, melyekbe születtünk, melyek irányítanak, s kondicionálnak minket, nincs egy sem, amelyet annyira nyilvánvalónak vennénk, félreérténénk, mint a pénzügyi rendszer.

Már-már vallási vakhitként létezik a mai pénzügyi rendszer, mint a hit egyik soha meg nem kérdőjelezett igazsága. Hogy hogyan jön létre a pénz, milyen szabályok alapján vezérlik, és annak, hogy ezek mennyire befolyásolják társadalmunkat, a legtöbb ember egyáltalán nincs tudatában.”¹

Silvio Gesell neve a közgazdászok előtt kevésbé ismert, pénzelmélete még kevésbé. Elsősorban a helyi pénzekkel foglalkozó alternatív közgazdászok foglalkoznak vele, bár mind I. Fisher, mind J. M. Keynes felhívta rá a figyelmet.

A „mainstream economy”, a főáramú közgazdaságtan nem fordít különösebb figyelmet a pénzelméletre, pláne nem a pénz gazdasági, társadalmi vonatkozásaira. A geselli elmélettel, illetve a helyi pénzekkel való foglalkozás előtt körbejárjuk a pénz és a társadalom viszonyát. Ezért először néhány gondolat a közgazdászok és a pénz kapcsolatáról.

2. Közgazdászok és a pénz

A munkaérték-elméletből kiinduló Adam Smith és az őt követő klasszikusok közgazdászok sora, David Ricardo és a többiek, a kiindulási alaphoz következően szinte kizárólag a reálgazdasággal foglalkoztak, a pénz szerepét elintézték a mennyiségi pénzelmélettel, ami a Say-dogma feltétel nélküli elfogadásával elősegítette a pénznek

¹ Peter Joseph: Zeitgeist, Addendum (film).

„tisza csereeszköz”-ként való kezelését.² A pénzhez való hozzáállásukat jól mutatja J. Stuart Mill elhíresült mondása: „nincs a pénznél jelentéktelenebb dolog a világon”.

A munkaérték-elméletből kinövő radikális közgazdaságtan sem tudott tovább lépni. A XIX. század gazdaságát és társadalmát a munkaérték-elmélet oldalról a legmegalapozottabban a német Karl Marx bírálta, aki bár megsejtette a nemzetközi pénzrendszer létrejövését, lényegében a globalizáció folyamatát, érdekes módon mégsem ismerte fel a pénz és a kamat társadalmi, gazdasági súlyát, valódi szerepét.

A neoklasszikus közgazdaságtan megteremtői, Menger, Jevons, Walras, és követői is csak a kiindulási alapot helyezték át a munkaérték-elméletéről a hasznosság-elméletre, a pénzelméletük a klasszikus közgazdászokéval egyezett meg.³ Reálgazdasági elméletük szép kerek volt, azonban így a pénz és társadalmi, gazdasági szerepe hiányzott mind a politikai gazdaságtanból, mind a közgazdaságtanból.⁴

Keynes-nél megjelenik verbálisan, amikor bevezeti a spekulációs pénzkeresletet a mennyiségi pénzegenletbe és a likviditás preferencia fogalmát, de J. Hicks újra számúzi matematizált „keynesi modell”-jével.

Az elméleti közgazdaságtanban, de nemcsak ott, mindmáig csak reáljavak léteznek és a pénz „semleges”. A közgazdaságtan képtelen a pénz beépítésére az elméleteibe, mivel statikus modellekkel dolgozik, és így a pénz, lévén dinamikus eszköz (mivel hol stock, hol flow jellegű mennyiség), eleve kezelhetetlen bennük. Elmondható, hogy az elméleti közgazdaságtanból, bármennyire igyekszik mind mikro-, mind makroökonómiai oldalról minél tökéletesebben leírni a gazdaság működését, egyetlen dolog mind a mai napig hiányzik: a (nominális) pénz.

Mind a geselli megoldások,⁵ mind a helyi pénzek fogalmának áttekintéséhez célszerű először megvizsgálni, mit tudunk a pénzről.

3. Mit tudunk a pénzről?

*„S így lettünk megint hívőkké egy kis vargabetű után.
Kezdetben volt: hiszek, tehát vagyok.
Aztán, kis időre: gondolkodom, tehát vagyok.
S most, véglegesen: hitelem van, tehát vagyok.
Vagy egyszerűbben: pénzem van, tehát vagyok.”*
(Karinthy Frigyes)

A pénz funkcionális értelmezése, definíciója ismert: értékmérő, forgalmi eszköz, fizetési eszköz, világpénz, felhalmozási vagy vagyontartási eszköz és B. A. Lietaer kiegészíti az utolsóból, a felhalmozási eszköz funkcióból következő hatalmi funkcióval, ami két funkcióra bontható, a spekulációs és politikai funkciókra.⁶

A funkciók között kakukktójas a felhalmozási eszköz, eredetileg kincsképző funkció. Mint a következő részben látható, ez a funkció nem minden pénztípus jellemzője, így az ezzel nem rendelkező fizetési vagy csereeszközök is a) pénznek

² A pénzzel csak akkor foglalkoztak, ha „baj” volt vele, mint például a currency és banking vita során, amikor Ricardo is – ma már tudjuk, tévesen – az aranyfedezet alkalmazását támogatta. Bár az 1844-ben megszületett Peel-törvény tarthatatlannak bizonyult, s hamarosan vissza is vonták, az I. világháború után Pigou javaslatára ismét bevezették, ami csaknem tönkretette Angliát.

³ Menger, Carl: On the Origins of Money.

⁴ A politikai gazdaságtant közgazdaságtanra A. Marshall „keresztelte” át, szabadulni akarván a marxizmus „tehetől”.

⁵ Gesell földreformmal kapcsolatos elképzeléseivel csak érintőlegesen fogunk foglalkozni.

⁶ Lietaer (2001).

tekinthetők; b) az első négy funkció elegendő az eredeti szerep, a cserék lebonyolításához.

A fizetési funkció lehetővé teszi a csere helytől és időtől való függetlenítését, azaz a hitelt. A hitel kétféleképpen működik:

- a) előrehozott vásárlásként, amikor a gazdasági szereplők bíznak a jövőbeni jövedelmeikben;
- b) a pénzkínálatot bővíti, amikor nem elegendő a pénzkínálat a cserék lefolytatásához.

Rövid távon mindkettő segíti a reálszféra működését, mert a reáljavak túlkínálata esetén fizetőképességet teremt, de mivel magánkamat is társul hozzá, adott pénzmenyiség esetén gondot okozhat a kamat megszerzése. Hosszútávon ... folytatás a kamattal kapcsolatos problémák tárgyalásánál.

A pénz alapvetően társadalmi jelenség, amely bizalmon, mondhatni hiten alapszik. Bármit használtak/használnak az emberek pénzként, a pénzfunkciók kielégítéséhez szükség van a hitre, hogy a birtokolt pénzért cserébe áruhoz, szolgáltatáshoz, vagy ahhoz jussanak hozzá, amire éppen szükségük van.

Az árupénzek között speciális szerepet töltött be az aranypénz, amely egyben kincs is, így vele vagyon volt felhalmozható. Kivonható volt a gazdaságból és egyesek (királyok, főurak, főpapok, kereskedők, bankárok) ki is sajátították. A bankárok kikölcösözték és sarcot, kamatot szedtek/szednek érte, hogy visszaadják a társadalomnak a saját fizetőeszközét, amelyet saját maga is elő tudna állítani, kamat nélkül.

A mai pénzek is felhalmozhatók, de önmagukban nem képeznek kincset, azaz értékállóságuk kevésbé biztosított (infláció) és elvileg bármennyi teremthető belőlük. A – ha nem is teljes – kivonhatóságot elvileg a mai pénz keletkezési módja, a hitel biztosítja. A pénz döntő többsége résztartalékolású pénzteremtéssel, számlapénzként kerül forgalomba s erre a „megszokáson” alapuló törvények (ha van egyáltalán törvényi háttér) adnak lehetőséget.

4. Néhány részlet a pénz történetéből

„Nem a rendszer, a társadalom az oka. A pénz. Erről van szó. Minél finomabb valami, annál több pénzért lehet hozzájutni, s a szíve mélyén mindenki ingyenc. Vagy ellenáll, vagy nem. A probléma csakis akkor oldódik meg, ha megvalósul egy emberek nélküli társadalom. Ugyanis, ahol csak két ember is van, az egyik biztos kalmárkodni kezd.”

(Vavyan Fable)

Nem cél a pénz teljes történetének feldolgozása, pusztán néhány, a téma szempontjából érdekes momentum szerepel az alábbiakban.

4.1. Nem értékőrző pénzek

– Mezopotámia – búza. A királynak el kellett látnia élelemmel a hadseregét és az adminisztrációját, ezért az adót gabonában szedte. Minden adófizetőnek meg kellett szereznie az adófizetés időpontjáig a rá kirótt mennyiséget. Viszont nem lehetett vagyont felhalmozni vele, amiről a gombák, rágcásalók és egyéb kártevők gondoskodtak;

– Egyiptom – osztraka (égetett agyag-„pénz”). Az egyiptomi földművesek az államnak átadott terményért osztrakát kaptak, amely tartalmazta a beszolgáltatott

termény típusát, mennyiségét, a beszolgáltatás időpontját és át lehetett váltani más termékekre. Viszont az idő múlásával veszített értékéből, azaz bizonyos idő eltelte után, ha vissza akarta vásárolni a beszolgáltatott terményt, már kevesebbet kapott érte vissza;

– Kína – papírpénz (a X. sz-tól). A kínai társadalom fejlődése teljesen eltért az európaiétól. A császár a beszállítóit papírpénzzel fizette, így ők is csak ezzel tudták fizetni szállítóikat. Belső háborúik eredménye: túlzott pénzkibocsátás, és a velejáró infláció;⁷

– I. Henrik rováspálcái (kb. 1100-tól 1826-ig). A király kettéhasított, bemetszett fapálcákat bocsátott ki fizetőeszközként, amiből az egyik a kincstárnál maradt. Ezzel adót is lehetett fizetni, illetve megakadályozta egyrészt a pénzhamisítást, másrészt kamatmentes volt a pénzkibocsátás;

– A magdeburgi „brakteät” vagy „brakteaten” (1150-től kb. 1500-ig). A magdeburgi érsek olyan érméket nyomtatott, amelyeket évente kétszer ki kellett cserélni. A cél az adó legegyszerűbb és legpontosabb beszedése volt. Ily módon 12 régi pénzért 9 újat adtak, s a 3 pfennig különbség volt az adó. Az fizetett adót, akinek volt pénze;

– Érdemes e körben megemlíteni a templomos lovagrendet (1118–1308). Jeruzsálemben alapították a rendet, amely az adományoknak köszönhetően hamarosan Európa leggazdagabb rendje és legerősebb fegyveres hadserege lett. Földjei és rajtuk várai Portugáliától Magyarorszáig terjedtek. Speciális bankári funkciókat is betöltöttek, mint a pénzmegőrzés és a kölcsönzés – kamat nélkül.⁸ I. (Szép) Fülöp hamis vádak alapján a pápával szétverte a rendet, s ha feltehetően nem is ez volt a célja, megnyitotta az utat az európai háborúk és a bankok előtt.

Európában sem, de a Távol-Keleten sem, a középkori pénzek – az aranypénzek megjelenéséig – többnyire nem voltak értékőrzők, azaz nem tették lehetővé a kincs-felhalmozást.⁹ A vagyont egyedül a földek birtoklásával lehetett megőrizni, gyarapítani. A középkori háborúskodásoknak ez volt az alapja.

A sokszor „sötét középkornak” nevezett időszak után jött a „felvilágosult újkor” az értékőrző aranypénzével és általa okozott problémákkal, amelyek már a XVI. században előjöttek, de ezekről mind a történészek, mind a közgazdászok „megfeledeztek”.

4.2. A kamat és az értékőrző pénz

*„Kölcsönt ne végy, ne adj: mert a hitel
Elveszti önmagát, el a barátot;
Viszont, adósság a gazdálkodás
Hegyét tompítja.”*

(W. Shakespeare: Hamlet)

A középkor végére egységessé vált Európában az arany pénzként való használata. Az arany mennyiségének véges volta, ékszerré való feldolgozása, illetve egyesek általi

⁷ A háborúkban résztvevő országokat a háborús költségek miatti túlzott pénzkibocsátás, és az ezzel járó infláció azóta is terheli.

⁸ A templomosoknak az „aranyszállítás” volt a fő pénzügyi tevékenységük. Az akkori közbiztonsági viszonyok mellett (rablólovagok) az utazó elhelyezte aranyát az egyik várakban, nyugtát kapott érte, majd amikor megérkezett a célállomásra, visszakapta azt. A várak környékén élőknek viszont aranyat, vagy helyi pénzt kölcsönöztek, kamat nélkül.

⁹ Bár egyértelműen nem kimutatható, de valószínűsíthető, hogy ezeknek a pénzeknek szerepük volt a középkor virágzásában, a monumentális művészeti alkotások megszületésében, amelyeket mind a mai napig csodál a világ. A népszaporulatot figyelembe véve, az is valószínűsíthető, hogy kevésbé veszélyeztetete a középkor emberét az éhenhalás, mint a XXI. sz-i fejlődő országok, a harmadik világ lakosságát.

felhalmozása (elsősorban – mind a római, mind a görög-keleti – katolikus egyházfedelmeknél óriási vagyon halmozódott fel) komoly problémák forrása volt, mivel időnként jelentős mértékben lecsökkent a forgalomban lévő arany mennyisége és akadozott a kereskedelem. (Kivétel volt Amerika felfedezésének és főleg Közép- és Dél-Amerika gyarmatosításának időszaka, amikor óriási mennyiségű arany áramlott a spanyol birodalmon keresztül Európába.)

Az időszakos aranyhiányt először kereskedelmi váltókkal enyhítették, ami – a váltó tulajdonságaival összhangban – egy nem nyilvános kamatszédést is lehetővé tett, hiszen a váltón csak a visszafizetendő összeg szerepelt, az érte adott áru értéke viszont nem.

A pénz történetének szerves részei a Fuggerek, akiknek a szerepét mindmáig „elfelejtette” elemezni a közgazdaságtani irodalom. Az augsburgi Fuggerek (Jacob (1459–1525) és Anton (1493–1560) szinte korlátlan hatalomra tettek szert egész Európában, mint bankárok.¹⁰ Hatalmuk csúcán a Német-Római Birodalom vagyonának nem kis része a kezükben volt. Jelentős szerepük volt pápák, császárok, királyok választásában s a Habsburg-ház is nekik köszönhette felemelkedését,¹¹ sőt nem kis szerepük volt a magyarok mohácsi csatavesztésében. Hatalmukat Martin Luther (1517 – Wittenberg) és a nevéhez fűződő reformáció törte meg. Később a sorozatos spanyol államcsődök, az uralkodók fizetési hajlandóságának csökkenése jelentős vagyonvesztést okozott. Az 1618-ban kitört a harmincéves háborúra a vagyon nagy részét már ingatlanokba mentették.¹² Meggazdagodásuk és hatalmuk alapja a kölcsöneik után szedett kamatos kamat volt.

4.3. A magánkamat szedéséről

A Fuggerek ténykedésének vizsgálatánál felmerül a kérdés: milyen problémákat okoz a magánkamat, egyáltalán mi a probléma a magánkamattal?

Induljunk ki abból, hogy az emberek többsége szereti, ha munka nélkül jut jövedelemhez (egyesekek milliókat áldoznak hetente a milliárdos lottónyeremény reményében). Ezt a vágyat jelentősen felerősítette a II. világháború utáni standard inflációs világgazdaság, mivel előtte inflációs és deflációs ciklusok váltották egymást. Az emberek – ha nem is tudnak különbséget tenni nominális és reálkamattal között – azt érezték/érezik, hogy a pénzük, megtakarításuk vásárlóértéke csökken.¹³

A mai felfogás szerint, a kamat csak erkölcsi értelemben munka nélkül szerzett jövedelem,¹⁴ akárki is részesül belőle. A kamatra adott kölcsön, hitel lényegét tekintve uzsora. A közgazdászok 250 éve próbálják a magánkamattal létét megindokolni, de mind a mai napig nem sikerült és nem is fog, mert – erkölcstelen, jogtalan s így indokolhatatlan.

¹⁰ Ogger (1999).

¹¹ Leszármazottaik szerint a Habsburg-ház sok milliárd euróval tartozik nekik mind a mai napig.

¹² http://hu.wikipedia.org/wiki/Fuggerek_család

¹³ Az 1971 utáni folyamatok felerősítették ezt a tendenciát s mára – ami 1971 előtt gyakorlatilag ismeretlen volt – ha családtagnak, ismerősnek ad valaki kölcsönt, kamatot is vár érte.

¹⁴ De nem csak erkölcsileg. A Fuggerek idejében a Welserek, Höchstetterek és más uzsorások ellen parasztlázadás robbant ki, mert az uzsorával elvették földjeiket. A magánkamattal ilyen típusú gazdasági hatásai ma is kimutathatók. A magánkamattal mellett a földjáradék is ebbe a kategóriába tartozik (Gesell ezt is felismerte). A reálszférában szerzett profit azért nem sorolható ugyanebbe a kategóriába, mert aki termel, az egyrészt hasznos javakat állít elő a társadalom számára, másrészt valódi kockázatot vállal a piacon.

4.3.1. *A magánkamat közgazdász indoklásáról*

A közgazdászok nemcsak elfogadták az évszázadokon keresztül tiltott kamatszedést, de meg is próbálták, s próbálják még ma is, megindokolni. Példaként néhány könnyen cáfolható, vagyis nem túl sikeres magyarázat:

- a klasszikusok első kísérlete: a fogyasztásról való lemondás jutalma – egyszerű hazugság: aki hitelez, annak elég pénze van, hogy ne mondjon le a fogyasztásról (nem Molière fősvénye a jellemző);
- Böhm-Bawerk termelési kerülıút elmélete – amely elsősorban a termeléshez szükséges hiteletet veszi figyelembe, a fogyasztási hitelt „csak” magyarázza a fogyasztói magatartás erősen leszűkített értelmezésével, bonyolultsága ellenére sem hozta meg a sikert;
- a kockázat ára – normálisan hitelező bankárnak nincs kockázata:¹⁵ csak fedezet mellett hitelez (ha „kockázat”, akkor a hazardírozás ára – és a legaranyosabb, hogy ezt az árat az ügyféllel fizetteti meg);
- a tőkebefektetés alternatív költsége – csak azért, mert létezik. Ha nem volna... a profitráta is csökkenne, mert ma a reálszféra „terhe”. Tőkehozam = megtermelt profit – hitelkamat és az egyre gyorsabban növekvő pénzmennyiség egyre több „profitot” követel.

4.3.2. *A magán-kamatszedéssel kapcsolatos problémákról*

Minden közgazdász elfogadja, hogy a pénz a leglikvidebb jószág. Pénzért bármi, adott esetben bárki megvásárolható. Ezzel szemben, ami már nem evidens, a közönséges áru nem likvid. Megvásárlásakor rögtön veszít értékéből, kivéve néhány ritka, vagy erősen korlátozottan rendelkezésre álló jószágot, mint például a föld, az arany, értékes műalkotások, stb. Ezek azonban egyben értékőrző funkciót is betöltenek. Minden más, akár az ember, akár a természet állítja elő, erodál, korrodál, kopik, stb., tehát veszít eredeti értékéből.

A mai pénz nem árupénz, hanem hitelpénz. Döntő többségét – több, mint 95%-át – kereskedelmi bankok teremtik a semmiből előállított hitelként, kamattal terhelten. Ma minden pénz, beleértve a jegybankpénzt is, kamattal terhelten keletkezik.

A kamatszedés Európában és a Közel-Keleten, helytől függően több száz, esetenként több ezer évig tiltott volt.

Elsőként Arisztotelész foglalkozik tudományosan a gazdasággal, a pénzzel, a csere folyamatával. Szerinte a pénz steril jószág,¹⁶ nem rendelkezik önálló értékkel, csak akkor van értéke, ha van más jószág, amire elcserélhetjük. A pénz funkcióinak felismerése mellett megkülönbözteti a természetes vagyonszerzés körébe sorolt cserét, a háztartás jólétét növelő vagy biztosító gazdasági tevékenységet, az ökonómiát és a természetellenes pénzkeresést, a krematiztikát.

A középkorban Aquinói Szent Tamás Arisztotelész tanait követte, de már elismert bizonyos, meghatározott esetekre vonatkozóan „arányos mértékű” kamatot.

¹⁵ A bankári kockázatmentesség megértéséhez vissza kell menni a középkorig. Elsősorban ingatlanra, földre adtak kölcsönt, ami nem tartalmazott kockázatot. Akkor is és ma is a túlzott haszon reménye csábította/csábítja felelőtlen hitelezésre a bankárokat.

¹⁶ Görögül a pénz semleges nemű, tehát nem lehet gyereke, nem kamatozhat – érdekesség, hogy a németben is semleges nemű: *das Geld*.

A katolikus egyházon belül több, mint ezer évig dúlt a vita a kamatról. A XX. sz. végéig a kamattilalom volt érvényben, de „nem hivatalosan” a XVI. sz.-tól megtűri a kamatot, sőt ma már el is ismeri.¹⁷

Egyedül az iszlám maradt következetes a kamat tiltásában. Az iszlám bankok hivatalosan nem szednek és nem fizetnek kamatot.

A közgazdaságtan alakulásakor a klasszikusok, majd a neoklasszikusok szerint a TŐKE olyan vagyonelem, amelynek a társadalom számára történő termeléssel, szolgáltatással és kockázatvállalással profitot, hozadékot kell biztosítani a vállalkozóknak. Ezt vallották a II. világháborúig (ezt ma reáltőkének nevezzük).

Valójában a pénz önmagában nem tőke, pusztán VAGYONELEM, amely likviditást biztosít, azonban a II. világháború óta a pénz is bevonult a tőkeelemek közé, ami érthető, mert különben nyilvánvalóvá vált volna szerepe, s így mára a közgazdaságtan úgy tartja, hogy a pénz is tőke.¹⁸

Az alapprobléma tehát – akár erkölcsi szempontból, akár gazdaságilag vizsgáljuk: a kamat munka és kockázat nélkül szerzett jövedelem = uzsora:

- az uzsora lehetővé teszi mások vagyonának elorzását;
- ma már mindenki kamatfizető! Alternatív közgazdászok kimutatták, hogy nem kell kereskedelmi banki hitelt felvenni ahhoz, hogy kamatot fizessen bárki.¹⁹ Mindenki, aki fogyaszt – s aki nem fogyaszt, meghal – a fogyasztott termék árában megfizeti kamatát;
- végtelen vagyongyarapodást tesz lehetővé (exponenciális növekedés).²⁰

A magánkamattal ezen hatásait, ha nem is teljeskörűen, de szemléletesen foglalja össze H. Creutz következő megállapítása: „Ennek nagyságrendjében kell a munkavégzőknek, tehát a munkavállalóknak, önállóknak és vállalatoknak az általuk kitermelt jövedelem egy hányadát átadniuk. Ezek a leadandó részek viszont nem a gazdasági teljesítménnyel azonos mértékben növekednek, hanem a többszörösen gyorsabban gyarapodó pénzvagyonokkal, illetve adósságokkal azonos mértékben. Vagyis az értéktermelők évről-évre többet veszítenek jövedelmükből. Ez a veszteség csak teljesítménynöveléssel egyenlíthető ki, tehát a bruttó nemzeti jövedelem gyarapításával. Ezzel behatárolódik az állandó gazdasági növekedés fő oka: amíg a kamatláb állandóan pozitív, addig növekedésre vagyunk ítélve, ha a szociális összeomlást el akarjuk kerülni.”²¹

A magánkamattal kikényszerített és a Föld végessége miatt is fenntarthatatlan gazdasági növekedésnek társadalmi hatásai is vannak, amelyek ma már egyre tisztában látszanak. Korrupció, kapzsiság, önzés, individualizmus, stb. Például Magyarországon egyre fokozódó és mind a mai napig megoldatlan probléma a körbeartozás.²²

¹⁷ Az egyházak és a kamat viszonya külön tanulmányt érdemelne, l. Koncsek 2011.

¹⁸ Bár ezzel a logikával nemcsak tőke, fogyasztási eszköz is (próbált már vele valaki bármit előállítani vagy esetleg próbálta elfogyasztani?)

¹⁹ Creutz 1997, Kennedy 1995 stb.

²⁰ Lásd a 20. jegyzetet.

²¹ Creutz 1997.

²² Főleg állami megrendelések esetén, a fővállalkozó-alvállalkozói láncban, ha valakinek eszébe jut, hogy kamattámogatás nélkül (egy milliárdos tételnél, 3 hónapos lekötés és 12%-os kamatláb mellett ez 30 millió Ft „tisztá haszon”, azaz elég komoly, munka nélküli jövedelemre lehet szert tenni) késlelteti az elvégzett munka kifizetését – s ezt ma büntetlenül megetheti – akkor a ki nem fizetettek sem tudják kifizetni szállítóikat, hitelezőiket s beindul egy tartozásslánc.

Egyéb példák sorát lehet felhozni, aminek lényege, hogy elszakad az egyéni teljesítmény és a jövedelem.²³

Egy további komoly problémája a jelenlegi pénzrendszernek az inflációgerjesztés,²⁴ mert

- a résztartalékolású bankrendszerben a kereskedelmi bankok hitelnyújtással új pénzt teremtenek a semmiből, aminek egy romló értékű áru a fedezete, így általában nincs a teremtett pénz mögött valódi fedezet;
- ezzel új vásárlóerőt hoznak létre, növelik a pénzkínálatot, anélkül, hogy a reálszféra teljesítménye nőne;
- a hitelnyújtásra általában azért van szükség, mert nincs elég pénz a gazdaságban az összes megtermelt áru forgalmazásához, ezért adóssággént hozzák létre a termékek eladásához szükséges vásárlóerőt;
- túlkereslet keletkezik, ami a kereslet-kínálat törvénye alapján a termékek forgalmának növekedéséhez, de egyúttal áremelkedéshez is vezet = inflációgerjesztés.

De... ezen túlmenően, a teremtett hitelek után kamatot is szednek, amire pénzügyileg nincs felesleges pénz, azaz nincs fedezet a gazdaságban. A kamatszedés elvileg csökkenti a pénzkínálatot (ha ez bekövetkezik, akkor csökken a tranzakciós pénzmennyiség, azaz akadozik a csere), valójában ahhoz, hogy a hitelt felvevők fizetni tudják a kamatot, további pénzt kell teremteni, tehát újabb pénzeket kell a gazdaságba pumpálni s ez tovább növeli a pénzkínálatot s vele az inflációt.

Az infláció a hitelnyújtóknak okoz problémát fix kamat (és árfolyam) esetén, mert az infláció csökkenti a hitelek reálértékét és a kamatjövedelmeket (a defláció ellenkezőleg hat). A hitelnyújtók ezen problémáját oldotta meg a mozgó kamat és a lebegtetett árfolyamrendszer.

5. Globalizáció, pénz és kamat

„Jogállamban a pénz a fegyver.”

József Attila: Gyönyörűt láttam

A XIX. sz-ra a nemzetközi kereskedelemben az aranyalapú elszámolás (aranystandard) vált uralkodóvá és Nagy-Britannia lett a világ mind gazdaságilag, mind katonailag legerősebb állama. Ezzel egyidejűleg a világ legnagyobb hitelezőjévé vált. A nemzetközi kereskedelem jelentős bővülése miatt azonban ennek egyre nehezebben tudott eleget tenni. Az I. világháború bár megakadályozta az angol hitelpolitika összeomlását, a háború költségei tönkretették Nagy-Britanniát és a gazdasági hatalom lényegében átkerült az USA-ba.

A II. világháború alatt, 1944-ben, Bretton Woods-ban meghatározták a háború utáni pénzrendszert és bevezették az USA aranyállományára alapozott aranydollárstandard rendszert. A rendszerből következően az USA lett a világ legnagyobb hitelezője 1971-ig, majd azóta a világ legnagyobb hitelfelvévője, azaz tanult Nagy-Britannia példájából. (Meg kell említeni, hogy J. M. Keynes is és Harry Dexter White, az amerikai pénzügyi államtitkár is javaslatot tett egy nemzetek felett álló, semleges világpénz kibocsátására, ami lehetőséget teremtett volna a szabadkereskedelmi kapcsolatok kiegyenlítésére.) Robert Triffin, a Yale közgazdász 1960-ban figyel-

²³ Konklúzió a társadalom erre alkalmas tagjai számára: mindegy milyen úton, csak sok pénzem legyen. A hangsúly a „mindegy milyen úton” van.

²⁴ A független jegybankok és az infláció viszonyáról lásd az 5. pontot.

meztette a Kongresszust, hogy a Bretton Woods-ban bevezetett aranydollár-standard rendszer veszélyeket rejt magában, mivel eltérnek egymástól a dollár kibocsátás iránti bel- és külföldi igények.

Az alapvető érdekellentétet a rövid távú bel- és a hosszú távú nemzetközi gazdasági célok közötti eltérés okozza. A belföldi dollárigény a gazdaság növekedésével arányos dollár kibocsátást igényel, míg a tartalékvaluta jelleg megköveteli a világkereskedelem igényeinek megfelelő dollármennyiséget. A kettő nem összeegyeztethető, ezért a kötött dollár-arany árfolyam hosszú távon nem fenntartható.

Triffin jóslata 1971-re érett be, amikor Nixon elnök felfüggesztette a dollár aranyra válthatóságát, azaz sok évszázad után demonetizálta az aranyat...

...és ezért fontos dátum 1971, amikor jött a mozgó kamat és a lebegtetett árfolyam. A rendszernek a hitelezők váltak abszolút nyerteseivé. Kamataikat infláció fölé vihatték s amíg az infláció mindenki más reáljövedelmét csökkentette, az övék nőtt és azóta is folyamatosan nő.

1971 után Bretton Woods meghozta gyümölcsét. Az USA lényegében, mint a legfőbb tartalékvaluta kibocsátó, ingyen jut hozzá minden alapanyaghoz, mivel egyrészt saját valutájával fizet, azaz legfeljebb a papír és a nyomdai költségek árát fizeti ki, de elektronikus műveletek esetén még ennyi költség sem terheli, másrészt az egész világ hitelez neki, hogy hozzájusson a nemzetközi fizetőeszközhöz. A fentiek mellett azonban még egy – komoly – költség is terheli. A magánkézben lévő jegybankja, a Fed, mind az USA-nak, mind a világ többi országának kamattal terhelve hajlandó a dollárt rendelkezésére bocsátani.

Az 1971-es arany demonetizálás után, 1973-ban kitör az első olajválság. Az addig ingatag dollár árfolyam a hirtelen megnövekvő kereslet miatt stabilizálódik és azóta – néhány helyi válságtói eltekintve – 2007-ig „rendben” működött.

Az olajtermelő országok óriási többletjövedelemhez jutottak – dollárban. Megjelent a „petrodollár” fogalma. A dollár árfolyama azóta is alapvetően az olaj feletti uralomtól függ, azonban mindössze két olajtőzsde működik a világon s ott csak dollárért jegyezhető az olaj.

Az óriási mennyiségű petrodollár a magánbankok számára hatalmas hitelek nyújtását tette lehetővé a világ országai számára. Emellett a világban forgó pénz-mennyiség is egyre növekedett, aminek növekedését – a pénzügyi szabályozatlanság következményeként – különböző trükkökkel – ilyen például „a pénzügyek nagy innováció”-ja, a derivatívák – meggyorsították. Előretört nemzetközi mértetekben a spekuláció.

Leegyszerűsítve a kérdést, a fegyverkezési hajsza mellett a nagymennyiségű külső pénz és az óriási hitelek lehetővé tették az USA számára a szocializmus, mint rendszer felszámolását. Reagan 3%-ról 18%-ra emelt kamatlába összeomlasztotta a szocializmust.

Az óriási mennyiségű felhalmozott pénz óriás vállalatokat hozott létre. Létrejöttek a ma már nem egy országnál nagyobb multi- és transznacionális vállalatok, amelyek fúziókkal és felvásárlásokkal egyre jobban megerősödnek, és a nemzetállamok feletti uralommal rendelkeznek. Ez a globalizáció folyamata, amelyben a média feletti uralmuk biztosítja a tömegek fogyasztóvá nevelését, ami további növekedésük alapja.

A multi- és transznacionális vállalatok a külföldi tulajdonú bankokkal karöltve kiszivattyúzzák az országokból a profitot, ami a nemzeti és helyi fejlesztések, a fejlődés alapja. Lényegét tekintve a globalizáció tekinthető a pénz segítségével történő legújabbkori gyarmatosításnak.

1983-ban jelent meg a Barro-Gordon modell,²⁵ a független jegybank ideája, amelyben az addigi célok helyett, mint a gazdasági növekedés elősegítése, a munkanélküliség csökkentése stb. helyett egyetlen cél jelent meg, az infláció elleni küzdelem. Az ezt elfogadó országok számára előírták egyrészt az államadósságuk jegybanki monetizálásának tilalmát az infláció veszélyére hivatkozva, másrészt – ami ebből egyenesen következik – az államadósság pénzüpiaci kezelését, ami ezen országok számára a teljes eladódáshoz vezetett a magánbankok felé. Az alapvető különbség a két módszer között, hogy a jegybanki hitelfelvétel kamata az államháztartásba folyt vissza, míg a pénzüpiaci adósságkezelés kamata nemzetgazdaságon kívülre kerül, gazdasági, szociális és egyéb problémák sorozatát generálva.

Ehhez a problémához hozzájárul az is, hogy a kamatlábat az adott ország számára hitelminősítők (akiknek a tisztességes eljárása erősen megkérdőjelezhető, lásd manipulációikat pl. a high tech papíroknál²⁶) „minősítése” alapján határozzák meg...

A 2007-es subprime válság során bankmentő akciók sora indult. Első lépésként 700 Md\$-t az amerikai költségvetésből (amit az USA a Fed-től kapott kamatra) és 800 MdEurót az EU-tól (amit szintén a pénzüpiacokról szereztek meg kamat ellenében) adtak a magánbankoknak. (A folyamat olyannak tűnik, mint amikor valaki vizet önt a tengerbe.) A bankmanagement kemény dorgálása mellett a gazdaságilag legerősebb államok vezetői keményebb pénzüpiaci szabályozásról beszéltek, amiről azóta elegendően elfelejtkeztek.

2012-ben a Standard & Poor's és a többiek leminősítéssel fenyegették meg az USA-t, ha nem hajlandó tovább növelni adósságállományát. Eredménye = újabb 3000 Md\$ kamattal terhelt hitelfelvétel lehetőségét szavazta meg törvényhozásuk.²⁷ Más állam, ha csak 1 m\$-ral növeli hitelállományát, nem egy esetben komoly leminősítéssel kell szembenéznie...

A jegybankok által különböző jogcímenek a bankokba pumpált ezermilliárdok a spekulációs pénzmennyiséget növelik elsősorban és természetesen inflációt is gerjesztenek. Ma egyes pénzügyi szakemberek szerint a világban jelenlevő pénzmennyiségnek több, mint 95%-a spekulációs pénz és csak a maradék szolgál a pénz eredeti céljának, a cserének a lebonyolítására.²⁸

Az előzőekből – remélhetően – érzékelhető volt, hogyan jutott jelenlegi állapotába a világ, illetve, hogy a jelenlegi válság a pénzüpiaci válsága s ennek egyik megnyilvánulása az, hogy a figyelem más típusú pénzüpiaci rendszerek, a helyi pénzek felé fordul.²⁹

A korábbi válságok (például 1929, 1980) alkalmával is előkerültek az elfeledett (vagy inkább a jelen pénzüpiaci rendszer hasznélvezői által elfelejtetett) alternatív közgazdasági eszmék, amelyek közül elméletileg talán a legkidolgozottabb, ténylegesen megvalósítható eszme a geselli.

6. A közgazdaságtan néhány „számkivetettje”

George, Proudhon és Gesell – ma már alig ismertek – véletlen?!

Voltak, vannak közgazdászok és más természet- és társadalomtudományi szakemberek, akik nem fogadták el koruk fejlődésének tendenciáját és megpróbálták har-

²⁵ Barro–Gordon 1983.

²⁶ cegvezetes.hu: integralodo-megoldasok, 2002/11

²⁷ V.ö. <http://idokjelei.hu/2011/08/kina-szerint-obamanak-nem-sikerult-hatastanlanitania-az-adossagbomba/>

²⁸ Lásd a 20. jegyzetet

²⁹ A pénzüpiaci válsága a globális pénz iránti bizalmat csökkentette, s ezért keresnek kiutat a talán valamivel hitelesebb, illetve annak tekintett helyi pénzek bevezetésével.

colni egy igazságosabb, tisztességesebb társadalomért. Eddig kevés siker koronázta vállalkozásaikat. Silvio Gesell az egyik közülük. Tanaiban alapvetően két ember munkásságára támaszkodott. Kezdjük velük.

6.1. Henry George (1839–1897) társadalomfilozófus és közigazda³⁰

„Henry George – az angolul beszélő világban szinte példátlanul – az emberek millióit tudta megmozgatni. [...] az ember és a föld viszonyában rejlik eszmei állásfoglalásának a lényege.”³¹

A vasúti és bányászati profitok, a korrupt politikusok, a földspekulánsok, és a monopóliumok erős kritikusa. Legismertebb műve a „Haladás vagy szegénység” (1879).

A pénz lényegét nem anyagának értékében kell keresni, a társadalom közmegegyezése a pénzzel kapcsolatban a csereképessegre vonatkozik és semmi egyébbe. Nem ismerte fel a magánkamat hatásait.

Bírálta a klasszikus közgazdaságtant, pl. nem fogadta el a termelés és elosztás szétválasztását: nem azért osztják szét a termékeket, mert megtermelték azokat, hanem azért állítják elő azokat, hogy legyen mit eljuttatni a fogyasztókhoz.

A földdel kapcsolatos nézetei a fiziokratákhoz hasonlíthatók: a föld birtoklása jogtalan, munka nélküli jövedelemhez juttatja a földtulajdonost, a járadékhoz.³²

6.2. Pierre Joseph Proudhon (1809–1865) filozófus³²

„...gazdaságbírálatának kiindulópontja, hogy a piacon anarchia van, és ez a pénz hatalmában fejeződik ki. Az állam a pénz értékét rögzíti, a piacra kerülő áruk mennyisége és ára teljesen szabad, vagyis a pénz uralkodik az áruk felett. Ebből következik, hogy az, aki a pénzt birtokolja, gazdag lesz, a pénz hiánya pedig a nyomor biztos jele!”³³ Igazságos társadalmat, egyenlőséget kell teremteni, hiszen minden egyénnek joga van arra, hogy személyes munkájának gyümölcsét – munkásként is – élvezze! A megoldás: meg kell szüntetni a pénz egyeduralmát, hatalmát!

Cserebank: Proudhon elképzelése szerint minden árunak az árát egy központi szerv határozná meg, és ez biztosítaná a közvetlen árucserét. A központi szerv, a cserebank valóságos (lényegében konstruált) értéken veszi meg a kisárutermelőtől az áruját, és az üzletről tanúsítványt állít ki. A kisárutermelő e tanúsítvány ellenében ugyancsak a cserebankban veheti meg a számára éppen szükséges árut. A cserebank mintegy árutőzsdéként működne. De hitelezéssel is foglalkozna.³⁴

Proudhon munkáiban egy új társadalom képe körvonalazódik. Szerinte a cserebank minden kisárutermelőnek megoldja a piaci értékesítési problémáját; ezzel a kizsákmányolás megszűnik, továbbá megszűnik minden nem munkából származó jövedelem. Proudhon elméletével lényegében a szocializmus társadalmi rendszerét változta fel, és ilyenformán a szocialisták egyik előfutárának tekinthetjük őt.”

Kezdetben egyetértett a marxi nézetekkel, mint Marx barátja, majd szembe fordult Marxszal, aki többször élesen bírálta Proudhon elképzeléseit. Proudhon bukása is

³⁰ Kónya 1995.

³¹ I.m. Egy érdekesség: George követője, Lizzie Magie, létrehozott egy táblás játékot, „A földesúr játéka” néven, 1904-ben, hogy demonstrálja az elméletét. A játék további fejlődése vezetett a modern „Monopoly” társasjátékhoz

³² Kurtáné–Kurtán 2002.

³³ Napjainkban is gyakran hangzik el ez a gondolat.

³⁴ A cserebankot megvalósította „Az emberek bankja” nevű intézményében, amely 27.000 tagot vonzott magához 1848-ig, a forradalom kitéréséig, azonban végül csúfosan belebukott.

látszólag Marx elméletének helyességét igazolta. De az eddig történetek szerint, csak látszólag.

6.3. *Silvio Gesell (1862-1930)*³⁵

Silvio Gesell, belga és német szülők hetedik gyermeke. Először postás lett, de ez nem érdekelte, így kereskedőnek tanult Berlinben. Spanyolországban és más helyeken is dolgozott és 1887-ben lett kereskedő Buenos Airesben. 1890-ben kitört az argentin pénzügyi válság.

Az 1880-as években Argentína a világ egyik leggyorsabban fejlődő állama volt. 1890-ben Argentína fizetéképtelenséget jelentett. A Baring-válság³⁶ oka, hogy a nagy mennyiségű tőkeimport az Angol Nemzeti Bank kamatláb emelésének köszönhetően hirtelen elapadt, így az országnak szigorításokat kellett eszközölnie a deficitet finanszírozás érdekében (a válság kiteljesedéséhez nagymértékben hozzájárult a felfuttatott ingatlanárak fedezete melletti hitelek beomlása).

Ez a válság indította el Gesellt a közgazdaságtan irányába. 1891-ben jelent meg első cikke, „Die Reformation des Münzwesens als Brücke zum sozialen Staat” (A pénzügyi rendszer reformja, mint egy híd a szociális állam felé), majd több pénzügyi témájú cikk után, 1913-ban fő műve, röviden a „Die Natürliche Wirtschaftsordnung” (A természetes gazdasági rend), amelyet még a XX. sz. elején először spanyolra, majd sok más nyelvre is lefordítottak.³⁷ Így született meg a geselli *Freiwirtschaft* (szabadgazdaság) elmélet.

Műveiből érezhető, hogy olvasott, ismerte korának közgazdasági irodalmát, de tudományosan nem volt képzett. Amatőr közgazda maradt mindvégig.

7. Gesell elmélete...³⁸

„Nem az új gondolatok megértése a nehéz, hanem a régiektől való megszabadulás; mert ezek behálózzák agyunk minden zugát annak a nevelésnek következtében, amelyben legtöbbszörünk részesült.”

(Keynes, 1936.)

H. George-tól a földjára, Proudhontól a kamatelméletet vette át, de mindkettőt továbbfejlesztette.

A földtulajdon munka nélkül szerzett jövedelmet, járadékot biztosít – ez a közösséget illetné meg, ezért vagy adó formájában el kell vonni, vagy – és ez végső javaslata – a földet közösségi tulajdonba kell venni és bérbeadni annak, aki az államnak a legtöbb járadékot hajlandó fizetni.

Felismerte Proudhon elméletének hibáját: a barter-ügylet nem megoldás, nem a pénz kell kiiktatni a gazdaságból. Elméletének alapja, hogy a jelenleg használt pénz értéktartó, míg minden más, amit az ember használ, előállít mulandó, értékvesztő, tehát a pénzt is ilyené kell tenni, mivel a pénztulajdonos az árutulajdonossal szemben előnyben van, és ennél fogva zsarolhatja az árutulajdonost.

³⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Silvio_Gesell

³⁶ Az 1762-ben alapított Barings Bank a megszűnéséig (1995) a legrégebbnek számító pénzintézet volt, amely egykor a Napóleon elleni háborúkat is finanszírozta. 1890-ben, mint Argentína egyik legnagyobb hitelezője, csaknem tönkrement. Innen az elnevezés.

³⁷ Talán jellemző helyzetünkre, hogy magyarul 2003-ban jelent meg Siklaky István fordításában.

³⁸ Gesell 2004.

Továbbá felismerte, hogy

- a kultúra alapja a munkamegosztás. A fejlett munkamegosztás feltétele az áruk cseréje. A csereeszköz, a pénz. Az áru a megtestesült kínálat, a pénz a megtestesült kereslet és viszonyuk az ár;
- az aranypénz elsősorban a felhalmozás eszköze, a papírpénz tökéletesen kielégíti a csere igényeit;
- a pénz olyan társadalmi jelenség, amit kisajátítottak a bankárok és kamatot kérnek/követelnek érte, hogy visszaadják a társadalomnak;
- a kamatnak az igazságos jövedelemelosztást megbontó hatása van;³⁹
- a pénzvisszatartás eredményei az ún. túltermelési válságok, tömeges csődökkel és munkanélküliséggel;
- bevezetése elkezdéné felszámolni a Gesell által kimutatott 5%-os „őskamatot”, a kamat termelésnöveléssel való kitermelésének kényszerét;
- a „romlandó” pénz hosszabb távon teljesen eltüntetné a kamatot.

A sokféleképpen elnevezett, úgymint felülbélyegzett, vagy értékvesztő, vagy rozsdásodó, vagy forgásbiztosított pénz „feltalálása” mintegy száz éve már megtörtént, azonban Gesell elképzelésének nemzetgazdasági szintű megvalósítása egyelőre még nem történt meg – az alábbi 8.1. pont alapján és/vagy feltehetően – a magánkamatot szedők és a politikusok ellenérdekeltsége következtében. De egy kisebb közösségben, a tapasztalatok szerint, ha a közösség tagjai megértik használatának lényegét, ... ideálisnak tűnik.

A pénz geselli típusú romlandóvá tétele lényegében egyfajta adózás. A búza, az ostraca, a brakteát, mind-mind „romló” pénzek voltak – bár Gesell valószínűleg még nem ismerhette őket – de léteztek és működtek!

A geselli pénz fontos eleme az infláció- és deflációmentesség.⁴⁰

A geselli elmélet lényege: a pénznek a piac uralkodójából a piac semleges szolgálójává kell válnia.

7.1. ...és keynesi bírálata⁴¹

Keynes fő művében, az „Általános elmélet”-ben leírt sorokat nem érdemes külön interpretálni, mert a magyar fordításból a kiemelt szövegek változtatás nélkül bemutatják Keynes véleményét a geselli elmületről:

„Az én elmületemmel [...] akkor lenne összhangban, ha a bélyegek ára körülbelül egyenlő lenne azzal az összeggel, amellyel a pénzkamatláb (ha nem volnának bélyegek) meghaladná a tőkének azt a határhatékonyágát, amely teljes foglalkoztatást biztosító új beruházási volument tenne lehetővé. {Vagyis: a bélyegek ára eltüntetné a különbséget a pénzkamatláb és a tőke határhatékonyágának szóban forgó értéke között. (A szerk)}”

„A javaslat mögött rejlő gondolat egészséges. Valószínűleg lehetne módot találni szerény méretű gyakorlati megvalósítására. Sok olyan nehézség van azonban, amelyet *Gesell nem vett észre. Így különösen* elkerülte a figyelmét, hogy a pénz nem áll egyedül azzal a tulajdonságával, hogy likviditás-prémiumot tulajdonítanak neki, s

³⁹ Elhíresült történetében, a „Robinson és az új hajótöröttben” bizonyítja, hogy a kamatszedés nem tisztességes, mivel a jószágot kölcsönadó/hitelező az egyébként megromló tönkremenő áruja ellenében újat kap vissza s így is többletjövedelemhez jut.

⁴⁰ Az infláció valódi okairól külön vitanapot lehetne tartani, de alapvetően monetáris jelenség, még a fiskális is. A helyi pénzeket használók általában nyitott gazdaságok, ahol inflációt gerjeszthet például az energiaárak növekedése, a cserearányromlás, stb.

⁴¹ Keynes 1965, 23. fejezet.

ilyen szempontból csupán a mérték tekintetében különbözik sok más jószágtól; különös fontosságát pedig az adja, hogy minden más cikknél *nagyobb a* likviditás prémie. Ha tehát a bankjegyeket a bélyegek rendszerével megfosztanák a likviditás-prémiumuktól, a helyettesítők egész sora lépne a helyükre: bankpénz, látra szóló tartozások, külföldi valuta, ékszer, illetve általában a nemesfémek és így tovább. Mint fentebb megemlítettem, volt idő, amikor valószínűleg a föld birtoklásának (a föld hozamától független) vágya tartotta magasán a kamatlábat; igaz viszont, hogy *Gesell rendszerében ez a lehetőség kiküszöbölődhetnék a föld államosítása révén.*”

Végül a keynesi ismertetésből a szinte minden vonatkozó irodalomban megtalálható jóslat: „...a jövő többet fog tanulni Gesell, mint Marx szellemétől...”

8. A helyi pénzekről

8.1. Kis történelem

Nem értékörző pénzek nemcsak a középkorban vagy előtte voltak. A teljesség igénye és az esetek részletes bemutatása nélkül közülük néhány:

– észak-amerikai telepesek pénze (1775-ig): a függetlenségi háború előtt az angol fennhatóság alá tartozó telepesek nem rendelkeztek fizetőeszközzel, ezért hol átvették az indiánok pénzét (kagylópénz), hol saját pénzt bocsátottak ki. Ezzel a gazdaságuk gyors fejlődésnek indult. Egy idő után az angol pénzügyi szervek betiltották a saját pénz használatát és az adófizetést aranyban követelték. Ennek megszerzése rendkívüli terhet rótt a telepesekre. Egyes történészek szerint ez volt a függetlenségi háború kitörésének közvetlen oka;⁴²

– wära (1930-31) – egy bányatársaság – az egyébként is erősen inflálódo – német márkában fizetéképtelenné vált. Tulajdonosa szénjegyekkel fizette munkásait, amit a környék kereskedői, majd termelői is elfogadtak, így az inflációmentes wära használata egyre általánosabbá vált. A német közigazgatás betiltotta azzal, hogy csak a központi bank bocsáthat ki pénzt.⁴³

– wörgl-i eset (1932.VII.–1933. IX.): Ausztriában óriási – helyenként 40% feletti volt a munkanélküliség. Unterguggenberger, Wörgl polgármestere, olvasva Gesell könyvét, rávette a városi tanácsot és a lakosságot egy geselli típusú helyi pénz használatára. A városban rövid idő alatt megszűnt a munkanélküliség és az adatok szerint a helyi pénz 14-szer gyorsabban forgott, mint a schilling. Hamarosan a nemzetközi figyelem központjába kerültek. Az osztrák hatóságok betiltották azzal, hogy csak a jegybank bocsáthat ki pénzt.⁴⁴

– az amerikai „scrip”-ek (utalványok): a Nagy Válság után a bankcsődök következtében pénzhiány lépett fel az USA-ban. Kényszerűségből jelentek meg a scrip-ek. Például a The Springfield Union című újság olyan saját utalvánnyal fizette alkalmazottait, amelyet a lapban hirdető boltok elfogadtak fizetőeszközként, majd széles körben elterjedt.

– Irving Fisher javaslata: miután Fisher egy munkatársa el is látogatott Wörglbe, a tapasztalatokról és elemzésükről Fisher több cikket is közölt. Ennek nyomán több, mint 400 közösség bocsátott ki helyi pénzt. Fisher törvénybe szeretne volna iktatni a kibocsátás jogát, de Roosevelt tanácsadói szerint ez a pénzügyi döntéshozás túlzott

⁴² Szigeti é.n., Bill Still: The secret of Oz (film).

⁴³ Madarász 2005.

⁴⁴ Szinte minden Gesellel foglalkozó tanulmányban szerepel.

decentralizálását okozta volna, ezért Rooseveltt minden ilyen jellegű kezdeményezést betiltott és helyette meghirdette a New Deal-t.

Ezen kezdeményezések eredménye: minden helyi pénzt betiltottak, amikor jól funkcionált vagy nem engedélyezték elterjedését.

8.2. Egyes emberek (közösségek) azonban mind a mai napig nem adták fel

Becslések szerint ma több, mint 2000 helyen működnek – valamilyen formában – a világban ilyen kezdeményezések, mint például:

- szívességbank és kaláka-kör: lényegét tekintve visszatérés az elosztás etikai koordinációjához. A kaláka elnevezés az egyes magyar kisközösségekben kialakult, egymást segítő tevékenységre utal.⁴⁵ Pénzmentes, de „értékben” nyilvánartott tevékenységeken, kölcsönös szívességeken alapul (például az egyik haját vág, a másik gyerek(ek)et őriz, a harmadik villanyt szerel, stb. Bár egy körbe tartoznak, nem kell mindenkinek ismernie a másikat, de meg kell bízni a kör erejében. Általában nem biztosít teljes megélhetést. Közösségépítő;

- LETSystem: Local Exchange Trade System (Helyi Cserekereskedelmi Rendszer). Elvi vagy fizikailag megjelenő pénzt használó helyi rendszer. Alapjaiban hasonló az előzőhöz;

- A II. világháború után is indultak a közösségre építő kezdeményezések. Például a South Shore Bank speciális programmal és területi rehabilitációval az 1970-es években a chicagói South Shore kerületet mentette meg vele a pusztulástól.

- 1973-ban, brazil félmilliós Curitiba város nyomornegyedébe a keskeny utcák miatt nem jutott be a szemetes autó. Egészségügyi katasztrófa fenyegetett. Jóléti programokra nem volt pénz. A polgármester tömegközlekedési, illetve élelmiszerjegyeket adott a konténerekhez hordott és szétválogatott szemét ellenében. A helyi ipar és mezőgazdaság hasznosította a hulladékot, az emberek be tudtak menni városba dolgozni. A nyomor eltűnése mellett erős közösségi szellem alakult ki. A város azóta sem kér kormánytámogatást. Mostanában tervezik Rio de Janeiro és más brazil városok nyomornegyedeiben helyi pénz bevezetését;⁴⁶

- soproni kékfrankos: nemrég indult helyi pénz (valójában a magyar törvényeknek megfelelően többször felhasználható utalvány) kibocsátási kezdeményezés, amelyben nem vesz részt az önkormányzat. Vállalkozók szervezik, de mára a lakosság is részt vesz benne. Regionálissá vált, mert ma már osztrák elfogadóhelyek is vannak. A sorsa még bizonytalan;

9. Gesell elmélete és a helyi pénzek

Az eseteket elemezve rögtön látni, hogy nem mindegyik rendszer felel meg a geselli elképzeléseknek. Csak azok, amelyeknél a helyileg kibocsátott pénz értékvesztő. A pénz értékvesztése a gesselli pénzelmélet alapköve, mert csak ekkor válik egyenrangúvá pénz és áru.

Az e nélküli helyi pénz nem szünteti meg az anomáliát, csak lélegzetvételhez juttatja a kamatos kamat szorításában vergődőket. Így ezek is biztosítanak egy komoly előnyt: a saját maguk által termelt és a közösségen belül forgalmazott javak

⁴⁵ A mai fiatalok körében szinte ismeretlen nemcsak a szó, a fogalom, hanem sok esetben a tevékenység is.

⁴⁶ A 8.1. utolsó két esete és a 8.2. pontbeli esetek, például, Almássy Tamás: *Szívárványgazdaság* című könyvében (Almássy 2001) is megtalálhatók

termelését és forgalmazását nem terheli külső kamat, ami előbb-utóbb az árakban is megmutatkozik.

A hatóságok reagálásából szerzett eddigi tapasztalatok alapján a külföldi kezdeményezések is igyekeznek elkerülni a pénz kifejezést. A hatóságok fellépése ellen ez sem mindig használ, lásd az amerikai scrip-ek sorsát. Az irodalomban is a hivatalos pénzzel párhuzamos használatra utal a geselli, vagy nem geselli típusú próbálkozások mai idegen nyelvű elnevezése is: *Komplementärwährungen*, *complementary currencies*.

9.1. Előnyök

- helyben maradó profit;
- kamatmentes pénzkibocsátás.
- alacsony kamatlábú, vagy kamatmentes hitelek nyújtása a helyi vállalkozóknak;
- a „rozsdásodó” pénzből komoly bevétele lehet a helyi önkormányzatoknak;
- közösségépítés, amely talán a legfontosabb előny a mai individualizálódott világunkban.

9.2. Hátrányok

- a jelenlegi pénztulajdonosokat kivéve, nem ismert ilyen hatás

9.3. Problémák

Első helyen a jogi, hatósági problémák állnak:

- a monetáris rendszer elől elveszi a pénzteremtési lehetőséget;
- a kereskedelmi bankok elől elveszi a fenti ponttal járó kamatnyereséget;
- adóügyi szempontból hogyan kezelje az állam a helyi pénzt;

További problémákat okoz:

- a szervezés, amely legalább egy „megszállott” embert kíván, aki végigverekszi magát mind a külső, mind a belső akadályokon;
- a környezetnek megfelelő cél kitűzése, a forma megválasztása;
- az emberek képzetlensége, értetlensége
- a bizalom hiánya, amely nélkül nincs sem pénz, sem pénzrendszer.

10. A helyi pénzek létjogosultsága, életképessége

10.1. Létjogosultsága:

A fentiekből – remélhetően – egyértelmű, hogy létjogosultsága mindenképp feletti, mert jelenleg a globalizáció egyik ellenszere lehet. Pozitív tulajdonságai közül kiemelkedik a közösségépítés, amely önmagában már igen sok mai gondot képes orvosolni, mint például individualizálódás miatti talajvesztés, az egyedüllétből adódó frusztráció, depresszió és egyéb orvosi problémák, részben az egyre fokozódó munkanélküliség, stb. Megfelelően alkalmazva gyógyír lehet a mai megoldhatatlannak látszó problémák nem kis részére.

„A lugano-i tanulmány” című írásból: „Erősíteni kell a helyi kedvezményezéseket. Lokalizálni kell. [...] Növelni kell a helyi fogyasztásra termelő kisvállalkozások számát, a külföldi helyett hazai terméket kell vásárolni. Helyi kisbankokat kell csinálni, amelyek a helyi megtakarításokat helyi fejlesztések támogatására használják. Har-

colni kell az őstermelők jogaiért, nem szabad hagyni, hogy olyan szabályokat kényserítsenek rájuk, amelyek ellehetetlenítik őket.”⁴⁷

10.2. Lehetséges kimenetek:

- túl sikeres \Rightarrow betiltják
- rosszul csinálják \Rightarrow önmagától elhal
- megtalálják a megfelelő formát \Rightarrow fennmaradnak

10.3. Problémák:

- milyen fogyasztástípusokat tud lefedni;
- „export”-”import” függőség – azaz a „külvilág”-ban termelt javakhoz való hozzájutás lehetősége, amelynek lényeges eleme az energiatartalom vagy függetlenség (akár részleges);
- tudnak-e minőségi terméket, szolgáltatást nyújtani a gazdálkodók;
- a helyi önkormányzat részt vesz-e;
- ha igen, megbíznak-e az emberek a tisztségviselőkben, stb.

10.4. Életképessége

Minden kezdeményezés függ a kezdeményező személyiségétől. Ha a közösség elfogadja, a siker egyik fele biztosított. De egyben ez a nehezebbik fele. A magyar emberek már oly sok emberben bíztak, hittek és csaknem ugyanennyiben csalódtak is, hogy bármely kezdeményező nehezen lebontható falba ütközik.

A probléma másik fele a közösség összetartása, ami az erejét adja. Ennek megteremtése sem lényegesen könnyebb feladat, mert az individualizmusra nevelt emberek gondolkozásmódját kell megváltoztatni, ami hosszú, sok türelmet igénylő feladat.

Ha ezeket az akadályokat képes valaki leküzdeni, csak akkor hozható létre életképes rendszer. A bizalmat nem adják ingyen.

11. Kérdések és tanulságok

11.1 A helyi pénzekről

Szükség van-e helyi pénzekre?

A megvalósítás módja: geselli vagy csak helyi pénz (amely egyben kamatmentes is)?

Milyen lépésekkel valósítható meg sikeresen?

Leküzdhető-e az emberek félelme, közömbössége, kiábrándultsága, bizalmatlansága?

Kié legyen a „kamat”?

11.2. Általános, közgazdasági

Értelmes-e, megvalósítható-e a geselli elképzelés?

Eltűnik-e a geselli megoldással a kamat?

Eltűnik-e a kamattal együtt a profit?

Szükség van-e pénzteremtő magánbankokra?

Merre tovább?

⁴⁷ Csath 2007.

11.3. Tanulságok

A tanulságokat mindenkinek saját magának kell levonnia és – feltehetően és remélhetően – az érdeklődők ezt meg is teszik.

Tanulásként és befejezésül egy – csak áttételesen ideillő – idézet:

„... bármely kormányforma alatt a végső hatalom a tömegeké. Sem a királyok, sem az arisztokraták, sem a tőkésék nem teszik rabszolgává a népet. Csakis saját tudatlansága. A legvilágosabb ez ott, ahol a kormányok az általános választó jogon nyugsznak!” (Henry George)

12. Összefoglalás

Akár Silvio Gesellt, akár a helyi pénzeket vizsgáljuk, nem kerülhetjük meg a közgazdászok és a pénz viszonyának vizsgálatát. Megállapítható, hogy a mintegy 250 éves közgazdaságtannak a főáramú közgazdaságtanhoz tartozó irányzatai leírásaikban elegánsan elkerülték a pénz és a gazdaság, de főleg a pénz és a társadalom viszonyának mélyebb vizsgálatát. Reálpénzzel dolgoznak, amely eltakarja, illetve meg sem engedi megjelenni a valódi pénzügyi folyamataikat sem leírásaikban, sem modelljeikben. Ezért először felmértük, mit tudunk a pénzről. Megállapítottuk, hogy a pénz alapvetően társadalmi jelenség és az aranypénz – kincsképző funkciójánál fogva – speciális szerepet tölt be a pénz fejlődéstörténetében. A gazdaság körforgásból való kivonhatósága keltette életre a váltót, ami egy ismeretlen kamattartalmú értékpapír. A pénz történetéből megemlítettünk néhány nem értékőrző pénztípust és eljutottunk az értékőrző pénzig és a belőle következő magánkamattól szedésig. A magánkamattal problémáinak részletes kitérője után eljutottunk korunk válságáig, a globalizáció mellékhatásaként értelmezhető subprime válságig. A globalizáció és a válság ellen az egyik, az alternatív közgazdaságtan által ajánlott recept a helyi pénz, amely kapcsolatba hozható a geselli pénzelmélettel.

A közgazdaságtan három „számkivetettje” (George, Proudhon, Gesell) elméletének ismertetése után az első helyi pénzeket ismertettük, s eljutottunk néhány ma is létező, vagy a közelmúltban kibocsátott helyi pénzig. Összehasonlítottuk a geselli elméletet a létező helyi pénzekkel s választ kerestünk a helyi pénzek létjogosultságára, életképességére. Befejezésül megpróbáltunk levonni néhány gyakorlati és elméleti tanulságot.

Felhasznált irodalom

- Almássy Tamás (2001): Szivárványgazdaság. Egy emberi léptékű világ lehetősége. *Ökotáj* 27–28. (2001/2.) szám. [<http://www.okotaj.hu/szamok/27-28/auton4.html>]
- Barro, Robert J. and David B. Gordon (1983): Rules, Discretion and Reputation in a Model of Monetary Policy, *Journal of Monetary Economics*, Vol. 12, No. 1.
- Bodai Zsuzsa (2000): Arisztotelész gazdaságbölcselete. *Inco* 3. (2000/1.) sz. [<http://www.inco.hu/inco3/global/cikk2.htm>]
- Creutz, Helmut (1997): *A pénz-szindróma 1-2.* Hifa Hungária, Budapest.
- Csath Magdolna (2007): A lugano-i tanulmány. *Európai Idő* 2007/10. [<http://barikad.hu/node/1415>]
- Dávid Gabriella (2003): Szabadpénz-mozgalmak, szakdolgozat, Nyíregyházi Főiskola.

- Fehér Dániel (2012): Helyi pénzek, szakdolgozat, BME-GTK.
- Gesell, Silvio (2004): *A természetes gazdasági rend szabadföld és szabadpénz révén.* Fordította: Síklaky István. Kétezerregy Kiadó, Budapest.
- Kennedy, Margrit (1995): *Interest and Inflation Free Money.* Seva International, Riyadh.
- Keynes, John Maynard (1965): *A foglalkoztatás, a pénz és a kamat általános elmélete.* KJK, Budapest.
- Koncsek Krisztián (2011): A kamattilalom története, [aranypenz.blog.hu].
- Kónya Balázs (1995): Henry Georg – amerikai társadalomfilozófus és közgazda – életművének rövid áttekintése. Kézirat. (<http://mek.oszk.hu/00100/00108/00108.htm>)
- Kurtánné Vadászlaki Ilona és Kurtán Lajos (2002): Gazdaság-(tan)-történet, *Élet és Tudomány*, 2002/9. sz.
- LETSystem: a Helyi Cserekereskedelmi Rendszer (2011), (<http://www.econom.hu/letsystem-a-helyi-cserekereskedelmi-rendszer/>)
- Lietaer, Bernard A (2001): Közösségi pénzek. A 21. sz. új eszköze (<http://szivesssegbank.hu/node/62>)
- Madarász, Aladár (2005): Szabadpénz az alvilágból. *BUKSZ*, 2005/2. szám.
- Menger, Carl (1892): *On the Origins of Money, Economic Journal*, Volume 2, Translated by C.A. Foley.
- Mi történt Argentínában? (http://telepinezopont.blog.hu/2012/01/20/mi_tortent_argentinaban_i)
- Ogger, Günter (1999): *A Fuggerek. Császári és királyi bankárok. Európa Könyvkiadó, Budapest.*
- Síklaky István (2001): Forgásbiztosított pénz, (http://fennmaradas.uw.hu/fa_14.html)
- Slonszki, Tamás (2008): A helyi cserekereskedelmi rendszer, Szívességbank, (<http://szivesssegbank.hu/node/82#comment-432>)
- Szalay, Zsuzsanna (2009): *A szelíd pénz forradalma.* Corvinus Egyetem, műhelytanulmány.
- Szigeti Magdolna: A Függetlenségi háború politikai előzményei (<http://www.google.hu/search?q=f%C3%BCggetlens%C3%A9gi+h%C3%A1bor%C3%BA+el%C5%91zm%C3%A9nyei&hl=hu&gbv=2&prmd=ivns&ei=quT7T9mRNO334QSG4sCEBw&start=10&sa=N>)
- Vigvári András (2004): *Pénzügy(rendszer)tan.* KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest.

Filmidézetek

- Joseph, Peter: Zeitgeist, Addendum
(<http://www.youtube.com/watch?v=JcbMW5Y5HxY>)
- Still, Bill: The secret of Oz (<http://www.youtube.com/watch?v=0zWRUOoiXD0>)

Internetcímek

- <http://cegvezetes.hu/2002/11/integralodo-megoldasok/>
- <http://de.wikipedia.org/wiki/W%C3%A4ra>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Henry_George
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Scrip>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Silvio_Gesell
- http://hu.wikipedia.org/wiki/Pierre-Joseph_Proudhon
- <http://idokjelei.hu/2011/08/kina-szerint-obamanak-nem-sikerult-hatastanitania-az-adossagbomba/>

http://newworldchaos.blog.hu/2010/12/18/a_vilag_penzvalsaganak_mely_okai
http://www.hetek.hu/hit_es_ertekek/200208/maganvallalkozo_a_vilag_elen
<http://www.scribd.com/doc/59757528/Talentum-es-Id%C5%91dollar-Sulinet-a-helyi-penzr%C5%911>
http://www.szialoekonomie.info/Info_Foreign_Languages/Hungarian/hungarian.html
<http://www.ukessays.com/essays/beauty-therapy/barro-gordon-model.php>

A helyi pénz kezdeményezésének elméleti alapjai

Varga József* – Madaras Attila**

Abstract **The Theoretical Foundations of the Local Currency Initiatives.**

As an introductory part of this paper we investigate the emergence of the idea of local currency and the circumstances of its introduction. As financial (macro-finance) experts we believe that in Hungary more and more exaggerated and over-optimistic expectations are coming up towards local currency. While not underestimating the series of enthusiastic and inspiring studies and presentations, our task as researchers is to logically think the economic consequences of community currencies over, to calmly summarize the results, and then to turn that eager activity into organizational work.

In the spirit of this train of thought, we first clarify the definition of money, local currency and that of some basic concepts related to them. Following that, we investigate the financial benefits of the introduction of local currency. In the center of the study stands the interest income derived from money creation (“seigniorage-effect”). Next we examine the other financial benefits of local currency and shortly discuss the non-financial advantages as well. Finally, after the theoretical explanations we summarize the quantification of local currency from the top (the domestic macro data) as well as from the bottom (analysis of some income data of the Subregion of Kaposvár).

Keywords local currencies, Silvio Gesell, money creation, circulation of money

Bevezetés

E dolgozat bevezető pontjaként a helyi pénz ötletének felmerülése, bevezetésének körülményeit vizsgáljuk. Tesszük ezt pénzügyesként (makropénzügyesként) annak tudatában, hogy véleményünk szerint Magyarországon a helyi pénzzel kapcsolatos felfokozott, túlzóan optimista várakozások látnak sorra napvilágot. Kutatóként az a feladatunk, hogy – nem lebecsülve a lelkes és lelkesítő tanulmányok, előadások sorát – logikusan végiggondolva az ezzel kapcsolatos gazdasági következményeket, higgadtan összegezzük az eredményeket, a lázas tevékenységet ezek után a szervezésre fordítsuk.

* Budapesti Corvinus Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar; Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
E-mail: jozsef.varga@uni-corvinus.hu

** Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

Ennek a gondolatmenetnek jegyében a tanulmányban először a pénzzel, a helyi pénzzel és ehhez kötődő néhány fogalommal kapcsolatos definíciókat tisztázzuk. Ezután a helyi pénz bevezetésének pénzügyi előnyeit vizsgáljuk meg. A dolgozat középpontjában a pénz teremtéséből származó kamatbevétel („seigniorage-hatás”) áll. Ezek után megvizsgáljuk a helyi pénz bevezetése kapcsán várható további pénzügyi előnyöket, végül röviden kitérünk a nem-pénzügyi előnyök kérdéskörére is. Végül az elméleti kifejtés után összefoglaljuk a helyi pénz számszerűsítését felülről (a hazai makroszintű adatok) és alulról (a Kaposvári Kistérség egyes jövedelemadatainak elemzésével).

I. A helyi pénz lényege

I. A helyi pénz teremtése

A helyi pénz, mint a regionális, illetve nemzeti valuta mellett második pénznemként használt fogalomnak a közgazdasági szakirodalomban számtalan elnevezése terjedt el (ld. Tóth 2009). Ezek közül leggyakrabban szabad pénznek (*Freigeld*), helyi valutának, helyi pénznek, utalványnak, fizetőeszköznek, regionális pénznek (*local currency Regiogeld/Regionalgeld*), pénzhelyettesítőnek, helyi pénz helyettesítőnek (*complementary currency Komplementärwährung*) nevezik. Az elnevezési sokszínűség rávilágít arra, mennyire sokan félreértik a pénz, illetve a helyi pénz lényegét, illetve sejteti, milyen sokrétűen, eltérő célkitűzéssel vezették be a helyi pénzt a gazdaságba.

A kérdéskör fogalmi tisztázása érdekében a tanulmány elején néhány alapfogalmat veszünk sorra. Modern pénzen olyan bankpasszívát értünk, mely betölti a pénz funkcióit. A magyarországi jogi szabályozás szerint pénz a bankjegy, érme, számlapénz, elektronikus pénz (2009. évi LXXXV. tv. 2. § 19. pont). A pénz helyettesítő eszköz fogalmát nem használom. Kézpénz-helyettesítő eszköz fogalmán a csekk, az elektronikus pénzeszköz, valamint a fizetési megbízás megtételét lehetővé tevő dolog vagy eljárás (Hpt. 2. mell. 5.1. pont) értendő a hazai jogi szabályozás szerint.

Megkülönböztethetünk még ezeken a fogalmakon kívül kis összegű kézpénz-helyettesítő eszközt (2009. évi LXXXV. tv. 2. § 16. pont), melyre tanulmányunk nem tér ki. Szintén nem foglalkozunk dolgozatomban az elektronikus pénz és elektronikus pénzeszköz témakörével.

A helyi pénz a fenti instrumentumokkal szemben lényegét tekintve egy utalvány. Lényeges eltérés az (étkezési, üdülési, kulturális stb.) utalványokkal szemben, hogy a helyi pénz átruházásával annak másodlagos piaci forgalma is létrejön. További eltérés az utalványokkal (étkezési, üdülési, kulturális stb. utalvánnyal szemben), hogy míg az utalványoknak van lejárat időpontjuk, a helyi pénz általában lejárat nélküli eszköz (bár a Balatoni Korona rendelkezik lejáratlal). E tanulmányban a Magyarországon elterjedt helyi pénz elnevezést használjuk. Hazánkban 2010-ben került kibocsátásra a Soproni Kékfrank, 2012-ben a Balatoni Korona és számos településen foglalkoznak több-kevesebb megalapozottsággal a helyi pénz kibocsátásának ötletével.

Történetileg tekintve – ha csak Európára és a XX. századtól napjainkig terjedő időszakra szűkítjük vizsgálódásunkat – a helyi pénz az 1929–1933. évi világgazdasági válság negatív gazdasági és társadalmi következményeinek orvoslására jött létre. Mivel a válság alapvetően a német nyelvterületet sújtotta, a helyi pénzek elterjedése is Ausztria és Németország területéről indult. Jelenleg is élénk e térségben – Svájccal bővülve – a helyi pénz használata. A helyi pénz bevezetésének hatását nem feladatomban itt megítélni, a szakirodalom szerint e a világgazdasági krízis hatásait az 1930-as évek

elején globálisan ugyan csekély mértékben érintette, egyes régiók szintjén azonban jelentős fellendülést hozott (Fritz 1951).

A közgazdasági szakirodalom a helyi pénz bevezetésének általában kettős szerepet tulajdonít. Egyrészt a helyi pénz kiegészíti a nemzeti valutával való kereskedelmet egy adott régióban. A helyi pénz szerepe tehát nem az ország hivatalos fizetőeszközének felváltása, nem a nemzeti pénz más pénzeszközzel történő helyettesítése. Másrészt a helyi valuta gazdasági és nem gazdasági szereplőket köt össze egy olyan pénzhelyettesítő eszközzel, melyet kizárólag egy bizonyos gazdasági területen, településen és környékén alkalmaznak (Tóth 2009).

2. A helyi pénz *Silvio Gesell munkásságában*¹

A helyi pénzek (utalványok) gyakorlati hátterét a válságok uralta korszakokban találjuk. Ezek közül Silvio Gesell munkásságát közvetlenül az 1880. évi argentinai és az 1929-1933. évi világgazdasági válság befolyásolta. Silvio Gesell (1862–1930) többek között egy sokat vitatott, sajátos elméletet kidolgozó kereskedő, autodidakta közgazdász, biztosítási ügynök, pénzügyminiszter, mezőgazdasági termelő, lapkiadó, gondolkodó, akinek elméletén alapszik a helyi pénzek kibocsátása. 1919-ben a Bajor Tanácsköztársaság pénzügyi népbiztosa öt napig, amely posztjáért hazaárulás vádjával bíróság elé állítják (végül felmentik).² Izgalmaiban bővelkedő élete alapján többször Old Shatterhandhez hasonlítják.

Nevesebb közgazdászaink egy részének lesújtó véleménye van Gesell munkásságáról, két lényeges kivételt azonban előljáróban érdemes megfontolnunk. John Maynard Keynes „A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete” művében foglalkozik Gesell munkásságával. Keynes támogatását tömören kifejezi az alábbi idézet: „Azt hiszem, a jövő többet fog tanulni Gesell, mint Marx szellemétől.” (Keynes 1965, 380. oldal.) Gesell-t a „monetáris eretnekek”, „pénzjobbítók” és egyéb, nem mindig hízelgő jelzőkkel (pl. „holdkórosok serege”) jellemzett táborba sorolták.³

Irving Fisher magát „Gesell kereskedő szerény tanítványának” tartotta. Fisher lelkesen támogatta a kamatmentes pénzzel folytatott kísérleteket az USA-ban. Véleménye szerint „a szabadpénz a legjobb szabályozója lehetne a pénz forgási sebességének, amely a legzavaróbb tényezője az árszínvonal stabilizálásának. Helyes alkalmazása esetén néhány hét alatt kiségitene bennünket a válságból.” (Gesell 2004, A kiadó előszava 14. o.)⁴ F. D. Roosevelt számára 1932-ben a leértékelődő pénz általános bevezetésére tett javaslatot,⁵ de a Kongresszus ezt nem fogadta el. Ennek ellenére az 1930-as években az USA-ban több mint száz település – közöttük több nagyváros tervezte Wörgl-beli helyi pénzhez hasonló pénz bevezetését (Gesell 2004, A kiadó előszava).

Silvio Gesell fő műve – *A természetes gazdasági rend* – a gazdaság megszabadítása a földbérleti díjtól és a pénz kamatától, a szabad gazdaság létrehozása

¹ E részfejezet bővebb kifejtését ld. Balogh–Varga (2012)

² Meghívóját, Gustav Landauert azonban a börtönben meggyilkolják.

³ „Keynes szerint a monetáris eretnek <becsületesen gondolkodó, aki mer ragaszkodni következtetéseihez, akkor is, ha azok meglepőek, mindaddig, amíg a hozzá vezető gondolatmenet saját logikája nem cáfolja>” [Madarász 2005]

⁴ „Irving Fisher, [...] meg akarta nyerni a gondolatnak az 1932-es amerikai választás demokrata elnökjelöltjét, Franklin D. Rooseveltet, de nem aratott sikert. A kongresszusban is benyújtottak egy javaslatot, amely meghatározott időre felhatalmazta volna a kormányt felbélyegzett pénz kibocsátására, de a javaslat is elbukott.” Madarász 2005, 159. o.

⁵ Ld. Bankhead és Pettengill erről szóló törvényjavaslatát

(*Freiwirtschaft*) – alapján az geselli gondolatmenet állítható fel. A geselli elmélet pontjai után közvetlenül a rá hivatkozást is megvizsgáljuk.

1. A gazdaságban – többek között termelékenységi és technológiai szempontok alapján – munkamegosztás válik szükségessé. A munkamegosztásnak Gesell nagy jelentőséget tulajdonított.⁶ A munkamegosztás egy az egyedi termelőknél termékfelesleget hoz létre. Ez a továbbiakban csereszükséglet generál, azaz a gazdaságban csereeszköz-igény lép fel.

2. A geselli gondolatmenet alapján a pénzgazdálkodáson alapuló gazdaságban általános jellemvonás, hogy nincs elegendő csereképes pénz a piacon. Ennek főbb oka lehet például a pénz tartalékolása óvatossági és spekulációs célból. Ennek következtében a pénz forgalma akadályokba ütközik, a javak forgalma lelassul.

A jelenlegi helyi pénzek indoklásául is a fenti két gondolat szolgál. A helyi pénzek kibocsátása során tehát hangsúlyos érv, hogy a hagyományos pénzügyi közvetítőrendszer nem alkalmas a helyi közösségek szolgálatára, mert nem veszi figyelembe a helyi érdekeket, valamint az az érvelés, hogy gazdaságban kevés a pénz, illetve az az optimálisnál lassabban forog a gazdaságban, mert a kamat a felhalmozást támogatja.⁷ (Az utóbbi érvelés a relatív pénzhiányt okolja a nem megfelelő gazdasági teljesítményért, ezen belül az egyik a pénztömeget, míg a másik érv a forgási sebességet teszi felelőssé.) A helyi pénz kibocsátásának alapja az a feltételezés, mely szerint a helyi pénz forgási sebessége nagyobb, mint az általa kiszorított valuta forgása

3. A fenti forgási sebesség lassulásának orvoslása érdekében a pénzre ezért a pénz felhalmozását büntető díjat (pénzhasználati, pénzvisszatartási illeték) kell kivetni. Ennek az intézkedésnek célja a pénz elértéktelenítése (felhalmozási funkció visszaszorítása a forgalmi eszköz funkció javára). A pénzre tárolási díjat kell kivetni, hogy a pénz tárolása gazdaságilag költséges legyen – ugyanúgy költséges, mint az áruk tárolása.

Ennek a tárolási díjnak lehet megvalósulási formája a Schwundgeld, bélyeg(ek) ragasztása a pénz nominális értékének megőrzése érdekében. A fizetési kötelezettség technikailag a pénz tartóját terheli (tehát például bankba helyezés esetén a bankot), mindig aki a pénzt „tétlenül” tartja. Az elmélet lényege szerint a pénz forgási sebességének gyorsítása érdekében a pénztartás elkerülése, a „fogyasztási pénz” létrehozása.

4. Az elmélet negyedik eleme a pénz áru feletti aszimmetrikus hatalma: a pénz bármennyig tartható (mert nem romlandó és nincs tartási költsége), míg az eladóknál számít az időtényező (romlandó áruk és/vagy tárolási költségek). Ezzel az összetevővel részletesebben foglalkozva, összeállítottunk egy kisebb összehasonlítást, melynek alapja az áru és a pénz hatalmának szimmetriája. Szimmetrián Gesell definíciója alapján az egyenértékűséget értjük, mely szerint a pénz vagy áru felhalmozása az egyén számára közömbös (Gesell 2004, 328. oldal), azaz a gazdasági alanyok ugyanúgy választhatják megtakarítási eszközül az árut vagy a pénzt.

Marx esetében a pénz és az áru egyenértékűsége fennáll, mely leginkább a P-Á-P képletben valósul meg. Proudhonnál a pénz hatalma nagyobb az áru hatalmánál, s ezt az aszimmetriát az áru pénz szintjére felemelésével kívánta orvosolni. A proudhoni cserebankok ezt a célt szolgálták, az árut a pénz tulajdonságaival szerették volna felruházni. Keynesnél szintén a pénz hatalma érvényesül az áru felett, melynek kidolgozása a likviditási prémium és a hatékony kereslet elméletében valósul meg. A keynesi bírálat a geselli elmélet irányában ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a pénz likviditási hatalma részben a pénzhelyettesítők esetében is fennáll.

⁶ „... a munkamegosztásról, életünk valódi alapjáról van szó” – Gesell 2004, 248. oldal)

⁷ Részletesebben a várt előnyök kifejtését ld. (Helmeczi–Kóczán 2011)

Gesell elmélete szintén azon az aszimmetrián alapszik, mely szerint a pénz uralodik az áru felett. A pénz-áru viszonya Gesell szerint a nem romlandó hatalma a romlandó felett. A pénzkölcsönzöt nem szorítják „patkányok, molyok, rozsdá, tűz- és tetőkárok” (Gesell 2004, 326. oldal), melyek az áru birtokosát arra készítik, hogy áruját minél előbb cserére bocsássa. Ugyanakkor véleményünk szerint a geselli elmélet hiányossága, hogy Gesell nem számol a hitelintézeti szektor működési költségeivel, köztük a kitermelendő betéti kamattal. A geselli gondolatmenetben az árucserefolyamat leírása során (Robinsonád) csak a jelenbeli áru birtokosának (a tőkésnek) veszteségeiről van szó – holott a jövőbeni áru birtokosa (a munkás) nem független, társadalmi viszonyaitól elszakított lény: a csere folyamatban az áru birtokosához hasonlóan ő sem tud várni sokáig, mert az ő oldalán is munkálkodik egy hatalmas erő szükséglet, a létfenntartás.

Összefoglalva a fenti elemzést, az alábbi kulcsmegállapításokhoz jutunk:

Marx	$p = \dot{a}$	egyenértékűség: P–Á–P’, „Marx a tőkét – jó paraszt módjára – dologi jószágnak tekinti” Gesell 2004, 30.o.
Proudhon	$p > \dot{a}$ az árut emeli fel	proudhoni cserebankok
Keynes	$p > \dot{a}$ nem változtat a p-á viszonyon	likviditási prémium (de a pénzhelyettesítőkre is igaz) hatékony kereslet
Gesell	$p > \dot{a}$ a pénzt rontja le	a pénzt kell romlandóvá tenni: robinzonád

5. Végül a geselli elmélet szerint a kamat a tőkésnek extraprofitja, mert a dolgozók fizetik meg, akiknek hitelt kell felvenniük, hogy a felhalmozással a forgalomból kikerült pénzhez jussanak. Gesellnek e marxizmusellenes következtetésére – mely szerint „a kamat teljesen független a termelőeszközök magántulajdonától” (Gesell 2004, 327. o.) – tanulmányunkban nem térünk ki.

A jelenlegi helyi pénz kibocsátásának további két feltétele, hogy a kereskedelem a helyi gazdaság számára előnyös, a más régiókkal kereskedelem hátrányt okoz, valamint hogy a helyi pénz kibocsátásának pénzügyi előnyei vannak a helyi közösség számára.

Gesell kamatelmélete szerint a reálkamat a monetáris kamattól függ, ez utóbbi tényezői: a kockázati prémium, a várt inflációhoz kötődő prémium és az őskamat (sarc), mely a pénznek a többi jószággal szembeni természetes előnyéből fakad. Ennek egyik oka, hogy a pénz elpusztíthatatlan és birtoklása nem jár költséggel, sőt tartása kamatbevételt hoz (felhalmozási eszköz funkció). Másrészt a pénz az egyetlen likvid jószág, mellyel bármi megvásárolható (forgalmi eszköz funkció).

A geselli elmélet (egyik) sarokpontja tehát az őskamat. „Az árut pénzért veszik meg, őskamattal terhelve, és a fogyasztónak ismét pénzért adják el. És az áru eladásával a pénz megint felszabadul, hogy újabb zsákmányszerző útra induljon. Ez az igazi tartalma a P–Á–P’ marxi képletnek. [...] Az őskamat, amelyek a pénz ilyen módon az árutól behajt, tehát nem egyszeri zsákmány. Az őskamat tartósan bugyogó forrás,

és évezredek tapasztalata azt mutatja, hogy az éves forgalom 4–5 %-át kitevő átlagos zsákmánnyal lehet számolni.” (Gesell 2004, 340. oldal)

Visszatérve a pénzügyi vonatkozásokra, a helyi pénz kezdeményezések pontosan azért tudnak Gesell munkásságára alapozni, mert az utóbbi kiiktatja a gazdálkodás rendszeréből a kamatot. Ezzel a pénzt – pontosabban annak tartását – sebezhetővé teszi, ezzel a annak elköltését, vagyis a pénz forgását ösztönzi. Ez a helyi pénz működésének egyik legfontosabb várt előnye. A következő pontban ezeket a várható előnyöket foglaljuk össze.

II. A helyi pénz bevezetésének előnyei

1. A helyi pénztől várt előnyök bemutatása

Az alábbiakban összefoglaljuk, hogy milyen feltételezések alapján várható, hogy a helyi pénz kibocsátása segít a gazdasági aktivitás növelésében, illetve milyen területeken várhatók előnyök a helyi pénz kibocsátása során.

A) Pénzügyi előnyök:

- bruttó seigniorage: a helyi pénz nemzeti pénzt kiváltó nyeresége (befektetési nyereség)
- nem vásárlás céljából (befektetésként, emlékül) beszerzett helyi pénzalványok értéke
- elveszett, megsemmisült utalványok értéke
- helyi pénz utalványok átváltási jutaléka (mínusz a kibocsátás és működtetés költségei)

B) Kereskedelempolitikai előnyök:

- a helyi kereskedelmi egységek forgalmának abszolút emelkedése
- a helyi kereskedők piaci részesedésének növekedése a programban nem résztvevő kereskedőkkel szemben
- a helyi és környékbeli termelők, beszállítói partnerek forgalmának emelkedése

C) Társadalmi-politikai előnyök:

- a gazdaságélénkítő hatás
- a munkanélküliség csökkenése
- a helyi identitás tudat erősödése, az adott régió öntudatosságának, politikai büszkeségének emelkedése
- a helyi gazdálkodó szervezetek és vállalkozások megerősödése

A helyi pénz egyik legfontosabb bevétele a 100%-os elhelyezett fedezet hozamának bevétele. E bevételeket tovább emeli, hogy a helyi pénz egy részét nem vásárlás céljára fordítják, mert a gyűjtők a helyi pénz egy részét bizonyosan emlékül félre rakják. További hatás, hogy – a jegybanki készpénzhez hasonlóan - az elveszett, megsemmisült helyi pénz-jegyek összértéke szintén nem kerül beváltásra, tehát ez a kibocsátó szervezet adósságának csökkenése, azaz nyeresége. A helyi pénz speciális nyeresége, hogy a helyi pénzt beváltó pénzügyi intézet jutalékot és/vagy eltérő vételi és eladási árfolyamot határoz(hat) meg a helyi pénz beváltására, ugyanúgy, mint a külföldi pénzeszközök (valuták) beváltása során.

A helyi pénz bevezetésének legnagyobb előnyeként azonban a helyi kereskedelem és gazdaság fellendülését, az adott régiók gazdasági teljesítményének emelkedését tekinthetjük. Ehhez kapcsolódóan meg kell még említenünk a nem elhanyagolható társadalmi és politikai szempontokat, az adott régió öntudatosságának, politikai büszkeségének emelkedését, amely – talán – a régióban lakó emberek boldogságának emelkedését jelenti. Tulajdonképpen ezen utóbbi célok a helyi pénz bevezetésének fő motívumai. Azért fontos erre a tényezőre itt röviden kitérnünk, mert a kereskedelmi hatást itt nem fejtjük ki és a társadalmi-politikai hatásokra sem térünk ki.

Összefoglalva a helyi pénz tágan értelmezett előnyeit és költségeit, e hatásokat az alábbi pontokban foglalhatjuk össze:

2. A helyi pénz teremtéséből származó kamatbevétel

A helyi pénz bevezetése azon a fő előnyön nyugszik, amelyet a pénzteremtés során seigniorage bevételként ismerünk. Míg a törvényes fizetőeszköz teremtése során valódi seigniorage-bevételről beszélhetünk, addig a helyi pénz teremtése kapcsán egy seigniorage-on alapuló kamatjövedelemtől van szó, ezért a helyi pénz hozamának idézőjeles („seigniorage”-hatás) használata a megfelelő kifejezés.

A folyamat lényege, hogy modern gazdaságban a jegybankpénz a központi bank forrása (passzívája), azaz a központi bank adósságaként keletkezik. Ez igaz a jegybankpénz készpénz és számlapénz esetére is. Ez az adósság ugyanakkor – legalábbis rövidtávon – nem realizált adósság, hiszen a jegybank semmilyen más pénzeszközzel nem váltja be a jegybankpénzt. Ebből a felfogásból kiindulva a jegybank tehát olyan adósságot (pénzt) teremt - szinte - ingyen, amellyel szemben áru-és szolgáltatásvásárlás teljesíthető, illetve kamatjövedelem realizálható.

A helyi pénz kibocsátása esetében ez azt jelenti, hogy az összegyűjtött pénz fedezete mellett bocsátunk ki helyi pénzt. A pénz és helyi pénz kapcsolata során az alábbi gondolatmenetet szükséges szem előtt tartanunk:

1. A helyi pénz nem pénz, mert nem bankpasszíva és nem tölti be a pénz összes funkcióját.
2. A helyi pénz pénzhelyettesítő, melynek fedezete bizalmi szempontból optimális esetben 100 %-os bankbetét, illetve kockázatmentes eszközökbe fektetett pénzügyi instrumentum.
3. Ezért a helyi pénz teremtésének megértéséhez a kibocsátó szerv és a hitelintézet mérlegében létrejövő változásokat szükséges elemeznünk.

A helyi pénz kibocsátása során el kell különítenünk a helyi pénz kibocsátó szervezetet és a fedezetet kezelő hitelintézetet. Az előbbi lehet bármilyen jogilag elfogadott szervezet vagy akár magánszemély, a fedezetet kezelő intézmény egy hitelintézet (bank, szakosított hitelintézet vagy szövetkezeti hitelintézet). A helyi pénz a kibocsátó szervezet forrásoldali tétele, e szerv adósságaként teremődik:

$$\begin{array}{r} \underline{E \quad \text{kibocsátó szerv mérlege} \quad F} \\ + \text{helyi pénz} \end{array}$$

A helyi pénz teremtése során gondoljunk végig a teremtés lépéseit!

1. Készpénz ellenében: a mérleg eszközoldalán helyi pénz kibocsátása során befolyt készpénz növekedése, forrásoldalon a helyi pénz mint kötelezettség áll.

E kibocsátó szerv mérlege	F
+ készpénz	+ helyi pénz

2. Második lépésként vegyük szemügyre, mi történik a kibocsátó szerv mérlegében, ha a kibocsátó szerv a készpénzt befizeti bankszámlájára. Ekkor a kibocsátó szerv mérlegében eszközcsere következik be, a fedezetet kezelő hitelintézetben készpénzfogadás (eszközoldal), valamint betét-teremtés (forrásoldal) történik.

E kibocsátó szerv mérlege	F
– készpénz	
+ betét	

E hitelintézet mérlege	F
+ készpénz	+ betét

3. Amennyiben a kibocsátó szervezethez banki számlapénz formájában folyik be a bevétel, a banki számlapénz eszközoldalon jelenik meg, míg a helyi pénz adóssággként a forrásoldalon.

E kibocsátó szerv mérlege	F
+ banki számlapénz (betét)	+ helyi pénz

Számlapénzes vásárlás esetén a hitelintézet mérlege az alábbiak szerint alakul:

E hitelintézet mérlege	F
	– hp vásárló betéte
	+ kibocsátó betéte

Végző eredmény mindkettő változatban az alábbi mérleget kapjuk:

E kibocsátó szerv mérlege	F
+ banki számlapénz	+ helyi pénz

A fedezet kettő részemre bontható: likviditási és szabad tartaléokra. A beváltást szolgáló likviditási tartaléknak azonnal, illetve rövidtávon rendelkezésre kell állnia, ezért hozama viszonylag csekély mértékű lehet. A fedezet likviditási tartalékot meghaladó része hosszabb távon befektethető. Ennek haszna a pénzteremtés bruttó hozama, a bruttó „seigniorage”-jövedelem. Ebből vonandó le e helyi pénz kibocsátásának, a kibocsátó intézmény működtetésének költsége, tételesen:

- a helyi pénz megtervezésének költsége
- a helyi pénz kinyomtatásának költsége (hamisítás elleni védelmi elemekkel)
- a helyi pénz létrehozásának szellemi költsége (megvalósíthatósági tanulmányok)
- a helyi pénzt kibocsátó szervezet működtetésének költsége
- a helyi pénzt beváltó pénzügyintézet működési költségei.

Az így kapott nettó „seigniorage” tehát a bruttó „seigniorage” működtetési költségekkel csökkentett része.

Megfontolandó ugyanakkor a helyi pénz bevezetésének egy későbbi szakaszában, hogy a fedezetet célszerű-e 100 %-ban bankbetétben tartani. A helyi pénz beve-

zetésének kezdeti szakaszában a bizalom megteremtése és fenntartása érdekében célszerű és szükséges a helyi pénz kibocsátása ellenértékeként kapott pénzeszközöket a fedezetet kezelő hitelintézetnél kockázatmentes, illetve kevésbé kockázatos állampapírban, illetve bankbetétben tartani. Ugyanakkor hosszú távon, megfelelő bizalom esetén felmerülhet, hogy magasabb hozamot elérő befektetési formákba érdemes fektetni e pénzüsszeget. Kiegyensúlyozott, megfelelően hosszabb működés esetén ez a befektetés akár reáljavakban is megvalósulhat.

3. A helyi pénz bevétele és költsége a számlavezető hitelintézetnél

A továbbiakban egy konkrét számpélda segítségével számszerűsítjük a helyi pénz bevételének és költségeinek összetevőit a helyi pénzt teremtő intézmény számlavezető hitelintézetének szemszögéből.

A számolásnál figyelembe vesszük a használatban levő helyi pénzek költségeit, értékeit.

Alapadatok:

- egységnyi helyi pénz (hp) = 1 Ft.
- a hitelintézet bankszámláján (betét) 100 millió Ft értékben helyeznek el fedezetet a hp-re
- az elhelyezett betétre a kamat: mindenkor i jegybanki alapkamat, tehát példánkban 5,25 %.
- visszaváltáskor a hitelintézet 2% jutalékot számít fel

A helyi pénz kibocsátójának, a fedezetként elhelyezett összegre a hitelintézet a jegybanki alapkamatot fizeti. A hitelintézetnek úgy kell tehát a fedezetet kihelyeznie, hogy számára is nyereséges legyen az ügylet.

A hitelintézetek a következő kockázatmentes kihelyezésekben gondolkoznak:

- diszkont kincstárjegy átlagos hozama: 6,05 %
- államkötvény átlagos hozama: 5,28%

Hitelezési lehetőségek:

- lakosság:
 - fogyasztási: 32%
 - folyószámla: 25%
 - lakás építés, vásárlás: 17–21%
- vállalkozási hitelek: 17-20%

A kihelyezési lehetőségek vizsgálata előtt, a hitelintézetekre vonatkozó előírásokat is figyelembe kell venni. Ami azt jelenti, hogy megfelelő nagyságú likvid eszközzel kell rendelkeznie a helyi pénz beváltása céljából. Ugyanakkor minden betét után kötelező tartalékot kell képezni, ami a lehetséges veszteségek fedezetére szolgál. Ezután a két tétel után a hitelintézet nem kap kamatot.

Likviditást növekvő sorrendben a várható átlag hozamok:

- pénzeszközök (P) – 0%, visszaváltáskor 2% jutalék
- rövid lejáratú betét, diszkontkincstárjegy (D) - 6%
- hitelnyújtás (H) – 20%

- kötelező tartalékráta (Kt) – 0%

A hitelintézet a kifizetett kamat értékét a kihelyezéseinek keresztül szeretné többszörözni, de legalább visszakapni.

A kamat költsége a jegybanki alapkamat, ez jelen esetben 5.250.000,- Ft, vagyis $100 \text{ millió} * 5,25\% = 5.250.000,- \text{ Ft (kamat/év)}$.

A banknak tehát minimum ennyi kamatot kell kapnia, hogy 0 szaldós legyen.

Vegyük átlagosan, hogy 20%-os hitelt tud nyújtani a vállalkozóknak és magán-személyeknek.

$5.250 \text{ ezer} / 0,2 = 26.250.000,- \text{ Ft}$ – vagyis, ha a helyi pénz fedezetének 27%-át ki tudja helyezni hitelként, akkor már nyereséges.

Nézzük meg egy egyszerű példát a hitelintézet lehetőségére:

- a betét 50%-át hitelbe kihelyezi,
- 30%-át likvidebb betétben (diszkont kincstárjegy) tarja,
- 20%-át pedig látraszóló betétben.

ebben az esetben a nyeresége:

H = 50%, akkor $100 \text{ millió} * 0,5 * 0,2 = 10 \text{ millió}$

D = 30%, akkor $100 \text{ millió} * 0,3 * 0,06 = 1,8 \text{ millió}$

P = 18%, akkor $100 \text{ millió} * 0,18 * 0,02$ (beváltási jutalék) = 0,36 millió

Kt = 2%, erre nincs hozam, mert kötelező tartalékráta 0 Ft bevételt jelent.

Bevétel összesen: 12,16 millió

Költsége: 5,25 millió

Eredmény: 6,91 millió Ft.

Az eredmény annyiban változhat, hogy a feladatban pénz visszaváltását évente csak egyszer vettük figyelembe. De az is előfordulhat, hogy a helyi pénzt beváltják, majd a kibocsátó újra forgalomba helyezi. Így a helyi pénz forgási sebessége a banknál többszörös is lehet évente. Mint láttuk, ha csak egyszer váltják vissza az helyi pénzt, akkor 0,36 millió Ft jutalékot kap a bank, ha minden hónapban, vagyis tizenkétszer, akkor viszont már 4,32 millió a jutalék összege.

A hitelintézet eredményét többféle variációban meg lehet ismételni. Kicsit kockázatosabb kihelyezéskor nagyobb eredményt lehet elérni.

H – 60%, D – 30%, Kt – 2%, P – 8% (12-szeres forgási sebességgel)

A hitelintézet eredménye:

Millió Ft-ban

H	D	Kt	P	Bö	Eredmény
12	1,8	0	1,92	5,25	10,47

A kockázatosabb befektetések nem jelentik automatikusan a magasabb hozamot. A hosszú távú hiteleknel előfordulhat, hogy a kamat, sőt a kihelyezett összeg sem kerül vissza hitelezőhöz. Ezért kell a hitelintézeteknek átgondoltan kihelyezniük a betétjeiket.

Összességében jelen helyzetben a hitelintézetek a kibocsátónál nagyobb nyereséget érhetnek el, ezért érdemes a helyi pénz befogadásával foglalkozniuk.

III. A helyi pénz mennyiségének pénzügyi számszerűsítése

1. A helyi pénz mennyiségének felülről becslése

Tanulmányunk e részében⁸ arra keressük a választ, hogy mennyi helyi pénz kibocsátása szükséges a Kaposvári Kistérségi térségben létrehozandó helyi pénz esetében. A helyi pénz felülről (azaz a makroadatok felőli), a seigniorage-típusú megközelítésből kiindulva végezzük⁹, azzal az eltéréssel, hogy a monetáris bázis helyett az M3 pénztömeget, seigniorage helyett a bankrendszer bevételét használjuk. Magyarországon 2012. februárjában az M3 kb. 16.400 milliárd Ft, ez a GDP kb. 60 %-a. A potenciális kamatbevétel mértéke 1 % kamatláb esetén 164 milliárd Ft, 7 % (a jelenlegi MNB jegybanki alapkamatláb) kamatláb mellett kb. 1150 milliárd Ft, ez kb. a magyarországi GDP 4,2 %-a.

A szükséges helyi pénztömeg becslését felülről a dezaggregálási módszerrel végezzük el, amely háromféleképpen végezhető el:

- egy főre jutó pénztömeg alapján
- kistérségi gazdasági teljesítmény (GDP, TGE¹⁰, szja) alapján
- gazdasági potenciál függvényében arányosítás szerint.

Az egy főre jutó népesség módszere alapján a Kaposvári Kistérség¹¹ és Magyarország lakosságának aránya (123000/10.000.000 fő) 1,23 %. Az M3 pénztömeget alapul véve 16.400 milliárd Ft 1,23 %-a = 201 milliárd Ft. $V=12$ forgási sebesség esetén a szükséges helyi pénz állomány kb. 16,75 milliárd Ft.

A gazdasági teljesítmény módszerével súlyként a Kaposvári Kistérség és Magyarország GDP-jének arányát használjuk súlyként. Alapvetően módszertani okokból definíció szerinti GDP-adatot kistérségi szinten nem lehet előállítani, kistérségi GDP-adat nem létezik.¹²

A becsült kistérségi GDP alapján (Nemes 2003) a Kaposvári Kistérség GDP-aránya Magyarországon belül $111/16200$ milliárd Ft = 0,68 % (2000. évi GDP-adato aránya) – ezen belül az átlagos (alsó, felső becslésű) GDP 886 (763 – 1010) ezer Ft/fő. A 16400 milliárd Ft M3 (2012. februári adat) szorozva a 0,68 %-os aránnyal 111 milliárd Ft-ot ad eredményül, mely $v=12$ forgási sebesség esetén 9,25 milliárd Ft.¹³

2. Becslés alulról

A helyi pénz mennyiségének alulról becslése módszere esetén pénzügyi előnyök számszerűsítése során az alábbi gondolatmenet alapján érdemes eljárunk:

⁸ E fejezet részletes elemzését ld. Balogh–Palkó–Varga (2012)

⁹ Ezt a megközelítésmódot részletesen tartalmazza Madaras-Varga (2011)

¹⁰ Települési Gazdasági Erő (TGE): közvetlenül a települések gazdasági teljesítményére adott becslés

¹¹ Magyarországon 175, Somogy megyében 11 kistérség található. A Kaposvári Kistérségben 123.000 fő lakik, 77 települést foglal magába (az országban ez a második legtöbb települést magában foglaló kistérség). A kistérség lakosságából Kaposváron él a lakosság 55 %-a.

¹² A kistérségi GDP-adatak előállításának problémáját a Balogh–Palkó–Varga (2012) cikkünkben tárgyaljuk.

¹³ A harmadik módszerrel, a gazdasági potenciál függvényében arányosítással jelen írásunkban nem foglalkozunk.

1. a térség körülhatárolása
2. a térség gazdasági teljesítményének becslése: a (kis)térségi termelés aggregálása
3. a térség pénzforgalmának felmérése
4. a (kis)térségen belül forgó pénz felmérése: adott terület cash-flow-jának becslése
5. a pénz-helyettesítési hajlandóság becslése
6. a forgási sebesség kérdése

A konkrét becslést¹⁴ a szerzők Kaposvári Kistérségre vonatkozóan végezték el. A becslés során azzal a feltételezéssel éltek, hogy a munkabér és szociális kifizetések 10 %-ára feltételezhetünk kifizetést (a hatályos törvények szerint ez maximum 20 % lehet), valamint törvénymódosítással helyi adó fizetés lehetővé tehető helyi pénzben. Először a helyi pénz mennyiségét a forgási sebesség (v) és a megtakarítási ráta (s) figyelembevétele nélkül számoltuk, majd a becslésbe bevettük ezeket a paramétereket is.

A kistérségben a vállalati szektorban 24.843 fő foglalkoztatásával, 97.331 forint/hónap nettó átlagbérrel számolva havi 2.417.994 ezer forint, éves szinten 29 milliárd Ft bérfizetés adódik. Önkormányzati szinten helyi pénzben befolyó bevételként a HIPA, kommunális, építmény, telekadó jöhet szóba, ezek befizethetők lennének helyi pénzben. A kiadások között a helyi pénzt fordíthatják szociális kifizetésekre illetve beruházásokra. A segélyek két fontos fajtáját a rendelkezésre állási támogatás és a rendszeres szociális segély jelenti.

A szükséges helyi pénz becslésének $s=0$ megtakarítási ráta mellett az alábbi adatok adódnak:

- Versenyszférán keresztül: 241.799 e forint (2.901.593 e Ft/12)
 - Költségvetési szférán keresztül: 12.776 e forint (153.312 e Ft/12)
- $v = 12, s = 0$ feltételezve **254.576 e forint**

Érdeemes a szükséges pénzmenyiség kiszámítása különböző forgási sebességek és különböző megtakarítási ráták esetén ($s=0, s=0,1, v=5,6,8,10,12$), melyeket az alábbi táblázat tartalmaz.

1. táblázat. A helyi pénz mennyiségének becslése különböző forgási sebességek (v) és megtakarítási ráták (s) mellett

Forgási sebesség (v)		5	6	8	10	12
	$s=0$	610 981	509 151	381 863	305 491	254 576
	$s=0,1$	672 079	560 066	420 050	336 040	280 033

Forrás: Pavlin–Parádi–Balogh 2011.

A szükséges helyi pénz nagysága becslésének összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy a kaposvári pénz esetében a felülről és az alulról végzett becslések jelentős eltérést mutatnak. A pénzügyi számítások alapján becslés felülről az egy főre jutó pénztömeg alapján 16,75 milliárd Ft, a becsült kistérségi GDP alapján 9,25 milliárd Ft helyi pénz-szükséglet adódott. Az alulról végzett, csak a bérfizetés és az önkormány-

¹⁴ Az alulról becslés részletes feldolgozását ld. Pavlin–Parádi–Balogh (2011) tanulmányában.

zati segély összegét figyelembe vevő becslés 280 millió Ft-t adott havi elköltési ütemet (forgási sebesség $v=12$) és 10 %-os megtakarítási rátát ($s=0,1$) feltételezve. A munka további szakaszában a alulról becslés további elemeit lenne érdemes megvizsgálni, kiterjesztve a becslés hatókörét az önkormányzati dolgozók jövedelmére is.

Felhasznált irodalom

- Balogh László – Varga József: A helyi pénz-kezdemenyvezések alapja: Gesell pénzüléletének mai üzenete. Kautz Gyula Konferencia Széchenyi István Egyetem, Győr 2012.
- Balogh László, Palkó Sándor, Varga József (2012): A helyi pénz mennyiségének becslése pénzügyi szempontból a kaposvári helyi pénz esetében. Sapiaientia Egyetem (szerk. Lázár Ede). Státus Kiadó, Csíkszereda.
- Belanka Csaba István, Dr. Nagy Erika (2009): Szeghalom kistérség többcélú társulás gazdaságfejlesztési programjának aktualizálása. Békéscsaba.
- Fritz Schwarz (1951 pünkösdjén): *A wörgli kísérlet*. Wörgl.
- Gesell, Silvio (2004): *A természetes gazdasági rend*. Kétezeregy Kiadó.
- Helmecezi István, Kóczán Gergely (2011. április): A „helyi pénznek” nevezett utalványokról. *MNB-szemle*, MNB.
- Keynes, John Maynard (1965): *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. 23. fejezet KJK, Budapest.
- Kun János (2006): A pénzhelyettesítőkről. Tanulmány PSZÁF Budapest.
- Madaras Attila, Varga József (2011): A helyi pénz seigniorage-hatása. Gazdasági és üzleti kihívások a Kárpát-medencében. Sapiaientia Egyetem (szerk. Lázár Ede). Státus Kiadó, Csíkszereda, 223–231. p.
- Madarász Aladár 2005: Szabadpénz az alvilágból. *Budapesti Könyvszemle* 17. évf. 2. szám 152–162. oldal.
- Nemes Nagy József (kutatásvezető), Lőcsei Hajnalka, Kiss János Péter, Jakobi Ákos (2003): *A Balaton régió gazdasági fejlettsége a GDP térségi becslése tükrében*. R-DATA Bt, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest, 2003. június.
- Pavlin Rita, Parádi-Dolgos Anett, Balogh László (2011): *Optimális helyi pénz-övezet*. Adóz(z)unk a jövőnek? Modern pénzügyek – Uniós kihívások Pénzügyi, adózási és számviteli szakmai konferencia, Sopron, 2011. október 6-7. (CD) ISBN: 978-963-89173-2-4.
- Pappné Dr. Nagy Valéria 2010: *A magyar gazdaság transznacionalizálódási folyamata 1989-2009*. PhD értekezés. Nyugat-Magyarországi Egyetem.
- Tóth Balázs István (2009): A helyi valuta szerepe a lokális gazdaságfejlesztésben. Kézirat.

A helyi pénz és társadalmi vonatkozásai

Szóka Károly*

Abstract **Local currency and its social aspects.** Local currency and similar initiatives can be found in many places of the world. These can be either self-help, administrative systems (for example Time Dollars, Ithaca Hours) or emissions of a money substitute's local currency (for example WIR, Chiemgauer, Urstromtaler, Kékfrank). The local currency works similar to the vouchers but it is transferable and has secondary circulation. It complements the trading of national currency but it does not want to replace it. Its role is to connect economic and non-economic stakeholders; protect the local economy and as well it can be used like an anti-crisis resource. The difficulty of the system's administration is to set up an organization which operates it. The costs of marketing and public relations are high; it is also hard to convince the entrepreneurs of joining it; there is no governmental guarantee and the early mistrust is also significant. The local currency can only be operated by regional co-operation and for this the collaboration of the local governments, entrepreneurs and individuals is needed.

Keywords local currency, substitutes for money, local economy, economic stimulus

1. A pénz és a helyi pénz meghatározása

A tanulmány a helyi pénzekről és a helyi pénz-rendszerekről szól, de úgy tartom helyesnek, ha a pénz fogalmi megközelítésétől, funkcióiból indulunk ki, hiszen a helyi pénzeknek is – többé-kevésbé – feladata, hogy e funkciókat betöltsék.

Mi is a pénz? A közgazdasági szakirodalomban sokféle fogalmi meghatározással találkozhatunk, melyek néha igencsak eltérnek egymástól. Éppen ezért kimondható, hogy a pénznek nincs igazán egzakt definíciója, funkciói segítségével tudjuk körüljárni szerepét. Indulásnak elfogadhatjuk azt a megközelítést, hogy „a pénz általánosan elfogadott csereeszköz, forgalmi eszköz, amely alkalmas adósságok kiegyenlítésére, olyan különleges áru, amely az általános egyenérték társadalmi szerepét tölti be”. Áruként is felfogható, mely valamilyen tömegesen jelentkező igényt elégít ki, funkcióin keresztül.

Nézzük a hagyományos és újabb funkciókat:

- forgalmi eszköz funkció;

* Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, Sopron
E-mail: kszoka@ktk.nyse.hu

- fizetési eszköz funkció;
- értékmérő majd elszámolási eszköz funkció;
- kincsképzési (vagyon felhalmozási) eszköz funkció;
- világpénz, illetve hatalmi eszköz funkció;
- vagyontartási eszköz funkció;
- spekulációs pénzkeresleti funkció és az
- információhordozó funkció.

Összefoglalva beláthatjuk, hogy a pénz infrastrukturális tényezővé változott az idők folyamán, lehetővé teszi a közösségen belüli munkamegosztást, és a tevékenységcsere résztvevői között az információ- és az anyagáramlást, illetve a pénz intézményrendszerének működtetéséhez szükséges a társadalmi szintű megegyezés és elfogadás.¹

Helyi pénz² és a helyi pénz jellegű kezdeményezésekkel a világon sokféle találkozhatunk. Az ilyen jellegű kezdeményezések két fő csoportra oszthatók.

Az első csoport tulajdonképpen egy önszolgáltató, adminisztrációs rendszer, mely a közösség tagjainak egymással való – árucikkek, szolgáltatások – cseréjét könnyíti meg. Ezeket közösségi önszolgáltató rendszernek, csereklubnak, helyi cserekereskedelmi rendszernek, szívesség banknak, kaláka körnek is nevezik. Az elnevezések és a tartalmuk kicsit más, de mindegyiknek legfőbb célja, hogy egy közösségben, a kihasználatlan lehetőségeket összekössék a kielégítetlen igényekkel. Valamilyen egyszerű rendszert használnak fel a csere nyilvántartására (Pl.: Time dollars: Time-keeper” szoftvert, Ithaca órák: „Ithaca Daily Journal” újság).

A második csoport egy helyi fizetőeszköz, egy pénzhelyettesítő eszköz kibocsátása. Van olyan, amelyik tartja értékét (WIR, Kékfrank), van, amelyiknek idővel romlik az értéke (Chiemgauer, Urstromtaler) de mindegyikben közös, hogy alapvetően helyben történő áru- és szolgáltatásforgalomra ösztönöz, azaz egy adott helyiségben vagy térségben működik, így a térségi gazdasági kapcsolatokat erősíti, megpróbálja kivédeni a negatív gazdasági hatásokat, mint pl. munkanélküliség vagy a kereskedők, vállalkozások csődje.

A helyi pénz nagyon hasonlít az utalványhoz. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az utalvány, mint intézmény nagyon sikeres, hiszen az utalványok évente több mint 52 milliárd eurós piacot képviselnek az Európai Unióban, hetente több millió cserél gazdát és gyorsan növekvő piacot jelentenek Európában.³ Fontos szerepük van a javadalmozási rendszerben, hiszen a foglalkoztatók, a munkavállalók és a szolgáltatók körében kedvelt és folyamatosan működő rendszer, hozzájárul a gazdaság kifehérítéséhez és az alapfizetés kiegészítésére is használható. Adózási és juttatási szabályzata minden országban más és folyamatosan változik, ez valamilyen mértékben mindig bizonytalansági tényezőt jelent.⁴

A helyi pénz azonban pár lényeges tulajdonságában eltér az utalványoktól. Az egyik ilyen eltérés, hogy míg az utalványok beváltásával „életének gazdasági forgása” lezárul, a helyi pénz átruházható – sőt, ez is az egyik lényeges funkciója –, így annak

¹ Szalay 2008, 2. o.

² A helyi pénzekre, pénzhelyettesítőkre és az ilyen kezdeményezésekre nagyon sokféle elnevezés született, jelen tanulmányban a „helyi pénz” elnevezést használom, mivel Magyarországon is ezt terjedt el.

³ Az Európai Bizottság 2012 májusában javaslatot terjesztett elő a hozzáadottérték-adózás uniós szabályainak módosítására; bővebben: http://ec.europa.eu/magyarorszag/press_room/press_releases/20120510_utalványok_adoszabaly_hu.htm

⁴ Az utalványokkal kapcsolatos hozzáadottérték-adózás uniós szabályok módosítása, felülvizsgálata most folyik; javasolt ÁFA jogszabályokról bővebben: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/vat/key_documents/legislation/proposed/index_en.htm.

másodlagos piaci forgalma is létrejön. A másik, hogy míg az utalványoknak van lejárat-i időpontjuk, a helyi pénz alapesetben egy lejárat nélküli fizetési eszköz.⁵

2. A helyi pénzek és pénzhelyettesítők főbb jellemzői⁶

A helyi pénzek szerepe sokoldalú. Egyrészt kiegészíti az adott nemzeti valutával való kereskedelmet egy térségben, és ebben a megközelítésben nem arra törekszik, és nem is célja az ország hivatalos fizetőeszközének kiváltása. Természetesen a vállalkozásoknak nincs elfogadási kötelezettsége, így alkalmazása nem kötelező a helyi gazdasági szereplők, gazdálkodó szervezetek körében.

Másrészt a helyi pénz gazdasági és nem gazdasági szereplőket köt össze egy helyi pénzhelyettesítő eszközzel. Ezen fizetőeszköz régió kívüli felhasználása nem is lehetséges, elvinni természetesen lehet a régióból, de fizetési eszköz funkciója így erősen korlátos. Ebben az esetben inkább emlékpénzekről beszélhetünk, gyűjtőknél, látogatások alkalmával magánembereknél halmozódik fel egy kis része.

Védi a helyi gazdaságot a külkereskedelem „káros” hatásai ellen, alkalmazásával elkerülhető, hogy a térség gazdasága csak a másodlagos multiplikátorhatások révén fejlődjön (lásd még később). Tulajdonképpen a fizikokratizmus egyfajta régiós leképeződéséről van szó, hiszen ők vallották, hogy a társadalmi összetöke újratermelése külkereskedelem nélkül is végbemehet. Régiókra vetítve ez azt jelenti, hogy bár a régiók közötti kereskedelem fontos – ez nem is vita tárgya – de nem lehet kizárólagossága. Ezt erősíti, hogy a régió belső adottságainak kihasználása nagyban segíti az adott régió gazdaságának – belső – fejlődését, fejlesztését. A helyben élők mindig jobban tudják, hogy mit, hol, kinél érdemes vásárolni, vagy éppen szolgáltatást igénybe venni, mire vagyunk képesek, miben vagyunk jók; és ez már átvezet minket a szubszidiaritás témaköréhez.

Szintén ide tartozik, hogy a helyi bevételek egy része a régióban marad, hiszen azt helyi pénzben kapják meg és helyben fogják – remélhetőleg – elkölteni. Válságellenes eszköznek is használható, hiszen pénzügyi és gazdasági válság idején különösen igaz, hogy a forgalomban lévő pénz mennyisége csökken, a gazdaság likviditása romlik, a munka- és pénzkereseti, valamint a hitelfelvételi lehetőségek beszűkülnek, ezért a közösség tagjai pénzhányban szenvednek. Gyorsan hozzá kell tenni, hogy az üzleti szférában jelentkező bizalomhiányon nem segít a helyi pénz, ez sajnos általános jelenség, sőt a körbetartozás „intézményét” sem szünteti meg az a tény, ha helyi pénzről van szó.

A helyi valutát mindig az adott ország politikai kormányzata által meghozott rendeletben meghatározott értékben rögzítik, oly módon, hogy leggyakrabban egységnyi helyi valuta egyenlő egységnyi nemzeti valutával, tehát az átváltási arány 1:1.

A kibocsájtott pénzhelyettesítőnek szánt helyi pénz összegének megfelelő számlapénz- vagy bankjegymennyiség valahol letétben van, ez növeli a biztonságérzetet, bár ez valójában pénzteremtést nem jelent. Országoként eltérő a szabályozás, hogy mekkora a fedezet mértéke, de nehezíti a rendszer beindítását és működését, ha – mint például Magyarországon is – a helyi pénz fedezetének száz százalékának kell lennie.⁷ Mivel ennek a fedezetnek likvidnek kell lennie, azt nem fektetik be – ez is eltér országoként – és ez gátjává válhat a szervezet hatékonyabb működésének. Induláskor,

⁵ Madaras–Varga 2011, 225. o.

⁶ Tóth 2011 alapján

⁷ 2007/64 EK uniós irányelv és a 2009. évi LXXXV törvény alapján

főleg a bizalom erősítésének érdekében ez valóban nem igazán vitatható, de később indokolt lehet a fedezet részben történő befektetése, legalább likvid eszközök, pl. állampapírok formájában.

Tulajdonképpen, ha valaki ilyen technikai pénzhelyettesítőt vásárol, pénzt helyez el annál az intézménynél, amely azt kibocsátja, de az ezzel nem rendelkezik szabadon, hiszen bármikor visszaváltható nemzeti fizetőeszközzé. (Kivételek vannak, pl. a WIR, mivel az nem visszaváltható.) A visszaváltásnak általában van költsége, mely 2–5% közé sorolható. Hitelt technikai pénzhelyettesítőben nem nyújtanak, egyedüli kivétel pont a WIR-ben nyújtott hitel, a „WIR hitelkártya”.

A helyi pénzek további sajátossága, hogy többnyire lejáratall rendelkező rendszerként funkcionál, és tulajdonosának szembe kell néznie a valuta értékvesztésével is. Ez azt jelenti, hogy havonta, negyedévente „leértékelik”, így veszít vásárlóértékéből [*demurrage*]. Pont ez az értékvesztés biztosítja – pontosabban gyorsítja – a helyi pénz forgását, mivel így a fogyasztást preferálja a megtakarítással szemben.

3. Nehézségek és veszélyek

Természetesen a rendszer nem működik magától. A fenntartható működtetéséhez mindenképpen szükséges egy olyan szervezet felállítása, amely ezt kiemelt feladatának tekinti, és valóban tesznek is érte. A szervezetnek sok feladata van/lesz, az egyik legfontosabb, hogy olyan listát állítson össze és kezeljen, frissítsen az ebben résztvevő vállalkozásokról és elfogadóhelyekről, ahol ezt a pénzt elfogadják. Ez manapság internetes felület nélkül elképzelhetetlen, és ez nem csak a fiatal(abb) korosztályra vonatkozik, hanem szinte mindenkire.

A „minden kezdet nehéz” mondás itt kiemelten igaz, hiszen a rendszer elindítása nem könnyű, mert kezdetben nehéz rábírnival a vállalkozásokat, hogy részt vegyenek ebben a rendszerben, a meggyőzés, a motiváció, a kommunikáció is kemény feladat. Erős – éppen ezért drága – és újszerű marketing, illetve PR eszközökre van szükség, mely meggyőzi mind a vállalkozásokat, mind a leendő fogyasztókat az előnyökről. Gondoljunk csak arra, hogy a berögzült vásárlói szokások megváltoztatása milyen nehéz... Gyakori eszköz, az „olcsóbb váltás”, mely esetében általában 5% kedvezményt adnak, azaz a beváltott 100 egységnyi nemzeti valuta 105 egység helyi pénz „ér”. Mindenképpen indokolt a nagy kapcsolati tőkével rendelkező emberek, a média meggyőzése, akiknek adnak a szavára, felfigyelnek kijelentéseikre, és éppen ezért közösség formáló erővel rendelkeznek. Ez nem azt jelenti, hogy elegendő „egyszer” az ügy mellé állni és nyilatkozni a helyi médiában, hanem folyamatosan részt kell venni a népszerűsítésben, példamutató magatartással élen kell járni.

Már említettem, hogy ez a helyi pénz-rendszer jelentős gazdasági erőt képvisel(het), azaz gazdaságfejlesztő erővel bír(hat). Viszont azt is meg kell említeni, hogy egyes emberekben, vállalkozókban esetleg téves képzetet alakíthat ki ezen „erő”, szóval azért túlzott várakozásaink ne legyenek – legalább is az elején – azzal kapcsolatban, hogy a rendszerben részt vevő vállalkozások esetleg „legyőzhetik” az erős multi vállalkozásokat, hiszen ez irreális lenne. Nem a multik elleni harcról van szó, inkább a forgalom egy részének átereléséről. Egy régió sem képes szükségleteit teljesen kielégíteni az adott régióból származó termékekből, szolgáltatásokból, így a gazdálkodók, magánemberek jövedelmük egy részét biztos, hogy a régióon kívül termelőknek – és adózóknak – adják át.

A magánemberek részéről negatívként érzékelhető az a veszteség, ami ebben a rendszerben éri őket, hiszen a „normál” banki betétekkel ellentétben, itt nem

kapnak kamatot. (Nem is ez a rendszer működésének értelme, viszont ezt kommunikálni kell!)

A bizalom ellen hat még az állami garancia hiánya, illetve a hamisítási veszély, hiszen értelemszerűen a helyi pénzek – mint papírpénz – nem rendelkeznek, nem rendelkezhetnek olyan sok biztonsági elemmel, mint egy nemzeti valuta. A helyi pénzt kibocsátók természetesen gondolnak erre, így – lehetőségeikhez képest – a lehető legjobb minőségben, színvonalon és biztonsági elemekkel felvértezve bocsájtják ki a pénzt, melyet általában az adott ország jegynyomdájával együttműködve alakítanak ki.⁸

Ezzel kapcsolatos a szabályozás kérdésköre is. Természetesen minden országban mások a körülmények és a szabályozási feltételek, de elmondható, hogy sok országban hiányzik a pontos szabályozás, ahogy Magyarországon is.

Hiányzik a szabályozás:⁹

- az utalványok törvényes fizetőeszközzé való visszaváltásánál, visszaváltási jutalék kérdésénél;
- az esetleges változtatások érintettekkel történő megismertetésénél;
- a fedezet nélküli utalványok kibocsátásának tilalmában, esetleges csődveszély a pénzügyintézetnél;
- a fedezet kezelésének módjában, felszámolás esetén a fedezet védelmében;
- az utalványt kibocsátó társaság számára egyéb tevékenységek korlátozásában és
- a fedezetből, jutalékból származó nyereség elosztási módjában.

Szabályozni kell a formai követelményeket is:¹⁰

- A kinyomtatott utalvány vagy elektronikus pénz legyen;
- mi legyen a pénzhelyettesítő neve;
- a kibocsátott utalvány mennyisége és címleteinek a meghatározása;
- milyen forrásból történjen a tervezésnek, a biztonsági elemek elhelyezésének és az előállításnak a finanszírozása és
- a hivatalos pénzre váltásnak legyen-e költsége (és ha igen, akkor mennyi).

Szintén nehézséget jelent, ha a helyi pénz nem tölti be kellőképpen szerepét, azaz nem sokáig marad körforgásban. Ez alapvetően attól függ, hogy elég vonzó-e az az áru és szolgáltatáskínálat, amit helyi pénzéért meg tudunk vásárolni. Ha nem, akkor a rendszer működése nem lesz hosszú, nem lesz életképes. A másik oldalt is vizsgálni kell, azaz a helyi pénzéért értékesítők (vállalkozások) az adott áru és szolgáltatás előállításában milyen olyan beszerzési forrásokat tudnak használni, ahol ezért vagy azért az „alkatrészért” helyi pénzzel tudnak fizetni, hiszen nem a helyi pénz felhalmozása a céljuk. Az önkormányzatoknak is nagy szerepe van a helyi pénz használatának „gyorsításban” (lásd még később).

Meg kell említeni a bukás lehetőségét is, mert előfordulhat, hogy a rendszer nem indul be igazán, nagyon kevés helyen lehet beváltani, vagy ritka, nem keresett termékekre, szolgáltatásokra költhetünk csak helyi pénzzel, vagy egyszerűen az emberek nem váltanak be nemzeti fizetőeszközt helyi pénzre, akkor a helyi pénzálló-

⁸ Perkovátz Tamás szerint a legnagyobb sikere a soproni Kékfranknak az lenne, ha hamisítanák (v.ö. -mi-2011).

⁹ Helmeczi-Kóczán 2011, 40–41. o. alapján.

¹⁰ Légler-Kovács-Vágyi 2011, 6. o.

mány olyan alacsony mértékű, illetve olyan alacsony mértékűre csökken, hogy az adott régióban a helyi pénz-kezdeményezés megbukhat.

4. Társadalmi vonatkozások

Az első, amit meg kell említeni, az a közösségi összetartó erő, illetve annak erősítése. Tulajdonképpen arról a bizalmi tőkéről beszélhetünk, mely az egyik ilyen legerősebb közösségi erő. Mivel a helyi pénz gazdasági és nem gazdasági szereplőket köt össze, azzal növeli az összetartozás érzését, hogy közös érdekünk, hogy egymással „kereskedjünk”, azaz a megtermelt bevétel egy része maradjon helyben, „gazdagítsuk inkább egymást”. Mivel a vállalkozásoknak nincs elfogadási kötelezettsége, ez nem biztos, hogy magas szinten működik, de ha nem működik, akkor pont az értelmét veszti el a helyi pénz-rendszer adott régióban való működtetése.

Ehhez kapcsolódik a már említett demurrage is, azaz a deklarált lejáratú idő. Érdekelté teszi a régiót, a régióban helyi pénzt használókat, hogy valóban használják is azt, mivel egy idő után lejár, illetve ezt segíti elő a már szintén említett időszakonkénti leértékelés is. Ha élnek ezzel a lehetőséggel, azaz forgatják, akkor a helyi valuta akár gyorsabban is forog(hat), mint a nemzeti fizetőeszköz. Ugyanaz a pénzmennyiség többször is megfordul a lejáratú idő miatt, ezért ugyanazon idő alatt nagyobb bevételt, forgalmat eredményezhet a vállalkozásoknál, szervezeteknél. Mivel a régióban inkább egymás között fognak kereskedni, ez erősíti, növeli a kooperációt a már régebben is együttműködő felek között is. Ez a kooperáció, ez az erősebb együttműködés kedvezőbb környezetet teremthet a helyi innovációk és a fejlesztések számára is.

Itt említenő meg még a seigniorage kérdése is. Nemzeti valuta teremtése során valódi seigniorage-bevételről beszélünk, azaz a jegybank pénzteremtése egyfajta speciális jegybanki, így közvetve állami bevétel. A helyi pénz kibocsátása esetében az összegyűjtött banki számlapénz fedezete mellett bocsátanak ki helyi pénzt. A fedezet egy részének bizonyosan állandóan rendelkezésre kell állnia, de a szabad tartalék befektethető, ennek haszna a bruttó „seigniorage”-jövedelem. Ahogy már említettem, a rendszer működtetésének vannak költségei (pl. tervezés, nyomtatás, hamisítás elleni védelem, marketing stb), így ezeket levonva kapjuk meg a nettó „seigniorage-t” ami a bruttó seigniorage működtetési költségekkel csökkentett része.¹¹

A helyi pénzek, mint pénzhelyettesítők használata csökkenti a nemzeti valutában megjelenő készpénzhasználatot, tehát csökkenti a készpénzkibocsátás jegybanki nyereségét, a seigniorage-t, azaz a költségvetés bevételeit csökkenti. Mivel a helyi pénzek mennyisége, forgalma az egész világon elenyésző a nemzeti valutákhoz képest, a jegybankok nem gördítenek igazi akadályokat a helyi pénzek bevezetése és használata elé. Ennek az az oka, hogy a helyi pénzt használók, a régió számára jelentkező előnyöket akkora társadalmi haszonnak tartják, ami nagyobb, mint ez a seigniorage-veszteség.¹²

Nagyon fontos és különösen manapság kiemelt téma a munkahelyek megtartásának és bővítésének lehetősége. Megvizsgálandó annak a lehetősége, hogy a régióban foglalkoztatottak bérének egy részét helyi pénzben fizessék ki. Ha a fizetések egy részét tehát helyi pénzben fizetik ki és emiatt azt a régióban költik el, akkor az teljes egészében a régióban marad. Számítani lehet arra is, hogy akik a fizetésüket helyi pénzben kapják meg, azok nem teljes egészében váltják be nemzeti valutára, hanem a régióban költik el és ez közvetve – szinte már közvetlenül – munkahelyeket termet, de

¹¹ Madaras–Varga 2011, 229. o.

¹² Kun 2006, 5. o.

legalább is óv meg. Természetesen ennek feltétele, hogy olyan elérhető árukra és szolgáltatásokra lehessen elkölteni a helyi pénzt, amire a fogyasztóknak valóban szüksége is van.¹³ Ez óvja a helyi kereskedőket, vállalkozásokat az esetlegesen bekövetkező keresletcsökkenéstől.

Alapesetet tekintve, egyes vállalkozások térnyerése szükségszerűen valamely más vállalkozás térvesztésével jár együtt – kivéve a nagyon innovatív, új vagy újszerű termékek, szolgáltatások esetében – így első ránézésre a „kaszinó vagy tőzsde elv” működik, ha valaki nyer (termelékenység- vagy bevétel-növekedés), akkor egy másik tönkremegy. A helyi pénz szakít ezzel a felfogással, mert ennek alkalmazásával elkerülhető, hogy a régió csak a másodlagos multiplikátorhatások révén, a bázis- és erőforrásfüggő szektor jövedelemnövelő hatására fejlődjön. A bázisszektor a régió kívüli keresletet elégíti ki, mely a külső kereslet növekedése esetén nagy növekedésre képes. A helyi szektor a régió belüli keresletet elégíti ki, növekedését a helyi fizetőképes kereslet határozza meg. Az erőforrásfüggő szektor az előbbi két szektor kombinációja. Tehát a kereslet egy része mindenképpen helybeni, valamennyire korlátozott, a másik része pedig a régió kívülről érkező jövedelem, amely bővülésre ad lehetőséget.¹⁴

Konkrét alkalmazását tekintve ajánlható az a megoldás is, hogy ne „nyomatott” készpénz legyen a helyi pénz, hanem a mai kornak talán jobban megfelelő elektronikus megoldás, azaz valamilyen kártya alapú megoldás. A manapság elterjedőben lévő „paypass” megoldások is szóba jöhetnek, főleg kis összegű fizetések esetében.

Ha a szervezeti háttérrel nézzük, akkor fontos kiemelni az operatív munkát, hiszen a régió, a helyi társadalom ezzel mindenképpen és nap, mint nap kell, hogy találkozzék. Nem csak a már említett komoly munka és a szakértelem szükséges hozzá, hanem az is, hogy ezt a munkát végzők elkötelezettek legyenek ez iránt, hiszen például a „húzónev vagy -nevek” távozása nagyon alááshatja a kezdetben amúgy is alacsony szintű bizalmat.

Kihagyhatatlan szerepük van – kellene, hogy legyen – az önkormányzatoknak. A helyi pénz akkor lehet igazán sikeres, ha nem csupán egyfajta „magánkezdeményezésként” fut, hanem a helyi önkormányzat is aktív szerepet vállal benne. Ami egy fontos kérdés, az a munkabérek és közterhek fizetése. Javasolható, hogy az önkormányzat a fizetések egy részét – először legalább a közalkalmazottak, köztisztviselők esetében – helyi pénzben adja. Itt is segíthet az „olcsóbb váltáshoz” hasonló „prémium” megoldás, azaz, hogy helyi pénzben többet fizet bérként valamennyi százalékkal, mint nemzeti valutában. A következő lépés lehet, hogy nemcsak a fizetések, hanem a segélyek, támogatások egy része is helyi pénzben érkezzen meg a jogosultaknak. Ha a közterheket (helyi adók, közüzemi díjak) is lehet helyi pénzben fizetni, az nagyban hozzájárul a rendszer életképességéhez, hiszen a helyi pénz bevétellel rendelkező vállalkozásoknak sem lesz érdeke – csökkentett összegben – visszaváltani azt nemzeti valutára. Azt is tudjuk, hogy egy önkormányzatnak sok kiadása van, ezeket teljesítheti helyi pénzben is az azt elfogadó vállalkozásoknál. Személy szerint az önkormányzatok aktív részvétele nélkül nem látom a lehetséges hosszú távú fennmaradás és siker zálogát a helyi pénzeknek.

¹³ Erre jó példa a Balatoni Korona, melyet a Pólus-Coop Zrt. boltjaiban lehet kedvezményesen elkölteni (vö. www.balatonikorona.hu/elfogadohelyek).

¹⁴ Lengyel, 2010 (hiv. Tóth, 2011. 67. és 76. old.)

Összefoglalás

A helyi pénzrendszerek, a helyi pénz bevezetése nem új keletű gondolat, de az elmúlt években, hazánkban is előtérbe került, volt, ahol meg is valósult (Kékfrank, Balatoni Korona). Bevezetése és használata mellett számos érv sorakoztatható fel, mint például a helyi gazdaság védelme, munkahelyteremtés, közösségi összetartó erő növelése. A helyi pénz bevezetésével a helyi fogyasztás egy részét helyben lehet tartani, pontosabban annak elköltésében a helyi pénz elfogadó vállalkozások lennének érdekeltek, akik szintén helyben költenék el ezt az összeget, és így tovább foroghatna a régióban ez a helyi pénz. Ez valamikorra védelemet is biztosítana a régió számára, hiszen védené a helyi vállalkozásokat és nem az összes fogyasztás vándorolna a multi cégekhez, nagyobb mértékben maradna a bevétel és a profit helyi zsebekben. Egy ilyen rendszer alkalmazásával azonban számos kérdést is tisztázni kell, mint például a szabályozás, biztonság, kibocsátás, működtető szervezet, humán háttér, valódi használat, körforgás biztosítása, marketing, önkormányzati háttér. Véleményem szerint nem lehet egyszerűen mérlegre tenni ez előnyöket és a hátrányokat, problémákat, hiszen a regionális gazdaságfejlesztés közös érdekünk és a kormányzat által is deklarált cél. A problémákat közös erővel meg kell oldani, az előnyöket fajsúlyos, hathatós támogatással ki kell használni, és ha ebben a helyi közösség is partner, akkor jelentős erő kerülhet a helyi gazdaság kezébe. Végül egy, a gyógyászatban is emlegetett mondattal zárnám tanulmányomat: „Használj, hogy használjon!”

Felhasznált irodalom

- Helmecki István Nándor – Kóczán Gergely (2011): A „helyi pénznek” nevezett utalványokról. In. dr. Simor András (Szerk.) *MNB szemle*, Budapest, 2011. április.
- Kun János (2006): *A pénzhelyettesítőkről*. PSZÁF tanulmány, Budapest.
- Léglér Nikoletta – Kovács Tamás - Vágyi Ferenc Róbert (2011): A helyi pénz és az önkormányzat kapcsolata. In. *Adóz(z)unk a jövőnek? Pénzügyi, adózási és számviteli szakmai konferencia* CD kiadvány, Sopron.
- Lengyel Imre (2010): *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Madaras Attila – Varga József (2011): A helyi pénz seigniorage-hatása. In Lázár Ede (szerk.): *Gazdasági és üzleti kihívások a Kárpát-medencében*. Sapientia Egyetem. Státus Kiadó, Csíkszereda.
- mi- (2011): Egyre trendibb a helyi pénz. „*Mindennapi*” közéleti portál, 2011. június 29. [<http://mindennapi.hu/cikk/tarsadalom/egyre-trendibb-a-helyi-penz/2011-06-29/4501>]
- Szalay Zsuzsanna (2008): *A szelíd pénz forradalma (Közbirtokosságon nyugvó pénzrendszer megteremtése)*. Budapesti Corvinus Egyetem 93. számú műhelytanulmány, Budapest.
- Tóth Balázs (2011): A helyi valuta szerepe a lokális gazdaságfejlesztésben. In. Csapódi Pál (szerk.): *Pénzügyi Szemle*. Állami Számvevőszék. Budapest.

A helyi pénz számviteli elszámolása

Wickert Irén* – Szarvas Fekete Tibor*

Abstract **Accounting of local currency.** Today, with the appreciation of local interests the introduction of local money gains ground increasingly. Like money, local currency includes value measuring, circulating (exchanging) and payment functions, but—as it does not carry interests—it cannot fulfil the accumulating and property maintaining functions. As a mean of payment, local money can be compared rather to a voucher than to money in the classical sense, so it can not show up among the liquid assets in the accounting. The legislation of the emission and operation of local currency is only partially solved; there is no specific legislation or central guidance, which determinates the operation of the system in detail. The development of accounting regulations to the related records and settlements will be necessary.

Keywords local currency, accounting regulations, accounting settlements

1. Bevezetés

„A pénz az a tárgy, az a jószág, amely – mivel általánosan elfogadják – azonnal felhasználható bármely termék, szolgáltatás megvásárlására, adósság megfizetésére” (Horváth 2001, 4).

A főníciaiak jóvoltából időszámításunk előtti VII. századtól használ az emberiség egy része egységes pénzeket, amelyek formája, anyaga változatos megjelenítést hozott létre.

Az árupénz korszakától az aranypénz és a pénzhelyettesítő eszközökön át, a belső értékkel nem bíró pénz, a modern pénz megjelenéséig a pénz, mint olyan, megőrizi az értékmérő, a forgalmi, a fizetési és a felhalmozási funkcióit.

Az elmúlt időszakban gazdasági élet területén megjelent a saját kibocsátású utalványok helyi pénzként történő alkalmazása. Mindez felkeltette a pénzügyi szakma érdeklődését is.

A helyi pénz, mint fizetési eszköz, inkább utalványhoz hasonlítható, nem pedig a klasszikus értelemben vett pénzhez. Ma világszerte nagyjából 3000 különböző helyi pénz van forgalomban. Részben ezzel fizetnek az emberek, a közmunkások ebben kapják bérük egy részét, jelentős szerepe lehet a helyi kereskedelem fellendítésében, tehát a rendszer működik.

* Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar
E-mail: wickert.iren@ke.hu

2. A pénz

„A pénz az a tárgy, az a jószág, amely – mivel általánosan elfogadják – azonnal felhasználható bármely termék, szolgáltatás megvásárlására, adósság megfizetésére” (Horváth id. hely).

Klasszikus megközelítésben a pénz fogalmaként a technikai funkciókat sorolják fel. Technikai funkciók:

- forgalmi eszköz,
- fizetési eszköz,
- felhalmozási eszköz,
- általános értékmérő.

A pénz gazdasági szabályozó szerepét közgazdasági funkciónak nevezzük.

A pénzforgalmi szolgáltatás nyújtásáról szóló 2009. évi LXXXV. törvény értelmében:

„2.§. **15. készpénz-helyettesítő fizetési eszköz:**

- a csekk,
- az elektronikus pénz,
- a pénzforgalmi szolgáltató és az ügyfél közötti keretszerződésben meghatározott olyan személyre szabott dolog vagy eljárás, amely lehetővé teszi az ügyfél számára a fizetési megbízás megtételét.

16. kis összegű készpénz-helyettesítő fizetési eszköz:

- kilencezer forintot meg nem haladó fizetési műveletre,
- maximum negyvenötezer forint tárolására használható

19. Pénz

- bankjegy, érme, számlapénz, és az elektronikus pénz.”

A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény 2. számú melléklet 9. pontja értelmében:

„Pénzforgalmi szolgáltatás:

- a) a fizetési számlára történő készpénzbefizetés,
- b) a fizetési számláról történő készpénzkifizetés,
- c) a fizetési műveletek fizetési számlák közötti teljesítése,
- d) a c) pontban meghatározott szolgáltatás, ha az ügyfél rendelkezésére álló hitelkeretéből történik,
- e) a készpénz-helyettesítő fizetési eszköz – ide nem értve a csekket és az elektronikus pénzt – kibocsátása,
- f) a készpénzátutalás,
- g) az olyan fizetési művelet teljesítése, ahol a fizető fél távközlési vagy digitális eszközzel adja meg a fizetési megbízást az eszköz üzemeltetőjének, aki kizárólag közvetítőként jár el az ügyfelek között.”

A számvitelről szóló 2000. évi C. törvény szerint:

„31. § A pénzeszközök a készpénzt, az elektronikus pénzeszközöket és a csekket, továbbá a bankbetéteket foglalják magukban.”

3. A pénz számviteli elszámolása

A számviteli mérlegben a pénzeszközöket a befektetett eszközök és a forgóeszközök között lehet kimutatni.

Tartósan adott kölcsönök: (1 éven túli)

- más vállalkozásban tartósan lekötött,
- tartós bankbetétek.

Pénzeszközök:

- tartósan le nem kötött,
- különféle pénznemű (Ft, deviza, valuta, csekk) fizetési eszközök.

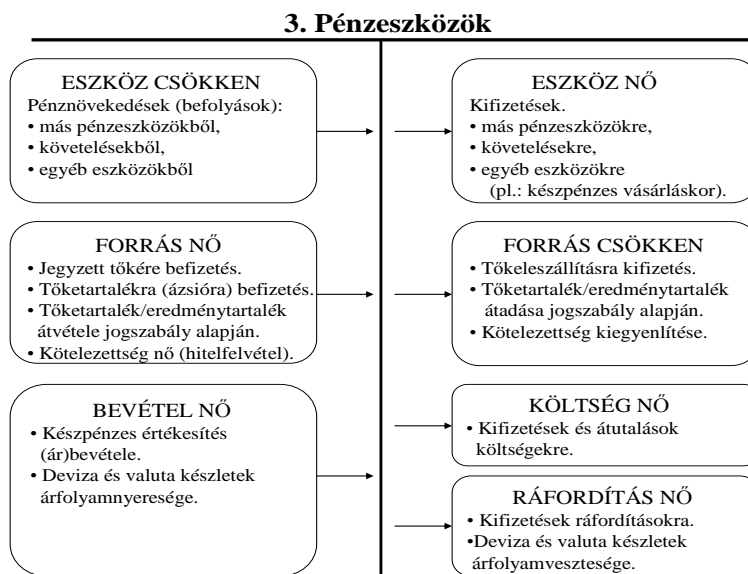
1. ábra. Pénzeszközök a mérlegben

Eszközök	Források
<p>A) BEFEKTETETT ESZKÖZÖK</p> <p>I. Immateriális javak</p> <p>II. Tárgyi eszközök</p> <p>III. Befektetett pénzügyi eszközök</p> <p style="text-align: center;"><i>Tartósan adott kölcsönök</i></p> <p>B) FORGÓESZKÖZÖK</p> <p>I. Készletek</p> <p>II. Követelések</p> <p>III. Értékpapírok</p> <p style="text-align: center;"><i>IV. Pénzeszközök</i></p> <p>C) AKTÍV IDŐBELI ELHATÁROLÁS ESZKÖZÖK ÖSSZESEN</p>	<p>D) SAJÁT TŐKE</p> <p>I. Jegyzett tőke</p> <p>II. Tőketartalék</p> <p>III. Eredménytartalék</p> <p>IV. Lekötött tartalék</p> <p>V. Értékelési tartalék</p> <p>VI. Mérleg szerinti eredmény</p> <p>E) CÉLTARTALÉKOK</p> <p>F) KÖTELEZETTSÉGEK</p> <p>I. Hátrasorolt kötelezettségek</p> <p>II. Hosszú lejáratú kötelezettségek</p> <p>III. Rövid lejáratú kötelezettségek</p> <p>G) PASSZÍV IDŐBELI ELHAT. FORRÁSOK ÖSSZESEN</p>

Forrás: Saját szerkesztés

A 2. számú ábra a pénzmozgások elszámolásának lényegét mutatja be.

2. ábra. Pénzeszközök elszámolása

Forrás: Róth–Adorján–Lukács–Veit, 2008, 209. old.

4. Helyi pénz

A kistérségek gazdasági megszilárdulásához, illetve fellendüléséhez hozzájárulhat a nemzeti fizetési eszköz mellett működő helyi pénz.

A helyi közösség érdekeltsége Halász Tibor szerint, abban van, hogy

- a helyben maradó hozzáadott érték (a munkabérek, profit, adók azon része, amit helyben költenek el vagy fektetnek be újra) nőjön,
- a helyben maradó vagyon (az a beruházás, amit nem vihetnek el levonva belőle a helyi erőforrásokból elhasznált vagy károsított rész értékét) nőjön,
- a helyi piacot ő ellenőrizze, azaz a helyi gazdaságra vonatkozó lényeges döntéseket helyben hozzák meg (Halász 1991, 16–17).

A helyi pénz bevezetésének célja, hogy egy közösségben a kihasználatlan lehetőségeket összekössék a kielégítetlen igényekkel.

A helyi fizetőeszköz, pénzhelyettesítő eszköz kibocsátása elősegíti a helyi forgalom növekedését, és mivel ennek banki fedezete van, így bármikor visszaváltható, így alkalmazása biztonságos a gazdasági élet területén.

Ez a pénzhelyettesítő nem kamatozik, esetleg idővel romlik az értéke, ezért a gazdasági élet szereplői között élénk áruforgalomra ösztönöz. Az adott térség gazdasági kapcsolatait erősíti az a tény, hogy ez a pénzhelyettesítő eszköz adott körben működik, így elősegíti az ottani gazdasági életet.

A helyi pénz a pénzhez hasonlóan az értékmérő, a forgalmi eszköz, a fizetési eszköz funkciókat tartalmazza, azonban – mivel nem kamatozik – a felhalmozás és vagyontartás funkcióknak a szerepét nem töltheti be.

A helyi pénz, mint közgazdasági pénzhelyettesítő a pénz gazdasági szabályozó funkcióját javítja, az adott térségben növeli a gazdasági aktivitást, és a pénz forgási sebességét.

Bevezetését és használatát a törvény nem tiltja. A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény szerint

9.1. pont . Nem minősül pénzforgalmi szolgáltatásnak

k) az olyan eszközökön alapuló szolgáltatások, amelyek kizárólag a kibocsátó által használt létesítményekben vagy a kibocsátóval kötött megállapodás alapján a szolgáltatók korlátozott körű hálózatában vagy korlátozott körű áruk vagy szolgáltatások ellenértékének kiegyenlítésére használhatóak.

A helyi pénz készpénzt helyettesít, az adott területen élők, az árucserében résztvevők hozzák létre, és ezáltal a helyi gazdaságban marad. Korlátozottan használható, nem kötelező elfogadni, mint fizetőeszközt, pedig fedezete több esetben jelentősebbnek tekinthető, mint a forgalomban lévő modern pénznek.

A helyi pénz, mint fizetési eszköz, inkább utalványhoz hasonlítható, nem pedig a klasszikus értelemben vett pénzhez. Ma világszerte nagyjából 3000 különböző helyi pénz van forgalomban. Részben ezzel fizetnek az emberek, a közmunkások ebben kapják bérük egy részét, jelentős szerepe lehet a helyi kereskedelem fellendítésében, tehát a rendszer működik.

5. A helyi pénz működése

A helyi pénz a hivatalos fizetőeszköz mellett működik, nem váltja ki azt, ezért is nevezik a szakirodalomban komplementer pénznek. Többféle helyi pénz létezik a világban.

A helyi pénzt elfogadó vállalkozások követelésként mutatják ki a helyi pénzt a mérlegben, melyet felhasználhatnak fizetésre, ekkor a kötelezettségeket összevezetik a követeléssel. Pénzeszközzé a helyi pénz akkor válik, amikor beváltják. Beváltáskor a kibocsátó beváltási jutalékot számít fel, amely a vállalkozásnál egyéb szolgáltatás költségei között kerül kimutatásra.

A fentiekből megállapítható, hogy minden helyi pénz utalvány, de nem minden utalvány helyi pénz.

6. A helyi pénz számviteli elszámolása

A helyi pénz kibocsátásának és működtetésének jogi szabályozása csak részben megoldott, nincs specifikus jogszabály vagy más központi iránymutatás, amely a rendszer működtetését részletesen meghatározza.

„A piacgazdaság működtetéséhez nélkülözhetetlen, hogy a piac szereplői számára hozzáférhetően döntéseik megalapozása érdekében mind a vállalkozók, mind a nem nyereség-orientált szervezetek, valamint az egyéb gazdálkodást folytató szervezetek vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetéről és azok átalakulásáról objektív információk álljanak rendelkezésre” (Sztv.).

A saját kibocsátású utalványok (helyi pénz) számviteli elszámolása törvényileg közvetetten szabályozott, részletes elszámolási rendszerét a számviteli politikában, illetve a számlarendben kell rögzíteni.

A helyi közösség által kialakított belső szabályzat az, amely meghatározza a kibocsátás és működtetés feltételeit.

Számviteli elszámolás:

Könyvelés a kibocsátónál:

- Utalvány kibocsátását a főkönyvi könyvelésben nem könyveljük, de részletes analitikus nyilvántartást kell vezetni.
- Helyi pénz vásárlása:
 - T 3 Pénzeszköz – K 4 Rövid lejáratú kötelezettség
- Fedezet elhelyezése (lekötés):
 - T 1 Tartós bankbetét – K 3 Pénzeszközök
- Kamat elszámolása
 - T 3 Pénzeszközök – K 9 Befektetett pénzügyi eszközök (egyéb kapott) kamatok
- Tagi működési hozzájárulás
 - T 3 Pénzeszközök – K 9 Egyéb bevételek
- Fedezet feloldása (visszavezetése)
 - T 3 Pénzeszközök – K 1 Tartós bankbetét
- Helyi pénz beváltás
 - T 4 Kötelezettségek – K 3 Pénzeszközök
 - T 4 Kötelezettségek – K 9 Pénzügyi műveletek egyéb bevétele (beváltási jutalék)
- Be nem váltott helyi pénz
 - T 4 Kötelezettségek – K 9 Rendkívüli bevételek

Könyvelés a vásárlónál

- Helyi pénz vásárlása
 - T 3 Követelés – K 3 Pénzeszköz
- Áruvásárlás helyi pénzen
 - T 2 Áru (8. ELÁBÉ) – K 3 Követelés
 - T 4 Előzetes Áfa
- Áruértékesítés helyi pénzen
 - T 3 követelés – K 9 Értékesítés nettó árbevétele
 - T 9 Értékesítés nettó árbevétele – K 4 Fizetendő áfa
- Helyi pénz visszaváltása
 - T 3 Pénzeszköz – K 3 Követelés
 - T 8 Pénzügyi műveletek egyéb ráfordítása – K 3 Követelés (beváltási jutalék)

7. Saját kibocsátású utalvány

A kibocsátó szerződést köt az utalványt vásárlóval, melyben kötelezettséget vállal, hogy az általa kibocsátott utalványokat a saját üzleteiben fizető eszközként elfogadja.

Könyvelés a kibocsátónál:

- Utalvány kibocsátását a főkönyvi könyvelésben nem könyveljük, de részletes analitikus nyilvántartást kell vezetni.
- Utalvány értékesítése:
 - T 3 Pénzeszköz – K 4 Rövid lejáratú kötelezettség
- Beváltás:
 - T 3 Vevők – K 9 Értékesítés nettó árbevétele
 - 4 Fizetendő Áfa
 - T 4 Rövid lejáratú kötelezettség – K 3 Vevők
- Be nem váltott utalvány értéke:
 - T 4 Rövid lejáratú kötelezettség – K 9 Rendkívüli bevétel

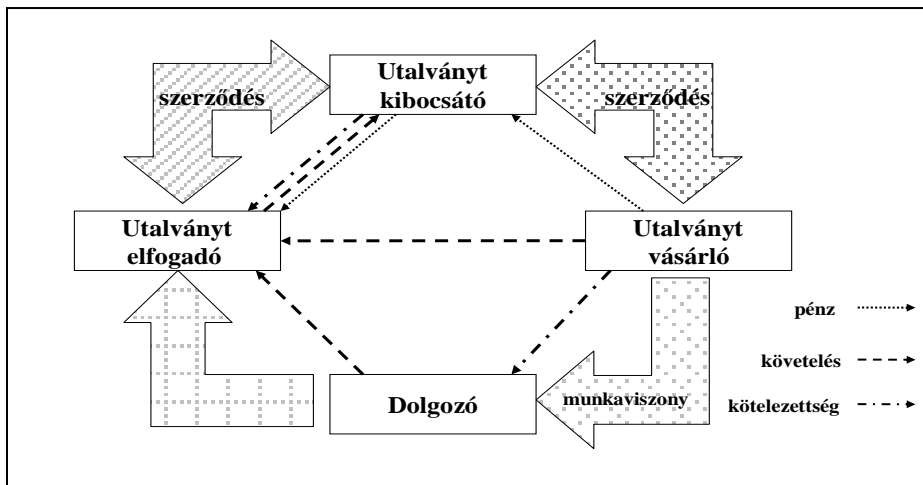
Könyvelés a vásárlónál

- Vásárlás
 - T 3 követelés – K 3 Pénzeszköz
- Utalvány kiadása dolgozóknak
 - T 5 Személyi jellegű egyéb költség – K 4 Jövedelem elszámolási számla
 - T 4 Jövedelem elszámolási számla – K 3 Követelés

8. Nem saját kibocsátású utalvány, elektronikus kártya

A gyakorlatban általában az ételutalványokkal találkozunk, melyet a munkáltató vásárol meg dolgozói részére. A papíralapú utalványok mellett egyre inkább elterjed a bérén kívüli juttatások körében az ún. elektronikus utalvány. Az elektronikus kártya alkalmazása egyszerűbb, az adminisztrációs és járulékos költségek is alacsonyabbak a hagyományos utalványénál.

4. sz. ábra • Nem saját kibocsátású utalványok, elektronikus kártya működése

Forrás: Saját szerkesztés

Lépései:

- Szerződéskötés: az utalványt kibocsátó és az utalványt elfogadó egység között.
- Szerződéskötés: az utalványt kibocsátó és az utalványt vásárló között.
- Az utalványt vásárló megvásárolja az utalványt (elektronikus kártyát) a kibocsátótól, mely alapján a kibocsátónál keletkezik egy kötelezettség az utalványt elfogadóval szemben, a vásárlónál egy követelés az elfogadóval szemben, amennyiben kezelési költséget is felszámít a kibocsátó, akkor a vásárlónál igénybe vett szolgáltatás költség jelentkezik.
- A munkáltató kiadja az utalványokat a dolgozóknak, így a dolgozóknak követelése lesz az elfogadóval szemben, a munkáltató pedig elszámolja személyi jellegű költségként a kiadott utalványok értékét.
- Amennyiben a munkáltató több havi utalványt egyszerre ad ki, felmerül az időbeli elhatárolás esete is.
- Amikor a dolgozó beváltja az ételutalványt (használja a kártyát) ekkor történik az értékesítés, melyet a kibocsátó felé számláz, mely összeget a kibocsátó átutal az elfogadóhelynek a jutalék kivételével. A beváltóhelynek jutalék tartozása van a kibocsátó felé, így pénzügyileg csak a különbséget kell rendezni.

9. Adózási problémák

A jelenleg érvényben lévő személyi jövedelemadóról szóló törvény szerint

1. § (3) „A magánszemély minden jövedelme adóköteles. Ettől eltérő szabályt, az adóból kedvezményt a kivételes célok érdekében – e törvény alapelveinek figyelembevételével – csak törvény állapíthat meg. Az adó alapja az adóköteles bevételből megállapított, e törvény rendelkezései szerinti levonásokkal csökkentett jövedelem és az adóalap-növelő tételek összege.”

Mindebből következik az, ha valaki jövedelmet szerez és azt helyi pénzben kapja, úgy az a személyi jövedelemadó törvény szerint adózik.

A munkatörvénykönyve 154. §-a rendelkezik a munkabér védelméről. A jelzett paragrafus (1) bekezdése alapján a munkabért magyar törvényes pénznemben, jelenleg forintban kell megállapítani és kifizetni. Ettől a szabálytól eltérni csak jogszabály rendelkezés alapján vagy külföldön történő munkavégzés esetén lehetséges. A pénzbeli munkabér helyett tilos utalvány vagy más a fizetőeszköz helyettesítésére szolgáló formában fizetni (pl. boltláncban felhasználható vásárlási utalvány).

Ez a rendelkezés korlátozza a helyi pénz alkalmazását.

Nem saját kibocsátású utalványok juttatása esetén eltérően rendelkezik a személyi jövedelemadóról szóló törvény. A cafetéria rendszer keretében jelenleg adható utalványok adózását egy egyszerű példa segítségével szemléltetjük.

A munkáltató az alábbi juttatásokat biztosítja a munkavállalóinak:

- Erzsébet utalványt havi 10 000 Ft értékben
- Művelődési utalványt havi 10 000 Ft értékben

Éves szinten az alábbi munkáltatói adóteher keletkezik.

1. táblázat. Cafetéria elemek adózása

Megnevezés	Éves juttatás	Adó és járulékalap*	Adó		Járlék (EHO)	
	Ft	Ft	%	Ft	%	Ft
Erzsébet utalvány	60 000	71 400	16	11 424	10	7 140
	60 000	71 400	16	11 424	27	19 276
Művelődési utalvány	120 000	142 800	16	22 848	27	38 556
Összesen	240 000			45 696		64 974

* Adó- és járulékalap a juttatás 1,19-szerese

110 670 Ft
(46%)

A helyi pénz vásárlásánál és elköltésénél általában jövedelem nem keletkezik, így adófizetési kötelezettség sem lép fel. Amennyiben a névértéken vásárolt helyi pénz értékesítése feláron történik, úgy jövedelem képződik, amely személyi jövedelemadó szerint adózik.

10. Összefoglalás

Jelenlegi gazdaságot a pénz dominálja. A pénz minden olyan meghatározott értékkel bíró tárgy, amely azonnal felhasználható bármely termék, szolgáltatás megvásárlására, adósság megfizetésére és vagyon felhalmozására.

A számviteli törvény szerint a pénzeszközöket a Mérlegben a forgóeszközök között kell nyilvántartani, azonban mint a felhalmozás eszközét a Befektetett pénzügyi eszközök között az Egyéb tartósan adott kölcsönök között kell kimutatni.

A helyi pénz a pénzhez hasonlóan az értékmérő, a forgalmi eszköz, a fizetési eszköz funkciókat tartalmazza, azonban – mivel nem kamatozik – a felhalmozás és vagyontartás funkcióknak a szerepét nem töltheti be. A helyi pénz mint fizetési eszköz inkább utalványhoz hasonlítható, nem pedig a klasszikus értelemben vett pénz-

hez, ezért a számvitelben sem szerepeltethető a pénzeszközök között, az utalványokhoz hasonlóan a követelések között kell kimutatni, emiatt nem növeli a napi záró készpénz állományt sem, melynek maximális összegét a számviteli törvény az előző évesített üzleti év összes bevételének 10%-ában határozta meg, ha azonban ez az összeg kisebb, mint 500 ezer Ft, akkor 500 ezer Ft (Sztv. 14.§ (9)).

A helyi pénz alkalmazását korlátozza a munka törvénykönyvében található, a munkabér védelméről szóló rendelkezés, amely szerint a pénzbeli munkabért helyi pénzzel nem lehet kifizetni.

A helyi pénz kibocsátásának és működtetésének jogi szabályozása csak részben megoldott, nincs specifikus jogszabály vagy más központi iránymutatás, amely a rendszer működtetését részletesen meghatározza.

Napjainkban a helyi érdekek felértékelődésével egyre nagyobb teret hódít a helyi pénz bevezetése. Az ehhez kapcsolódó nyilvántartások és elszámolások számviteli szabályozásának kidolgozása szükségessé válik.

Felhasznált irodalom

- Halász T. (1991): Kultúra, közösség, gazda(g)ság, életminőség. *Parola* X. évf. 1.
- Horváth Zs. (2001): *Pénzügy I.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Róth J.–Adorján Cs.–Lukács J.–Veit J. (2008): *Számviteli esettanulmányok.* Magyar Könyvvizsgálói Kamara Oktatási Központ Kft.
- Wickert I.–Szarvas-Fekete T.–Tapolczai T.–Balogh L. (2011): Saját kibocsátású utalványok (helyipénz) számviteli elszámolása. In Lázár Ede (szerk.): *Gazdasági és üzleti kihívások a Kárpát-medencében.* Csíkszereda, Státusz Kiadó, 316–321. old.
- Wickert I.–Szarvas-Fekete T. (2012): A pénz és a helyi pénz számviteli elszámolása. *A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei.* IV. évfolyam 1. szám (No 7), Szeged. 151–156. old.

Jogforrások:

1995. évi CXVII. törvény: A személyi jövedelemadóról.
1996. évi CXII. törvény: A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról.
2000. évi C. törvény: A számvitelről.
2009. évi LXXXV. törvény: A pénzforgalmi szolgáltatás nyújtásáról.
2012. évi I. törvény: A munka törvénykönyvéről.

...de ki szervezze a helyi gazdaságot?

Kaufman Iлона*

Abstract ...but who shall organize the local economy? When looking for tools for recovering from the present economic crisis, the strengthening of local economies often arises as a possible alternative. The aim of the present paper is to examine which organization can best be capable of organizing and coordinating a local economy. We shall look for an organization that has a live connection to the rural business sector. Our micro-regional research in 2011 came to the conclusion that local governments are the best candidates for this role and that social economy might be the best form for fulfilling this function.

Keywords local economy, social economy, local governments, rural development

A közép-kelet európai országok jelentős része sok évtizeden keresztül attól várta a foglalkoztatás javítását, illetve a felzárkózást a nyugati országok gazdasági fejlettségi szintjére, hogy a multinacionális vállalatok letelepülését ösztönözte, bízva tőkeerejükben beruházásaikban. Ez a gazdaságpolitika jellemezte Magyarországot is a rendszerváltást követő évtizedekben. Mindez megmutatkozott azokban a kedvezményekben is, melyeket letelepedésükre ezek a cégek elértek. Ugyanakkor a statisztikák igazolják, hogy a legtöbb munkahelyet a KKV szektor teremti és tartja meg. Mindezt ingyen terület, adómentesség és különösebb támogatási rendszer nélkül érik el a hazai vállalkozók. A KKV szektor vállalkozói sokszor és sokféleképpen megszenvedik a multik jelenlétét vagy inkább azok kivételezett helyzetét.

Ugyanakkor mára sok vád éri a multinacionális vállalatokat, hogy kiviszik az itt keletkező profitot az országból, hogy az élelmiszerek, illetve egyéb termékek minősége, melyeket a magyar piacra gyártanak, messze elmarad a nyugati piacokon forgalmazott termékek minőségétől. Gyakran találkozhatunk a gazdasági válságból való kilábalás eszközeinek vizsgálata során a helyi gazdaságok erősítésével, mint egy lehetséges alternatívával. Jelen anyagnak nem feladata a helyi gazdaságok létjogosultságának vizsgálata, pusztán azt a célt tűzzük ki, hogy átgondoljuk, mely szervezet lehet alkalmas arra, hogy egy helyi gazdaság megszervezését, koordinálását, irányítását ellássa? Számítalan vállalkozástámogató szervezetet ismerünk, ugyanakkor olyan szervezetet célszerű keresnünk, mely élő kapcsolattal rendelkezik a vidéki vállalkozói szektorral.

* Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Pénzügytan-Számviteli Intézet
E-mail: kaufman.ilona@gmail.com

Egy 2 évig tartó REGIONET AKTIV¹ kutatás során a Sopron-Fertődi Kistérségben vizsgáltuk azt, hogy a vidéki vállalkozásoknak mennyire erős a kapcsolata a legismertebb vállalkozás fejlesztő szervezetekkel?

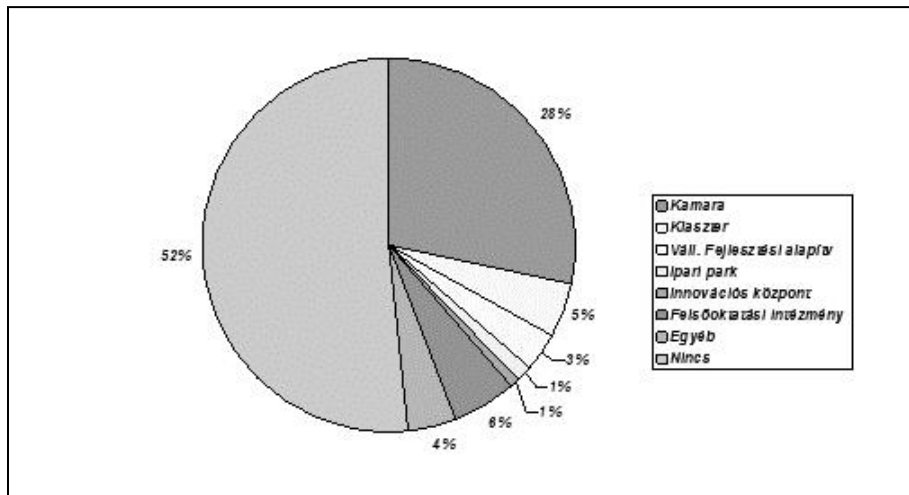
A feltett kérdés így hangzott:

Van-e kapcsolata vállalkozásfejlesztő szervezetekkel? (Több válasz is lehetséges)

1. Kamara
2. Klaszter
3. Vállalkozásfejlesztési alapítvány
4. Ipari park
5. Innovációs központ
6. Felsőoktatási intézmény
7. Egyéb:
8. Nincs kapcsolatunk vállalkozásfejlesztő szervezetekkel.

A kérdésre adott válaszok megoszlását mutatja a következő diagram.

1. ábra. A vizsgált vállalkozások kapcsolata különféle vállalkozástámogató szervezetekkel

Forrás: saját szerkesztés

Sajnálatos módon a vállalkozások több mint felének nincs kapcsolata a felsorolt szervezetekkel. A kapcsolattal rendelkezők közül leggyakrabban a kamarát említették. Nyilván ez a kapcsolat a januártól kötelezővé vált kamarai tagsággal általánossá válik. Remélhetőleg a kamara képes lesz felnőni a feladathoz és a kötelező kamarai tagdíj fejében érdemi támogatást fog tudni adni a vállalkozásoknak.

Ugyanezt a rossz képet erősítette meg egy korábbi, TAMOP² kutatás is, mely nem egy kistérség, hanem a Közép- és a Nyugat-magyarországi Régió területén vizs-

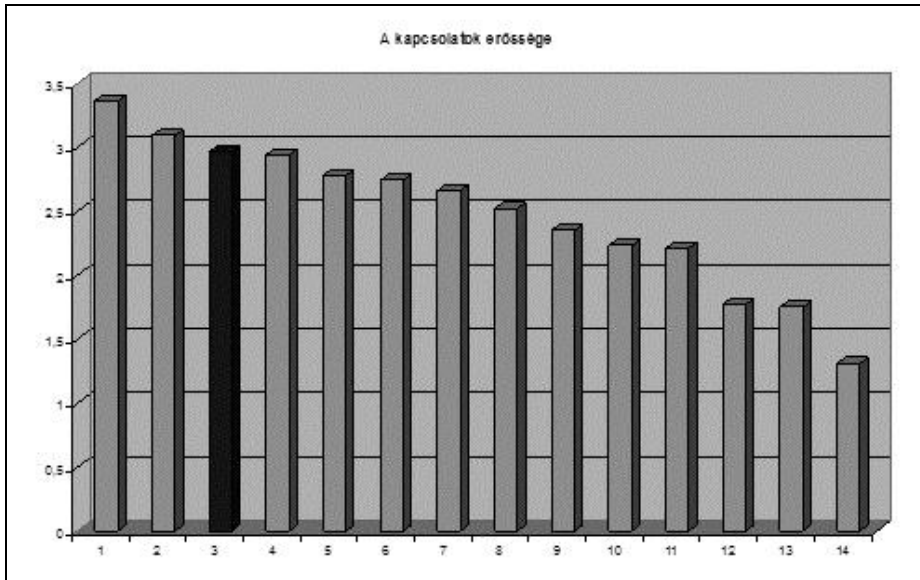
¹ Ausztria-Magyarország Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 „REGIONET-aktív” L00031 számú projekt.

² TAMOP 4.2.1.B-09/1/KONV-2010-0006 Szellemi, szervezeti és K+F infrastruktúra fejlesztés a Nyugat-magyarországi Egyetemen című projekt keretében folyó kutatás. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

gálta ugyanezt. Abban a felmérésben 900 vállalkozást kérdeztünk arról, milyen a kapcsolata a vállalkozásfejlesztő szervezetekkel.

A válaszokat egy 1-től 5-ig terjedő skálán kértük. A kapott válaszok átlaga alapján sorba rendezve a megkérdezett szervezeteket, a következő kép alakult ki:

2. ábra. A kapcsolatok erőssége alapján a vizsgált szervezetek között kialakult sorrend

Forrás: saját szerkesztés

A vizsgált szervezetek a következők voltak:

1. táblázat. A vizsgált szervezetek sorrendje a kapcsolat erőssége szempontjából

Sorrend	Szervezet:	Kapcsolat erősségének átlaga:
1	Önkormányzatok	3,36
2	Gazdasági kamarák	3,09
3	A régió felsőoktatási intézményei	2,96
4	Oktató, képző szervezetek	2,94
5	Vállalkozásfejlesztési szervezetek	2,78
6	Tanácsadó vállalkozások	2,74
7	Munkaügyi központok	2,66
8	Más régiók felsőoktatási intézményei	2,52

9	Ipari parkok	2,35
10	Innovációs központok	2,23
11	Klaszterszervezetek	2,21
12	Kockázati tőketársaságok	1,77
13	Külszervezetek	1,75
14	Brüsszeli lobbiszervezetek	1,31

Forrás: saját szerkesztés

A vizsgált vállalkozásoknak a felsorolt szervezetek közül a legerősebb a kapcsolata az önkormányzatokkal, ami talán magyarázható azzal, hogy az önkormányzatok közszolgálati, illetve hatósági feladatokat látnak el, pl. működtetik a helyi adóirodát, illetve az építési hatósági feladatokat látnak el.

A sorban következő a gazdasági kamarákkal való erős kapcsolat. Ezt magyarázza, hogy a kamarák az egyik legnagyobb múltra visszatekintő vállalkozást segítő szervezetek, kialakult és széleskörű kapcsolatrendszerrel, érdekvédelmi feladatokkal, illetve a tagok számára kedvezményesen elérhető szolgáltatásokkal.

Az önkormányzatok lehetnek tehát a kamarák szakmai támogatásával azok a szervezetek, melyek a helyi piacok, a helyi gazdaság szervezését végezhetik. Kérdés, milyen szervezeti formában?

Ha a nyugati gazdaságokat vizsgáljuk, több olyan országot találunk (Dánia, Egyesült Királyság, Írország, Franciaország) ahol a szociális gazdaság jól működik és sokat segít a vidék fejlesztésében.

Mi is a szociális gazdaság?

A szociális gazdaság a szervezett civil társadalom egyik legfontosabb eleme, célkitűzéseit a nonprofit szektoron keresztül kívánja megvalósítani. Működése a szolidaritáson és az egyének aktív állampolgárrá válási folyamatán alapul. Igen magas minőségű munkahelyeket, jobb életminőséget, új vállalkozási és munka kereteket hoz létre. Ennek alapfeltétele azonban a nyújtott szolgáltatások illetve az előállított termékek életképessége, az öfenntartás megvalósítása.

A szociális gazdaság fontos szerepet tölt be a vidékfejlesztésben és a szociális kohézióban, együttműködve a helyi szervezetekkel, a profit szektor illetve az állami szektor által figyelmen kívül hagyott igényekre reagál.

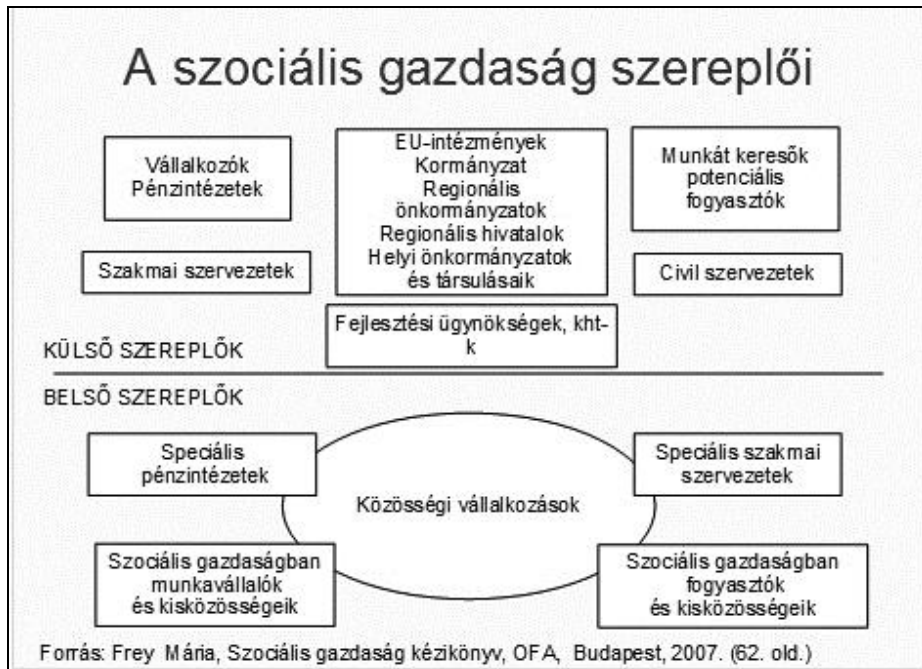
Menedzselésében a demokrácia elvei érvényesülnek, s jövője, továbbfejlődési lehetőségei szempontjából nagyon fontos, hogy harmonizál az EU prioritásaival illetve stratégiai céljaival is.

A szociális gazdaság eltérései a hagyományos nonprofit szektorhoz képest

- Hajlandóság a szociális szolgáltatások megújítására
- A termelési és vállalkozási jelleg dominál a tevékenységeikben.
- Új munkahelyek létrehozása
- Fókuszban a helyi szükségletek
- Nonprofitok, de nem a profitkorlát az kizárólagos szempont, fontosnak tekintik a világos célokat és a demokratikus működést is.

A szociális szövetkezetek a szociális gazdaság egyik új formáját adják, melyeknek elsődleges célja nem a nyereség elérése, – a profiton túl más közösségi célokat, igényeket is megfogalmaznak. (oktatási, kulturális, szociális, foglalkoztatási, stb. célok).

3. ábra. A szociális gazdaság szereplői

Egy-egy közösség előtt gyakran állnak olyan feladatok melyeket az érintettek tudnak a leghatékonyabban megoldani. A szociális szervezetek lehetnek ezen kihívások egyik lehetséges intézményei.

Ez a speciális szervezeti forma magában hordozza a szociális gazdaság jellemző alapértékeit, s olyan igények, szükségletek kielégítésre törekszik, amelyeknek a magántőkések és a közvállalatok szektorában létjogosultsága nincs vagy erősen korlátozott az érvényesülésük.

Az ilyen szervezetek altruista jellege lehetővé teszi, hogy olyan személyek is létrehozzanak és működtessenek szervezeteket, akik egyébként nem férhetnének hozzá a munkaerőpiachoz. Ezek a szervezetek képesek lehetnek hatékonyan integrálni a kirekesztett csoportokat a munkába és a társadalomba, munkahelyeket teremthetnek, fenntartható és szolidaritásra alapozott növekedést ösztönözhetnek úgy, hogy nem törekednek a tagok között elosztható nettó eredmény realizálására.

Ezért szervezetek – a szociális szervezetek is – hozzájárulhatnak a foglalkoztatáspolitikai, szociálpolitikai, vidékfejlesztési, agrárpolitikai felmerülő problémáinak megoldásához, a helyi gazdaság fejlesztéséhez.

Felhasznált irodalom

Andrási Zoltán – dr. Borsi Balázs – Farkas László – Némethné Pál Katalin – dr. Papanek Gábor DSc. (kutatásvezető) – Viszt Erzsébet: *A mikro-, kis-, és közepes vállalkozások növekedésének feltételei*. NFG Minisztériumi Tanulmány. Budapest 2009

Barabási Albert László: *Behálózva*. Magyar Könyvklub 2003.

Belyó Pál: A rejtett gazdaság nagysága és jellemzői. *Statisztikai Szemle*, 86. évfolyam 2. sz 113–137.p

- Dr. Böszörményi Judit: *A szociális szövetkezetek alapvető jellemzői, lehetséges szerepük, létrehozásuk támogatása*. OFA, 2007.
- Cséfalvai Zoltán – Csizmadia Norbert – Csordás László (2005): Kistérsége versenyképessége és a globális hálózatok. *Polgári Szemle*, 1. évfolyam, 6–7. szám
- Chikán Attila: *Bevezetés a vállalat-gazdaságtanba*. AULA, 2006
- Frey Mária: *Szociális gazdaság kézikönyv*. OFA, Budapest, 2007.
- Kaufman Ilona: A KKV-k innovációs aktivitásának alakulása a gazdasági válság hatására a Dunántúlon. *Tér és Társadalom*, Sopron, 2012 (megjelenés alatt)
- Kémeri András – ifj Szántay János: A szociális gazdaság az Európai Unióban és kezdetei Magyarországon. NFI, 2007.
- Lengyel Imre: *Regionális gazdaságfejlesztés*. Akadémiai Kiadó Budapest, 2010
- Lengyel Imre – Rechnitzer János: *A regionális tudomány két évtizede Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009
- Munkaerőpiaci ismeretek Saldo 2007.
- Németh Jenő (szerk.): *Kistérségek kézikönyve*. Budapest, 2004
- Némethné Gál Andrea: A kis- és középvállalkozások versenyképessége – egy lehetséges elemzési keretrendszer. *Közgazdasági Szemle* LVII. Évfolyam 2010. február (181–193. oldal).

Hol terem a kékfrank?

Lokális pénzformák, közösségi pénzrendszerek

Szalay Zsuzsanna Eszter*

Abstract **Where does Kékfrank grow? Local moneys, community currency systems.** The paper tells the history of Hungary's first complementary currency voucher from its origin up to the beginning of 2011. The concerns of Kornai János regarding public funds (Mozgó Világ 2010/11) will be answered. After clarifying the main ideas relevant to the definitions of the economy along with money, the author will focus on unmasking faulty practices in the name of sustainable development. The paper will also address how weak connections play a stabilizing role in communities. This will be followed by describing the regulatory and market conditions as well as the economic history of today's Kékfrank, a community currency from Sopron. Thereafter related EU directives will be named. A systematic list of the main features of Kékfrank will be provided. The author concludes that with the use of complementary currency, regions become highly resilient and adaptive in strengthening the national economy.

Keywords complementary currency, sustainable economy, EU directives, resilience, weak connections, Kékfrank, SCE

1. Bevezetés

Jelenlegi világunk központi szereplője a pénz. Forog és forgatja a világot. A pénzrendszer működésének harmonikusabbá tételére Magyarországon is megjelentek az első alulról jövő kezdeményezések. Határozottan állítjuk, hogy a hálózatelmélet legfontosabb megállapításai a pénzrendszerek terén is érvényesek. Az önszerveződő hálózatokból álló rendszerek stabilitása, alkalmazkodó képessége nagyobb. Néhány elméleti felvetés után nézzük meg, hol terem a Kékfrank?

2. Alapvetéseink

A gazdálkodás adott időszakra jellemző formája nem örökérvényű, hanem az Ember és a Természet közötti kommunikációt jelenti. Vagyis a gazdálkodás a bennünket körülvevő külső természet és az emberi lényegünket kifejező belső természet egymásra hatása.

* Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet
E-mail: zsuzsanna.szalay@uni-corvinus.hu

A pénz egy közösség intézményrendszere, munkamegosztást biztosító infrastruktúra, lehetővé teszi a tevékenységcsere résztvevői között az információ- és az anyagáramlást. Közösséget szolgáló infrastruktúra, vagyis közjóság. A gazdálkodás, mint kommunikáció nyelve a pénz, J. Robertson¹ ezt a gazdasági élet nevű játék pontozási rendszerének nevezi.

A „fenntartható fejlődés” fogalomhasználat hajlamos csak az egyetemességre tekinteni, csak a glóbuszra hivatkozni, holott az élet továbbvitelét, a létélmény megélési és táplálási keretét a közösségek jelentik.

A közösségek fellazulása a személyiség számára a két szélső pólus közötti ingadozásként jelenik meg: egyszerre akarjuk magunk számára a jót, és óhajtjuk az egyetemes jót. Nem találjuk helyünket és kötődésünket, így nem tudjuk megélni a közjót. Az egyéni érdek által vezéreltség folytatólagos elfogadása mellett kevés szó esik a közösségek fenntarthatóságáról.

3. Hogyan lesz egy rendszer viharálló? Építsünk gyenge kapcsolatokat

Az együttműködés, mint kölcsönös segítség és az élő közösségek egymást feltételezik. A bizalmi hálóként érvényre jutó társadalmi tőke fontos részeit jelentik a gyenge kapcsolatok. A hálózat olyan rendszert jelent, amelyet gyenge és erős kapcsolatokkal összekötött elkülönült elemek alkotnak. Mivel az elemek maguk is lehetnek hálózatok, ezért a természetes hálózatok egymásba ágyazottak. A külső és a belső természet közötti kapcsolatként értelmezett gazdálkodás leírására ezért a hálózatelmélet tényleg alkalmazható.

Egy kapcsolat erős vagy gyenge voltát az határozza meg, hogy eltávolítása után a hálózat várható viselkedése mennyire változik meg. Vagyis az erős-gyenge jelző nem a kapcsolódó elemekre vonatkozik, hanem hogy a kapcsolat megszűnte milyen következménnyel jár a rendszerre nézvést. Erős kapcsolatok megszűnések azonnal szétesik a hálózat. Gyenge kapcsolat eltávolítása után a hálózat válaszainak átlaga ugyan nem változik, de a válaszok szórásának növekedése miatt kiegyensúlyozatlanná, bizonytalaná válik a rendszer. Erős kapcsolatot jelent a társadalmon belül a tradíció, a jogrend, a kiszámítható működés különböző csatornái, mint az úthálózat, az iskolarendszer, hírközlő szervek és témánkhoz közeledve: a hagyományos bankrendszer. Gyenge kapcsolatot alkot a társadalmi tőke bizalmi hálója, a szívességi, ajándékozási kapcsolatok, az informális kapcsolatok sokféle ága-boga, facebook és társai.

Világszerte megfigyelhető, hogy a hivatalos tehát a jegybank által elismert pénzek mellett a helyi közösségek másodlagos pénzfórmát, ún. pénzhelyettesítőt teremtenek, amelyet saját közösségük határain belül a hagyományos pénz mellett használnak. Ezen lokális pénzfórmula elnevezése nem egységes: közösségi -, kiegészítő-, lokális- és helyi pénz egyaránt elterjedt. A világháló nagymértékben segíti elterjedésüket, számuk ezer felett van, egyedül Németországban közel 50 helyen igyekeznek a pénz működési rendjének monokultúrájába helyi sajátosságokat telepíteni. (Egyetemi tanzsékek, konferenciák és szakfolyóiratok foglalkoznak a témával, legismertebb honlapja az alábbi: [complementarycurrency.org](http://www.complementarycurrency.org).)

A kiegészítő pénzek rendszerét gyenge, a hagyományos pénzrendszert pedig erős kapcsolatként értelmezve megfogalmazható, hogy a kiegészítő pénzek gyenge kapcsolatként stabilizálják az egész pénzügyi rendszert, növelik annak rugalmasságát

¹James Robertson: Money Values and Ethical Values. Curing the Mismatch Between Them. In: Laszlo Zsolnai (ed), Ethical Prospect: Economy, Society, and Environment, Springer Science-Business Media BV, 2009, letölthető: <http://www.jamesrobertson.com/article/moneyvaluesandethicalvalues.pdf>

és alkalmazkodóképességét. Ez utóbbira a világgazdaságot megrengető 2008-as esztendő után és az elhúzódó kilábalás közepette nagy szükség van.

Az alulról jövő innovációk és kreatív útkeresések éppen a gyenge kapcsolatok sajátosságai.² S itt elérkeztünk ahhoz a ponthoz, hogy megkíséreljünk válaszolni Kornai Jánosnak a *Mozgó Világ* 2010. november számában feltett kérdésére. Ahogy a verseny és az együttműködés, meg a magán-, és a közérdek, vagyis a piaci és a bürokratikus koordináció egymást kiegészítő, egymás megvalósulását segítő, és így egészet teremtő duális fogalompárok, ugyanúgy beszélhetünk a gyenge és az erős kapcsolatok, egy jól működő pénzrendszert tekintve a helyi és a jegybank által kibocsátott pénzek együttes létformájáról. Mivel a helyi pénzeket a régiók a maguk szükségleteinek megfelelően alakítják ki és működtetik, így azok közszolgálati feladatot is betöltenek anélkül, hogy hagyományos formában számolt és kifizetendő közpénzre igényt tartanának.

A helyi pénzek a *genius loci* megfoghatóvá, személyesen érzékelhetővé tételével korrigálják a piaci versenynek a társadalom szövetén okozott negatív hatásait és az adott régióon belül erősítik a társadalmi hálót, pont azt, aminek hiányára Tenigl-Takács László oly fájdalmas pontossággal mutatott rá a *Mozgó Világ* fent említett számában.

4. Ahol nem csak jó bor terem

A következőkben a soproni Kékfrank³ példáján szeretném bemutatni, hogy közösségi pénzként mennyiben tekinthető társadalom-gazdasági és technikai innovációnak, mennyiben járul hozzá a határ menti város fenntartható fejlődéséhez. A magyar kiegészítő pénzeket North⁴ tanulmányozta behatóan, azóta a gazdasági válság miatt tovább erősödött az igény, de szélesedett az elméleti bázis is. A világháló segítette és segíti az egyéb alternatív gondolatok terjedését, civil konferenciák, előadások szervezését és a cserekörök életének intenzívebbé válását, sőt a cserekapcsolatok lefolytatását.

A bankok, a vállalatok egyre több pénzhelyettesítőt vezettek be Magyarországon, úgy mint bankkártyákat, pontgyűjtő kártyákat, étkezési és üdülési utalványokat, mobiltelefonos fizetéseket. Ezek technikai pénzhelyettesítők, amelyek a vásárlás és vétel tranzakciós költségeit csökkentik, vagy/és célzottá teszik a pénzfelhasználást. A közgazdasági pénzhelyettesítők hitelteremtéssel és a forgási sebesség növelésével viszont gazdaságélénkítést eredményeznek az adott lokalitás számára, a belső termelés és fogyasztás helyi összekapcsolásával hozzájárulnak a lokalitás viszonylagos függetlenségéhez, fenntartható fejlődéséhez.

Röviden tekintsük át a város bevezetés előtti, a 20. században kialakult gazdasági adottságait! Az Osztrák-Magyar Monarchia államszövetség volt, a hadügy, a külügy és a pénzügyek közös vitele mellett mindkét ország megtartotta területi és gazdasági integritását. Magyarország 1920-ban elvesztette területének 71,5, lakosságának 59,1 és magyar ajkú népességének 32,2%-t. A Sopront is magában foglaló Őrvidék (Burgenland) területének nagy része, annak központjával, Kismartonnal (Eisenstadt) együtt Ausztriához került. A területvesztés által a történelmileg kialakult vármegyei

² A helyi pénzek kialakulása a fennálló pénzrendszer keretén belül egyfajta fraktálszerűség érvényesülését jelenti, amely szintén növeli a stabilitást.

³ A kezdeményezés honlapja németül, magyarul és horvátul: <http://www.kekfrank.hu>

⁴ North, Peter: Constructing Civil Society? Green Money in Transition Hungary, *Rev. of Int. Pol. Economy*, Vol. 13, No. 1 (Feb., 2006), pp. 28-52, letölthető: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/25124060.pdf> magyarul: *Eszmélet*, 21. évf. 81. szám, (2009. tavasz) http://epa.oszk.hu/01700/01739/00066/eszmelet_EPA_01739_81.item1146.htm

gazdálkodás szétesett. A korábbi szerves társadalmi-gazdasági kapcsolatok ugyan megszakadtak, de a határok átjárhatósága még megmaradt. A II. világháború után viszont, a vasfüggöny idején teljes lett az izoláció. Sopronba határszéli városként alig jutott fejlesztési forrás a szocializmus idején. A szocializmus végén az itt élők a Páneurópai Piknik megszervezésével, a német lakosság újraegyesítésének elindításával történelmet írtak.⁵

A rendszerváltás során, idején az állami vállalatokat felszámolták, tevékenységük jórészt megszűnt. Talán az egyetlen kivétel a bor- és a szőlőtermesztés volt. Megerősödött a város idegenforgalma, elindult a bevásárló-turizmus, árfolyamtól függően, hol az egyik, hol a másik irányba. Viszont az olcsó munkaerő Ausztriába, a szolgáltatásokat (fogorvost, fodrászt) igénybevevők meg Magyarországra jöttek. A helyi kiskereskedelem visszaszorult, tért nyertek a multinacionális láncok.

5. A jogszabályi és a piaci környezet, meg az indulás

A béren kívüli juttatások közvetítésére 1993-tól kezdődően a magyar vállalatoknál utalványrendszerek (étkezési, üdülési, stb.... utalványok) jelentek meg. A három francia a Sodexo Pass, Accor Services, és a Chèque Déjeuner hamarosan szinte az egész piacot lefedte. Az utalványok rendszere tovább erősödött 2006-tól, az országos gazdasági megszorítások idején, mert a javadalmozás ilyen formája a vállalatok számára adómegettakarítással járt. A kibocsátók a hozzájuk visszaáramlott és lepecsételésel megsemmisített utalványok ellenértékét a beváltóhelyek felé átutalják. A nyereségük részét jelenti, hogy a kibocsátás időpontja és a beváltási nap közötti intervallumban az utalványok ellenértékét tőkeforrásként hasznosítják.

Perkovácz Tamás 2007-ben a város neves vendéglőseként vállalkozott a természetbeni juttatások helyi közvetítésére. A saját éttermében is és másutt is beváltható meleg étel utalványt, majd hideg étel – és ajándék –, ill. beiskolázási utalványt, mint egyszer használatos pénzhelyettesítőt hozott forgalomba HAMI néven. Majd minden olyan típust, amit a francia nagyok a vállalkozók javaslatára bevezettek. Ő viszont törekedett arra, hogy utalványait kizárólag hazai tulajdonú boltban és vendéglátóhelyen lehessen beváltani. Az egyes típusokat 60-70 környező településen lehet beváltani, természetesen Sopronban a legnépszerűbbek, ott mindegyiküket elfogadják kb. 180 helyen. A városi piac környékén a beváltóhelyek sűrűsége nagyobb, ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a helyi piac túljutott kereskedelmi mélypontján. A HAMI utalványok a kibocsátó Perkovácz Bt. számára is, a beváltóhelyek számára is igen előnyösek. Az egyik oldalon tőkeforrás képződött, a másik oldalon pedig forgalom-bővülés következett be.

A Kékfrank megszületésében, mint utóbb kiderült, fontos előfeltétel volt az európai jogrendben egy új vállalkozási forma, az Európai Szövetkezet megjelenése (Angolul: The European Cooperative Society) latin megfelelője (*Societas Cooperativa Europaea*) alapján röviden: SCE⁶. Ezt a formát a tagországoknak 2006. 08. 18-tól kellett bevezetni saját nemzeti jogrendjükbe.⁷ Az Európai Unió, hogy támogassa a tagországok határain túlnyúló együttműködést, olyan vállalkozási formákat

⁵Nagy László tudósítása az 1989. szept.11-i eseményről: <http://www.berliner-mauer.de/laszlo-nagy/laszlonagy-ha.htm>

⁶ Itt található meg: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:207:0001:0024:EN:PDF>

⁷ A magyar jogrendben ezt a formát a 2006. évi LXIX. törvény tárgyalja, letölthető: <http://www.complex.hu/kzldat/t0600069.htm/t0600069.htm#kagy1>

alkotott, amely az egész Unió területén egyetlen szereplőként tud fellépni. Ezek egyike a SCE.⁸ Határokon átvitelő szövetkezeti alapú kapcsolatépítés vált lehetővé az új vállalati formával, amely a szétszakított részek gazdasági újraegyesítése előtt nyitotta ki a kaput.

Kiemelendő, hogy a szövetkezeti keret és a közösségi pénz intézményes társítása még magától értendően tűnhet, mert a szövetkezetről tudjuk, hogy demokratikus forma, amely a tagok számára átlátható, és azonos erejű szavazattal rendelkeznek, de mindenképpen újdonság, hogy ez országok között valósul meg.

A Kékfrank létrejöttét segítette az a törvényalkotási folyamat, amely az Európa Parlament és Tanács által 2007 végén kibocsátott 2007/64/EC irányelvnek (Payment Service Directive)⁹ magyar jogrendbe való beillesztését szolgálta. A jelzett törvényalkotási folyamat a következő változásokat hozta:

1. A pénzforgalmi szolgáltatások (payment service) nyújtására egy új formát, pénzforgalmi intézményt (payment institution) vezetett be.

2. A pénzforgalmi szolgáltatások (payment service) között a Mellékletben (Annex) definiálta a fizetési eszközök (payment instruments) vagyis komplementer pénztípusok, pénzhelyettesítők (complementary currency) kibocsátását és elfogadását, illetve a távközlési eszköz, digitális vagy IT eszköz segítségével történő fizetési műveleteket.

A fenti irányelvnek megfelelő törvények Magyarországon ugyan egy hónappal a Kékfrank mögött álló HA-MI Összefogunk SCE alapítása után, 2009. november 1-vel léptek hatályba,¹⁰ de az mindenképpen elmondható, hogy a változás már benne volt a levegőben, így segítette az engedélyeztetési folyamatot. Az SCE a pénzforgalmi szolgáltatások ellátását még nem tudta saját hatáskörben megszervezni, arra egy pénzintézetet, a Rajka és Vidéke Takarékszövetkezetet kérte fel, amely tagként lépett be az SCE-be, s így maga is a megvalósítás cselekvő részévé vált.

Foglaljuk össze az eddigieket:

– A Kékfrank, mint kiegészítő pénz működtetési keretének Sopronban a SCE formát választották. Ezzel egy olyan erős, határokon túlnyúló formát teremtettek, amely (összhangban a Lisszaboni Szerződésben is szereplő szubszidiaritási alapelvvel) lehetőséget ad egy viszonylagosan független önszabályozó és önfenntartó közösségi létmódra.

– A Kékfrank egy már működő, egyszer használatos pénzhelyettesítő, ún. vásárlási utalvány aktív elfogadói körére építve indult el. Mindkettő mögött ugyanaz a közösségért tenni akaró szűk mag, lelkes patrióták állnak. A végső fogyasztóra koncentrálló szerveződésnek a későbbiekben át kell alakulnia ellátási láncok hálózatává.¹¹

– Ha egy közösség kiegészítő pénzt szeretne bevezetni Magyarországon, akkor, lehetősége van arra, hogy azt ne banki tevékenységként, hanem pénzforgalmi intézményi keretek között (maga által, vagy azt kiszervezve) valósítsa meg.

⁸ SCE-n kívül a másik két lehetséges határon túlnyúló közös vállalkozási forma Európai Részvénytársaság (European Public Limited – Liability Company, *Societas Europaea*, SE) és az Európai Gazdasági Egyesülés (European Economic Interest Grouping, EEGI)

⁹ Itt található meg: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:319:0001:0036:EN:PDF>

¹⁰ http://www.pszaf.hu/data/cms2087198/2009_LXXXVtv.pdf és http://www.pszaf.hu/data/cms2087197/2009_LXXXVItv.pdf

¹¹ Ebben a dolgozatban az egyszer használatos, vagyis a végbement vásárlási tranzakció után megsemmisítendő pénzhelyettesítőt utalványnak nevezem, minden más esetben kiegészítő pénzről, vagy pénzhelyettesítőről beszélek. Vagyis „HAMI utalvány”-ról és „KÉKFRANK pénzhelyettesítő”-ről beszélek, jóllehet tudom azt, hogy mások használják a KÉKFRANK utalvány kifejezést is.

Ezután pedig lássunk néhány konkrét adatot a Kékfrankról, mint pénzhelyettesítőről (az érintettek szóhasználata szerint utalványról) és a mögötte álló szervezetkezeztől:

- a) A HA-MI Összefogunk Korlátolt Felelősségű Európai Szövetkezetet (röviden: SCE) 123 tag, vállalkozók és magánszemélyek hozták létre, 385db 100 EUR kibocsátott részjegy megvásárlásával. Tehát 38 500 EUR törzstőkével alakult meg 2009. szeptember 29-én, a város védőszentjének napján.
- b) A szövetkezet stratégiai partnerei: Rajka és Vidéke Takarékszövetkezet, Sopron Városi Kereskedelmi és Iparkamara, Sopron és Vidéke Ipartestület, Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kara, CIG Pannónia Biztosító. A felsorolás is jelzi, hogy a lelkes magnak sikerült az ügy mellé állítania a város véleményformáló köreit.
- c) Az SCE tagja lehet, akit egy már korábban belépett tag ajánl és vásárol min. 1 db. (max. 40 db) 100 EUR értékű részjegyet, elfogadja az alapszabályt és az 5 fős igazgatótanács jóváhagyja. (A több részjegy se biztosít erősebb szavazati jogot, csak nagyobb osztalékot jelent.) A tagok vállalják, hogy elfogadják, és csereeszközként használják a Kékfrankot.
- d) A SCE célja, hogy Sopron és vonzáskörzetében élénkítse a gazdaságot Kékfrank pénzhelyettesítő segítségével határokon átnyúlóan a tagok vállalkozásain keresztül, ösztönzést adva a helyben előállított termékek és nyújtott szolgáltatások igénybevételére.
- e) A Kékfrank pénzhelyettesítő (Kfr a rövidítés) papíralapú változatát a Pénzjegynyomda Zrt. készítette, 2010. május 7-én történt meg az első hivatalos átváltás.
- f) A fizetőeszköznek hasonlóan a forintéhoz, 6 különböző címlete van: 500Kfr, 1000Kfr, 2000Kfr, 5000Kfr, 10 000Kfr és 20 000Kfr, viszont nincs fémváltópénze, szükség esetén a forint fémpénzeit használják.
- g) Hogyan lehet szert tenni az új fizetőeszköze? A Kékfrank fedezettsége 100%-os, forintért lehet igényelni (1 Ft=1Kfr) a Rajka és Vidéke Takarékszövetkezet fiókjában, Sopronban két helyütt. Az igénylés korlátozott: csak tagok és szerződést kötött elfogadóhelyek igényelhetik. A befizetett forint összeg zárolt számlán a közösség és az igénylő javára kamatozik a mindenkori jegybanki alapkamattal.
- h) A Kékfrank szabadon átruházható, lejáratát nincs.
- i) Mivel a Kékfrank nem kamatozik, ezért várható, hogy a forinthez képest gyorsabban fog forogni. Erre a fizetőeszköze vonatkozó helyi monetáris politika szerint jelenleg (hogy ellenérdekelte tegyék a Kékfrank visszaváltását), 2%+ÁFA beváltási jutalékot vonnak le visszaváltáskor.
- j) A Kékfrank bevezetése után négy hónappal a másfélszáz elfogadó hely már több mint kétszázra növekedett, és újabb három hónap múlva pedig már 257 helyen lehet vásárolni vele. Az elfogadóhelyek száma gyorsuló ütemben nő, ez mindképpen öröndetes, különösen az, hogy fokozatos átrendezés figyelhető meg a megoszlásban: a korábbi csak élelmiszerre és vendéglátásra szorítkozást felváltja a sokszínű szolgáltatási kínálat. Olyan szolgáltatások, amelyeket a vállalkozások már egymás felé is tudnak telje-

síteni. Általános jelenség, hogy a Kékfrankban fizetők 5-10, sőt akár 35%-os árengedményt is kaphatnak, a pontos adatok a honlapon megtalálhatók.

A soproni patrióták példaképként tekintenek a svájci Wirtschaftsring (WIR) létrehozóira, tanulmányúton is voltak náluk Bazelben, erről filmet is forgattak, amely honlapjukon megtalálható. Távlati célok között szerepel a papíralapú mellett az elektronikus alapú, bankkártyával megvalósított tranzakciók bevezetése és a Kékfrank alapú hitelezési tevékenység megindítása.

Összefoglalásként elmondható, hogy a Kékfrank kiegészítő pénz létrehozói egy már korábban is aktív fogyasztói hálózatra építve határozták el a továbblépést. Ügyüknek megnyerték a helyi és országos gazdasági vezetők és szakértők által támogatását, a feladat ellátására létre hozták Magyarország első Európai Szövetkezetét és hosszú engedélyeztetési folyamaton mentek keresztül, megbirkóztak a média hol barátságos, hol gyanakvó rohamával, de az igazi vizsga most következik: A szövetkezet tagjainak egymás közt minél intenzívebben az új pénzfórmát kell használniuk. Mint egy nagy labdajátékban, se leesnie, se oldalon kívülre nem szabad kerülnie a pénz-labdának. A helyi pénzzel a régió rezilienssé, rugalmasan alkalmazkodóvá tehető. Fenntartható módon működtethetővé válik egy, a közösség által létrehozott és a közösséget szolgáló pénzrendszer, miközben kiegészítve erősíti a tágabb rendszert, a magyar gazdaságot.

S ezzel a gyakorlatban is megvalósul Sopron Európa-hírű hajdani polgármesterének, Lackner Kristófnak¹² a jelmondata: „*Mergitur non submergitur*”, vagyis „Hányódik, de nem merül alá”.

Felhasznált irodalom

- Csermely Péter (2005): *A rejtett hálózatok ereje*. Budapest, Vince Kiadó.
- Council Regulation (EC) No 1435/2003 of 22 July 2003 on the Statute for a European Cooperative Society (SCE)
- European Parliament and Council Directive 2007/64/EC on payment services in the international market... (Payment Service Directive): <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:319:0001:0036:EN:PDF>
- Európa Parlament és Tanács 2007/64/EK irányelve: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:319:0001:0036:HU:PDF>
- „Ha-Mi” Összefogunk. Kékfrank utalvány. Svájci tanulmányút (2010. 03. 01–03.03.) letölthető: http://kekfrank.hu/letoltes/svajci_tanulmanyut.html.
- Kornai, János (2010): A közpénzek felhasználásának értékeléséről – A „szakember” és az értékítéletek. *Mozgó Világ*, 2010. novemberi szám, letölthető: <http://mozgovilag.com/?p=4014>
- Makany, Tamas (2006) Review of Peter Csermely: *Weak Links*, Springer Verlag, <http://jasss.soc.surrey.ac.uk/9/4/reviews/tamas.html>.
- Nagy, László (é.n.): The Pan-European Picnic and the opening of the border 11th of September 1989 , <http://www.berliner-mauer.de/laszlo-nagy/lazslonagy-en.htm>
- North, Peter (2006): Constructing Civil Society? Green Money in Transition Hungary. *Rev. of Int. Pol. Economy*, Vol. 13, No. 1, pp. 28-52. [Letölthető: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/25124060.pdf>.] Magyarul: Nagy 2009.

¹² Az ő arcképe díszíti az 5 000Kfr címletűt. 1613-tól volt Sopron polgármestere. Humanista tudósként a helyes kormányzás és nevelés kérdéseivel foglalkozott

- North, Peter (2009): Építsünk civil társadalmat? – Zöld pénz a rendszerváltozás utáni „átmenet” Magyarországon, *Eszmélet* 81. sz. (2009 tavasz). [<http://eszmelet.hu/index2.php?act=period&lang=HU&item=1146&auth=Peter%20North:%20&info=Eszm%C3%A9let%20foly%C3%B3irat,%2081.%20sz%C3%A1m%20282009.%20tavasz%29.>]
- Országgyűlés által elfogadott 2006. évi LXIX. törvény az európai szövetkezekről, letölthető: [<http://www.complex.hu/kzldat/t0600069.htm/t0600069.htm#kagy1>]
- Országgyűlés által elfogadott 2009. évi LXXXV. törvény a pénzforgalmi szolgáltatás nyújtásáról. [http://www.pszaf.hu/data/cms2087198/2009_LXXXVtv.pdf]
- Országgyűlés által elfogadott 2009. évi LXXXVI. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról 1996. évi CXII. törvény pénzforgalmi intézményekkel és pénzforgalmi szolgáltatásokkal összefüggő módosításáról. [http://www.pszaf.hu/data/cms2087197/2009_LXXXVItv.pdf]
- Robertson, James – Bunzl, John (2003): Monetary Reform – Making it Happen. [Letölthető: <http://www.jamesrobertson.com/book/monetaryreform.pdf>.]
- Robertson, James (2009): Money Values and Ethical Values. Curing the Mismatch Between Them. In: Laszlo Zsolnai (ed), *Ethical Prospect: Economy, Society, and Environment*, Springer Science-Business Media BV. [Letölthető: <http://www.jamesrobertson.com/article/moneyvaluesandethicalvalues.pdf>.]
- Tanács 1435/2003/EK rendelete az európai szövetkezetéről. (Magyarul nincs fent a világhálón.) [<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:207:0001:0024:EN:PDF>]
- Tenigl-Takács, László (2010): A tú foka (plebejus röpirat a szegyenről), *Mozgó Világ*, 2010. novemberi szám. [Letölthető: <http://mozgovilag.com/?p=4012>.]

Közös értékünk: a balatoni korona

Leitold László* – Palkó Sándor László**

Összefoglaló A mai beszűkülő lehetőségekkel bíró, tovább fejlődni már nem tudó és saját hagyományos eszköztárukat felemésztő gazdasági régiók keresik az új módszereket, technikákat, az alternatív megoldásokat a tovább lépésre. A pénzhelyettesítők használata ilyen lehetőség, amely pénzügyi területen és lokálisan oldhat meg problémákat. Nagy előnye lehet, hogy a gazdasági régiók közötti differenciákat némileg csökkentheti és a helyi értékteremtő folyamatokat segítheti.

A balatoni korona Magyarország második helyi utalványrendszere, amely a soproni kezdeményezéssel szemben nem „alulról” szerveződik, hanem önkormányzati forrásokból és akaratból valósult meg. A két különböző irány a tudomány számára jó lehetőséget biztosít a megvalósítás sikerességének megfigyelésére, összehasonlító elemzésére.

Kulcsszavak helyi pénz, balatoni korona, gazdaságfejlesztés

A gazdasági környezet változása, a globalizáció és a pénzügyi válság együtt olyan helyzetet teremtettek az elmúlt években, melyre a gazdasági élet szereplőinek új – régi-új – megoldásokat kell keresni. A gazdaság jelentősen átalakult, felgyorsult, az árak cseréjének lebonyolításához, a jelenleg forgalomba lévő pénz mennyiségének kis része is elegendő lenne, többi pénzeszköz alapvetően spekulációs jelleggel van jelen a pénzpiacokon, nincs mögötte már árufedezet.

A globalizáció, a termelés folyamatos növekedése és koncentrációja, az automatizálás, az alapanyagok gyors és hatékony szállításán alapuló közgazdasági értelemben bérmunkaként elvégzett termeltetés az utóbbi évtizedekben nem kedvezett a regionális gazdasági környezetben működő vállalatoknak, további probléma az árukilométerek megnövekedése a logisztika, szállítmányozás fejlődése és a multinacionális kereskedelmi láncok elterjedése a helyi kereskedelmet háttérbe szorítva.

Az önkormányzatok szerepe ebben a helyzetben felértékelődik, mint társadalmi támaszként, mint gazdasági iránymutatóként egyaránt. A külföldi példák nyomán a Balaton felvidéki régió önkormányzatai az együttműködésre hívják fel a figyelmet a Balatoni Koronával.

* Balatoni Korona Zrt.

** Széchenyi István Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakképző Iskola, Kaposvár
E-mail: palkosandor27@gmail.com

1. Előzmények

1.1. A *geselli pénz gondolata*

Gesell *A természetes gazdasági rend* című tanulmánya szerint, a pénz úgynevezett Freigeld, vagyis szabadpénz, amelyet helyben bocsátanak ki és érvényesítő bélyegek felhasználásával őrzi meg az eredeti értékét. A bélyegeket megvásárolták, majd felragasztották volna a fizető eszközökre. Ezzel a pénz gyors forgását látta biztosítottnak, mégpedig egy olyan egyszerű alapelv felhasználásával, amely szerint mindenki megpróbál mihamarabb túladni azon a fizetőeszközön, amelyeiknek várhatóan csökkeni fog az értéke. A pénz gyors forgása pedig a gazdaság élénkítésének megkérdőjelezhetetlen módja.¹

Gesell szándéka szerint a saját pénz használatának díját a helyi közösség gazdaságának működésére fordítsák. Közgazdaságtani törvényszerűség az alapja a helyi pénz használatából származó előnyöknek, amely szerint a „rossz pénz” kiszoríthatja a „jó pénzt” – Gresham I. törvénye –, eszerint a helyi pénzt nincs értelme felhalmozni – kamat jövedelem nem jár utána – és ez fel is gyorsíthatja a pénz forgási sebességét, növelve a helyi pénz rendszerében elfogadóhelyként együttműködő helyi gazdálkodó szervezetek bevételeit. A német-argentin kereskedő elméletének jelentőségét Keynes is elismerte és a világ számos pontján, több idősíkban – többnyire gazdasági válságok idején – meg is jelentek hasonló elméleti alapokon nyugvó pénzhelyettesítő rendszerek.

1.2. A *helyi pénz használatának előnyei*

A helyi pénz használatának alapvető előnyét megfogalmazva: „A geselli gondolatmenet alapján a pénzgazdálkodáson alapuló gazdaságban általános jellemvonás, hogy nincs elegendő cseréképes pénz a piacon. Ennek főbb oka lehet (például a pénz tartálékolása óvatossági és spekulációs célból). Ennek következtében a pénz forgalma akadályokba ütközik, a javak forgalma lelassul.”²

A kibocsátó szervezet számára a fedezet után járó hozam, valamint a vásárlásra nem használt és elveszített, megsemmisült helyi pénz – utalványok összértéke (seniorage). A beváltó pénzintézet jutaléka – származékos termékeinek haszna - további előnyként említhető. A helyi pénz tulajdonosa szinte kockázatmentesen, gyorsabban tud fizetni, mint a hagyományos készpénzes fizetés esetén. E mellett előnyként meg kell említeni itt azt is, hogy ennek használatával bizonyos esetekben a fizetéskor jutalompontokhoz, árengedményhez is juthat. A helyi pénzt elfogadó esetében, készpénzkezelés kockázata jelentősen csökkenthető használatukkal. A kezelés költségei is csökkennek. Előnyként említhető még a helyi pénzt elfogadók körében még az is, hogy mivel a fizetési lehetőségek szerteágazóbbak lesznek, ezzel a vevőkör is bővíthető. Az elfogadó és időnként a végső tulajdonos is, díjat, jutalékot fizet a kibocsátónak. Tehát az ő szemszögükből is előnyös a használat. E mellett hasznos még azért is, mert így a kibocsátó hitelhez, mégpedig kamatmentes vagy alacsony kamatozású hitelhez juthat.

1.3. A *Balaton felvidéki régió*

A régiós korlátok mellett megváltozott a „külső” – régió kívüli – feltételekre nem hagyományos – recesszív – eszközöket kell csak alkalmazni. „A kialakult helyzetet

¹ V.ö. Palkó 2012b.

² Balogh–Palkó–Varga 2012.

tovább mélyítette a pénzügyi és gazdasági válság, mely főként a tőkeszegény és korlátozott feltételrendszerű mikro gazdasági környezetben működő vállalatok esetében szembetűnő. Rendkívül előnytelenül alakul a gazdasági helyzet, a régiós hátrányok miatti „bezártság” után egészségtelen, kereskedelmi struktúra van kialakulóban, illetve alakult már ki.”³

A regionalitás létjogosultságának újabb állomása a veszprémi központtal létrehozott helyi fizetőeszköz, mely a geselli elméletet ebben a régióban ülteti a gyakorlatba. A wörgli példa nyomán az önkormányzatok szerepének fontosságát felismerve gazdasági társaságot hozott létre Balatoni Korona Zrt. névvel hét önkormányzat Veszprém-megye kelet-balatoni régiójában. A Balatoni Korona pénzhelyettesítő utalványrendszer kezdeményezésben két fő motívum kapcsolódik össze: a helyben keletkező gazdasági erő megtartása és az egyedi szellemi-kulturális örökség ápolása.

„Balatonalmádi, Balatonfüred, Litér, Nemesvámos, Tihany, Várpalota és Veszprém települések a helyi gazdaság védelmének érdekében egy olyan eszközt bocsátottak útra, ami különösen nagy jelentőségre tehet szert abban az időszakban, amikor a gazdaság élénkítése komoly feladat. Az utalványrendszer kiválóan kiegészíti ugyanis a nemzeti valutát olyan esetekben, amikor azt sok tulajdonos éppen annak jellege folytán kivonja a forgalomból, hiszen a forint felhalmozási eszközként önmagában is képes jövedelmet termelni.”⁴

A banki háttérrel a Kinizsi Bank Zrt. a szakmai támogatást és elfogadottságot a Veszprém megyei Kereskedelmi és Iparkamara erősíti és nyújt minden területen támogatást a részvénytársaság menedzsmentjének. A kezdő gondolattól kevesebb, mint egy év elteltével 2012. március 22-én ünnepélyesen forgalomba helyezték az ország legszebb fizetőeszközét.

2. Célok és a bevezetés feltételei

2.1. A balatoni korona gazdasági környezete

A balatoni korona megalkotásánál fontos szempontok mellett alapvető stratégiai cél volt nem egynek lenni a sok közül, hanem a legjobbnak lenni gazdaságilag, esztétikailag egyaránt. A gazdasági hatékonyságát az előkészítő szakasz rövidege az előállítás alacsony költségei alapozzák meg, melyet természetesen a sikeres elterjedés tud realizálni. A hasonló utalványrendszerek tapasztalatait figyelembe véve nagy hangsúlyt kapott a megvalósításban a marketing, mint stratégiai elem. A kikényszerítő gazdasági – társadalmi helyzet nem elegendő a sikeres bevezetésre, mert a leendő használók – főleg a fogyasztók – emocionális oldalról is el kell fogadják, meg kell szeressék a fizetési eszközt. Az utalvány esztétikussága és minősége stratégiai cél, fontos a minél gyorsabb és a lehető legszélesebb elfogadottság, ami biztosíthatja a helyi gazdaságra gyakorolható pozitív hatását.

A kibocsátás megtervezésekor több komoly döntést kellett hozni. Talán a legfontosabb annak eldöntése volt, hogy pénzügyi tevékenységként, vagy nem pénzügyi tevékenységként kívánják végezni a balatoni korona kibocsátását. Ez fontos, mert a pénzügyi tevékenység végzéséhez több különböző, főként PSZÁF engedélyre van szükség, ami jelentősen nehezíti és lassítja a folyamatokat. Nem pénzügyi tevékenység esetén ezek nem szükségesek, viszont a forgalomba hozott utalványokat csak zárt körben adhatja el, illetve vásárolhatja vissza a kibocsátó.

³ Palkó 2012a.

⁴ <http://www.balatonikorona.hu/>

A térségi bevezetés megtervezésekor ezért furesza kettős célkitűzést kellett megvalósítani. Egyfelől az érvényben lévő rendeletek és jogszabályok alapján nem pénzügyi tevékenység végzése a balatoni korona zárt körben történő forgatásával, csak a helyi gazdasági szereplők bevonásával. Másfelől az utalványok lehető legszélesebb körben történő terjesztése és felhasználása a lakosság bevonásával, biztosítva a nagy volumenű felhasználásból eredő gazdasági előnyöket.

A cél mikrokörnyezetünkben a globalizáció terjedésének lassítása, a kibocsátó részvénytársaság által preferált szereplők segítése e pénzügyi eszközön keresztül. A multinacionális gazdasági szervezetek kihagyására lehetőség van, ugyanis a kibocsátó eldöntheti, hogy az utalvány elfogadására milyen gazdálkodó szervezetekkel köt szerződést. Így egy meghatározott körben használatos pénzhelyettesítővel elérhető a helyi vásárlóerő – a megtermelt jövedelem – nagyobb arányú régióon belül tartása. „A kutatások szerint ugyanis minden helyben elköltött 100 Ft-ból 70 Ft elhagyja az adott térséget, amennyiben forintban fizetünk érte. A balatoni korona nagy előnye lesz azon túl, hogy a helyben előállított értékek közvetítésére alkalmas az is, hogy – előzetes számítások alapján egy helyi utalvány – hozzávetőlegesen tizennégyszer gyorsabban forog, mint a nemzeti fizetőeszköz.”⁵

A balatoni korona sikeres bevezetéséhez szükséges forgalomban lévő utalvány mennyiséget két tényező egymás melletti párhuzamos fejlesztésével lehet biztosítani. Ebből az egyik az elfogadóhelyek számának folyamatos növelése, a másik a kellő számú forgalomba hozó cég és önkormányzat megnyerése azért, hogy dolgozóiknak történő kifizetéseik egy részét balatoni korona utalványban teljesítsék.

Az elfogadó helyek számának megfelelő nagysága folyamatos szervezőmunkával érhető el. A helyi pénzt elsősorban és leghatékonyabban a kereskedelemben lehet bevezetni és ebben a kereskedelem egyik speciális ágazatának, a vendéglátásnak is kiemelkedő szerepe lehet. A helyi kereskedő, vendéglátós és a vevő-vendég személyes jó viszonya, a bizalom indíthatja el azt a gondolkodást, aminek a végeredményeként egyre többen fogadják el a helyi fizetőeszközt. A vendéglátásnak a helyi pénzzel való kapcsolatában más szempontokat is figyelembe kell venni. A vendéglátóipar, mint rugalmas keresletet támasztó igények kielégítését szolgáló kereskedelmi szektor hamarabb reagálhat kedvezően a helyi pénzre, és ami nem elhanyagolható, az általa alkalmazott magasabb haszonkulcsból eredően a kedvezményrendszerben nagyobb mozgásteret van, mint az egyéb gazdasági szektoroknak. A vendég és a vendéglátó bizalmi kapcsolata szintén erősítő tényező az elfogadottság tekintetében. Az emocionális oldalát a bevezetésnek és elterjedés sikerességének bizonyítja az a tény is, hogy a hazai termékek, helyi kereskedelem és vendéglátás egyaránt használja a marketing tervezésében a fogyasztók érzelmi befolyásolásának eszközeit.⁶

A pénzhelyettesítő akkor terjed a legjobban és leggyorsabban, ha a fogyasztók a legszélesebb kereskedelmi és szolgáltató kínálatból választhatnak és fizethetnek ezzel a fizetőeszközzel. Ezt természetesen nem lehet az alapvető céllal szembe helyezni, tehát nem kerülhet be az elfogadóhelyek közé a helyi gazdaságban értéket nem termelő, onnan csak vásárlóerőt (pénzt) elszívó piaci szereplő.

A sikeres, nagy volumenű utalvány használat eléréséhez nem elegendő az elfogadó helyek számának folyamatos növelése. Ezzel párhuzamosan a forgalomba hozó helyek számát is növelni kell. Ez legalább akkora erőfeszítést igényel, mint az elfogadóhelyek számának növelése. A kívánt gazdasági eredmény megvalósításához ugyanis évi több tízmilliós forgalmat kell elérni. Ehhez nem elegendő az utalványhoz

⁵ Uo.

⁶ V.ö. id. hely.

kötődők, valamint a helyi gazdaság érdekében tenni akarók balatoni korona vásárlása és költsége. Ennek nagyságrendje ugyanis a magyar társadalom jelenlegi fejlettségi szintjén még nem ad elegendő vásárlóerőt.

Az alapító önkormányzatok elkötelezettségüket fejezték ki aziránt, hogy az önkormányzati díjakhoz társuló díjakat, jutalmakat utalványban fogják kifizetni. Az ehhez szükséges rendeletmódosítások folyamatban vannak. Komoly nagyságrendet jelentene, ha az önkormányzati segélyek egy részét is utalványban lehetne kifizetni. Ennek lehetőségét önkormányzati jogászok vizsgálják. Friss hírek szerint az ötletet a kormányzat is preferálja, csak a felhasználható utalványnál kizárólag az Erzsébet utalványt nevesítik.

Nagyon fontos szerepe van a terjesztésben a cégeknek is. A gazdasági élet fontos szereplői ők, akik a béren felül (ugyanis ez kizárólag forintban fizethető), többfajta juttatást is adnak dolgozóiknak. Ezek többségének kifizetéséhez használható az utalvány. A forintban kifizetett juttatáshoz képest az utalványban történő kifizetésnek nincs semmilyen többlet adó- vagy járulék költsége. Mindössze némi adminisztrációs ügyintézésrel kell számolni. Véleményünk szerint ez elhanyagolható költséget jelent az elérni kívánt gazdasági haszonnal szemben.

Az utalvány forgalomba történő eljuttatására még további két csatornát látunk elérhetőnek. Az egyik a Balaton közelségéből eredően a helyi Tourinform irodák igénybe vétele. Ezeket sok turista (külföldi és belföldi egyaránt) felkeresi, így kiváló lehetőséget teremtenek a kapcsolat felvételre, és a balatoni korona utalvány megismertetésére az idelátogatókkal.

A másik csatorna az alapítók között található Kereskedelmi és Iparkamara lehet. A megyében több helyen vannak végpontjai, irodái a Kamarának. Együttműködési megállapodás megkötésével lehetőség van arra, hogy egyfajta váltópontként működjenek, és az őket nagyobb számban felkereső kamarai tagok, regisztráltak részére biztosítsák a Balatoni Koronához jutás lehetőségét.

A tulajdonos önkormányzatok jelentősebb feladatvállalása esetén elképzelhető az is, hogy a települési önkormányzatok székhelyükön, saját pénztárukban is forgalmazzák a balatoni korona utalványokat.

A stabil, hosszú távú és jogszerű működés másik alappillére az előző feltételekhez hasonlóan a fedezet biztonságos elhelyezése.

2.2. A *Kinizsi Bank*

„Veszprém megye kelet-balatoni térségében hét önkormányzat a helyi közösségi erő építésére hívta életre a balatoni korona pénzhelyettesítő utalványrendszert, mely kezdeményezéshez elsőként csatlakoztunk, mint a Balatoni Korona Zrt. alapítója és hivatalos forgalmazója.

Az utalvány használatával a meglévő vásárló erőt kívánjuk a helyben megtermelt vagy forgalmazott termékek, a helyi szolgáltatók és a kereskedők felé irányítani. A balatoni korona biztonságos fizetőeszköz, minden egyes kibocsátott utalvány forint fedezete Bankunknál kerül letétbe. Ez garantálja azt, hogy az utalvány érvényességi időben bármikor forintra váltható.”⁷

A bank üzletpolitikájában a lokálpatriotizmus mellett jól tervezett marketing elemként is számolnak a balatoni korona fizetőeszköz használóival. Az elfogadóhelyként szolgáló gazdálkodó egységek és a fogyasztók, akit használóként kapcsolatba

⁷ <http://www.kinizsibank.hu/>

kerülhetnek a Balatoni Koronával új ügyfélkör is biztosíthatnak a banknak az általa nyújtható egyéb pénzügyi szolgáltatások piacán.

A Kinizsi Bank alapító tagként a balatoni korona kibocsátáshoz szükséges banki háttérrel biztosítja. A kibocsátott utalványok ellenértékét fedezetként ebben a pénztételben helyezte el a Balatoni Korona Zrt. és a nagyobb bizalom elérése érdekében, demonstrálva a magas szintű stabilitást jóval nagyobb összeg áll a részvénytársaság rendelkezésére, mint a jelenleg forgalomba lévő utalványok értéke. Ez a „puffer”-ként rendelkezésre álló összeg adja a működés stabil háttérét a Balatoni Korona Zrt. számára.

A felhasználók számára az anyagi biztonságot az adja, hogy bármelyik időpillanatban a kibocsátott, forgalomban lévő utalványok névértékének megfelelő összeg forintban lekötve megtalálható a banknál. Ez a tény lehetővé teszi az elfogadó számára, hogy döntsön arról, hogy ő is vásárlásra használja az utalványt, vagy visszaváltja forintra. Az átválthatóság 1:1 aránya sok tekintetben egyszerűbbé teszi az utalvány használatát. Ez is oka volt annak, hogy a Forinthez, és nem más valutához kötötték az árfolyamot.

3. A térségi pénzhelyettesítő utalvány, mint a gazdaságfejlesztés eszköze

Az utalvány minden korábban használatos utalványhoz képest két jelentős eltéréssel bír:

- nem csak egyszer használható fel, hanem többször is, azaz forgatható,
- az utalványból vissza lehet (sőt kell) adni a visszajárót, az elfogadó döntése szerint balatoni koronában, vagy forintban.

Az utalvány gazdaságfejlesztő hatását csak akkor tudja kifejteni, ha minden szereplő számára megfelelő érdekekkel bír, azaz előnyt jelent a használata. A fogyasztók számára az elfogadóhelyekkel megkötött szerződés alapján árengedményt nyújtanak vásárláskor. Emellett a többszöri felhasználhatóság és a hosszú lejárat is erősíti a népszerűséget.

Az elfogadóhelyek keresletemelkedést, új vásárlókat és a gyorsabb forgási sebesség által nagyobb forgalmat várhatnak. A vásárlókat lojalitására ösztönzi és bizalmukat növeli a kiskereskedelmi kapcsolataikban az ismert és helyi kiskereskedelmi egység mellett. Ez egy nagyon erős marketing előny, a sok különböző helyről származó és bizonytalan eredetű árucikk között válogató fogyasztó számára.

A világon több, mint 2000 helyen használják a lokális fizetőeszközöket, a legsikeresebbek a pénzügyi kultúrában fejlettebb társadalmi és gazdasági környezetben működnek. A kényszerítő körülmények, egy országos vagy világszintű válság sokszor támogatja a hasonló belső elszámolási rendszerek létrehozását. A balatoni korona a pénzügyi kultúrát emelni szeretné, valamint felkészülten várni azt, ha a gazdasági válság tovább növeli a regionalizáció és a globalizáció közötti távolságot.

A balatoni korona a második, Magyarországon bevezetésre kerülő helyi utalványrendszer, de az első, önkormányzati többségi tulajdonban lévő gazdálkodó szervezet által kiadott. Az önkormányzati jelenlét a mai magyar gazdaság és társadalom felépítésében meghatározó szereppel bír és ezért fontos, hogy nem mellé, hanem az élére áll több önkormányzat a gazdaságélénkítés ezen pénzügyi eszközének megvalósításában és használatában.

A balatoni korona utalvány birtokosának nem biztosítja a pénz egy fontos jellemzőjét, a felhalmozási (lehetőleg a reálérték megőrzése melletti) funkcióját. A Koronára ugyanis nem fizet senki kamatot. Emiatt tulajdonosának nem érdemes felhal-

moznia, hanem mielőbb célszerű elköltenie. Ez gyorsítja és olcsóbbá teszi az áruk és szolgáltatások cseréjét, valamint helyben tartja a vásárlóerőt. Nem mellékes körülmény az sem, hogy ebben az esetben a korábbi elfogadóból felhasználó lesz, és ő is jogosult a felhasználókat megillető kedvezmény igénybe vételére. A visszaváltáskor történő jutalék levonás helyett így árkedvezményt realizálhat.

A sikeresség fontos eleme a felhasználói szintek kibővítése, a fogyasztói és kiskereskedelmi szolgáltatói szint után a nagykereskedelmi, majd a termelői szint bevonásával a gazdaság körforgás zárása.

4. A balatoni korona

Az utalvány címletei igazodnak a magyar forint jelenleg forgalomban lévő címleteihez, azaz 500-tól 20.000-ig terjednek. Mindegyik címlet papíralapú. Aprópénzt (váltópénzt) ennek nagymérvű költség igénye miatt nem gyártottak. Erre a célra a Forint fémpénzek is tökéletesen megfelelnek.

Az egyes címletekre a résztvevő önkormányzatok javaslatára kerültek a helyi nevezetességek és a kiemelkedő munkásságú helyi vonatkozású történelmi személyiségek a régmúltból és a közelmúltból.

A címletek tervezője Nagyóczy Károly, aki évtizedekig a Pénzjegynyomda művészeti vezetője volt. Ő tervezte Magyarország összes, jelenleg is forgalomban lévő papírpénzét. Úgy gondoljuk, hogy a balatoni korona tervezésénél is kiváló munkát végzett. A nyomdai előkészítő munkákat a Barát Gellért (Jura Kft) végezte, a nyomtatást pedig a Codex ZRt készítette.

4.1. Az 500-as balatoni korona címlet

Az 500-as címlet előoldalán Jókai Mór található, akit „bensőséges, erős szálak kötöték Füredhez. Életében a fővároson kívül Balatonfüreden tartózkodott a legszívesebben, a leghosszabb ideig. Több nagy művét – így Az Aranyember című regényét is – e füredi házában írta”⁸

A hátoldalon Balatonfüred egyik jelképe, a Kossuth Lajos forrás található. A címleten biztonsági elemként egy halász sziluettje látható UV fényben, a címlet értéke, egy nonfiguratív rajzolat és a sorszám mellett.

4.2. Az 1000-es balatoni korona címlet

Az 1000-es címlet előoldalán Dr. Horváth Balázs a III. Magyar Köztársaság első kormányának belügyminisztere van, akit Veszprém városához köt ügyvédi pályafutása és egész élete. A hátoldalán a veszprémi Brusznai Emlékmű látható. A címleten UV fényben látható a helyi Tűztorony valamint érték megjelölés, nonfiguratív rajzolat és két helyen sorszám, melyek a biztonsági elemek közül ezen a címleten is megtalálhatóak.

4.3. A 2.000-es balatoni korona címlet

A 2000-es címleten Thury György (1558-tól Várpalota várkapitánya) látható, aki a török megszállás alatt Salm gróf segítőjeként visszafoglalta Veszprémet és Tatát. 1567-ben kinevezték a kanizsai vár kapitányává, egyúttal a dunántúli főkapitány helyettese is lett. Több, mint 600 sikeres csatát vívott a törökökkel szemben. A hátoldalon a várpalotai Thury Vár látható. Ezen a címleten UV fényben látható biztonsági elem egy pajzs és két, egymást keresztező zászló sziluettje mellett egy nonfiguratív rajzolat is, valamint a 2000 érték megjelölés és a sorszám.

⁸ V.ö. <http://balatonfured.tlap.hu/magazin/jokai-mor-balatonfureden-nyaralo-villa-amely-ma-emlekmuzeum/>

4.4. Az 5.000-es balatoni korona címlet

Az 5000-es címlet előoldalán Dr. Óvári Ferenc Veszprém díszpolgára került ábrázolásra, aki Balatonalmádiért és a vasútvonalak kiépítéséért sokat tett ügyvédként, országgyűlési képviselőként. Több évtizedig a Balaton Szövetségben is tevékenykedett. A hátoldalon az Árpád-kori Balatonalmádi Református Erődtemplom található. A címlet biztonsági eleme egy szőlőfürt és egy virág, nonfiguratív háló az érték megjelölés és a sorszám mellett, amelyek a többi címlethez hasonlóan csak UV fényben láthatóak.

4.5. A 10.000-es balatoni korona címlet

A 10000-es címleten Szent István felesége, a boldoggá avatott Gizella szerepel, aki még, mint nagyfejedelemné költözött Veszprémbe. Hozzá vezethető vissza a középkori elnevezés, mely szerint Veszprém a királynék városa. A hátoldalon Veszprém vára látható Szent István és Gizella szobrával. A címleten található egyedi biztonsági elem egy oválisban található korona, nonfiguratív rajz, értékszám és sorszám, ami UV fényben látható.

4.6. A 20.000-es balatoni korona címlet

A 20000-es címleten a tihanyi Apátság alapítója, I. András király található, akit az általa 1055-ben alapított bencés apátságban temettek el. A hátoldalon a Tihanyi Apátság jól ismert képe került ábrázolásra. A címleten UV fényben egy püspöki botos papi alak sziluettje látható a nonfiguratív ábra, az érték és a sorszám mellett.

4.7. Érmék ábrázolása

A papír alapú pénzhelyettesítő címletek mindegyikén megtalálható a címlethez kapcsolódóan egy korabeli érme rajzolata. Ez részben biztonsági, részben dekorációs célokat szolgál. Minden címletnél kiválasztásra került egy, az ábrázolt személy korában használt pénzérme. Ez arany, valamint ezüstpénz esetében arany, illetve ezüsfóliára nyomva, hátoldalról dombornyomással került megjelenítésre az adott címleten.

4.8. Biztonsági elemek

Az utalványokon lévő, eddig ismertetett biztonsági elemek mellett további, csak az adott címletre, vagy minden címletre általánosan használt biztonsági elemek mellett további biztonsági elemek is megtalálhatóak. Így pl. speciális vízjeles papírra került nyomtatásra minden címlet. A nyomtatási technológia, az alkalmazott speciális színek, a színvariációk, a mikroírás, mellett számos magas színvonalú technikai megoldás gondoskodik a másolás elleni legmagasabb fokú védelemről.

4.9 Kondíciós lista

A Balatoni Korona Zrt. Kondíciós listája 2012. 03. 22.-től (a kibocsátás napjától) érvényes. A Zrt. a balatoni korona utalványok kibocsátásával, forgalmazásával kapcsolatban alkalmazott három legfőbb paramétere szerint a balatoni korona utalvány vásárlása névértéken történik. A balatoni korona utalvány használata elfogadóhelyek között költségmentes, forintra történő visszaváltása esetenként a visszaváltandó összeg 2%+ ÁFA, min. 200 Ft kezelési költség kerül levonásra.⁹

⁹ <http://www.balatonikorona.hu/informaciok/balatoni-korona-zrt>

A fent szereplő kondíciós lista mutatja az alapítók stratégiai szándékát, miszerint visszaváltásra lehetőleg ritkán kerüljön sor, a gazdasági élet szereplői inkább folyamatosan, egymás közötti vásárlásra használják az utalványokat.

5. Összegzés

A mai beszűkülő lehetőséggel bíró, tovább fejlődni már nem tudó és saját hagyományos eszköztárát felemészítő fejlett gazdasági régiók keresik az új módszereket, technikákat, az alternatív megoldásokat a további lépésre. A jelenlegi válságok, pénzügyi, gazdasági és társadalmi sorban követik egymás és újra és újra meg fognak jelenni, mint egy állandó önmagába záródó láncolatát képezve a sorozatos dekonjunktúráknak. Igazi – minden területen üdvözítő – megoldás nincsen. Az egyes rész megoldások között kell megtalálni az összhangot, a helyes arányokat és preferálni a gazdaságilag hatékonyabbakat. A pénzhelyettesítők használata, az „ingyen pénz” használata is ilyen lehetőség, amely pénzügyi területen és lokálisan oldhat meg problémákat. Nagy előnye lehet, hogy a gazdasági régiók közötti differenciákat némileg csökkentheti, nivellációs szerepet tölthet be és a gazdasági erőfölényt ellensúlyozhatja. A helyi értékteremtő folyamatokat segítheti oly módon, hogy nem engedí „exportálni” a vásárlóerőt – a törvényes fizetőeszközön keresztül –, illetve megkéri az átváltási jutalékát, mintegy támogatás.

Kérdés, hogyan győzzük meg a szereplőket a részvételle. Vannak racionális és emocionális indokok. A helyes arány megtalálása mindenkor az adott gazdasági szereplők és a társadalom tagjainak kellő megismerése és az objektív kényszerítő hatások együttes vizsgálata után lehetséges.

Nagyon fontos a kezdeményező szándék a helyi közigazgatás, illetve államhatalmi szervek akarata találkozik-e a majdani használókéval és a rendszerbe bepumpálni tudó nagy foglalkoztatókéval, csak e gazdasági szereplők, oldalak együttműködése mellett lehetnek csak sikeres ez a kezdeményezés is.

Az alapítók szándéka szerint a Balatoni Korona Zrt. hatékony gazdasági szereplővé lép elő a Balaton felvidéken. Tevékenységével az önkormányzatok gazdaságélénkítő szerepét egy új megoldással, a balatoni korona utalvány forgalmazásával fokozza. Kettős feladatot hivatott ellátni ez a fizetőeszköz, egyrészt a gazdaságélénkítő szerep mely elsődleges – a gazdasági környezet ismeretében –, ugyanakkor a pénzügyi kultúra emelkedése is várható hosszú távon a különböző fizetési lehetőségek közötti döntési képesség kibővítésével.

A balatoni korona Magyarország másodikként (a soproni kékfrankot követően) kibocsátott lokális fizetőeszköze, mely hosszú lejáráttal és többszöri – visszaforgatható – használattal működik, valamint a legszebb fizetőeszközként tekinthetnek rá a használók. Ez nem öncélú művészeti érték, hanem az elfogadottságot nagyban segíthető marketing stratégiai elem.

A jelenleg nagyságrendileg 130 elfogadóhellyel bíró utalványrendszer folyamatos és gyors bővülésének biztosítéka az önkormányzatok támogatása és a felhasználási területek folyamatos bővítése. Az elmúlt néhány hónap alatt már több irányból is érkeztek megkeresések, melyekkel bővíthető lesz a működési terület a gazdasági szereplők között.

A helyi pénzhelyettesítők elterjedésének egyik nagy gátló tényezőjét – a kiskereskedelmi szintről történő tovább lépést – sikerülhet így a lehető leghamarabb átívelni és a további terjeszkedést az öngenerálódás felé vinni.

Felhasznált irodalom

- Balogh László – Palkó Sándor – Varga József (2012): A helyi pénz mennyiségének becslése pénzügyi szempontból a kaposvári helyi pénz esetében. Sapiaientia Egyetem, Csíkszereda (megjelenés folyamatban).
- Madaras Attila – Varga József (2011): A helyi pénz seigniorage-hatása. In Lázár Ede (szerk.): *Gazdasági és üzleti kihívások a Kárpát-medencében*. Sapiaientia Egyetem. Státus Kiadó, Csíkszereda, 223–231. p.
- Palkó Sándor László (2012a): Helyi pénz a kereskedelemben. In Lázár Ede (szerk.): *Gazdasági és üzleti kihívások a Kárpát-medencében*. Konferenciakötet. Státus Kiadó, 298–306. oldal
- Palkó Sándor László (2012b): *A helyi pénz bevezetésének lehetőségei a kereskedelemben keresztül*. Szakdolgozat. Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Számvitel-Pénzügyi MSc.

Internetes hivatkozások:

<http://www.balatonikورونا.hu/>

<http://balatonfureden.tlap.hu/magazin/jokai-mor-balatonfureden-nyaralo-villa-amely-ma-emlekmuzeum/>

<http://www.kinizsibank.hu/>

E-pénz – helyi pénz

Gál Veronika Alexandra* – Gáspár Bencéné Vér Katalin**

Abstract **E-money – local money.** The local currencies that have been issued in Hungary used to be paper-money substitutes. The production costs of banknotes (and coins as well) are usually high and due to the natural wearing out replacement is needed which means new printing and other costs. Our article is looking for the answer for the question whether local currency could be issued as electronic money.

First of all, it is necessary to examine the purpose and function of the local currency and to see by whom, where and for what kind of shopping the currency is used. Electronic money issue is brought under regulation. Acceptation of e-money has several IT conditions. Could the goals of local currency issue be achieved by e-money? Would the local money in electronic form have any advantage in accounting techniques? These and similar questions have to be answered before any local currency is issued in electronic form.

Based on our analysis we concluded that the local currency as electronic money may be issued. In our opinion the best form for this may be the electronic purse.

Keywords local currency/money, electronic money, e-money

Tartalmi összefoglaló

Az eddig kibocsátott helyi pénzek Magyarországon papíralapú pénzhelyettesítők voltak. A „papírpénzek” előállítási költsége általában magas, és a természetes elhasználódás miatt is pótlásukra szükség van, amely újabb nyomdai és egyéb költségeket jelent. Cikkünkben arra keressük a választ, hogy a helyi pénz kibocsátható lenne-e elektronikus pénzként.

Ehhez mindenképp a helyi pénz célját, funkcióját kell megvizsgálni, és azt, hogy kik, hol, mit vásárolnak vele. Az elektronikus pénzkibocsátást törvény szabályozza. Az elektronikus pénz elfogadásának vannak komoly informatikai feltételei. Megvalósíthatók-e a helyi pénz kibocsátási céljai e-pénz segítségével? Jelentene-e elszámolás-technikai előnyt az e-pénz formában kibocsátott helyi pénz? Ilyen és ehhez hasonló kérdések tisztázása nélkül nyilván elektronikus pénz formában a helyi pénz nem bocsátható ki.

* Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
E-mail: gal.veronika@ke.hu

** Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar; Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar
E-mail: gaspark@uni-corvinus.hu

Elemzésünk alapján megállapítottuk, hogy a helyi pénz elektronikus pénzként kibocsátható. Erre a legalkalmasabb forma véleményünk szerint az elektronikus pénztárca lenne.

1. Bevezetés

Egyre gyakrabban hallani Magyarországon, de más európai államokban is a helyi pénzről. Hazánkban először Sopronban bocsátották ki a kékfrank nevű papíralványt, helyi pénzt 2010 májusában, azóta több „helyi pénz” kibocsátásra is sor került. A kibocsátók minden esetben az adott terület, térség gazdaságának élénkítését jelölték meg a kibocsátás céljaként (kékfrank és balatoni korona). Vannak helyi pénzek, amelyek csak számlapénzként léteznek, ilyen például a WIR Svájcban. Más helyi pénzek regionális fizetőeszközként, pénzhelyettesítőként jelennek meg.

Egyre nagyobb igény jelentkezik a helyi pénzek elektronikus formában történő kibocsátására. Az elektronikus pénzként történő kibocsátáshoz először tisztázni kell, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkezik a helyi pénz, milyen tulajdonságai vannak az elektronikus pénznek, és milyen feltételek kell megfelelni ahhoz, hogy egy fizetőeszköznek, hogy elektronikus formában is kibocsátható legyen.

A pénzhelyettesítők a nagy gazdasági válságok alatt illetve után jelentek meg a világban sokfelé – USA, Németország, Svájc, stb. –, egy részük ma is funkcionál. Létrejöttük alapvető oka a pénzsűke volt. A cél mindenütt a gazdaság élénkítése, a jelenlévő kereslet és kínálat egymásra találásának lehetővé tétele. Pénz hiányában ugyanis a tranzakciók nem tudtak/tudnak létre jönni. (Gál–Gáspárné–Kolber 2012)

Először vizsgáljuk meg, hogy a helyi pénz mennyiben tényleg pénz, mennyiben felel meg a pénz definíciójának, mennyire rendelkezik a pénz klasszikus tulajdonságaival.

Cikkünkben a helyi pénzzel kapcsolatban két alapkérdést vizsgálunk meg. Az első kérdéskörben azt vizsgáljuk, hogy a helyi pénz milyen pénzfunkcióval vagy pénzfunkciókkal rendelkezik, illetve a pénzhelyettesítők melyik típusába tartozik. A második kérdéskör a papíralapú helyi pénz vs. elektronikus pénz vizsgálatára vonatkozik. Ez a terület azért is fontos, mert egyre több, korábban papíralapú utalvány, amilyen formában nálunk a helyi pénzeket kibocsátották, jelenik meg elektronikus formában, így például a Széchenyi Pihenőkártya a korábbi Üdülési csekk helyett.

2. Pénz – pénzhelyettesítők – helyi pénz

A pénz a pénzügytan tankönyvek általános meghatározása szerint társadalmi viszonyt fejez ki, csereeszköz, amely az általános, egyenértékes szerepét tölti be a minden gazdaságban és időszakban (Bánfi–Sulyok-Pap 1998; Norberg-Hodge 1997). A pénz eredendően árupénz volt, ma hitelpénz, formáját tekintve pedig készpénz vagy számlapénz.

A pénz funkciói a hu.wikipedia.org alapján összefoglalva:

- *Értékmérő*: a termékek árait pénzben határozzák meg, így képes a cserét közvetíteni. Egy adott termék ára annak belső értékét mutatja, azzal egyenlő.
- *Forgalmi eszköz*: a pénz segítségével bonyolódnak le a tranzakciók. A forgalmi eszköz funkcionál a pénz és az áru *azonos* időben, de ellentétesen mozog.
- *Fizetési eszköz*: ekkor a pénz ugyancsak a tranzakciók lebonyolítására alkalmas eszközként funkcionál, de a pénz és az áru *eltérő* időben ellentétesen mozog.

- *Felhalmozási eszköz*: a pénz tartalékolása a vagyon felhalmozódásának egyik formája. Ez a klasszikus kincsképző funkció. Ennek következtében állandó igényként jelenik meg, hogy a pénz stabil legyen, értéke ne csökkenjen.
- *Világpénz*: egyes pénznemek a nemzetközi fizetési forgalomban is képesek az előző funkciók betöltésére, azaz konvertibilisek, nemzetközi fizetéseknél pénzként funkcionálnak.

A fenti pénzfunkciókat Kun János „A pénzhelyettesítőkről” című tanulmánya (Kun 2006) alapján *a pénz technikai funkcióinak* nevezhetjük.

Mára „a pénz elvesztette áruformáját” (Bánfi–Sulyok–Pap 1998, 15), megjelentek a pénzhelyettesítők. A „*pénzhelyettesítők társadalmi-gazdasági igényt elégítenek ki*, beilleszkednek a pénzügyi rendszerbe”, írja tanulmányában Kun János.

Kun (i.m., 1–2) a tanulmányban a pénzhelyettesítőket két nagy csoportba sorolja:

- *Technikai pénzhelyettesítők*, amelyeket a pénz hagyományos forgalmi eszköz funkciójának javítása céljából hoznak forgalomba. „A többi technikai funkció ellátására nem vállalkoznak. A pénzhelyettesítőnek megfelelő számlapénz- vagy bankjegymennyiség valahol letétben van. Az eladó minden tranzakció után készpénzre (általában bankszámlapénzre) váltja a pénzhelyettesítőt.”
- *Közgazdasági pénzhelyettesítők*, amelyek „serkenteni kívánják a gazdasági aktivitást egy-egy térségben, vagy vállalkozói körben => a pénz gazdasági szabályozó funkcióját kívánják javítani.” Ezt a szerepet kívánja a helyi pénz is betölteni, amint a későbbiekben látni fogjuk. „A közgazdasági pénzhelyettesítők egyes fajtái hitelteremtéssel jönnek létre, a pénzteremtéshez hasonlóan kívánják növelni a gazdasági aktivitást.”

A pénzhelyettesítők a hitelkártya kivételével általában pénzteremtésre nem alkalmasak.

„Megvizsgálva, hogy a helyi pénz milyen funkciókat tölt be a pénz funkciók közül, láthatjuk, hogy van értékmérő funkciója, hiszen a helyi pénz egy egysége és a hivatalos pénz egy egysége vagy egy-egy arányban áll egymással, – a hivatalos pénz pedig rendelkezik az értékmérő funkcióval –, vagy a helyi pénz valamilyen mennyiségében is meghatározhatók az árak” (Gál–Gáspárné–Kolber 2012). A pénz forgalmi eszköz-funkciójával a helyi pénz egyértelműen rendelkezik, mert alkalmas áruk, szolgáltatások vásárlására, amely tranzakciókban fizetőeszközként funkcionál. A helyi pénz céljaként minden kibocsátó a gazdasági aktivitás serkentését jelöli meg, ahogy a bevezetésben is olvashattuk. Az elemzés alapján levonható az a következtetés, hogy *a helyi pénz pénzhelyettesítő*, amely Kun János (i.m.) csoportosítása szerint az értékmérő és forgalmi funkciója révén technikai, célja alapján a közgazdasági pénzhelyettesítők kategóriájába tartozik. A helyi pénznek még egy lényeges tulajdonsága hogy „mivel ez a »pénz« nem egy ritka árucikk, ezért lehetetlen kamatra kölcsönadni” (Zöld forint).

A következőkben megvizsgáljuk, hogy a jelenleg érvényben lévő szabályozás szerint egy helyi pénz kibocsátható lenne-e elektronikus pénz formájában Magyarországon.

Az elektronikus pénz definícióját az Európai Központi Bank 1998-ban a Report on Electronic Money c. dokumentumban a következőképpen adta meg (Report on Electronic Money 1998):

- Technikai eszközön elektronikusan tárolt pénzügyi érték, amely széleskörűen használható fizetésekre anélkül, hogy igénybe kellene venni a bankszámlákat és a kibocsátót a tranzakcióhoz.
- Az elektronikus pénz alapvetően előre fizetett eszközként működik.

A fenti meghatározás alapján elektronikus pénznek csak az a fizetési eszköz tekinthető, amellyel történő fizetéskor nincs pénzmozgás a kibocsátó és a fizető bankszámlái között. Formájában ennek felel meg a papíralapú utalvány illetve például a PROTON kártya. (Proton kártya 2012)

Magyarországon az 1996-os Hpt, CXII. törvény a hitelintézetek által kibocsátott fizetési eszközökre vonatkozóan egy tágabb fogalmat határozott meg, még nem definiálta konkrétan az „elektronikus pénz”-t. A törvény szerint „a hitelintézet által kibocsátott fizetési eszköz (kártya, csekk vagy egyéb dolog), amely birtokosa számára lehetővé teszi, hogy a kibocsátó hitelintézettel szemben fennálló valamely pénzkövetelésével rendelkezék, annak terhére készpénzt vegyen fel vagy áruk, illetőleg szolgáltatások ellenértékét kiegyenlítse”. A meghatározás alapján van pénzmozgás a számlák között.

Az elektronikus pénz illetve az elektronikus pénzeszköz fogalmát az 1996. évi CXII. törvény 2009. X. 1.-én hatályba lépő módosítása határozta meg:

- „5.2 Elektronikus pénz: készpénz átvétele illetőleg számlapénz átutalása ellenében kibocsátott elektronikus pénzeszközön tárolt pénzérték, amelyet elektronikus fizetés céljából a kibocsátón kívül más is elfogad.”
- „5.3 Elektronikus pénzeszköz: olyan készpénz-helyettesítő fizetési eszköz - így különösen értéktároló kártya, számítógép memória - amely az elektronikus pénz tárolására szolgál, és amellyel az ügyfél közvetlenül végezhet fizetési műveleteket.”

A 2004. évi XXXV. törvény, amely az elektronikus pénzt kibocsátó szakosított hitelintézetre vonatkozik, az előző 2009-es törvénymódosításban szereplő elektronikus pénz definícióra hivatkozik: „(1) Az elektronikus pénzt kibocsátó szakosított hitelintézet olyan hitelintézet, amely elektronikus pénzt és elektronikus pénzeszközöt bocsát ki, illetőleg ezzel kapcsolatos szolgáltatást nyújt.” (2004. évi XXXV. törvény)

A fenti meghatározások alapján levonható az a következtetés, hogy az elektronikus pénz (e-pénz) sajátos elektronikus fizetési eszköz. Az e-pénz a bankjegyekhez és érmékhez hasonlóan javak és szolgáltatások vásárlására használható. Mivel fizetési eszköz funkcióval rendelkezik, így pénzhelyettesítő eszköz, mégpedig technikai pénzhelyettesítő. Forgalmi eszköz funkciója nincs, ugyanis az áru és a pénz nem egy időben mozog. A tényleges elszámolás az e-pénz esetében később következik be az eladó és a kibocsátó bank között. Az e-pénz célja ugyancsak a fizetési forgalom gyorsítása, és ezáltal a gazdasági aktivitás fokozása, így az e-pénz közgazdasági pénzhelyettesítő is. „Az elektronikus pénz felhasználható a fizikai világban, a fizikai kapcsolat nélküli technológiák virtuális világában az internet segítségével egy számítógépről vagy akár egy mobiltelefonról. Az e-pénz többféle elektronikus hordozóeszközön – (mágnesszalag, chip stb.) jelenhet meg, akár készpénz kiadó automatáról (ATM), akár az internetről letölthető” (Ecopédia, idézi Gál–Gáspárné–Kolber 2012).

Az elektronikus pénzeket a szakirodalom különböző szempontok szerint csoportosítja. Az alábbi felsorolás részben az Ecopédiára, részben Kapócs Tamás (Kapócs 2006) munkájára támaszkodik:

- *Anonim e-pénz*: minden tekintetben hasonló a fizikai pénzhez, nem lehet követni a mozgását (Mondex)
- *Azonosítható e-pénz*: minden egyes tranzakció valamilyen központi rendszerben kerül feldolgozásra.
- *Off-line e-pénz*: a tranzakció során nem kell a bankjával folyamatos kapcsolatban állnia. (Ez lényegében igazi digitális készpénz.)
- *On-line e-pénz*: a tranzakció végrehajtása során kapcsolatban kell lennie a bankkal.

- *Zárt e-pénz*: nem használható olyan széles körűen, mint a készpénz, csak igen korlátozott felhasználási lehetőséggel rendelkezik.
- *Nyílt e-pénz*: a pénzzel egyenértékűen kezelhető az elektronikus pénztárcában tárolt érték.

Az e-pénzt a vásárló előre megvásárolja és az elektronikus pénztárcájában (e-purse) azt rögzíti. Ez az e-pénz forgalomba kerülésének módja. „Az elektronikus pénz kibocsátásakor átvett készpénz vagy az átutalt számlapénz nem lehet kevesebb, mint a kibocsátott elektronikus pénz értéke. A kibocsátó az elektronikus pénzre kamatot nem fizethet, továbbá egyéb előnyt sem biztosíthat” (Ecopédia).

Az elektronikus pénztárca az elektronikus pénz biztonságos tárolására alkalmas elektronikus eszköz, amelynek segítségével fizetési tranzakciókban lehet részt venni. Kapócs Tamás (2006) jellemzése alapján az elektronikus pénztárca feltölthető intelligens (smart-) kártyákkal működő rendszer. Ezeket a kártyákat előre megállapított összegben lehet megvásárolni, majd az összeg kimerülése után fel lehet tölteni. Az elektronikus pénztárcák lehetnek szoftver vagy chipkártya alapúak.

Az elektronikus pénztárcával történő fizetés anonim, szemben a bankkártyával történő fizetéssel, amely utólag ellenőrizhető. Így az e-pénzzel történő fizetés olyan, mint a készpénzes fizetés. Ennek van kockázata is.

Kockázata a helyi pénznek is van, akkor is, ha nem e-pénz, hanem papíralapú utalványként kerül kibocsátásra. A tranzakció ilyen utalványok esetén is anonim. „A "helyi pénznek" nevezett utalványokról” szóló MNB tanulmányában ezt vizsgálta a Helmeczi István Nándor és Kóczán Gergely szerzőpáros (Helmeczi–Kóczán 2011, 40). A tanulmányban a helyi pénz kockázatait négy csoportba sorolták:

- hitelkockázat az utalvány mindenkori birtokosának az utalvány kibocsátójával szemben,
- az utalvány kibocsátójának a kockázata,
- az utalványok fedezete mögött álló hitelintézettel kapcsolatos kockázat (csőd), aminek következménye az utalvány elértéktelenedése,
- szabályozás és felügyelet hiánya.

Az elektronikus pénztárcával történő fizetéskor is megjelennek a fenti kockázatok, csak a kibocsátó banknak kicsit kisebb a kockázata az előre fizetés okán.

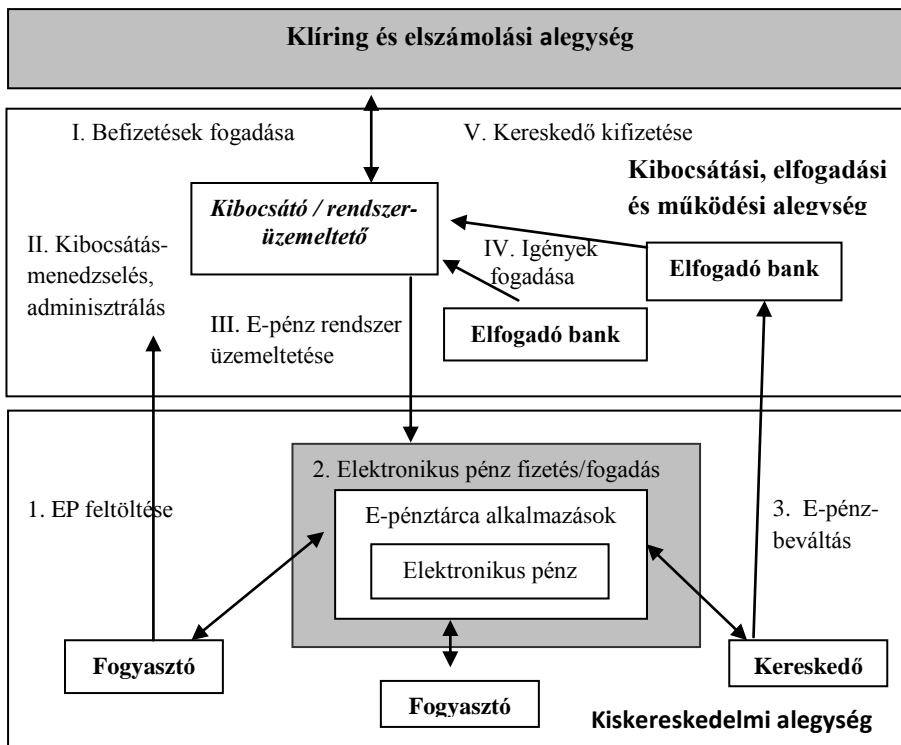
3. Az elektronikus fizetés

Az e-pénzzel, mint helyi pénzzel történő fizetéskor elektronikus fizetés történik. Az elektronikus fizetés definíció szerint (Association 2002, 7):

- „Olyan fizetés, amelynek kezdeményezése, feldolgozása, és fogadása elektronikus úton történik.
- Fizetés: a fizető fél pénzügyi követelésének átadása a kedvezményezett felé.
- Módjai:
 1. A tranzakció egy központi rendszer igénybevételével és közreműködésével történik meg, ilyenkor tranzakciós költség is van.
 2. Nincs központi rendszer (anonim e-pénz), nincsenek tranzakciós költségek.”

Amennyiben a helyi pénz elektronikus pénztárca formában jelenne meg, akkor a második pont szerint viselkedne, azaz nem lenne központi rendszer és tranzakciós költség sem. Az 1. ábra az elektronikus fizetés folyamatát és ezen belül az elektronikus pénztárca elszámolási kapcsolatát mutatja be.

1. ábra. Az elektronikus fizetési rendszer funkcionális modellje (CEPS)

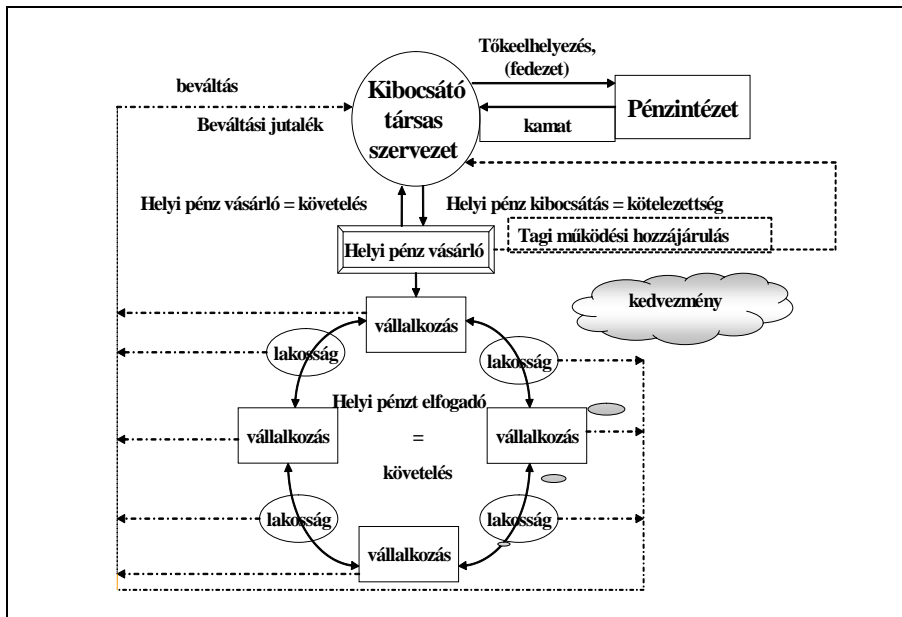
Forrás: Association 2002, 7. old.

Az utalványrendszerű helyi pénz elszámolási rendszerét, az elszámolás logikáját (2. ábra) megvizsgálva, szembevetendő a hasonlóság az elektronikus pénztárcát használó elektronikus fizetési rendszerrel. A fogyasztó, a lakosság mindkét rendszerben a kibocsátóval áll kapcsolatban. Eltérés a vállalkozások, kereskedők kapcsolatában van. Az elektronikus fizetési rendszerben a kereskedők (vállalkozások) az elfogadó bankkal vannak kapcsolatban, és az elfogadó bank áll a kibocsátóval kapcsolatban, addig az utalványrendszerű helyi pénz esetében a vállalkozások is közvetlenül a kibocsátóhoz kapcsolódnak. Az elektronikus pénztárca alkalmazásakor a pénzforgalmi kapcsolatok hasonlóak.

Vizsgáljuk meg az elektronikus pénztárca feltöltési folyamatát. A feltöltő ügyfél, a leendő fogyasztó, a saját banki folyószámlájáról utalhat az elektronikus pénztárcájába e-pénzt, vagy készpénzzel feltöltheti azt megfelelő terminálok használatával. Ha az elektronikus pénzt a kártyabirtokos bankja bocsátja ki, a bank mérlegében a kibocsátott összeg a kártyabirtokos folyószámlájáról az elektronikus pénztárca számlára kerül. Ha nem a kártyabirtokos bankja bocsátja ki az elektronikus pénzt, annak a banknak az ügynökéként tevékenykedik, amely az elektronikus pénzt kibocsátja. A kártyabirtokos folyószámlájáról lekerülő összeget a folyószámlát vezető bank átutalja a kibocsátó bank számlájára, s a kibocsátó bank forrásai között megnő az elektronikus pénztárca számla állománya (Kun 2006, idézi Gál–Gáspárné–Kolber 2012).

Az elektronikus pénztárca használatára van már Magyarországon is példa, amint Kun János is megemlíti tanulmányában (Kun 2006), hogy egyes egyetemeken, a diákigazolványok chipkártyáit használják fel erre a célra. Ezekkel az e-pénzzel feltöltött kártyákkal általában az egyetemi büfékben, menzán, a fénymásolóknál lehet fizetni.

2. ábra A helyi pénz működése és elszámolási kapcsolatai

Forrás: Wickert et al. 2011.

„A kártyát az egyetem gazdasági osztálya, vagy kijelölt bankautomaták töltik fel. A pénztárcának több virtuális zsebe van: a jegyzettámogatást például egy olyan zsebbe töltik, amelyből az egyetemmel szerződést kötött boltokban csak jegyzeteket lehet vásárolni. Egy másik zsebbe az utazási költség térítés tölthető, amely csak az egyetemmel szerződött közlekedési vállalatok számára hozzáférhető. Ilyen feltöltésekkor a pénz addig az egyetem számláján marad, amíg az egyetemmel szerződést kötött elfogadóhely az elektronikus pénzt be nem váltja.” (Kun i.m., 7.)

A fenti idézet alapján is látható, hogy az elektronikus pénztárcának több „zsebe” is lehet, azaz különböző célokra tölthető fel e-pénz, amelyet csak a célnak megfelelően lehet felhasználni. Például, az előző egyetemi példánál maradván, a jegyzetvásárlásra feltöltött pénzt csak a jegyzetboltban lehet elkölteni.

Tipikus elektronikus pénztárca az 1995 februárjában, Belgiumban kibocsátott Proton kártya, amelynek országos elterjesztése 1998 elején valósult meg. Belgiumban Proton kártyát csak hitelintézetek bocsáthatnak ki (Proton kártya). A kártya létrehozásának célja a kis tranzakciók támogatása volt, főként a 15 euró alatti helyi kiskereskedelemben való vásárlások esetén készpénz-helyettesítőként. Feltöltésnek felső határa 125 euró. Kártyáról kártyára utalás nem lehetséges. A kártya PIN kód és aláírás nélkül használható. Ez azt jelenti, hogy a Proton kártya kockázata a készpénz kockázatával azonos. Előnye az eladók számára, hogy nincs szükség banki kapcsolattal rendelkező terminálra, a tranzakciót maga a kártya hagyja jóvá, ezért igen gyors fizetést tesz lehetővé. Az „okostelefonok” lehetővé teszik tulajdonosuk számára, hogy a kártyát „otthon” töltsék fel a további használathoz. Felhasználási területe parkolás, telefonálás, büfékben, áruházakban történő fizetés. Ezt a rendszert már Hollandiában és Ausztráliában is bevezették (Proton).

A PROTON technológia már számos országban elfogadott, így defacto nemzetközi szabvány lett. 2001 novembere óta teljes egészében az ERG, egy ausztrál smartcard csoport tulajdonában van (Proton kártya, 2012).

4. Következtetések

A helyi és az elektronikus pénz definícióinak, jellemzőinek, funkcióinak és a lehetséges fizetési módoknak, különös tekintettel az elektronikus pénztárcákra (pl. Proton kártya), áttekintése, elemzése alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a helyi pénz kibocsátása Magyarországon is megoldható lenne elektronikus formában. Formáját tekintve *zárt e-pénzként* lehetne kibocsátani, tehát korlátozott felhasználási lehetőségekkel (de ez a megkötés fel is oldható). Ha a Proton kártyához hasonlóan *anonim, off-line* formában bocsátanák ki, nem lenne szükség a tranzakció során azonnali banki kapcsolatra, így olcsóbb informatikai eszközökkel is megoldható lenne a használata. A legalkalmasabb kibocsátási forma véleményünk szerint az elektronikus pénztárca.

A helyi pénz e-pénz formában történő kibocsátásához további szempontokat, tényezőket is mérlegelni kell. Korábbi cikkünkben már felsoroltunk néhány általunk fontosnak tartott szempontot (Gál–Gáspárné–Kolber 2012, 7):

- „Össze kell vetni a papíralapú helyi pénzek (utalványok) előállítás, felhasználás esetén a csere, költségeit, az elektronikus pénztárca, a kártya, előállítás, és a feltöltő illetve fogadó informatikai rendszer költségeivel.
- Érdek-ellenérdek: a pénzhelyettesítők megítélése nem egységes. Kun János tanulmányában (Kun 2006, 12) az alábbiak szerint foglalta össze ezeket az érdekeket, ellenérdekeket, amelyeket érdemes figyelembe venni:
 - »A közgazdasági pénzhelyettesítők nem könnyítik, inkább nehezítik a pénzforgalmat: a hagyományos készpénz és számlapénz mellett használják őket, ami többlet adminisztrációval jár.
 - Egy-egy gazdaságilag nehéz helyzetben lévő térség gazdaságának élénkítését szolgálják.
 - Előfordulhat, hogy a térség önkormányzata a pénzhelyettesítő kibocsátásával kamatmentes hitelhez (seigniorage) jut.
 - A pénzhelyettesítő kibocsátása kereszttezheti az ország nemzeti bankjának érdekeit, s csökkentheti siegniorage-bevételeit.«
- Felhasználók hozzáállása – humán szempontok.”

A felhasználók hozzáállása a kártyahasználathoz nagyon fontos tényező a helyi pénz esetében. Fontos szempont, hogy milyen célú használatot, milyen felhasználói kört szeretnének megcélozni. Ugyanis, ha a lehetséges felhasználók idegenkednek az új típusú fizetési formáktól, akkor a hagyományos papír alapú helyi pénz kibocsátása ajánlott, különben nem fogja beváltani a hozzáfűzött reményeket, főként a gazdaság-élénkítő szerepet (Fejér-Király–Gáspárné 2012).

Ha a cél kiskereskedelmi vásárlások, éttermi, büfé szolgáltatások igénybevétele helyi pénzzel, akkor a kártyaforma jó megoldás lehet, viszont például, ha a termelői piacokon is alkalmazni szeretnék a helyi pénzt, akkor a papíralapú megoldás előnyösebb. Ilyen célok mellett valószínűleg az együttes kibocsátás (kártya és papíralapú utalvány) lenne célravezető. Az e-pénz formában történő kibocsátáshoz az információs technológia már rendelkezésre áll, nyilván sok területet (jogi, eljárási, szabályozási stb.) át kell még tekinteni a tényleges megvalósításhoz.

Felhasznált irodalom

Association of E-money Institutions in the Netherlands: Electronic Money and E-money Institutions (rövidítve: Association), 2002. [<http://www.11a2.nl/docs/empp1511.doc>].

- Bánfi Tamás–Sulyok-Pap Márta (szerk.): *Pénzügytan*. Egyetemi tankönyv. Tanszék Kft. Kiadó, Budapest, 1998. ISBN 963 03 5605 8.
- Fejér-Király Gergely–Gáspár Bencéné dr. Vér Katalin Ph.D.: A helyi pénz és az informatika (előadás). Vállalkozói és gazdasági trendek a Kárpát-medencében Konferencia, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszereda, 2012. április 20–21.
- Gál Veronika Alexandra–Gáspár Bencéné dr. Vér Katalin–Kolber Kitti: Helyi pénz e-pénz formában? *Alternatív finanszírozási stratégiák tudományos konferencia, Sopron, 2012. október 8.* CD-kiadvány, 3. szekció, 8 oldal, ISBN 978-963-89173-5-5.
- Helmecci István Nándor és Kóczán Gergely: *A "helyi pénznek" nevezett utalványokról*. MNB tanulmány, 2011.04.11.
- Kapócs Tamás: Elektronikus pénztárca alkalmazás tervezése és fejlesztése chipkártyás környezetben. Diplomaterv. BMGE, 2006, <http://www.hit.bme.hu/~buttyan/sprj/KapocsDiploma-20060518.pdf>.
- Kun János: *A pénzhelyettesítőkről*. PSZÁF tanulmány, 2006. november.
- Norberg-Hodge, Helena: Helyi közösségek és gazdasági hatalom. *Magyar Szemle* 1997, Új folyam VI. 5. sz. [http://www.magyar szemle.hu/cikk/helyi_kozossegek_es_gazdasagi_hatalom].
- Wickert Irén–Szarvas-Fekete Tibor–Tapolczai Tímea–Balogh László: Saját kibocsátású utalványok (helyi pénz) számviteli elszámolása. In Lázár Ede (szerk.): *Gazdasági és üzleti kihívások a Kárpát-medencében*. Státus Kiadó, Madéfalva, 2011. ISBN 978-606-8052-52-6.

Jogforrások:

1996. évi CXII. törvény 2. számú melléklet I. fejezet, Complex Web Jogtár
- Az 1996. évi CXII. Törvény 2009. X. 1.-én hatályba lépő módosításai, Ecopédia, www.dolceta.eu.
- Az elektronikus pénzt kibocsátó szakosított hitelintézettről szóló 2004. évi XXXV. törvény, <http://www.pm.hu>.

Internetes források:

- Balatoni Korona: http://index.hu/gazdasag/magyar/2012/03/22/bevezettek_a_balatoni_korona_atalvanyt/.
- Ecopédia: www.dolceta.eu.
- Fogalomtár: <http://penzugy.uw.hu/fogalomtar.html>.
- Kékfrank: <http://www.kekfrank.hu/>.
- Proton: [http://en.wikipedia.org/wiki/Proton_\(bank_card\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Proton_(bank_card)).
- Proton kártya 2012: <http://www.justlanded.com/english/Belgium/Belgium-Guide/Money/Debit-Cash-Cards> [letöltve 2012. december].
- Report on Electronic Money 1998: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/emoneyen.pdf>.
- Zöld forint: <http://www.freeweb.hu/hunglets/penz.htm#helyipenz>.
- Wikipédia: <http://hu.wikipedia.org/wiki/P%C3%A9nz>) – A pénz funkciói.

BANKRENDSZER ÉS ETIKA

Az iszlám és a korai globalizáció: a modern pénzrendszer kezdetei

Balázs Judit*

Abstract Early globalization and the emergence of the elements of Islamic banking system. If we follow the forming processes of world economy it is unavoidable to find a link between the prevailing religion and economy. The question is how great the impact of the religion was on economy. Did the ruling religion play a role in the process during which certain societies and economies became the most developed in a century or even throughout centuries and did it contributed to their decline? Does religion have any role in the rise and fall of great powers? The present study is trying to find an answer to these questions in the case of Islam by analyzing the proliferation of the Islam, the belief of Islam, the premature Islamic capitalism, and early globalism. The early appearance of elements of Islamic banking system, the forerunner of the modern Western banking system, is analysed in details. In the 13th century, the Arab-Islamic world was an economic and military power. This age witnessed an early religious globalization, preceded by an economic globalization. Why was this model not able to maintain its leading position in the world? What was the role of Islam in that? Why did capitalism succeed in the Christian world, whereas its seeds had appeared in the Islamic world centuries before. The Islamic system that has evolved to the 12th–13th centuries essentially stopped developing up until the 20th century. While the ancient culture was reborn in Europe in the classical spirit of Athens and the Roman *res publica*, the societies of the Islamic world become stagnant. The presentation will be concluded and summarized by a critical analysis.

Keywords proliferation of Islam, early globalization, banking

Mottó:

*az Iszlám „Al-Islam hua dîn wa daula,”
azaz vallás és állam egyszerre.*

Hihetetlen lendülettel¹ növekszik a globális pénzügyi rendszer belül jelenleg még kis hányadot képviselő iszlám bankrendszer.² Ez a fejlődés azonban túlmutat a pénzügyi

* Nyugat-Magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar
Email: balazsj@ktk.nyme.hu

¹A Moody's hitelminősítő 2011-ben publikált elemzése szerint a zömmel arab országokból irányított pénzügyintézetek forgalma meghaladhatja az ezermilliárd dolláros határt, és további évi 20 százalékos növekedés prognosztizálható. Ez a növekedés különösen kiugrónak minősíthető, miután a klasszikus kapitalista bankrendszer bővülése ennél lassúbbnak ígérkezik.

szektor keretein³ és a fejlődés nem csak Európát, hanem a különböző vallások képviselőit világméretben nemcsak elgondolkoztatja, hanem bizonyos mértékben választást elé is állítja.

A téma kutatásához érdemes a történelemben visszatekinteni, megkeresni azokat a gyökereket, ahonnan az iszlám, mint vallás eredeztethető, és azon belül a megtalálni azokat a kiindulópontokat, amiből a mai iszlám bankrendszer kiteljesedett.

Az iszlám egyike a Földközi tenger medencéjében létrejött három világvallásnak, amelyek a világ összes többi vallásával szemben egy típust alkotnak, ugyanis mindegyikük önmagát és az őt megelőző(ke)t kinyilatkoztatott vallásnak tartja. A muszlimok szerint az iszlám szent könyve, a Korán tartalmazza Allah kinyilatkoztatását, mégpedig szó szerint.⁴

A Koránban található kinyilatkoztatás alapján véve a muszlim közösségnek adott előírásokat, törvényeket tartalmazza. Az iszlám vallásának középpontjában, miként a zsidó vallásában is, a törvény áll. Ennek következtében ez a két vallás strukturális azonosságot mutat, s ez egyaránt elválasztja mindkettőt a kereszténységtől, amelynek középpontjában az áldozat és megváltás, Isten és ember ezen alapuló kapcsolata és egy ezt taglaló teológia található.

Jóllehet a Korán eredendően nem tartalmazott előírást az élet egészére. Mohamed élete, tevékenysége azonban isteni inspirációkra hivatkozva adta meg a hiányzó válaszokat a lét különleges helyzeteire, sőt rendelkezett a megvalósításra vonatkozóan is. Halála után a közösség, az umma⁵ összegyűjtötte Mohamed viselkedésére, mondásaira vonatkozó tudnivalókat, azaz a hadízt,⁶ ami a prófétai hagyományt, arabul a szunnát tartalmazza. Nem világosan értékelhető helyzetben, ahol a Korán nem adott eligazítást, a hadiszban megtestesülő szunna volt a jogforrás. Az iszlámban ezért a vallástudósok egyszersmind jogtudósok is.

A keresztény valláshoz viszonyítva sokkal pragmatikusabb, gyakorlatiasabb világnézet nem csupán a vallási tanokban, hanem az élet szinte minden területén meg-

² Az iszlám vallásnak megfelelő banki megoldások iránt hatalmas kereslet mutatkozik. Jelenleg 1,3 milliárd muszlim él a Földön, akik mind potenciális ügyfélnek számítanak. Az iszlám bankárkodás keretében kezelt összegek mennyisége becslések szerint 700 és 1000 milliárd dollár körül jár, 2013-ra pedig további 1100 milliárd dollárnak „kell” majd helyet találni.

³ Földünk minden ötödik lakója muzulmán. Ennek a mintegy 1,3 milliárd embernek csak az utóbbi években kezdtek a pénzügyi intézmények a vallási szabályokat is figyelembevevő termékeket és szolgáltatásokat kínálni. Manapság azonban gomba módra szaporodnak az ún. iszlám alapok és befektetési lehetőségek, hiszen a piac óriási. Ráadásul a korlátozások betartásával is marad éppen elég mozgástér.

⁴ Goldziher (1881), 101–102; Nagel (1983) és (1994) 13–35.

⁵ Muszlim nemzet vagy vallásos közösség.

⁶ A hadisz, amelyek főként a vallási, de akár egyéb, például történeti tárgykörből véve, eleinte szóban, majd lejegyezve adták tovább a muszlimok. A hadisz minden esetben egy, a régi muszlim közösségben érvényben lévő hagyományt örökít meg (*szunna*). A hadiszok Mohameddel, a próféta cselekedeteivel és mondásaival kapcsolatos rövid történetek, anekdoták, melyeket azok hagyományoztak tovább, akik személyesen ismerték őt. A hadisz-gyűjtemények az iszlám terjedésének első időszakában jelentős számúak voltak, és úgy terjedtek, hogy minden történet esetében megjelölték a tovább hagyományozó(k) nevét (*isznád, szilszila, mam*). A későbbi időszakban egyes tudósok rendszereztek a korábban összegyűjtött hadiszokat, és hat jelentős, perza tudós által szerkesztett gyűjtemény alakult ki. Al-Bukhari (megh. 870) egymaga mintegy 60.000 hadízt tanulmányozott át, és közülük kb. 7000-t talált hitelesnek. Az al-Muszlim nevű tudós (megh. 875) gyűjteménye is fontos a muszlimok számára, szinte a Koránnal egyenértékű a jelentősége. Természetesen a muszlimok mindig hangsúlyozták, hogy a hadiszok nem isteni kinyilatkoztatások, hanem prófétikus (Mohamednek tulajdonítható), ezért emberi mondások és tettek leírásai. Mindez, a hadiszokkal kapcsolatos információ a szunniták véleményét tükrözi. A síiták azonban nem így gondolkodnak, a hadisz kifejezés helyett az *ahbárt* (kijelentések, információk) használják. Tagadják az előbb említett hat könyv érvényességét, és kialakították a saját gyűjteményeiket, melyeket a „három Mohamed” állított össze, négy könyvben: Muhammad b. Ja‘qub al-Kulayni (megh. 939), Muhammad b. ‘Alí al-Bábújja (megh. 991) és Muhammad b. al-Haszan at-Tuszi (megh. 1067). Forrás: Kéri (2007).

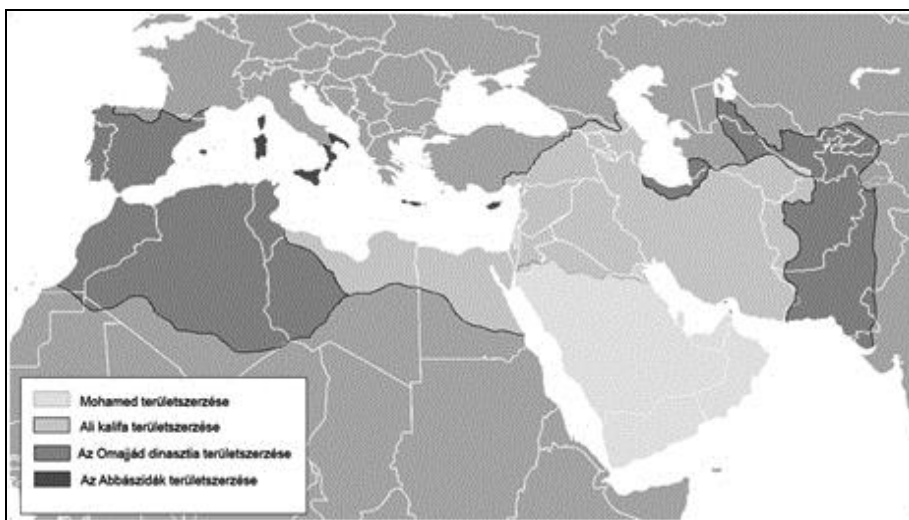
nyilvánult. Nem véletlen, hogy az arab világ az iszlám megjelenését követően, hozzávetőlegesen a VII-XIII század között nemcsak az akkori világ vezető hatalma volt, hanem a tudomány számos ágában alapvető felfedezésekkel, értékekkel gazdagította a középkori civilizációt.

Az Iszlám és a korai globalizáció

A világvallások közül az Iszlám a legfiatalabb, megalapításának évét 622-re teszik. A vallásalapító Mohamed halálát követően az Iszlám égisze alatt hatalmas területeket hódítottak meg.

Kialakulása; felfelé ívelés időszaka IX–X. századig tartott. A hódítások a VII. századtól indultak, a közép-ázsiai és afrikai területeket erőszakkal, hódítások útján szerezték meg. Távol-Keleten egészen más a helyzet: békésen, a távolsági kereskedelem révén terjed el az iszlám; megőrizve, építve a preiszlám kultúrákra és hagyományokra. Az iszlámra ekkor nagyfokú rugalmasság volt jellemző: az újat, amit talált, szervesen magába építette.⁷ Alig telt el száz év és már közvetve vagy közvetlenül Iszlám uralom alatt állott Afrika és Ázsia valamennyi Földközi tengerrel határos országa (a még Bizánchoz tartozó területek kivételével). Tovább nyugaton a Pireneusi-félsziget egy része és egy ideig Szicília, keleten Perzsia az indiai Szindh tartomány; az Iszlám csaknem Turkmenisztánig és Kína határáig nyomult előre.⁸

1. ábra. Az iszlám hódítások a VII–VIII. században

Forrás: <http://upload.wikimedia.org>

Ez a gyors hódítás azért volt lehetséges, mert a szomszéd államok elkorhadtak, elaggtak és az arabok ifjonti erői már maguktól is egy nagy népvándorlásban megnyilvánuló robbanásra készültek. A Próféta vallása ugyanakkor a szükségszerű egysítő elvet és az ideológiai felépítményt szolgáltatva. A korai globalizáció megjelenése

⁷ Rostoványi (é.n.).

⁸ A területek meghódítása nem járt mindenütt a teljes lakosság áttéréssel, rendszerint csak a felső réteg hódolt be az Iszlámnak. A nem áttértek viszont fejadót fizettek, így nem telt el hosszú idő és érdemesnek látszott az Iszlámhoz kötődni. Bár nem volt ritka az erőszakos térítés sem.

valójában az Iszlám a kereszténységtől eltérő elterjedésében rejlik: *a vallási globalizmus megelőzte a gazdasági globalizálódást.*

Sayyid Mawdudi, pakisztáni hittudós az Iszlám globalizáló szerepét még erkölcsi magaslatokba is emeli, kihangsúlyozza, a vallás etikai-társadalomalkotó jelentőségét, és így fogalmaz: „az Iszlám olyan társadalmi rendszert ajánl az egész emberiség számára, amelyik a hiten, az erkölcsön alapul és nyitva áll minden nép számára. Az Iszlám végső célja egy olyan globális állam, amelyben nincsenek faji vagy nemzeti előítéletek. Ez a globális rendszer mindenki számára egyenlő jogokat és lehetőségeket biztosít.”⁹

A muszlim uralkodók a leigázott területeken magas fejlettségű vallásokkal, kultúrákkal találkoztak, melyet összehasonlíthattak a sajátjukkal. De befolyásuk alól sem vonhatták ki magukat, hiszen számos esetben helyi magas rangú hivatalnokok még nem tértek át az Iszlámra. Ezért elkerülhetetlen volt, hogy a hellenisztikus civilizáció valamint a zoroasztrikus és indiai vallás lényeges elemei megtalálják az utat muszlimok életébe és gondolkodásába. „Az Iszlám és a nyugati szellemteremtő szintéziséből olyan muszlim filozófia és misztika született, amely rövid idő alatt olyan magas színvonalat ért el, hogy a Nyugat teljesítményét – különösen a európai középkor természetlen századaiban – hamarosan maga mögött hagyta.”¹⁰

A globalizáció legkorábbi formái az Iszlám aranykorára nyúlnak vissza, mikor az ismeretek, a kereskedelem és a gazdaság, az addig egymástól elzárt régiók az Iszlám Birodalomban integrálódtak, az Iszlám hitű felfedezők, tengerészek, tudósok, kereskedők és utazók révén.

A korai globalizáció gazdasági formáit az iszlám kereskedők hozták létre, a különféle növények, és termesztési technikák és a mezőgazdaság „gépesítésének” elterjesztésével. Megteremtve ezzel a „növényi globalizációt.”

Mindez magával hozta a terméshozamok növekedését, messzemenő változásokat a gazdaságban, a népszaporulatban és a városok növekedésében.

Óhatatlanul vetődik fel a kérdés, mi tette a középkori Iszlám világot lényegesen fejlettebbé, mint a korabeli Európát? Mindenekelőtt egy sor olyan műszaki találmány, ami a mai napig használatos, a középkorban fejlesztett ki?

Al Dzsazari, a mérnöki tudomány atyjának nevéhez fűződik egy sor találmány, mint a vízi erő ipari méretű alkalmazása, a szélenergia hasznosítása, a gőzerő kiaknázása, és a fosszilis energiahordozók, mint a petróleum felhasználása. Az első vízimalmok a VII. században létesültek, míg a IX. században széles körben elterjedtek továbbí forradalmi újítások. Muzulmán mérnökök számos olyan műveletet tettek ipari méretűvé, amit az ókorban még kézi erővel végeztek.

A XVIII. századi európai ipari forradalmat valójában egy ezt megelőző középkori iszlám ipari forradalom tette lehetővé.

A mezőgazdaság átalakulása az „iszlám agrokulturális forradalom” számos iparág illetve technológia fejlődését segítette elő, mint: az asztronómiai műszerek kifejlesztése, a kerámiagyártás, a vegyipar, a desztillálási módszerek, az üvegyártás, a papírgyártás, az illatszergyártás, a gyógyszerkészítés, hajóépítés, textilszövés, az ásványok bányászata stb. Az első üzemek is ezekben az iparágakban létesültek. Ezek a technológiai ismeretek a késő középkori Európába is eljutottak, főként a XII. századi latin fordítások révén.

⁹ Mawdudi 1967, 24. o.

¹⁰ Glasenapp 1963, 386. o.

A korai Iszlám kapitalizmus

A kapitalizmus, mint szabadpiacon alapuló rendszer, a kalifátus korára nyúlik vissza, ahol a piacgazdaság kifejlődött, és a szabad kereskedelem első formái már a VIII. és a XII–XIII. század között létrejöttek.

A korai kalifátus idején egy fajta „előkapitalizmusról”, szabad piacgazdaságról beszélhetünk: sajátos, korai piacgazdaságról, kereskedő kapitalizmusról, iszlám kapitalizmusról. Az Iszlám világában az erőteljes monetáris kapitalizmus alapját már a korai kiépített bankrendszer és a stabil és értékes fizetőeszköz, a dinár képezte. Új üzleti technikák és formák fejlődtek ki, társaságok, partneri kapcsolatok alakultak, amelyek a gazdaságot és a kereskedelmet szervezték.

Máig használatos üzleti formák jelentek meg, mint a *hitellevél* (a hitelkártya egy korai formája), a pénzre beváltható *csekk*, az *üzleti szerződések*. Ismertté vált a *nemzetközi piac* fogalma.¹¹

Banki kifejezések születtek: mint a *profit*, a *veszteség*, a *tőke*, a *tőkemozgás*, a *tröszt*, a *bankár*, a *pénzváltó*, a *kettős könyvelés*. A *szerződés*, a *váltó*, a távolsági kereskedelemben alkalmazható partnerség fogalma.

További fogalmak: *tartozás*, *könyvelő*, *vagyonkezelő*, *elzálogosítás*, *átruházás*, *tőkeakkumuláció*, *takarékbetét*, *kölcsön*, *letét*, *ügynökség*. A korai kapitalizmusnak ezek a formái aztán a középkori Európába adaptálódtak a XIII. században. A bankrendszer főként a kereskedelemben volt hatásos, hiszen lehetővé tette a nehézkes pénzforgalom nélküli kereskedelmet.

Az Iszlám tanítása a gazdaság működéséről és az egyén kötelességéről

A Korán egy sor olyan dogmát tartalmaz, mely a gazdasági életet szabályozza. Alapvetően *nem ismeri el a változásokat*, és nem ahhoz alakította a gazdaság működésének alapelveit. Az Iszlám hitvilága ugyanis abból indul ki, hogy a *nem dogmatikus* cselekedetek alapvetően megzavarhatják az Iszlám alapokon nyugvó gazdaság rendszerét, megbonthatják az igazságosság elvén alapuló gazdasági tevékenységek sokaságát. Az iszlám alapján álló rendszer lehetővé teszi, hogy az ellenséges versengést olyan együttműködő rendszerrel váltja fel, amelyben az emberek segítik egymást. Ennek értelmében az „*umma wahida*”, vagyis a muszlimok egységes közösségének Koráni eszméje átsugárzik az államhatárokon. Ezzel valójában az Iszlám - a dogma szintjén – gátolja a *piaci rugalmasságot*.

Az Iszlám ugyanakkor szabályozza az egyén kötelességét is, miszerint magántulajdon és a magán vállalkozás az Iszlám hitű emberek alapvető joga, de csakis a *morális határokon* belül. Az igazságosság a legalapvetőbb parancs, amelyet az Iszlám hirdet. Alaptételként fogalmazza meg, hogy az ember életének fenntartására munkával keresi meg a szükséges anyagi alapot, ami kötelessége, de nagyszerű erénye is ugyanakkor. Az Iszlám hitűnek önfenntartónak kell lennie. Egy munkaképes személy bünt követ el, ha valaki mástól függ anyagilag, ez szociális megbélyegzés és hálátlanság az emberiség iránt. Az Iszlám mindenféle pénzkeresési formát elismer, ha az nem helytelen, az Iszlám alapelveivel összhangban valósul meg, vagy nem bűn útján történik.

¹¹ A cikk terjedelmi keretei nem engedik a részletes kibontását a nagyon figyelemreméltó közgazdasági elméleteknek. Korabeli elméleti közgazdasági teóriákban ugyanis már megjelenik a munkaérték elmélet csirája, mintegy előfutárát képezve az angol polgári közgazdaságtannak, Adam Smith téziseinek.

Továbbiakban, alapelveként fogalmazza meg, hogy amit az egyén létrehoz, vagy megkeres tisztességes munkával, az az ő vagyona, amire sem az állam, sem más nem tarthat igényt. Csupán kötelességeit kell betartani a társadalommal szemben, és bizonyos adókat kell fizetnie az államnak. Ha ezt megteszi, akkor minden jogát védi az állam, és bátran, biztonságosan vállalkozhat.

A Korán így fogalmaz: „Ha a munkaadó nem fizeti meg a jogos fizetést, vagy le akar vonni belőle, vagy habozik megadni azt, akkor büntetendő dolgot követ el, Isten törvénye szerint [...] a becsületes kereskedelmen Isten áldása van, [...] a végső döntés Allah kezében van. Ez az igazságos, egyenes üzlet útját mutatja az embereknek. A csalók jövője a mocsok, ítéletük szörnyű lesz.”¹²

Az Iszlám nem arról szól, hogy pénzt takarítsunk meg

Az Iszlám alapelveiben a gazdaság működését nem matematikai szám adatok, piaci igények, termelési kapacitások alapján képzelel el, hanem szerinte az erkölcsi normák az irányadók. Az Iszlám jogelvek alapján a pénz egyszerűen egy eszköz, amivel a dolgok értékét mérjük, de önmagában állva nincs értéke. Ez alapján pénz előállítás tisztán pénzből tiltottnak minősül.

Hívő muszlim számára csak a „halal”,¹³ vagyis egyedül a saria¹⁴ alapján álló, tiszta üzlet az elfogadható. Az Iszlám szabályrendszere nem válik szét világi és vallási szférára. A becsületes munka, Isten szolgálata. Ugyanakkor ezen elvek ellen vétők „megbüntetését” is az istenre bizza, azaz a túlvilági elszámoltatás részévé teszi. Vagyis az Iszlám tanítása ellen vétőket nem szankcionálja a földi létben.

A Koránra hivatkozva a saria így fogalmaz: „minden vagyon Allahé, és akik kamatot fizetnek, vagy szednek, azok háborúban állnak Istennel és Mohameddel.”¹⁵ Helyette viszont, a saria szabályainak megfelelő befektetéseket eszközöl, amelyek hozamait megosztja a betéttulajdonosokkal.¹⁶

Konkréten a befektetésekre vonatkozóan a saria öt alapelvet fogalmaz meg:

- (1) nem foglalhatnak magukban kamatfizetést,
- (2) az ügyletben meg kell jelennie a jótékonyági adakozásnak, azaz a vallásos adónak,¹⁷

¹² Abdulati 1995.

¹³ Törvényes, engedélyezett.

¹⁴ Isteni törvény az iszlámban. Az eredeti arab szónak többféle latin betűs átírata használatos, így előfordul sari’a alakban is.

¹⁵ Idézi: Major 2004.

¹⁶ A kamatszédési tilalom eredetére vonatkozóan tudjuk, hogy a korai vallások a közel- és távol-keleti közösségek és társadalmak azon fejlődési szakaszában gyökereznek, amikor a gazdasági aktivitásra alapvetően a *cserekereskedelem volt jellemző*. A *kölcsön intézménye* is létezett, ugyanis ha valaki egy adott időszakban kevesebbet tudott termelni, kevesebbet rendelkezett, de feltételezhető volt, hogy a jövőben pótolni tudja a hiányt, ezért kölcsönvett bizonyos javakat és azokat később visszaszolgáltatta. Ennek a *kölcsönnek nem volt kamata*, hiszen a kölcsönvett árut, terményt ugyanabban a formában adta vissza, tehát nem okozott veszteséget a kölcsönadónak. Nos, mivel ha a kölcsönvevő nem tudta megadni kölcsönét, adósrabszolgává vált - ez az ókori társadalmakban elég komoly garanciát jelentett a kölcsönadó kockázatának a kezelésére. Ugyanakkor a társadalomban súlyosan elterjedt az adósrabszolgáság intézménye, és ez ellen lépett fel Mohamed, az Iszlám megalapítója. A vallások tehát ezen az *egyszerű közgazdasági megfontoláson* alapulva vetették el először teljesen a kamatszédést, majd később annak túlzott mértékét, az uzsorát.

¹⁷ Az iszlám 5 alapelvének egyike a jótékonyság gyakorlása. Ramadan idején a tehetősebbek a napi bűjt végén megvendégelik a szegényeket, egész utcahossznyi asztalokat terítettek, ahol bárki rászoruló helyet foglalhat. De ezen túlmenően jövedelemmel rendelkező hívek számára kötelező a rendszeres összegek juttatása a mecseteknek és az így befolyt pénzből tartják el a mecsetek a szegényeiket

- (3) az üzlet nem irányulhat az iszlám értékrendjével szembenálló termék vagy szolgáltatás előállítására,
- (4) tilos az amúgy elkerülhető kockázatok vállalása, kerülni kell a spekulatív ügyleteket, és végül,
- (5) az üzlet tagjainak kölcsönösen vállalniuk kell, hogy biztosítják egymást a károk és veszteségek ellen.

A fentiek értelmében világossá válik, hogy az iszlám típusú gazdaságfilozófia sarkalatos pontja a bankrendszer vallási elvekkel összhangban történő működtetése.

A VII-XIII század között az iszlám világbirodalom a világ katonai-gazdasági hatalmát jelentette. Óhatatlanul vetődik fel a kérdés, hogy mi okozta a XIV. századtól kezdődő stagnálását, majd hanyatlását. Ez a virágzó tudomány-gazdaság keretei között kialakult korai kapitalizmus miért nem tudott túllépni a kezdeti szakaszon, és miért tevődött át Nyugatra egy olyan gazdasági növekedés, mely kitermelte a kapitalizmus életképes formáit, olyannyira, hogy évszázadokon keresztül a világfejlődés centrumába került. És itt találjuk meg a kapcsolatot a gazdasági felemelkedés vagy hanyatlás és a vallás között.¹⁸

Az Iszlám tanítása szerint a gazdasági kapcsolatok rendszere az igazságosságra alapul. Megkérdezzük, hogy alakulhattak a ki éppen az Iszlám világban a végletesen polarizált társadalmak? A választ a Korán 57. 5–7 szurájában találjuk, ami szerint: „*a világon minden Istené, aki kiosztja tulajdonát szolgálói között, és rájuk bizza azt*” Egy más helyen azonban a fentiekkel ellentétben így fogalmaz: *Egyforma lehetőség áll rendelkezésükre és szabadon vállalkozhatnak is.*

Mi okozhatta a korai virágzó kapitalizmus megrekedését, a fejlett pénzügyi és bankrendszer stagnálását? Azét a bakrendszerét, ami a ipari forradalomhoz hasonlóan a fejlett nyugati bank- és pénzügyi rendszer előfutárának tekinthető? A válasz két területen keresendő. Egyrészt, az arab világ az Oszmán Birodalom¹⁹ fennhatósága alá került, másrészt a piaci rugalmasság ellen ható dogmatikus iszlám rendszerben keresendő.

„Az iszlámban kifejlődött kapitalizmus sehol sem lépte át a korai kapitalizmus küszöbét: nem alakult ki a piacgazdaság és a többlettermelés. Az, hogy az áttörést éppen Nyugat hajtja végre, azzal magyarázható, hogy a kálvinizmus pozitíven értékeli a pénzgazdálkodást. A fejlődő kapitalizmus számára különösen hasznos a puritán változata, mely a szüntelen egyéni munka szigorú és módszeres és aszketikus művelésének híve [...] a középkori szerzetesi aszkézist mindennapi termelőmunkában gyümölcsöztette.”²⁰

Az Iszlám rendszerének fejlődése már a XII–XIII. századra lényegében leállt. Míg Európában újjászületett a klasszikus antik kultúra, Athén és a római res publica szelleme, addig az Iszlám világában a társadalom megmerevedett.

Ha a Korán a gazdaságra, a gazdaság működési elveire vonatkozó szuráit elemezzük és összevetjük a valósággal nem kevés ellentmondásra figyelhetünk fel. Részletesebb analízis azonban sok esetben magyarázatot szolgáltat, vagy legalább is segít megérteni egy másfajta gondolkodást, más típusú eszmerendszerre alapuló logikát. Mindez azonban nem oldja fel azokat az ellentmondásokat, ami a dogma és a valóság között tátong.

¹⁸ A vallás és a gazdasági növekedés, ill. stagnálás közötti összefüggések elemzésével foglalkozott a Sopronbánfalva Pálos-Karmelita Kolostorban *Világvallások a társadalomtudományok tükrében* címmel megrendezett tudományos konferencia 2011. október 22–23-án. A szerző ott elhangzott előadásának gondolatainak egy részét foglalja össze a fenti megállapítások során.

¹⁹ Az erre vonatkozó részletes elemzést lásd: Balázs 2007a.

²⁰ Leeuwen 1993, 51–52. o.

Talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a nyugati világban a pénzrendszer irányítja a gazdaságot, szabja meg a társadalmi mozgások keretét. Ezzel szemben az iszlám világban máig is a hadsereg és a bürokrácia irányítja a muzulmán államokat. Így aztán hiába is volt évszázadokon keresztül a nyugat-európainál jóval magasabb a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem, a tudomány, az irodalom és a művészetek színvonala, az autonóm város és polgára mégsem jelent meg.

A korabeli európai szintet messze meghaladó tudományos eredmények, jól kiépített gazdaság és azon belül a kiemelkedően szervezett kereskedelem és a pénzügyi világ ellenére az Iszlám régiók hatalmas városai nem önálló gazdasági tevékenységüknek köszönhetően, hanem a mindenkori uralkodók hatalmi központjaként virágoztak fel, lakóik a katonák és hivatalnokok kiszolgálásból éltek. A kereskedők, bankárok, iparosok minden vagyonuk ellenére is kiszolgáltatottak maradtak a fegyveres erőkkel szemben, az egyén csakis a közösség tagjaként számíthatott védelemre.

Ilyen közösségnek megmaradtak a család, a „klán”, a törzs, és a legmagasabb szinten pedig maga az umma, az igazhívő muzulmánok közössége, ami akkor is állandó, ha az uralkodók és dinasztiák sorra váltják egymást a hatalomért folytatott állandó küzdelemben.

Hivatkozások

- Abdulati, Hammudah (1995): *Fókuszban az iszlám*. International Islamic Publishing House, Riyadh.
- Balázs Judit (2007a): *Gazdaság az Oszmán Birodalomban*. Sopron, Lövér Print.
- Balázs Judit (2007b): A gazdasági biztonságról. In Deák Péter (szerk.) *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Budapest, Osiris Kiadó. 200–218.
- Balázs Judit (2009): Gazdasági biztonság az iszlám társadalmakban. In: *Szakmai Szemle. A Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának kiadványa*. 2009/1. pp. 81–100.
- Balázs Judit: (2011) az Iszlám bankrendszer tanulságok a neoliberális pénzpolitika számára. *Valóság* 1. szám. pp. 1–11.
- Botos Katalin–Botos József (2008): A világvallások gazdasági tanítása, a globális piacgazdaság és a karitás. *IAS* IV/1, 43–52.
- Glaserapp Helmuth von: (1963) *Az öt világvallás*. Eugen Diederichs Verlag Düsseldorf.
- Goldziher Ignác (1881): *Az iszlám*. Budapest.
- Kéri Katalin (szerk) (2007): Kislexikon a középkori muszlim civilizáció tanulmányozásához. [<http://nostromo.pte.hu/~carry/>]
- Leeuwen Arend van (1993): *A kereszténység a világtörténelemben*. Pannonhalma, Bencés Kiadó.
- Major Nóra (2004): Az Iszlám Bankok titka. *Hetek*. 2004/12/23. [http://hetek.hu/uzlet/200412/az_iszlam_bankok_titka/]
- Mawdudi, Sayyid Abul A'la (1967): *Nationalism and India*. Pathankot, Maktaba-i-Jamaat-i-Islami.
- Nagel, T. (1983): *Der Koran*, München.
- Nagel, T. (1994): *Geschichte der islamischen Theologie, Von Mohammed bis zur Gegenwart*. München.
- Rostoványi Zsolt (é.n.): Az iszlám civilizáció története. Terebess Ázsia Lexikon. [<http://terebeess.hu/keletkultinfo/lexikon/tikfa.html>]
- Simai Mihály: Az egyházak és a XXI. század szociális kihívásai. In: *Nemzetközi Fejlesztési Együttműködés a XXI. században*. ENSZ Akadémia 2004/2005.

Az iszlám bankrendszer és monetáris politika

Rafiei Arman*

Abstract **Islamic Banking System and Monetary Policy.** The goal of the study is to present the banking system and the monetary policy of the Islamic world. Since there is no substantial literature in Hungarian, this work is built mainly on sources issued in English. Umer Chapra Saudi Arabic economist's publications and the comprehensive work of *Risk Analysis for Islamic Banks* edited by Hennie Van Greuning and Zamir Iqbal were great help in my research. For certain aspects I have found some Hungarian publications as well which I could use. I draw up the evolution and operation of the relatively young Islamic banks, since without understanding their structure it is impossible to analyse monetary policy. This will be followed by the actual description of the operation of the Islamic monetary policy, which has several aspects that differ from the conventional one. I compare its tools with the conventional instruments proving that in spite of the fundamental differences, there are many similarities as well between the two systems.

Keywords Islamic banking, monetary policy, instruments, saria

1. Bevezetés

1.1 A dolgozat felépítése, kérdésfelvetés

A cikk témája az iszlám bankrendszer. Ez a téma közgazdasági tanulmányaim kezdetétől fogva foglalkoztatott, különösképpen az, hogy hogyan maradhat fenn egy ország bankrendszere a kamat alkalmazása nélkül, továbbá az is rendkívül érdekelt, hogy mi az, amit esetleg helyette alkalmaznak.

A téma fontossága abban keresendő, hogy a 2008-ban kezdődő világválság alatt az iszlám bankok sokkal stabilabbak maradtak, mint a hagyományos bankok; tehát a krízis ezeknél lassabban és mérsékeltebben fejtette ki hatását. Ez világszerte felkeltette a figyelmét a szakembereknek (például az IMF szakértőinek is), mivel a háttérben rejlő okok feltárása segítséget nyújthat egy esetleges újabb válság idején a hagyományos bankok stabilitásának megőrzésében is.

Fontosnak tartottam áttekinteni az iszlám bankrendszerben alkalmazott befektetési szisztémát, illetve a kölcsönök jellegét, valamint azt is, hogy milyen modellre épül az egész bankrendszer.

* Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar
E-mail: rafieia@gmail.com

1.2. Források

A dolgozat megírásához felhasznált szakirodalmak főként idegen nyelvűek, mivel Magyarországon ez a téma többnyire feldolgozatlan. Ugyanakkor a nemzetközi szakirodalomban sok hasznos és értékes írást találtam. Ezek közül kiemelném Umer Chapra szaúd-arábiai közgazdász publikációit, valamint a Hennie Van Greuning és Zamir Iqbal által szerkesztett *Risk Analysis for Islamic Banks* című könyvet, mely sok hasznos információval szolgált az iszlám bankrendszer áttekintéséhez.

Az iszlám bankrendszer kialakulásában a legnagyobb segítségemre A.L.M. Abdul Gafoor *Interest-free Commercial Banking* című műve volt, mely jól áttekinthetően írta le azt az időszakot, amikor az iszlám bankok kamatmentessé váltak.

2. Az iszlám bankrendszer

2.1 Az iszlám gondolatai a kamatról

Az iszlám bankrendszer egyik legfontosabb alapelve a kamat és az uzsora tilalma, ugyanis az iszlám szerint a kamat nem más, mint mások tulajdonának ellenérték nélküli követelése, holott Mohammed próféta szerint más tulajdonát éppúgy jogtalan elvenni, mint a vérét (Gafoor, 1995). Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy egy-két kivételtől eltekintve (lásd Irán esete) a modern felfogás szerint csak a túlzottan magas kamat tiltott (Lentner, 2007.). Ennek ellenére is levonhatjuk azt a következtetést, hogy a vallás mennyire meghatározó az iszlám világban, gyakorlatilag mindennek a mozgatórugója.

Nem szabad azonban szem elől tévesztenünk, hogy bizonyos irányzatok a kamatot nem tekintik ellenérték nélküli követelésnek, hanem például az időpreferencia vagy a likviditási preferencia feladásáért kapott értéknek.

2.2 A kamatmentes bankok kialakulása

Először Anwar Qureshi (1946), Naiem Siddiqi (1948) és Mahmud Ahmad (1952) írásaikban találhatóak feljegyzések a bankok átszervezéséről abból a szempontból, hogy a kamatalapú helyett nyereségmegosztás-alapú rendszert kellene létrehozni. Ennek bonyolultabb kifejtése Abul Ala Maududi indiai származású, pakisztáni politikus *Islamic Way of Life* (1950) című művében található meg, melyben azt vázolja fel, hogy mik azok a lehetséges feltételek, melyek útján át lehet szervezni egy ország teljes bankrendszerét.

A következő húsz-harminc év során a fiatal közgazdászok nagy figyelmet szenteltek a kamatmentes bankok vizsgálatának. Ekkor jelentek meg olyan művek, melyek kifejezetten ezzel a témával foglalkoztak. Ezek közül az első Muhammad Uzair 1955-ben megjelent *Interest Free Banking* című tanulmánya volt, ám ezután hasonlóak csak az 1960-as évek végén, a 70-es évek elején készültek, többek között Abdullah al-Araby: *Contemporary Bank Transactions and Islam's Views Thereon* (1967), Nejatullah Siddiqi: *View on Property* (1969) és Ahmad Muhammad Abd al-Aziz al-Najjar: *Banks without interest as a strategy for economic and social development of Muslim countries* (1971) című műve.

Fontos állomást jelentenek a kamatmentes bankok kialakulása szempontjából az első intézményi gyűlések. 1970-ben a pakisztáni Karacsiban megtartották az Iszlám Országok Pénzügyminisztereinek Konferenciáját. 1976-ban az Iszlám Gazdálkodástudomány Első Nemzetközi Konferenciája Szaúd-Arábiában, Mekkában volt, majd

rendkívül nagy jelentőséggel bírt az 1977-ben összehívott Nemzetközi Gazdálkodástudományi Konferencia Londonban. Ezen tárgyalások intézkedései által jöttek létre az első kamatmentes bankok. Az 1975-ben alapított Iszlám Fejlesztési Bankban, egy kormányközi bankban indult el ez a folyamat (Gafoor, 1995).

Az első próbálkozás egy kamatmentes bank bevezetésére azonban már 1963-ban megtörtént az egyiptomi Mitghamr Bank által, és eleinte nagy népszerűsége tett szert. A kormány azonban 1971-ben veszélyesnek ítélte, és végül be is záratta, mert több közgazdasági gondolkodó úgy gondolta, hogy ez az addig ismeretlen rendszer működésképtelen, valamint félték attól, hogy a bank csődbe megy és ez rossz fényt vet országukra (Szigetvári, 2008). 1981-ben azonban újratekerte működését, mint kamatmentes bank. Ezen kísérlet alapján jött létre 1972-ben a máig is működő Nasz-szer Szociális Bank, igaz céljai inkább szociálisak, mint kereskedelmiek.

Az első kamatmentes magánbankot, a Dubai Islamic Bankot 1975-ben hozta létre egy csoport, különböző iszlám országból származó üzletember. A 80-as években több mint 50 kamatmentes bank jött létre többnyire iszlám országokban, de néhány európai országban is, mint például Luxemburgban, Dániában, Svájcban. A legtöbb ilyen bank 1983-ban és 1984-ben jött létre, szám szerint 11, illetve 13, ám ezen számok a következő években lecsökkentek.

Itt kell megemlíteni, hogy a kamatmentes bankok kialakulásuk szempontjából két részre oszthatók. Elsősorban magán kezdeményezésre, azonban néhány esetben a kormány hatására jöttek létre kamatmentes bankok az egyes országokban. Ilyen ország volt Irán, melyről később tesztek részletes említést, Pakisztán, valamint Szudán is.

Pakisztánban 1981. január 1-től engedélyezték az összes hazai kereskedelmi banknak, hogy elfogadjanak nyereségmegosztás alapú betéteket (Profit-and-Loss Sharing – PLS). 1985. január 1-ével különböző lépéseket vezettek be, amivel a következő hat hónapban nem kamaton alapuló bankrendszert alakítottak ki. 1985. július 1-től nem volt bank, amely elfogadta volna a kamaton alapuló betéteket, és az összes meglévő betétek a PLS szabályok hatálya alá kerültek. Igaz, bizonyos tranzakciók folytatódhattak a régi műveletek alapján (Gafoor, 1995). Emiatt elmondható, hogy a pakisztáni bankrendszer átalakítása nem valósult meg teljes mértékben, sőt a 2003-ban módosított Jegybanktörvényben (*The State Bank of Pakistan Act*) nem esik szó az iszlám bankrendszerről, sem annak kizárólagos vagy kiegészítő jellegéről (Akhtar, 2007).

Fontos megjegyezni, hogy 1981-ben az Iszlám Fejlesztési Bank létre hozta az Iszlám Kutatási és Képzési Intézetet, melynek elsődleges célja, hogy kutatásokat végezzen banki és pénzügyi területeken az iszlám gazdaság keretein belül.

Az 1990-es években is történtek változások az iszlám bankrendszerben, ilyenek voltak az alábbi intézkedések: bevezették az iszlámbiztosítást (takaful), valamint részvényalapokat hoztak létre (Greuning et al., 2008).

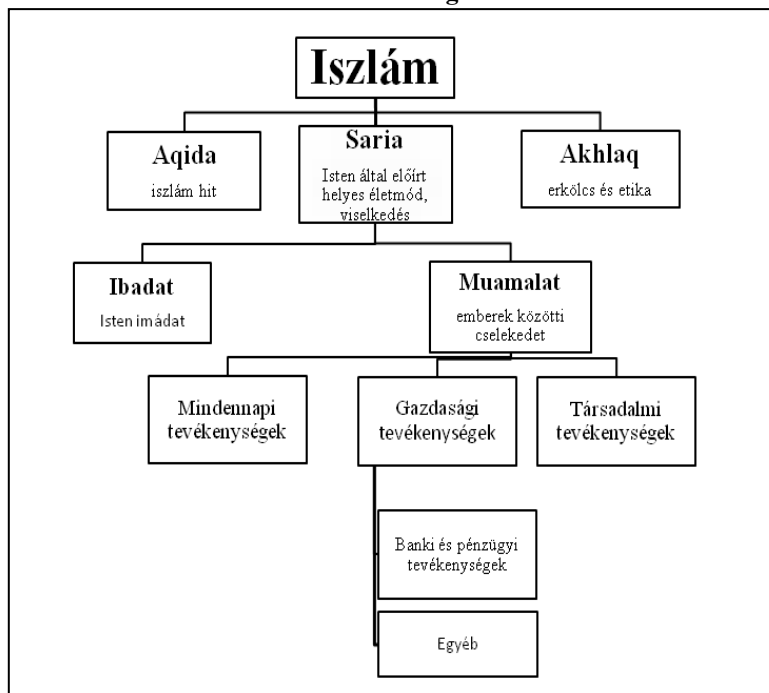
Napjainkra az iszlám finanszírozás a globális pénzügyi szektor egyik leggyorsabban fejlődő szegmense lett. Sok országban a tiszta iszlám bankrendszer alakult ki (Irán, Szudán), míg más országokban is olyan nagy méreteket öltött, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni. Becslések szerint az iszlám bankrendszer a 2008-as év végén megközelítette a 820 milliárd \$-t, a 2010-es évben már 1000 milliárd \$-ra becsülték, és előrejelzések szerint ez a szám 2012-re 1,5 trillió, 2015-re 3 trillió lehet. A legnagyobb iszlám bankok a perzsa-öböl menti országokban – Bahrein, Kuvait, Omán, Katar, Szaúd-Arábia és Egyesült Arab Emírátságok - találhatók. (IMF, 2010)

Míg az iszlám bankok a hagyományos bankokéhoz hasonló szerepet töltenek be, mégis óriási különbségek vannak a két modell között. A következő alfejezetben erre is rámutatok.

2.3 Az iszlám bankrendszer alapelvei

Mielőtt mélyebben elmerülnénk az iszlám bankrendszerben, érdemes áttekinteni az alábbi 1. ábrán az iszlám gazdasági rendszer felépítését.

1. ábra. A banki és pénzügyi tevékenységek helye az iszlám világban

Forrás: Billah, 2007 alapján saját szerkesztés

Az iszlám három fő komponense: az *aqida*, ami a mohamedán hívő Allahban és az Ő akaratában való hitének minden formáját magában foglalja, a második a Saria, a szokások, előírások összessége, a harmadik az *akhlak*, pedig a viselkedésre, erkölcsre, munkaetikára vonatkozik.

A *Sariában* foglaltakat a mohamedánoknak életük minden területén be kell tartaniuk. A gyakorlatban ez két részre bontható, az *ibadatra* és a *muamalatra*. Az *ibadat* az istenimádat gyakorlásának bemutatásával foglalkozik, míg a *muamalat* a mindennapi tevékenységekkel kapcsolatos, az emberek egymás közti kapcsolatainak vonatkozásában.

A *muamalatra* épülnek a mindennapi-, a gazdasági-, és a társadalmi tevékenységek. A gazdasági tevékenységeken belül találhatóak a banki és pénzügyi tevékenységek.

Az iszlám meghatározott bizonyos elveket, melyet az embernek gazdasági tevékenységeik során be kell tartaniuk. Ezen elvek alapján bemutatom hogyan vélekedik az iszlám a gazdaságról.

Az első és egyik legfontosabb tétel, hogy a forrásokat Allah ajándékként kezeli, amely hitelként került az emberek kezébe, hogy maximális kibocsátást érjenek el vele. Ez a vélekedés szemben áll a szabad versenyt hirdető nyugati gazdaságban sze-

replő sajátérdek követéssel. Az iszlám gazdaságtan elismeri ugyan a magántulajdont, azonban ezt alárendeli az állami, illetve közösségi tulajdonnak. A profitot csak bizonyos határokon belül fogadja el, a szükségesleti cikkek magas árát pedig csak hiány esetén, bár érdemes megemlíteni, hogy ez némileg ellentmond az igazságosságnak, amit az iszlám szintén kihangsúlyoz.

Vannak bizonyos tevékenységek, melyekkel tilos jövedelmet szerezni, ilyenek az alkoholtartalmú italok, valamint sértéshús gyártása és adás-vétele (ezek a *haram* termékek), a feketekereskedelem, a szerencsejáték, a másoknak kárt okozó üzleti tevékenység, uzsora és a csalás. Tilos a vagyonnak egy kisközösségen belüli felhalmozása. Tiltott a spekuláció minden formája is, beleértve a szerencsejátékokat, kártyajátékokat és egyéb „helytelen” tranzakciókat, például az opciós (forward) ügyletet. Amint azt a fejezet bevezetésében említettem, az uzsora és a kamat tilalma szintén tiltott (Billah, 2007).

2.4. Az iszlám bankrendszer intézményi jellemzői

Dolgozatom ezen részében bemutatom, hogy az iszlám iránymutatásának köszönhetően hogyan alakult ki a bankok közvetítő szerepe a megtakarítók és a befektetők között. Előbb a bankok mérlegének forrásoldalát, majd az eszközoldalt is érdemes megvizsgálni, azon belül is részletesebben a hitelezést, valamint a finanszírozást.

2.4.1 Források

A sajáttőke és a törzstőke mellett az iszlám bankok két fő finanszírozási forrása a tranzakciós és a befektetési betétek lehetnek.

a. Tranzakciós betétek

Ahogy a neve is mutatja, ez a betét közvetlenül kapcsolódik a tranzakciókhoz és a kifizetésekhez. A hagyományos bankrendszerben ennek megfelelője a látra szóló betét. A bank tehát egy folyószámlát nyit a befektetőnek. A folyószámlán elhelyezett összeg felől a számla tulajdonosa vagy annak megbízottja bármikor, bárhol, bárhol rendelkezhet, és a banknak kötelessége azt teljesíteni. A bankok különböző szolgáltatásokat nyújtanak a tranzakció betétesek számára, a legfontosabbak ezek közül az ellenőrzési eszközök. A 100%-os tartalék követelmény ezen betétek névértékére biztosított, és ezek vagy külföldi valuta vagy kormányzati értékpapír formáját öltik. Ezek a betétek kielégítik a kockázat kerülő egyén számára a teljes pénzügyi eszköztárat, mivel a kötelező tartalék megakadályozza, hogy egy banki válság meggátolja a kifizetési mechanizmust (Khan et al. 1989).

b. Befektetési betétek

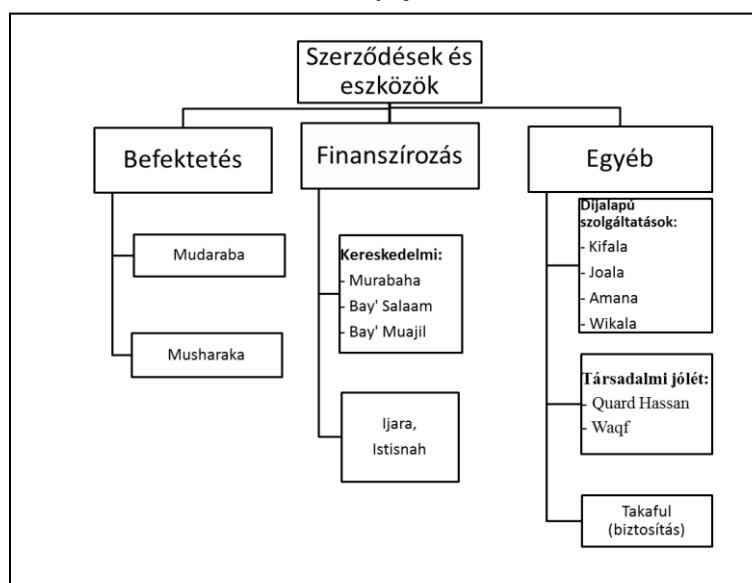
Az iszlám bankok másik fő finanszírozási forrása, a befektetési betétek, amelyek a hagyományos bankok által kínált határidős- vagy takarékbetéttel szemben jobban hasonlítanak a vállalatok részvényeihez. A bank által kibocsátott befektetési betéteknek nincs garantált a névértéke és fix megtérülési rátája. A betéteseket úgy lehet kezelni, mintha a bank részvényesei lennének, ezáltal részesedhetnek a bank általi nyereségből. A bank működéséből származó teljes vesztség szintén megoszlik a betétesekkel, melyet a betét névleges értékéből kell leírni. Ellentétben a hagyományos banki rendszerekkel, ahol a befektetők számára garantált a betéteik névértéke a bankok vagy

a kormány általi explicit vagy implicit betétbiztosításon keresztül, itt a bank és befektető közötti szerződés csakis a nyereség-veszteség megosztási arány határozza meg. Ezen profit megosztási arányban a szerződés létre jötte előtt meg kell egyezniük a feleknek, és annak lejártáig csakis közös megegyezéssel változtathatnak rajta. Két lényeges különbség van a banki törzsrésztvényesek és a befektetési betétesek között. Először is a betét tulajdonosának semmilyen beleszólása nincs a banki irányításba, másodsor a törzsrésztvények osztalékai a bankvezetés részéről tetszőlegesen, míg a befektetési betétek hozama állandó nyereségarányt hoz (Khan et al. 1989).

2.4.2 Banki műveletek

A könnyebb megértés érdekében, a 2. ábra segítségével vázolom fel az iszlám bankrendszerben megtalálható hitelnyújtási vagy banki műveleteket.

2. ábra. Hitelnyújtási műveletek

Forrás: Greuning, 2008 alapján saját szerkesztés

a. Befektetési eszközök

Az iszlám bankrendszer esetén két módszer van, ami megfelel az iszlám jog szerint nagyobb volumenű hitelezésekre, a Mudaraba és a Musharaka tanúsítványok. Amint azt Ziauddin is leírta, az ilyen típusú ügyletek erőteljesen védhetőek vallási alapon, és nincs vita az iszlám szakámberek között abban, hogy ezek összhangban vannak az iszlám joggal (Ziauddin, 1984). Mindkét finanszírozási forma alapvetően a bank és az ügyfelek partnerségi megállapodása, melyben a felek megosztják egymás között a kockázatokat és megtérüléseket.

Mudaraba tanúsítvány

A *Mudaraba* rövid-, közép-, illetve hosszú távú, bizalmon alapuló finanszírozási megállapodás, amellyel a befektető egy ügynökre bízta tőkéjét, hogy az vállalhassa a projekt megvalósítását. (Greuning et al., 2008) Jelen esetben a befektető a bank, az

ügynök pedig a vállalkozó. A tervezet időtartama alatt a hitelező, vagyis a bank a kizárólagos tulajdonosa a projektnek, a hitelfelvevő, a vállalkozó pedig a menedzsere, vezetője. A vállalkozásból befolyó nyereséget mindenesetben meg kell osztani a hitelező és a hitelfelvevő között, azonban ellentétben a befektetési betétekkel, aszimmetria van a veszteségek tekintetében; ugyanis egy *Mudaraba* ügyletben a veszteségeket általában a finanszírozónak kell viselnie, kivéve, ha elegendő bizonyíték van a hitelfelvevő kötelezettségességére vagy gondatlanságára. Minden más esetben csak az arra szánt időt és energiát veszítheti el. (Khan et al., 1989). Itt mindenképpen meg kell említenem, hogy a nyugati bankrendszerben általában a hitelfelvevőre hárítják a kockázatokat.

***Musharaka* tanúsítvány**

A *Musharaka* egy közép-, vagy hosszú távú finanszírozási forma, mely a *shiraka* (partnerség) és a *Mudaraba* keveréke, egyesíti a gazdálkodási és befektetési tevékenységeket. Ha nincs biztosíték, a Saria a finanszírozás ezen formájára ösztönöz (Greuning et al., 2008). Umer Chapra szaúd-arábiai professzor megfogalmazása szerint ez olyan „kiegészítő módszer a *Mudaraba* finanszírozáshoz” (Khan et al., 1989 44. o.), amely több mint egy pénzügyi hozzájárulást tartalmaz. Ebben az esetben közemberek, vállalkozások egyaránt befektethetnek. Minden fél meghatározott arányban fektet be, és a nyereségek, illetve a veszteségek szigorúan a sajáttőke-hozzájárulás alapján oszlanak meg. A különbség a két finanszírozási forma között a felek számában van, sőt a *Musharaka* finanszírozás megfelel egy részvénypiaci részesedésnek, mely részvényeket meg lehet szerezni az államtól, a bankoktól valamint a központi banktól is (Schaik, 2001)

b. Finanszírozási eszközök

A *Mudaraba*, illetve a *Musharaka* finanszírozási módszerek leginkább nagy hitelfelvevők esetében alkalmazhatók, ahol a hitelező egyértelműen tudja azonosítani és értékelni a potenciális befektetési projektet. A szigorú nyereség-veszteség megosztás módszere azonban kisebb volumenű hitelfelvevők vagy fogyasztási hitelek esetében is könnyen alkalmazható (Khan et al., 1989). Az iszlám bankokban számos ilyen finanszírozási eszköz áll rendelkezésre. Az alábbiakban ezeket ismertetem. Elsőként lássuk a finanszírozási eszközöket, amelyek az iszlám bankok rövidtávú eszközei.

***Murabaha* szerződés**

A *Murabaha* egy fajta cost-plus adásvételi szerződés, amely az egyik legnépszerűbb szerződés az áruk és egyéb termékek beszerzésének hitelezésére. A *Murabaha* eredetileg olyan értékesítési ügylet volt, ahol a kereskedő megvásárolt egy terméket, ezután pedig eladta azt a végfelhasználónak megállapodás szerinti haszonkulccsal a kereskedő addig felmerült költségeire. Manapság a kereskedők szerepét átvették a bankok (Greuning et al., 2008). Ennél a finanszírozási formánál a visszafizetés egy összegben történik, a fizetés esedékessége pedig 30-120 nap közötti (Lentner, 2007).

***Bay' Salaam* vagy vásárlás halasztott szállítással**

A *Bay' Salaam* tranzakcióban a vevő kifizeti a termék teljes árát az eladónak – itt a banknak –, majd egy megegyezés szerinti későbbi időpontban leszállítják azt a vevőnek. Az ügylet csakis olyan termékekre korlátozódik, melyek minősége és mennyisége az eladás időpontjában ismert. Emiatt ezt a jövőbeni szállítási módszert leginkább a mezőgazdasági termékekre szokták alkalmazni. Lényegében a bank köti megállapo-

dást a mezőgazdasági termelővel a jövőbeni vásárlásról és kifizetésről a szerződésben leírtak alapján. A mezőgazdasági termelő eszközei lehetnek a fedezetek, melyeket a kölcsön ellenében nyújt a család vagy gondatlanság kivédésére. Ha azonban pénzügyi veszteségek merülnek fel, akkor az teljes mértékben a hitelező bankot terheli (Hanif et al., 2010).

Bay' Muajil vagy vásárlás késleltetett fizetéssel

Ez a módszer lehetővé teszi az eladó termék részletekre vagy egy összegben történő megvásárlását. A termék árának kifizetésére a vevő és az eladó megállapodik egy időpontban, és ez a halasztás nem tartalmaz semmilyen plusz költséget.

Amennyiben banki ügyletről van szó, a bank vásárolja meg a terméket, majd eladja a végső felhasználónak olyan áron, amely tartalmazza a haszonkulcsot. Ezen haszonkulcsot meg kell tárgyalni a végső felhasználóval, és nem lehet a bank részéről egyoldalúan meghatározni (Khan et al., 1989). Mint láthatjuk, ezen finanszírozási forma sokban hasonlít a fent említett *Murabaha* szerződésre.

Ijara vagy lízing

Az *Ijara* középtávú finanszírozási forma. Ebben az esetben a bank megveszi a terméket és meghatározott összegért bérbe adja a hitelfeltevőnek egy meghatározott időszakra. A bank és a hitelfeltevő tárgyalnak a termék lízing vásárlásáról, és minden ilyen esetben van egy olyan fizetési opció, amelyet alkalmazhatnak a végső ár felé, ebből következőleg a terméktulajdon átruházására. A bank szokásos bérleti konstrukcióban számíthat a termék költségeinek, valamint nettó bérleti értékének kifizetésére. A bérleti elem sérülése esetén a banknak és az ügyfélnek meg kell osztania a veszteségeket. Az *Ijara* különösen a vállalkozások tőkeeszközeinek, valamint a háztartások tartós fogyasztási cikkeinek beszerzésében használatos (Greuning et al., 2008). A hagyományos bankrendszerben az *Ijara* a lízingnek felel meg.

Istisna vagy gyártási szerződés

Az *Istisna* szintén középtávú finanszírozási forma. Ez a szerződés egy eszköz gyártását vagy építését teszi lehetővé a vevő kérésére. A szerződés keretében a bank veszi meg a terméket egy harmadik fél számára úgy, hogy előre kifizeti a termelőnek a később szállítandó árut. A felek – azaz a vevő és a gyártó – megegyezik az árban és az eszköz gyártással kapcsolatos specifikációjában. Amennyiben a szállítás időpontjában az eszköz nem felel meg az előírásoknak, a vásárlónak joga van visszalépni a szerződésben foglaltaktól. Ezt a finanszírozási formát legfőképpen építkezéseknél, beruházási javaknál használják (Greuning et al., 2008).

c. Egyéb eszközök

Díjalapú szolgáltatások

- *Kifala* vagy garancia: ez egy szociális biztonsági rendszer az időskorú polgároknak. Azt a célt szolgálja, hogy az időskorúak jóléte biztosított legyen. A hagyományos rendszerekben ehhez hasonlóak a magán nyugdíjpénztárok.
- *Joala* vagy szolgáltatási díj: megállapodás egy adott terület szakértőjével, aki elvállal egy bizonyos feladatot egy előre meghatározott díj vagy jutalék ellenében. Lényegében olyan, mint egy tanácsadói megállapodás vagy szerződés.
- *Amana*: ez egy bizalmon alapuló megállapodás a felek között. Az egyik fél rendelkezik a pénzeszközökkel vagy a tulajdonnal, a másik pedig kölcsönveszi, majd később visszafizeti, illetve kifizeti azt a másik félnek.

- *Wikala* vagy képviselő: akkor fordul elő, ha egy személy kijelöl egy képviselőt, hogy az a nevében intézze ügyleteit. Hasonlatos egy ügyvédi meghatalmazáshoz (Greuning et al., 2008).

3. Monetáris politika egy kamatmentes gazdaságban

3.3 A monetáris politika eszközszerete

Az iszlám és a hagyományos monetáris politika eszközszeretében sok hasonlóságot lehet felfedezni. Ebből arra lehet következtetni, hogy az iszlám sok mindent átvett a hagyományos rendszerből, így például a kötelező tartalék előírását, a hitelplafonírozást és az Erkölcsei nyomásgyakorlást, csak hogy a legfontosabbakat említsem, viszont majd láthatjuk, hogy vannak egyedi monetáris politikai eszközök is.

Az alábbi 2. táblázatot azért állítottam össze, hogy átláthatóbb legyen, miben egyezik meg és miben különbözik a két monetáris politika eszközszerete.

1. táblázat. Az iszlám és a hagyományos monetáris politika eszközei

	Iszlám monetáris politika	Hagyományos monetáris politika
Kötelező tartalék politika	+	+
Hitelplafonírozás	+	+
Kormányzati betétek	+	–
Közös alap	+	–
Erkölcsei nyomásgyakorlás és úri becsületszó	+	+
Törzstőke alapú eszközök	+	–
Nyeresség-veszteség megosztási arányváltoztatások	+	–
Refinanszírozási politika	–	+
Nyíltpiaci műveletek	–	+
Nemzetközi tőkeforgalom befolyásolása	–	+

Forrás: Chapra (1996) alapján saját szerkesztés

3.3.1. Mennyiségi ellenőrzés

Az alábbi eszközöket a központi bank használhatja a banki hitel mennyiségi ellenőrzésére.

a. Kötelezőtartalék-politika

Az iszlám rendszerekben a kereskedelmi bankoknak a tranzakciós betéteik egy részét a központi bankban kötelező tartalékban kell tartaniuk. Ez nem csak monetáris eszközként szolgál, hanem a központi bank önálló bevételi forrása is. Ezen követelmény kis eltéréssel változhat.

A hagyományos rendszerben a kötelező tartalék alatt azt az aktívállományt értjük, amelyet a központi bank előírásai szerinti mértékben és módon a pénzintézeteknek képezniük kell. Amennyiben a központi bank felemeli a kötelező tartalékrátát (restriktív eset), akkor csökkenti a bankok fölösleges (likviditási) tartalékainak álló-

mányát, amire a bankok általában hitelezésük visszafogásával válaszolnak. Abban az esetben viszont, ha a központi bank csökkenti a kötelező tartalékrátát (expanzív eset), akkor a bankok likviditási helyzete javulni fog, bár tényleges hitelexpanzióhoz nem minden esetben vezet (Madár és társ. szerk., 2002). Több központi bank lecsökkentette vagy megszüntette a tartalékképzési kötelezettséget, hogy a kereskedelmi bankokat versenyképesebbé tegye.

Az iszlám gazdaságban, ahol a tartalék képzési kötelezettség fontos eszköze a monetáris politikának, nem lehetséges a kötelező tartalékráta megszüntetése, mivel nem áll rendelkezésre a diszkontráta és a nyíltpiaci műveletek eszköze államkötvényekben (Chapra, 1996).

b. Hitelplafonírozás

Miközben a kötelező tartalékráta eszköze segíthet a központi banknak, hogy kiigazítsa a monetáris bázist, a hitelbővülés továbbra is meghaladhatja a kívánt értéket. Ez egyrészt azért van, mert nem lehet pontosan meghatározni a központi bank *mudarabah* kölcsönei által nyújtottakon kívül a pénzeszközök áramlási irányát a bankrendszerben, különösen a mohamedán országok alulfejlett pénzügyi piacain, másodsor pedig a kereskedelmi bank tartalékai és a hitelbővülés közötti kapcsolat nem túl egzakt. Emiatt vezették be a hitelplafonírozás eszközét

A pénzkínálat viselkedése tükrözi a különböző komplex belső, valamint külső tényezők kölcsönhatását, és kívánatos lehet egy felső határ a kereskedelmi banki hitelekben, ami biztosítja, hogy az összes hitel létrehozása összhangban legyen a monetáris célokkal (Chapra 1996).

A hitel plafonírozása egy olyan jegybanki eszköz, amely a bankok likviditási helyzetét figyelmen kívül hagyva maximalizálja hiteltevékenységeik mértékét. Ez a monetáris politikai eszköz kizárólag restriktív irányban alkalmazható (Madár és társ. szerk., 2002).

c. Kormányzati betétek

A központi bank elmozdíthatja a kormányzati látra szóló betéteket a kereskedelmi bankokba vagy kereskedelmi bankokból, s ezáltal közvetlenül befolyásolhatja a kötelező tartalékokat. Ez hasznos monetáris eszköznek bizonyult Szaúd-Arábiában, ahol ugyanazt a funkciót látta el közvetlenül, amelyet más országokban a nyílt piaci műveletek közvetve a kereskedelmi banktartalékok befolyásolásával (Chapra, 1996).

d. Közös alap vagy refinanszírozási politika

A közös alap létrehozása a központi bankban a kereskedelmi bankok számára szintén hatékony eszköze az iszlám monetáris politikának. A bankoknak szükségük lehet arra, hogy likviditási problémák leküzdésére a központi bank hozzájáruljon az alaphoz betéteik egy meghatározott hányadával együttműködési megállapodás útján azzal a feltétellel, hogy ezen eszköz nettó felhasználása minden bank esetén egy meghatározott időszak alatt nulla. Ez a meghatározott időszak országonként változó lehet (Chapra, 1996).

Hasonlóképp alkalmazható, mint egy hagyományos rendszerben a refinanszírozási politika, mellyel a kereskedelmi bankok likviditási problémáit próbálják javítani (Chapra, 1996). Ugyanakkor itt sem a kereskedelmi váltók vásárlása és az ezek után felmerülő rediszkont-kamatláb, sem pedig az értékpapír fedezet mellett nyújtott hite-

lek és az ezáltal felmerülő lombard kamatláb nincs, szemben a hagyományos monetáris politikával.

e. Erkölcsi nyomásgyakorlás és úri becsületszó

Az erkölcsi nyomásgyakorlás eszköze szintén fontos helyet foglal el mind az iszlám, mind a hagyományos központi bankok rendszerében. A központi bank rendszerint tömegkommunikációs eszközök (sajtó, televízió, rádió, stb.) segítségével, de akár személyes találkozók, konferenciák révén, lépést tud tartani a bankok problémáival, erősségeivel, és ezáltal olyan intézkedéseket javasolhat számukra, melyek elősegítik a nehézségek leküzdését, megelőzését, valamint segítséget nyújt abban is, hogy elérjék megvalósítandó céljukat (Chapra, 1996).

Az úri becsületszó eszköze a központi bank és a pénzintézetek közti önkéntes megállapodás, mely során a központi bank kezdeményezésére a pénzintézetek vállalják üzleti érdekeik ideiglenes korlátozását, ezért cserébe a jegybank eltekint bizonyos eszközök alkalmazásától, melyek a pénzintézet likviditási vagy rentabilitási helyzetét érzékenyebben érintenék. Ez tehát egy konkrét megállapodás a két fél között, míg az erkölcsi nyomásgyakorlás eszköze csak egyoldalú kommunikációs aktusként fogható fel a központi bank részéről (Madár és társ. szerk., 2002).

Néhány más eszközt is javasol az iszlám szakirodalom a bankok problémáinak megoldására, illetve céljaik megvalósítására. Ezek közül a két legfontosabb és leggyakrabban használt eszközt az alábbiakban ismertetem.

3.2.2. Társadalmi-gazdasági célok megvalósítása

a. A teremtett pénz, fay-ként kezelése

A monetáris bázis létrehozása a központi bank társadalmi előjogának gyakorlásának eredménye, és a *seigniorage*-hoz vezet. A *seigniorage* elsősorban a kormányzat pénzteremtésből származó bevételét jelenti (Mellár, 2008). Mivel ez erőfeszítések nélkül vezet a vagyon feletti irányításhoz úgy kellene tekinteni, mint *fay*-t, amit a Korán szerint a szegények, elesettek, árvák, stb.. között kell elosztani, ezért elsősorban olyan fejlesztésekre kellene fordítani, ami a szegények társadalom-gazdasági körülményeit javítja, valamint csökkenti a vagyoni és jövedelmi különbségeket. Az iszlám kimondja azt is, hogy nem lenne helyes, ha a kormány a *fay* akár csak egy kis részét is olyan projektekre fordítaná, amelyből a gazdagok húznának hasznot.

Ennek megvalósításához a központi bank által létrehozott monetáris bázis egy részét a kormány, egy részét pedig a kereskedelmi bankok és specializált pénzügyi intézmények részére bocsájtja. A kormány a rendelkezésére bocsátott pénzt a társadalom-gazdasági egyenlőtlenségek megoldására fordítja, míg a kereskedelmi bankok és a specializált pénzügyi intézmények *mudaraba* kölcsönök formájában olyan vidéki, illetve városi szegényeknek nyújtanak lehetőséget az önállósulásra (például: önálló vállalkozás létrehozása), akik saját maguktól nem lennének képesek előteremteni az ehhez szükséges alapokat (Chapra, 1996).

b. A hitel cél-orientált allokációja

Mivel a lakosság minden szekciójának betéteiből keletkeznek a hitelek, allokációjukat csak akkor képes az iszlám társadalmi-gazdasági igazságosságának normáját kielégíteni, ha előnyüket optimális számú üzlet élvezheti, és olyan áruk valamint szolgáltatá-

sok elosztásához vezetnek, melyre a lakosság egészének, legalábbis közel egészének szüksége van. Azonban sajnos ez nem így van. A cél elérésének megfelelő módja talán nem az ellenőrzés aprólékosan kidolgozott hálózata. Minthogy az iszlám elismeri a piaci erők működését, talán jobb lenne leküzdeni azokat az okokat, melyek miatt a kereskedelmi bankok a kívánatosnál kevesebb hozzájárulást nyújtanak a célkitűzések megvalósulásához.

A kereskedelmi bankok csak alapjaik kis részét fordítják a kis vállalkozások megsegítésére, és ennek oka az, hogy ezen finanszírozások sokkal kockázatosabbak és költségesebbek is (Chapra, 1996). Ugyanis ha belegondolunk, egy nagy vállalkozásnak általában biztosabb a jövője, mint egy kis vállalkozásnak, és valószínűleg könnyebben termel nyereséget, ezáltal gyorsabban is visszajön a kölcsönadott pénz a nyereségmegosztás után. Azonban sajnos azt is kijelenthetjük, hogy az iszlám gazdaságon belül egy kis vállalkozás növekedése, rosszabb esetben pedig fennmaradása veszélyben van, még akkor is, ha magukban hordozzák a nagy lehetőséget a foglalkoztatottság és a kibocsátás növelésében, valamint a jobb jövedelem elosztásban.

4. Összegzés

Az iszlám bankrendszer áttekintése során láthattuk, hogy ez a kamatmentes bankokat magában foglaló rendszer igencsak új keletű. Ugyanakkor kijelenthetjük, hogy az iszlám finanszírozás a globális pénzügyi piac egyik leggyorsabban fejlődő szegmense. Az iszlám bankrendszer 10-15 %-os éves növekedést mutat, és az előrejelzések szerint ez a szám még tovább növekszik.

Az iszlám bankok több befektetési, illetve finanszírozási lehetőséget nyújtanak; a legfontosabb eszközök nagy volumenű hitelfelvevők esetén a *Mudaraba* és a *Musharaka*, kisebb összegű hitelfelvevők esetében a *Murabaha*, a *Bay' Muajil*, a *Bay' Salaam*, valamint az *Ijara* érdemel említést.

Az iszlám monetáris politika legfontosabb célja az árstabilitás, ugyanakkor nagy hangsúlyt fektetnek a társadalom-gazdasági igazságosságra is.

Az iszlám monetáris politika eszköztandszere sok mindenben megegyezik a hagyományos monetáris politikai rendszerekkel, így a kötelező tartalék politika, a hitelplafonírozás, valamint az erkölcsi nyomásgyakorlás módszerében. Vannak azonban egyedi eszközök is, melyeket az iszlám központi bankok használhatnak monetáris eszközként, és talán ezek miatt is olyan különleges ez a rendszer, hiszen egy, a témában kevésbé járatos ember számára igen csak keveset mond például a teremtett pénz, mint *fiay* kezelése, ami fontos eszköze a monetáris politikának.

Érdekes kérdés, hogy vajon vannak-e olyan vonásai ennek a rendszernek, melyeket beépítve a hagyományos monetáris rendszerbe, ellenállóbbá tudnák azt tenni egy esetleges újabb válsággal szemben. Ez azonban már egy másik dolgozat feladata.

Felhasznált irodalom

- Dr. Akhtar Shamshad: Pakistan Islamic Banking: Past, Present and Future Outlook, [Letöltve: <http://www.sbp.org.pk/about/speech/governors/dr.shamshad/2007/Islamic-Banking-11-Sept-07.pdf>; 2012. július 03.]
- Billah, Mohd Ma'sum (2007): Islamic banking and growth of Takaful, in: Hassan, M. Kabir – Lewis, Mervyn K. (ed.): *Handbook of Islamic banking*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham

- dr. Chapra, Umer (1996): Monetary Management In An Islamic Economy, Letöltve: http://www.irti.org/irj/go/km/docs/documents/IDBDevelopments/Internet/English/IRTI/CM/downloads/IES_Articles/Vol%2041..M%20U%20Chapra..MONETARY%20MANAGEMENT%20IN%20AN%20ISLAMIC%20ECO.pdf; 2012. július 05.
- Gafoor A.L.M Abdul (1995): Interest-free Commercial Banking, Groningen: Apttec Publications
- Greuning, Van Hennie; Iqbal Zamir (2008): Risk Analysis for Islamic Banking, IBRD/The World Bank
- International Monetary Fund (2010a), Maher Hasan, Jemma Dridi: The Effects of the Global Crisis on Islamic and Conventional Banks: A Comparative Study
- Hanif, Muhammad; Iqbal, Abdullah Muhammad (2010): Islamic Financing and Business Framework: A Survey, [Letöltve: http://www.eurojournals.com/ejss_15_4_02.pdf, 2010. július. 02.]
- Khan, S. Mohsin; Mirakhor, Abbas (1989): The Financial System and Monetary Policy in an Islamic Economy [Letöltve: http://www.kau.edu.sa/Files/320/Researches/51007_21144.pdf, 2010. július 02.]
- Lentner Csaba (szerk.) (2007): *Pénzügypolitikai stratégiák a XXI. század elején*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 487-502.o
- dr. Madár Péter, dr. Schepp Zoltán, dr. Szabellédy István, ifj. dr. Zeller Gyula (szerk.) (2002): *Pénzügyek alapjai*. Budapest: UNIÓ Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft.
- dr. Mellár Tamás (2008): *Gazdaságpolitika makroszemléletben*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar.
- Szigetvári Tamás (2008): Az iszlám jelenléte a török gazdaságban, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, *Műhelytanulmányok*, 2008. augusztus 79. szám
- Schaik, Van Diederik (2001): Islamic Banking, [Letöltve: http://www.globalwebpost.com/farooqm/study_res/i_econ_fin/schaik_banking.pdf, 2010. július 03.]

A templomosok hitelezési tevékenységéről

Falus Orsolya*

Abstract **Templars as bankers.** The Knights Templar trace their origin back to shortly after the First Crusade. Their mission was to protect pilgrims on their journey to visit the Holy Land. Though initially an Order of poor monks, papal sanctions made the Knights Templar a charity across Europe. Further resources came in when members joined the Order. Additional revenue came from business dealings. Since the monks themselves were sworn to poverty, but had the strength of a large and trusted international infrastructure behind them, nobles would occasionally use them as a kind of bank or power of attorney. If a noble wished to join the Crusades, this might entail an absence of years from their home. So these nobles would place all of their wealth and businesses under the control of Templars, to safeguard it for them until their return. By 1150, the Order's original mission of guarding pilgrims had changed into a mission of guarding their valuables through an innovative way of issuing letters of credit, an early precursor of modern banking.

Keywords monks, papal sanctions, bankers, guarding, letters of credit

1. A templomosok rejtélye

1307. október 13-án, pénteken Guillaume de Paris pápai inkvizitor parancsára, de valójában IV. Szép Fülöp francia király nyomására a Francia Királyságban egyetlen éjszakán letartóztatták valamennyi templomos lovagot. Krisztus tagadásával, bálványimádással, valamint szodómiával vádolták őket. A pápa, V. Kelemen, aki az intézkedést eltúlzottnak találta, 1311-ben összehívott ugyan egy zsinatot a franciaországi Vienne-be, azonban a tanácskozást Szép Fülöp hadseregének gyűrűjében tartották, így a döntés előre látható volt. A zsinat döntését a pápa a „*Vox in excelso*”, illetve az „*Ad providam*” kezdetű bullájában összegezte. Az első bizonyítékok hiányában felmentette a rendet, de kimondta, hogy az nem folytathatja tovább a tevékenységét. A második viszont azt hangsúlyozta, hogy nem alkalmazható a kollektív bűnösség elve, tehát minden egyes lovag ügyét egyedileg kell kivizsgálni, és csak a bűnösöket szabad büntetni. Ugyanez a bulla a johannitáknak rendelte átadni a templomosok javait. A dicstelen per végső felvonásaként a templomosok utolsó nagymesterét, Jacques de

* Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar
E-mail: falus.orsolya@ke.hu

Molay-t máglyán égették meg 1314. március 18-án.¹ A király, aki a rendnek hatalmas összeggel tartozott, már a letartóztatások napján elrendelte a saját adósságlevelei megsemmisítését.

Jacques de Molay a máglyán utolsó szavaival 40 napon belül Isten ítélőszéke elé idézte a pápát, és egy évre rá Szép Fülöpöt. A kivégzés után 37 nappal, április 20-án, V. Kelemen pápa bélgyulladásban meghalt. Nyolc hónappal később Szép Fülöp Fontainebleau-ban lezuhant a lováról, megbénult, és november 29-én meghalt. Ugyanebben az évben Nogaret, aki a király megbízásából az egész ügyet lebonyolította, rejtélyes körülmények között ugyancsak elhunyt. A pert megindító feljelentők sem kerülhették el a sorsukat. Esquieu de Floyrant leszúrták, Gérard Labernát és Bernard Peleat-t felakasztották. Enguerrand de Marigny 1315-ben a montfauconi akasztófán végezte.² 1791-ben a francia királyi családot éppen abba a toronyba zárták, ahol 1307. október 13-án a győztes Szép Fülöp tért nyugovóra, miközben a templomosokat tömlöcbe vetették. Azt is beszélik, hogy 1793. január 21-én, amikor XVI. Lajos feje a kosárba hullt, valaki felkiáltott: „Jacques de Molay, bosszút álltunk a halálodért!”³

A lovagrend sokat emlegetett „mesés kincseit”, a Szent Grált, mindmáig nem találta meg senki, noha sokan és sok helyen keresték.

2. A Szentföld meghódítása

A keresztes háborúk ideológiájának a magvát a szent háború képzete adta, amelyet a keresztény vallás és egyház érdekében, a hit céljaiért szükséges viselni. Ez ellentmondásokat rejtett magában, hiszen a korai kereszténység idején a hívő számára idegen volt a háború jogos voltának igazolása. A prédikáció a felebaráti szeretetről és a maga-megadó szenvedésről, amelyet Jézus kinszenvedése és kereszthalála is példázott, nem volt összeegyeztethető az erőszakkal. Ebben az időben a kereszténység még nem vált állami ideológiává, még nem kapcsolódott össze az államhatalommal. A Szentírásban azonban már felfedezhető volt egyfajta katonai fogalomvilág, amelyet később könnyedén át lehetett emelni a szimbolikusból a valóságba. Pál apostolnak az epheszosziakhoz írt levelében ez olvasható: „...erősödjete meg az Úrban és az ő erejének hatalmasságában. Öltözzetek fel az Isten fegyverébe, hogy az ördög leselkedéseinek ellene állhassatok. [...] Annak felette vegyétek fel a hitnek paizsát, amelyben ama gonoszoknak minden tüzes nyilait elolthassátok. Vegyétek fel az üdvösségnek sisakját és a Léleknek kardját, mely az Isten igéje”⁴

A római birodalom bukásával a katolikus egyház mindjobban belenőtt az állami funkciókba. Míg korábban a római birodalmi egyház még a császár védnökeinek háborúival szemben védekezni kényszerült, most már a klérus, maga, lépett elő hadviselő féllé. Saját haderővel rendelkeztek, sőt, maguk is parancsnoki szerepet tölthettek be, vagy egyenesen személyesen rántottak kardot.

A Jeruzsálem-gondolat már régóta összefonódott a zarándoklás gondolatával. Az egyház tanította, hogy érdemeket szerez az, aki elzarándokol olyan helyekre, ahol vallási ereklyék találhatóak, vagy ahol csodák történtek. Különleges hatást tulajdonítottak az ilyen helyeken elmondott imáknak, és annak, hogy az ilyen helyeken tisztelt szentek szót emelnek Istennél a zarándokért. Ezért a zarándoklatok már igen korán nagy népszerűsége tettek szert, és Jeruzsálem is nagy tekintélynek örvendett, noha a

¹ Hunyadi et al., 2011. 37-38.p.

² Charpentier, 1992. 206-207. p.

³ Charpentier, 1992. 200. p.

⁴ Ef. 6, 10–17. Káldi György fordítása – 1835. évi pozsonyi kiadás

„hitetlenek” kezén volt. A társadalom minden rétegéből összetevődött zarándokcsapatok vonultak oda.

A Szentföldre irányuló zarándokutakkal szemben az iszlám uralkodók általában nem tanúsítottak ellenállást. Egyetlen kivétel al-Hákim Fátimida-kalifa volt, aki 1009-ben leromboltatta Jeruzsálemben a Szent Sír templomot, és szabályos keresztény-, valamint zsidó-üldözést rendezett.

A felhívás, hogy az egyházért és a keresztény vallásért hadba vonuljanak, vagy Jeruzsálembé zarándokoljanak, kevés eredménnyel járt volna, ha az egyház nem alkalmazza az érdemszerzés tanát. A középkori keresztény hitte, hogy jó cselekedetei révén érdemeket szerez Isten előtt, és ezek segítenek az isteni büntetés elhárításában, és az örök boldogság elnyerésében. Példaként lebegett a harcias nemesurak előtt Szent György, Demeter, Móric és Teodor példája, valamint Mihály arkangyal képe is. A keresztiesek érdemeit az egyház bűnbocsánattal honorálta. A templomosok ideológusa, Clairvaux-i Bernát, a „Keresztpredikáció”-ban ezt így fogalmazta meg:

„Ha okos kereskedő, jó üzletember vagy, akkor meghirdetem neked a nagy vásárt. Ügyelj, nehogy elmulaszd. Vedd föl a keresztet, és mindenért, amit bűnbánó szívvvel meggyóntál, azonnal bocsánatot nyersz. Az a kicsiny szövedarab nem kerül sokba. Ámde ha jámborsággal a válladra tűzöd, akkor egy királyságot ér, az égi birodalmat.”⁵

A kereszties háborúval meghirdetett pápai búcsú népszerű lett, s ez oda vezetett, hogy azt nem csupán az aktív harci résztvevők nyerhették el, hanem azok is, akik a kereszties mozgalmat az adományaikkal támogatva tették lehetővé azt, hogy mások hadba vonulhassanak.

Jeruzsálemet hosszas ostromlás után 1099. július 15-én foglalták el az első keresztiesek. A város bevétele két szakaszban történt. Amikor a keresztiesek a városfalat elfoglalták, a muszlim védők Salamon egykori templomának teraszára vonultak vissza. Ezt a területet abban az időben Haram al-Shérifnek nevezték. Két mecset állt itt. Az egyik, a Quabbat el-Aksa nevezetű, nyolcszögletű kis építmény volt már akkor is. Közepén kupolában végződött. Ez a templom kivételesen szent helynek számít mind a három „szentírásos”, tehát írott szent könyvvel rendelkező, vallás számára. A zsidóknak és a keresztényeknek azért, mivel Salamon temploma állt ezen a helyen, a muszlimoknak pedig azért, mert itt van az a szikla, amelyről hitük szerint Mohamed az égbe emelkedett Allahhoz.⁶

3. A Templomos rend alapítása

1119-ben kilenc istenfélő lovag jelent meg Hugues de Payns vezetésével az éppen akkoriban királlyá koronázott II. Balduin jeruzsálemi király előtt. Azzal a kéréssel fordultak az uralkodóhoz, hogy támogassa őket törekvésükben, mely szerint a Jaffa és Jeruzsálem közti zarándokúton a békés zarándokok védelmét ellássák. A király beleegyezett a kérésbe. Palotájának azt a részét engedte át a lovagoknak szálláshelyül, amelynek helyén korábban Salamon temploma állt. A Szent Sír kanonokjai szintén átadtak egy parcellát a templom helyén lévő birtokaikból. A lovagok a jeruzsálemi pátriárka, az amiens-i Gormond de Piquiny előtt letették a szegénység, szüzesség és

⁵ Zöllner, 1985. 45. p.

⁶ Charpentier, 1992. 74–75. p.

engedelmesség hármasságát, és mivel Salamon egykori templomának helye lett a székhelyük, a „Templom lovagjai”-nak nevezték őket.⁷

A Templomos Lovagrend eredetét két nagy középkori krónika, Jacques de Vitry és Guillaume de Tyr írásaiból, valamint Szent Bernát leveleiből ismerjük.

Guillaume tyrusi érsek Palesztinában született 1130 körül, meghalt 1184 után. A XII. század 80-as éveiben az első keresztes hadjárat és a jeruzsálemi királyság történetét írta meg 1184-ig. Első 15 könyve kevésbé jelentős, más szerzőktől átvett kompiláció; a második részben azonban (16-23. könyv) fontos, a saját megfigyelésire és hivatalos okmányokra épít. Arab forrásokat is használ.⁸ A rend alapításáról az érsek így ír:

„Ugyanabban az évben (1118) néhány nemes férfiú a lovagok sorából, buzgók, vallásosak és istenfélők, a patriarcha úr kezében a szerzetes kanonokok módjára Krisztus szolgálatára kötelezték magukat: tisztaságban, engedelmességben és tulajdon nélküli életre örökös fogadalmat tettek. Ezek között az első és legfőbbek tiszteletre méltó férfiak voltak: Hugues de Payens és Geoffrey de Saint Audemar. Mivel sem templomuk, sem saját házuk nem volt, a király ideiglenesen lakást engedett nekik abban a palotában, mely az Úr temploma mellett dél felé van. [...] Az első dolog, amire a patriarcha úr és a többi püspök bűnbocsánat mellett kötelezte, az volt, hogy az utakat főként a zarándokok biztonsága érdekében főként a rablóktól és az útonállóktól őrizték. Alapításuk után 9 évvel is még világi öltözetben jártak, és azokat a ruhákat használták, amelyeket az emberek ajándékoztak nekik lelkük üdvére. Égül is a kilencedik évben a franciaországi Troyes mellett zsinatot tartottak. Ezen részt vettek a reimsi és soissons-i érsek urak az alájuk rendelt püspökökkel, továbbá az albanói püspök, mint az apostoli szentszék követe [...] Itt Honorius pápa és István jeruzsálemi patriarcha úr kívánságára szabályt állapítottak meg és fehér öltözetet írtak elő részükre. Mikor pedig már kilenc esztendeje folytatták ezt az életmódot és még mindig csak kilencen voltak, számuk hirtelen növekedni kezdett, és birtokaik is megsokasodtak. Azután pedig Jenő pápa úr idejében, ahogy beszélnek, vörös posztóból, hogy mások közt fölismerhetők legyenek, keresztest varrattak köpenyeikre, mind a lovagok, mind az alsóbbrendű testvérek, kiket szolgálóknak mondanak. Seregük oly mérhetetlenül megnövekedett, hogy ma már a konventben közel 300 lovag van, kik fehér chlamysba (köpenybe) öltözködnek, nem számítva a testvéreket, kiknek csaknem végtelen a száma. A tengeren túl és innen hatalmas birtokaik vannak úgyszólván, hogy nincs már a keresztény világban olyan tartomány, mely javaiból e testvéreknek részt ne engedett volna, és azt mondják, hogy gazdagságuk a királyokéval vetekedik...” (Guillelmi Tyrensis archiepiscopi historiae rerum transmarinarum lib. XII. c. 7.)⁹

A rend vezetése számára meglehetősen korán nyilvánvalóvá vált, hogy – bár a zarándokok megóvása, illetve a hit védelmének érdekében kifejtett tevékenységük elsősorban a Szentföldre köti őket – az anyagi erőforrások előteremtésének színtere az európai keresztény királyságokban létrehozott preceptoriumok, amelyeknek kiváltságokra van szükségük. A templomosokat azonban eredeti célkitűzésük a latin Kelethez kötötte, ezért a jeruzsálemi központ kialakítása után 1130-ra megszerezték

⁷ Charpentier, 1992. 11.p.

⁸ Runciman, 1999. 222. p.

⁹ Runciman, 1999. 526-527. p.

az Antiókiától északra fekvő Baghras várát, majd az 1140-es évek végére a Jeruzsálem és Ramla között fekvő Toron várát is, amely a forgalmas zarándokút védelmét hatékonyan segítette elő. Az 1160-as évekre már mintegy 600 lovag és 2000 szolgáló testvér állomásozott a Szentföldön. Számukat és katonai erejüket növelendő, rendszeresen fogadtak fel zsoldosokat, illetve könnyűlovas egységeikbe helybelieket. Ekkorra már a szabályzatukat is kibővítették újabb cikkelyekkel, például a nagymester megválasztását, vagy a büntetéseket illetően, sőt, rögzítették a rend szervezeti felépítését is (Status Hiérarchiques). Ez alapján bizonyosan állíthatjuk, hogy az 1165 körüli időszakban templomos rendtartományok működtek a Francia Királyságban, Angliában, Poitouban, Aragóniában, Portugáliában és a Magyar Királyságban. Az Ibériai-félszigeten már az 1130-as évektől birtokoltak várakat (Granena, Monzón, Miravet), míg a Német-Római Császárság területén a II. kereszties hadjárat idején jutottak első birtokaikhoz. Természetesen a területi egységek szervezése folyamatos maradt, így a preceptoriumok szaporodásával újabb és újabb tartományok jöttek létre. A 13. században már Cipruson, Aquitániában, Normandiában, Auvergne-ben, Lombardiában, Toszkánában, a Pápai Államban és Szardínia szigetén is működött rendtartományuk. A területi terjeszkedést jelzi az is, hogy a 13. század közepétől kezdődően okleveleikben új kifejezéssel találkozunk: *visitor*-nak nevezték az eddig tengeren inneni mesterként (magister cismarinis) ismert tisztségviselőt. Ebből többet is kineveztek egyszerre, hogy a kontinens egészét képesek legyenek felügyelni. A szoros felügyelet oka egy modern kifejezéssel magyarázható: profitmaximalizálás.¹⁰

4. A Templomosok pénzügyei

A templomos rend szervező munkájának a mai kor embere számára legcsodálatraméltóbb és legmodernebb eredménye a bankrendszer kiépítése. Nem felfedezésről van szó ebben a vonatkozásban, egyszerűen arról, hogy az újabb és újabb kereszties várak felépítése, a rend terjeszkedése hálózat kialakításának igényét vonta maga után. Ez a vállalkozás a kereskedelem fejlesztésével járt együtt, ugyanis a templomosok az utak kiépítésével, védelmével, az utak mentén pihenőhelyek, vendégfogadók és raktárak megépítésével egyszersmind a biztonságos árucseréhez szükséges feltételeket is megteremtették. A közlekedés fejlődésével, a szállítási feltételek javulásával egyenes arányban nőtt a kereskedelemhez szükséges pénz szerepe is. Ebben a korban a váltópénz nem papírból, hanem fémből készült. A fém pedig nehéz, szállításához tehát speciális közlekedési eszközökre, továbbá igavonó állatokra volt szükség. Az utak egyébként sem voltak biztonságosak, hiszen rablóbandák fosztogatták az utazókat. A templomosok a kockázat csökkentése érdekében birtokaik egész területén bevezették a váltólevél rendszerét. A váltó nem a templomosok találmánya: azt a velenceiek és a lombardok korábban is alkalmazták már. A megoldás rendkívül egyszerű. A megbízó a fém pénzt letétbe helyezte valamelyik – szükségszerűen a hozzá legközelebb eső – kereszties vár raktárában, mint egy bankfiókban, például Provins-ben, vagy Párizsban. A kereszties vár könyvelője a letét ellenében kiállított egy oklevelet, tartalma szerint váltólevelet, amely egy másik kereszties várban – mondjuk Toulouse-ban, vagy zarándoklat esetén éppen Jeruzsálemben – volt érvényesíthető. A megbízó itt felmutatta az oklevelet, és a tetszése szerint választott pénznemben átvehette a letétbe helyezett fém ellenértékét. A kereskedőnek és a zarándoknak így többé nem kellett a pénz szállításáról gondoskodnia, amely költséges volt, és korántsem biztonságos. Elegendő volt a

¹⁰ Hunyadi et al., 2011. 27-32.p.

váltólevelet magával vinnie. A templomosok a váltólevelek kiállításakor nyilvánvalóan felszámítottak valamennyi jutalékot. Ez az összeg azonban nem lehetett túlzottan magas, hiszen a rendszer elterjedt és működött, megérte tehát ezt a szolgáltatást igénybe venni.

Az egyetlen problémát az jelentette, hogy – míg a modern bankok ezért a műveletért kezelési költségnek álcázott kamatot számítanak fel – az egyház szigorúan tiltotta híveinek a jövedelemszerzésnek ezt a módját. Ezt a templomosok úgy hidalták át, hogy nem közvetlen díjat számoltak fel a tevékenységükért, hanem a zárandók távollétében kézizálogba vették annak birtokait, és a birtokos távollétében azokat ők használták, bevételeit ők élvezték.

Itt fontos megjegyezni, hogy az Árpád-házi királyok alatt megszilárdult magyar jogviszonyok szerint ez természetesnek tűnt, azonban – míg nálunk ismerték és használták a kézizálog jogintézményét – Nyugat-Európában már ekkor is kizárólag a jelzálogot ismerték. A jelzálogszerződés alapján azonban az ingatlan csak a kölcsön fedezetéül szolgált, azonban ténylegesen nem cserélt gazdát, még átmenetileg sem. A templomosok jelentős jövedelemre tettek szert az ilyen finanszírozási technikával, nem is beszélve azokról a zárandóokról, akik befizettek ugyan egy tetemes összeget az induláskor, de azt teljes egészében soha nem vették fel, mivel útközben történt velük valami.¹¹

A templomosok „bankja” olyan megbízhatóan működött, hogy egy idő után vagyongazdálkodással is megbízták őket. Akinek volt valami vagyona, azt az ő felügyeletükre bízta, sőt, igen gyakran a könyvelést is a templomosokkal végeztette. Több püspökség mellett Franciaország királya is a templomosok párizsi rendházában tartotta a kincsesládát, könyvelője pedig a templomosok könyvelője volt.

A rend vagyona azonban nemcsak ezzel a tevékenységgel gyarapodott. A templomosokra testált adományok között a legkülönbözőbb adók, tizedek és vámok is szerepeltek. A rend könyvelői ennek következtében kiválóan értettek az ilyen javadalmak beszédéséhez és számbavételéhez. A király ezért több esetben a templomosokat bízta meg a királyi adók behajtásával is. Champagne és Flandria területén például a payns-i comtur hajtotta be a királyi adókat. Az összegyűjtött pénzt fegyveres kísérettel a párizsi rendházba szállították, és az ott őrzött királyi kincstárban helyezték el. A rend ezzel a tevékenységével tulajdonképpen a regálbérlo szerepét töltötte be.

Mivel a templomosok hatalmas vagyonnal rendelkeztek, kézenfekvő volt, hogy kölcsönzéssel is foglalkozzanak. Hatalmas összegeket kölcsönöztek például Szép Fülöp francia királynak, aki másként nem tudta volna leánya hozományát kifizetni. Szép Fülöp eladósodása lett aztán a rend veszte a későbbiekben.

Gyakorta kölcsönöztek püspökök részére is, akik az ebben a korszakban megindult katedrális-építések finanszírozását ebből a pénzből biztosították. Szívesen foglalkozott a rend magánkölcsönökkel is. Fennmaradt oklevél tanúsága szerint a zaragozai Pierre Desde és Elisabeth nevű felesége számára 1135-ben folyósítottak személyi hitelt.¹²

A templomosok még zálogkölcsönökkel is foglalkoztak. Az 1307-es letartóztatásukkor ugyanis leltár készült a tőlük lefoglalt vagyontárgyakról. Ebben a leltárban zálogtárgyak is szerepelnek. Szép Fülöp a saját számlájára íratta ezeket a kölcsönöket, és be is hajtotta a zálogtárgyak kiváltása fejében járó pénzt.¹³

¹¹ Hunyadi et al., 2011. 32.p.

¹² Charpentier, 1992. 130. p.

¹³ Charpentier, 1992. 128-132. p.

A templomosok kezén tehát jelentős összegek forogtak, amelyből hatalmas vagyont lehetett volna összegyűjteni. Erre azonban csak olyan mértékben került sor, amennyiben az a bankügyletek miatt mutatkozott szükségesnek. Ha ugyanis a templomosok a kincstáraikban halmozták volna fel a pénzt, akkor rövid időn belül érezhetően csökkent volna a forgalomban lévő pénz mennyisége, amely a kereskedelem megbénításához vezetett volna. A kereskedelem ugyanis csak akkor működik, ha van pénzforgalom, márpedig abban a korban a forgalomban lévő pénz mennyiségét az szabta meg, hogy mekkora volt a pénzveréshez használt fém súlya, és nem lehetett egyszerűen – gyakran fedezet nélküli – „papírokat” kibocsátani, vagy elektronikus úton nyilvántartani, mint ahogyan azt ma egyes modern kormányok megtehetik. A templomosok a rendelkezésükre álló összegeket rendszerint birtokvásárlásra fordították, a rend így korlátlanul terjeszkedhetett. Ez a területi növekedés egy idő után akkora méreteket öltött, hogy Szép Fülöp dekrétummal próbálta megakadályozni a további vásárlásokat. Ezt a dekrétumot azonban hamarosan vissza kellett vonnia.

Felvetődik a kérdés: miért halmoztak fel a templomosok ekkora vagyont, amikor egy olyan rendről van szó, amelyik regulája a szegénységet írja elő. A kérdésre részben választ adhat a templomosok jelmondata: „Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. [Nem miértünk, Uram, nem miértünk, hanem a Te nevednek dicsőségére.]”

Ha Szép Fülöp 1307-ben nem rendeli el a templomosok letartóztatását, nem zároltatja a rend vagyonát, és gyóntatója, Franciaország pápai inkvizitora, Guillaume de Paris felbujtására nem indítja meg ellenük a koncepciós pert, mind a világi, mind pedig a pápai hatalom fenntarthatatlan lett volna egy idő után. A templomosok kezében ugyanis 1307-re csak Franciaországban közel kétmillió hektáros birtok volt, melyek után kiváltságuk alapján nem fizettek sem királyi adót, sem pedig egyházi tizedet. Hamarosan a meglévő területeik kétszeresével rendelkeztek volna. Földjeiken saját embereik gazdálkodnak, akik a rend védelmét élvezték, így maguk is mentesültek bármiféle adó és tized megfizetése alól, sőt, az igazságszolgáltatásban is mentelmi jogot élveztek, hiszen ügyeikben kizárólag a rend ítélkezhetett felettük. Ha mindezekhez még hozzászámítjuk azt a tényt, hogy a templomosok rendelkeztek ebben az időben Európa és az akkor ismert világ legütőképesebb hadseregével is, könnyen elképzelhető, hogy sem királyi, sem püspöki hatalom nem állhatott volna ellent vagyoni és katonai erejüknek.¹⁴

5. Lovagi regula és valláserkölc a banki tevékenységben

Amikor 1307. október 13-án Szép Fülöp a templomosok letartóztatását elrendelte, minden megsemmisült. Elsorvadt a gyökerétől elszakított nyugati kereskedelem, ezzel a kultúra, a civilizáció. Európa hosszú évszázadokon át hercegek kénye-kedvének, majd vallási szekták acsarkodásának, római katolikusok, anglikánok, protestánsok véres viszályának lett kiszolgáltatva, végül a pénz hatalmasainak és a bankoknak alávetve, akiket már nem köt lovagi regula, nem tart vissza semmilyen erkölcs.¹⁵

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy az erkölcsi szempontok a mai napig nem jellemzik a világ bankrendszerének nagyobb részét. Az emberiség, Isten parancsai betartásának igénye a legtöbb helyen föl sem merül.

¹⁴ Charpentier, 1992. 132-136. p

¹⁵ Charpentier, 1992. 145. p.

Az ilyen tevékenységből következő tragédiák okoznak végül éhezést és nyomort a legeladósodottabb országokban. Egyes teológusok nyíltan emlegetik a kamat- és adósság-elengedés bibliai szabályát, azt, hogy megvetendő dolog mások inségén meggazdagodni és többet követelni vissza, mint amennyit kölcsönképpen adtak. Sokan botrányosnak tartják, hogy a gazdag hitelező országok a szegényektől nemcsak az adósság törlesztését követelik, hanem kamatokat is behajtanak, mégpedig jóval többet, mint amekkora fejlesztési segítséget nyújtottak a hitellel.

Köztudott, hogy minden egyes árban, díjban tetemes kamat-rész rejtőzik, hogy a fogyasztók négyötöde sokkal több kamatot fizet, mint amennyit valaha beszéd, hogy a befektetett tőke kamatozása növekedésre kényszeríti a fejlett országok gazdaságát, ezáltal mintegy hajtószíja a környezetpusztításnak, a technika eluralkodásának, a munkanélküliségnek, elszegényedésnek, állam-eladósodásnak, és a háborús készülődésnek.

Az ilyen – harácsoláson és kizsákmányoláson alapuló – gazdálkodás végkifejletét az emberiség évezredek óta ismeri. Babilon, Egyiptom és Róma, de az ókori Izrael királyai is véleményt alkottak róla. A pénz- és földtulajdon-rendszer szabályozása, valamint elsősorban a kamat tiltása, végighúzódik a vallástörténeten, különösen a kereszténységen át.

Áttekintve kultúrtörténetünk utolsó 3000 évét, a vallásos kamat-tilalom belső szigora után újabb kanyar következik. Az ívelés Kr.e. 1250 körül kezdődött a mózesi törvényekkel, tetőpontját érte el Jézus Krisztus hegyi beszédében, és korunkra annak eddigi legmélyebb pontjára jutott.

5.1. Mózes törvényei

A kamat tilalma azon isteni törvények közé tartozik, amelyeket Mózes hirdetett ki Izrael népének a Sinai hegyen, az Egyiptomból való kivonulás után: “Ha te, egyik a népemből, pénzt adsz kölcsön egy szegénynek a közeledben, ne úgy segíts neki, mint valami uszorás, nem szabad rá kamatot kiróni.” (Mózes 2. könyve, 22,25 (Exodus))¹⁶

Ettől kezdve minden kamat uszorának számít, függetlenül a nagyságától. Jóllehet a kamatfizető szegény testvérré való utalás azt jelzi, hogy a kölcsön - főleg a fogyasztási kölcsön - közönséges dolog. Ebből kiindulva mégsem volna megengedhető, hogy az újabb idők termelési kölcsönei kamatozók legyenek. Aztán a kamattilalom körül ott a többi szabály: az “elengedés éve” (Mózes 5. könyve, 15,1-11), miszerint minden hetedik évben minden adósság elengedettik, és a “kürtölés éve” (Mózes 3. könyve, 25), a minden ötvenedik esztendő, amikor minden földbirtokot vissza kell adni eredeti tulajdonosának Ezt kellett kikürtölni, kürtöt fújva kihirdetni országszerte. A termőföld ebből következően nem idegeníthető el ennél hosszabb időre, és a még esedékes termés, valamint annak értékén számított ára is veszendőbe megy abban az esztendőben. Ezek a kamattilalom érvényesítéséhez szükséges elengedési szabályok és földtulajdonjogok a történelem folyamán feledésbe merültek.

Mózes azonban a saját népére korlátozza a kamatszedés tilalmát, és megengedi az idegenekkel szemben (Mózes 5. könyve, 23, 20). Ezt a megkülönböztetést a zsidók a mai napig betartják.

¹⁶ a Biblia zürichi fordítása után; lásd még: Mózes 3. könyve, 25,35-37 (Leviticus) és Mózes 5. könyve 23,19 és 20 (Deuteronomium))

5.2. Keresztény kamattilalom

Jézus Krisztus a követelésével még tovább megy. Hegyi beszédében ezt mondja: “Inkább szeressétek ellenségeiteket, tegyetek jót, és kölcsönözzetek, anélkül, hogy visszavárnátok. Akkor nagy jutalmatok lesz, és a Magasságos fiai lesztek.” (Lukács, 6,35.)

Jézus ezzel a kamatszedés tilalmát magától értetődőnek nyilvánítja, és követelménnyé teszi, hogy adott esetben a kölcsön visszaadásáról is lemondjanak. A Máté evangéliumában (5,38) leírt hegyi beszédből ez még érthető, hiszen a hitelezés-téma szövegkörnyezetében ott a tetszetős felszólítás, hogy ha megütötték a jobb orcádat, fordítsd oda a balt is, továbbá, az, hogy akitől az alsó ruháját akarják, adja oda a felsőt is. Hozzáfüzi: “Adj annak, aki kér tőled, és ne fordulj el attól, aki tőled kölcsönözni akar!” (5,42.)

Az, hogy az anyagi haszonra törekvés és Krisztus követése összeegyeztethetetlen, sok helyen nyilvánul meg egyértelműen, például abban a kijelentésben, amely szerint egy teve könnyebben átjut a tű fokán, mint hogy egy gazdag ember bejuthatna Isten országába (Máté, 19,24), valamint ebben a markáns mondatban is: “Nem szolgálhattok Istennek és a Mammonnak.” (Máté, 6,24.)

Nyssai Szent Gergely (Kr. u. kb. 334–394), görög püspök, jelentős teológus és misztikus, nyomatékosan átkozta ki a kamatot: “Mi a különbség idegen javak titkolt módon való birtokba vétele és a között, hogy valaki útonállóként, gyilkosság árán teszi önmagát idegen vagyon urává, – vagy ha kamatfizetés kikényszerítésével veszi tulajdonba azt, ami nem az övé?”

A kamattilalom érvényessége és hatása kétségtelenül a középkorban jutott csúcspontra. A második lateráni zsinat 1139-ben így határozott erről: “Aki kamatot szed, ki kell azt taszítani az egyházból, és csak a legsúlyosabb büntetés után és a legnagyobb óvatossággal vehető fel ismét. Attól a kamatszedőtől, aki megtérés nélkül hal meg, meg kell tagadni a keresztény temetést.”

III. Jenő pápa 1150-ben kihirdette: “Aki többet követel vissza, mint amekkora a kölcsönadott összeg, az uzsoráság bűnébe keveredik. Minden, ami a kölcsönadott összeghez hozzájön, uzsorának számít.”

A templomosok elítélését eltűrő V. Kelemen pápa 1311-ben, közvetlenül a halála előtt, még ezt nyilatkoztatta ki a világi uralkodókkal szemben: „Nullával egyenlő és semmi minden olyan törvénykezés, amely megengedi a kamatot.”

Aquinói Szent Tamás (1224-1274), a középkor legjelentősebb teológusa és filozófusa, szintén elítéli a kamatot, mint ami önmagában igazságtalan: “A pénz csak fizetőeszközként használható fel, tehát a hívők nem fizetnek kamatot. Kamatra kölcsönözni bűn.”

Szent Tamás mégis elismerte nemcsak a bérletet és a haszonbért az olyan dolgoknál, amelyek a használat során nem fogynak el, hanem külön megállapodás alapján a nyereségrészesedést és kártérítést is.¹⁷

A templomosok pénzügyi tevékenységét ismerve megállapíthatjuk, hogy ők voltak az utolsó olyan keresztény „bankárok”, akiknek tevékenysége sikeres maradhatott erkölcsstelen kamatok követelése nélkül is. A sors fintora, hogy a gyakorlati pénzügyi-szervező tevékenységet nem végző, a lovagok által nyújtott kölcsönökből élő francia király erővel verte szét a történelem legrejtélyesebb, korának legmodernebb kereszties lovagrendjét.

¹⁷ Geitmann, 2000.

Irodalom

- Bozsóky, P. G. (1995): *Keresztes hadjáratok*. Agapé Ferences nyomda és Könyvkiadó Kft., Szeged.
- Charpentier, L. (1992): *A templomos lovagok titkai*. Holnap Kiadó Kft., Budapest.
- Geitmann, R. (2000). A Biblia, az egyházak és a kamatgazdaság. [<http://mkdsz1.freeweb.hu/n04/kamat.html>; 2012.08.30.] Eredetileg: Bibel, Kirchen und Zinswirtschaft. *Zeitschrift für Sozialökonomie* (1989) 80: 17–24. o.
- Hunyadi, Zs.–Pósán, L. (2011): *Krisztus katonái – A középkori lovagrendek*. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen
- Runciman, S. (1999): *A keresztes hadjáratok története*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Zöllner, W. (1980): *A keresztes háborúk története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

A kölcsönzés feltételeinek erkölcsi vonatkozásai

Fekete Orsolya* – Tatay Tibor**

Abstract **The moral aspects of lending.** Indebtedness of Hungarian households led to considerable social and economic problems after the 2008 crisis. Many debtors have come to difficult financial situation in Hungary since 2008. The share of non-performing loans have been constantly increasing. As it is raised from time to time, nowadays the question whether terms and conditions set forth in banking contracts conflict moral norms set by the society is one of the key matters to discuss. One may ask whether terms that might be contested from business ethics and social-moral viewpoints be subject to revision under current law or not. How does law interpret 'conflict of public mores' in a certain period? The paper gives a brief overview of Jewish-Christian roots that feed ethical and moral expectations of the society. The current Hungarian law offers plenty of means to defend loan debtors, but in crisis there are other decisions left unregulated by law requiring ethical consideration which may also influence the relationship of lenders and borrowers.

Keywords moral norms, religious ethics, lending, indebtedness

A történelemben a gazdálkodás maga után vonta, hogy bizonyos szereplőknél vagyon halmozódott fel. A felhalmozás lehetővé tette a kölcsönzést. Az árutermelés következménye a pénz kialakulása. A kölcsönzés a pénz megjelenésével válhatott „üzletszerű” tevékenységgé. A pénz közgazdasági lényegének megragadásához a kölcsönzést nem szokás említeni. Az általánosan elfogadott pénzfunkciók az általános érték-mérő, a csereeszköz, a fizetési eszköz, a felhalmozási eszköz funkció. Első olvasatra úgy tűnik, hogy a pénz csak az adásvételek lebonyolításában játszik szerepet, illetve a vagyonfelhalmozás eszköze lehet. Valójában azonban a pénz kezdetektől a jövedelem-újraelosztásban fontos szerepet betöltő eszköz. Olyannyira az, hogy a modern pénzrendszerek a hitelre, a kölcsönzésre épülnek, a modern pénz hitelpénz.

A pénzfunkciók közül kiemelhető a fizetési eszköz és a felhalmozási eszköz funkció, amik a kölcsönzés szempontjából lényegesek. A pénz fizetési eszköz funkciója azt jelenti, hogy az ellenérték szolgáltatása az adásvétel folyamatában elválhat a vásárolt termék átadásának, a szolgáltatás nyújtásának időpontjától. Amennyiben a fizetés később történik, akkor hitelnyújtás valósul meg. Az adásvétel pénzügyi oldala

* Veszprémi Törvényszék

** Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar
E-mail: tatay@sze.hu

tehát elválhat a reáloldaltól. A pénz kiszakadva a forgalomból a felhalmozás eszköze lehet. A vagyon felhalmozója ezt az el nem költött pénzt ideiglenesen átengedheti másnak, kölcsönt nyújthat. Mondhatjuk tehát, hogy a pénz magában hordozza a kölcsönzés kézenfekvő lehetőségét. A pénzgazdálkodás lehetővé tette a kölcsönzés egyre szélesebb körűvé válását.

Úgy tűnik, hogy a kölcsönzés az árugazdaság, a piac megjelenéséhez kötődik. Ebből az következne, hogy a kölcsönzés viszonyrendszere a piaci kapcsolatokra épül. A gazdasági szereplők együttműködését szabályozó mechanizmusok azonban nemcsak piaci alapokon nyugodhatnak. Kornai nyomán megkülönböztethetjük a piaci, a bürokratikus, az etikai, az agresszív koordinációt.¹

A piaci koordináció a felek egyenrangúságát, mellérendeltségét feltételezi. A kapcsolat racionális megfontolásokra épül, általában pénzbeli mérlegelésen alapul. A kialakított feltételekben legfontosabb elem az ár, de a kapcsolat egyéb keretfeltételei is szabad alku során jönnek létre. A bürokratikus koordinációra az alá- és fölérendeltség a jellemző. A fölérendelt meghatározó a kapcsolat feltételeit illetően. A kapcsolatrendszer általában jogszabályokon alapul, tartós viszonyokat, társadalmilag elfogadott szabályokat feltételez. Az etikai koordináció a kapcsolatokban egyenrangú feleket jelent. A kapcsolatrendszer azonban nem racionális mérlegelésen alapul, hanem társadalmi normákon, szokásokon. Az agresszív koordináció esetén az egyik fél a kapcsolatban erőfölénnyel rendelkezik, a kapcsolatban nem működnek szabályok. Az agresszív koordináció akkor szokott meghatározóvá válni, amikor az előző három felfüggesztésre kerül.

Napjainkban a kölcsönzést a piaci kapcsolatok mellett az állami szabályozás is jelentősen befolyásolja, azaz a felek viszonyában jelentős szerepet kap a bürokratikus koordináció is. Szerepet kaphat-e manapság a viszonyrendszerben az etikai koordináció is? Vajon léteznek-e jelenleg olyan erkölcsi, etikai normák, amelyek hatnak?

A hitel, mint gazdasági jelenség megjelenése tehát évezredekkel ezelőttre vezethető vissza. Azt hihetnénk, hogy az akkori régmúlt időkben a hitelező és adós kapcsolata spontán alakult, a felek megegyezése alapján. A kérdéskört tanulmányozva azonban azt találjuk, hogy a hitelezés kérdései nemcsak a gazdaságtörténet, hanem a jogtörténet legrégebbi területeihez is tartoznak. Erkölcsi parancsok és törvények szabályozták a kölcsönzők és kölcsönvevők viszonyát. A szabályok védtek a hitelezőket, de sokszor az adósok jogait is. A társadalmi normákat tükröző szabályok védtek a fennálló társadalmi struktúrát, egyben korlátozni voltak hivatottak a túlzott társadalmi feszültségek kialakulását. Nem állítható, hogy a kölcsönzés folyamatában kizárólag a piaci koordináció volt csak meghatározó.

A legrégebbi ma ismert szabályokat Hamurápi állította. Kőtáblákon rögzített törvényei szabályozták az adósok mentesülését a kamatok fizetése alól, illetve az adósság átütetmezéséről rendelkeztek, amennyiben a mezőgazdaságot kedvezőtlen időjárás sújtotta. A törvények rögzítették a hitelezők jogait is.²

A zsidó-keresztény hagyományok szerint a bibliai időkben gyökerezik a kölcsönök szabályozása. Ennek legfontosabb, évszázadok hosszú során ható eleme a kamatszédés tilalma. Mózes az Egyiptomból történő kivonulás után a Sinai hegyen kihirdette az erre vonatkozó törvényt: „Ha te, egyik a népemből, pénzt adsz kölcsön egy szegénynek a közeledben, ne úgy segíts neki, mint valami uzsorás, nem szabad rá kamatot kiróni.”³

¹ Kornai 1983.

² Kromskó 1911.

³ Mózes 2. könyve (Exodus) 22,25.

Ezékiel próféta a későbbiekben megerősítette a törvényt: „Uzсорára adott és kamatot vett: és az ilyen éljen? Nem él! Mindezeket az útálatosságokat cselekedte, halállal haljon meg, az ő vére legyen ő rajta.”⁴

Jézus a Hegyi beszédben azt fogalmazta meg, hogy bizonyos esetekben még a kölcsön összegét sem szabad visszakérni: „kölcsönözzetek, anélkül, hogy visszavárjátok”.⁵

Ezek az alapokon az ókeresztény egyházatyák közül többen szintén keményen elítélték a kamatszedést. Ezek közül említenénk Ambrosiust (Kr.u. 340–397), Augustinust (Kr.u. 354–430) és Hieronymust (Kr.u. 331–420).⁶

A kamatszedés tilalmát nemcsak az egyház fogalmazta meg, hanem szintúgy a középkorban a keresztény szellemiségre építő állam. A Karolingok világi hatalmuknál fogva érvényesítették az etikai szabályt. Lothar császár például Kr.u. 825-ben a következőképpen rendelkezett: „Aki kamatot szed, sújtsa azt királyi átok, aki ismételten kamatot szed, taszítsa ki magából az egyház, és vettessék börtönbe”. A középkor egyik legnagyobb hatású filozófus teológusa, Aquinói Szent Tamás Arisztotelész nyomdokain maga is a kamatszedés ellen foglalt állást: „A pénz csak fizetőeszközként használható fel, tehát a hívők nem fizetnek kamatot. Kamatra kölcsönözni bűn”.⁷

A középkor gazdasági-társadalmi formáinak változásával a XV. századtól változások indultak a kölcsönzés szabályainak megítéléséről. A korábbi burkolt formában működő gyakorlat szélesebb körűvé, nyilvánvalóbbá vált a kölcsönzés üzletszerű tevékenységgé alakulásával. A XV-XVI. század fordulóján élt Jacob Fugger etikailag is legalizálni kívánta a kamatszedést. Jacob Fugger támogatta az imgolstadti bajor egyetem Johannes Eck nevű teológia-professzorát. Eck egy 1515-ben Bolognában lefolytatott vita után kimondta, hogy a kölcsönök után elfogadható legfeljebb 5% kamat szedése.⁶

Az etikai viták máig nem zárultak le a keresztény erkölcs alapjain. Ugyanakkor az elvilágiasodó gazdaság az elvilágiasodó társadalomtól újfajta megítélést kapott. A kialakuló kapitalizmusban a szabályok egyre inkább a kölcsönadó oldalán álltak. Előzményei persze ennek a szemléletmódnak is voltak. Olyannyira, hogy az ókori Római Birodalomban a fizetni nem tudó adósságot eladhatták rabszolgának. Az újkor történetében a rabszolgaság már nem szerepel az adósság elleni fellépés lehetséges megoldásaként. Ellenben a testi kényszer alkalmazhatósága más formában évszázadokig szankció volt az adósság börtöne formájában. Németországban, Angliában az intézmény csak a XIX. század második felében szűnt meg. Az Egyesült Államokban pedig néhány államban a XX. század elejéig fennállt az adósság elzárásának jogintézménye.⁸

A XIX-XX. században már Magyarországon is egyértelműen a világi társadalom etikai kérdései közé került annak eldöntése, hogy az adós és hitelező kapcsolatban a hitelező feltételei közt mi tekinthető etikailag elfogadhatónak. Hozzávetőleg száz évvel ezelőtt fogalmazta meg gondolatait Geócze az eladósodottság következményeiről „Szociológia etikai alapokon” című munkájában:

„...az élet versenyében adóssága holterhe egyre nyomja s így abban előbb-utóbb elbukik; energiája az uzsorásokkal való küzdelemben merül ki, keresményét a kamat emészti fel s vagy kénytelen érdekházasságot kötni, vagy

⁴ Ezékiel 18,13.

⁵ Lukács 6.35.

⁶ Geitmann 2000.

⁷ Bodai 2010.

⁸ Gyakiczki é.n.

családostúl nyomorog; a rosszul táplált szervezet időelőtt kidől; gyermekeit nem képes testileg megerősíteni, kellőleg kiművelni s így a társadalmi szintájáról való lesiklás szinte elkerülhetetlen.”⁹

A megoldási javaslat jól tükrözi a hitellel szemben támasztott etikai elvárásokat. Eszerint olcsó kishitelek szervezésére kell törekedni, drákói szigorral kell az uzorát üldözni, szigorúan kell ellenőrizni a bankokat az idegen érdekek érvényesülése ellen.

Figyelemre méltó, ahogyan a XX. század első felének az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslaton alapuló joggyakorlata meghatározta a jó erkölcsbe ütköző szerződés lehetséges fajtáit. Jó erkölcsbe ütköző lehetett, ha valaki erkölcstelen szolgáltatásra kötelezte magát. Ha a szolgáltatás nem volt erkölcstelen önmagában, jó erkölcsbe ütközhetett az erre való szerződési lekötöttség vagy az, hogy a kötelezettséget ellenérték fejében vállalták. Végül erkölcstelen lehetett a szerződés célja is.¹⁰ Az ilyen szerződések a gyakorlatban leginkább a házasság és nemi erkölcs területéről vagy a közélet tisztaságával kapcsolatos területről kerültek ki. A kölcsönszerződések tisztességtelenségének problematikáját lefedte az uzora illetve a kamathatár kérdése.

Az ekként kikristályosodott joggyakorlat megtört a Polgári Törvénykönyv elfogadásával. Az eredeti jogszabályszöveg 200.§ (2) bekezdése ugyanis a jó erkölcs helyett a dolgozó nép érdekeit, a szocialista együttélés követelményeit vette zsinórmértékül. Az új kifejezés sok tekintetben új tartalmat takart. Kölcsönszerződés akkor volt tisztességtelen, ha a kölcsönadó haszonrészesedést kötött ki magának, valamiféle csendestársi viszony létrehozásával. A munka nélkül jövedelmet biztosító szerződések a dolgozó nép érdekébe ütköztek, erkölcstelennek minősültek. Leggyakrabban azonban a kölcsönszerződések az uzora megállapítása miatt voltak érvénytelenek. Uzora hiányában is a szocialista együttélés követelményeibe ütközött az aránytalan előnyt biztosító kamat, ami akár az 5% alatti kamat is lehetett.¹¹

A jogszerűség, az etikai megfelelés, az erkölcsi normáknak való elégtétel tehát évszázadokig változó feltételrendszert állított adós és hitelező kapcsolatában. Napjainkra számos fogyasztóvédelmi szabály védi a hitelfelvevőket. A válság következtében azonban a figyelem ismét a jog által nyitva tartott, a társadalom igazságérzetét kiszolgáló mérlegelési lehetőség felé fordult: vajon a hitelezés mely feltételei sérthetik a jó erkölcs fogalmát napjainkban?

A bankkölcsönszerződések jó erkölcsbe való ütközése újabban többször szerepel a szerződések megtámadásának okaként, hivatkozva arra, hogy az egyoldalú kockázattelepítés sérti az üzleti tisztességet.

A jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv 201.§ (1) bekezdése szerint a szerződés tartalmát a felek szabadon állapíthatják meg. A felek magánautonómiájának a szerződés érvénytelenségéhez vezető, a Ptk-ban rögzített okok lehetnek a korlátjai. Mivel a szerződés joghatás kiváltására irányuló akaratnyilatkozat, a szerződés érvénytelenségének oka is vagy az akaratban, vagy a nyilatkozatban, vagy a kiváltani kívánt joghatásban rejlik. A jó erkölcsbe való ütközés az utóbbi körbe tartozik.

Az erkölcsnek (jó erkölcsnek) jogszabályi definíciója nincs. A Ptk. módosításáról szóló, 1991. évi XIV. törvény 14.§-hoz fűzött indokolása írja, hogy jó erkölcsbe ütközik a szerződés, ha az általa elérni kívánt cél, a benne foglalt kötelezettségvállalás, vagy érte ellenszolgáltatás felajánlása az általánosan elfogadott erkölcsi normákat nyilvánvalóan sérti, amely az általános társadalmi megítélés szerint is egyértelműen tisztességtelennek és elfogadhatatlannak tekinthető.

⁹ Geőcze 1922, 98.

¹⁰ Szladits 1941.

¹¹ Zoltán 1972, 387. és 389.

Jelenleg a jó erkölcsbe ütköző szerződéseknek öt csoportja különíthető el. Ezek között megtalálhatóak a hitelügyletek illetve a rizikóelemet tartalmazó szerződések,¹² amelyek megítélésünk szerint összefüggést mutatnak.

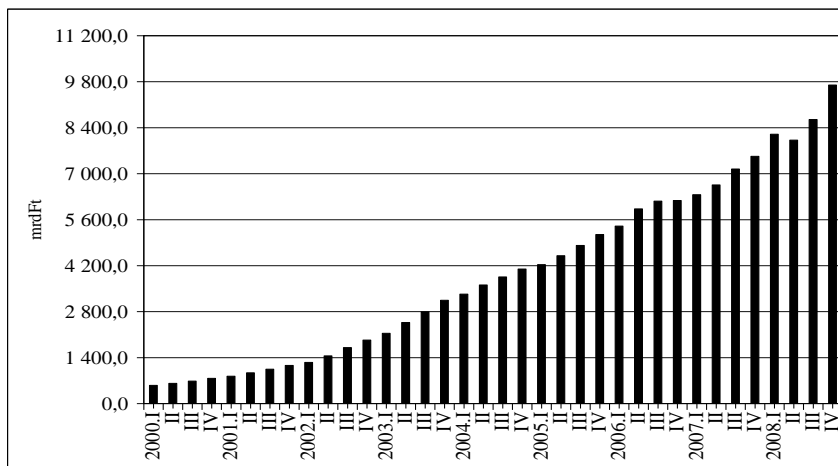
A legújabb bírói gyakorlat is több eseti döntésben foglalkozott a jó erkölcs jogi szempontból való meghatározásával. (BH 1993. 604., EBH 2003. 956. stb.) Több eseti döntés foglalkozik olyan szerződések kapcsán a jó erkölcsbe ütközés fogalmával, amiben a szerződés kockázati elemet tartalmaz. Így pl. a BDT 2005. 1108= BH 2005. 28. eseti döntés, ami a sikerdíjas megbízás vonatkozásában állapítja meg, hogy a megbízott hiányos adatok alapján, bizonytalan igény tisztázására vállalt kötelezettséget, tehát létező kockázatot viselt. Az eredmény a megbízott rátermettségén, ügyességén múlt, ilyen esetben pedig a társadalom értékítélete kiemelkedően magas jutalék esetében is pozitív. A BDT 2009. 2104. eseti döntés egy engedményezési szerződés vonatkozásában azt állapítja meg, hogy a bizonytalan lehetőségek kihasználása, a magasan kvalifikált munkáért járó díjazás több százszorosát meghaladó jövedelem megszerzése nyilvánvalóan a társadalom erkölcsi rosszallását vonja maga után.

A kockázat megítélése tehát nem egységes, az nyilván függ az eset összes körülményétől. Ez témánkhoz annyiban kapcsolódik, hogy a kölcsönszerződések alapvetően kockázatot rejtenek magukban a kölcsönadó oldalán: vajon a kölcsönvevő esedékességkor képes, illetve hajlandó lesz-e a kölcsönösszeg visszafizetésére? Kérdés tehát, hogy volna-e valaki, aki hajlandó lenne lemondani a tőkében rejlő lehetőségekről és magára vállalni a kölcsönszerződés kockázatát valamiféle nyereség (kamat) kikötése nélkül.

A magyar háztartások eladósodása 2002 és 2008 között gyorsan emelkedett. A lakosság a korábbiakhoz viszonyítottan egyre könnyebbé váló feltételek mellett jutott hitelhez.

1. ábra. A magyar háztartások hitelállománya

Chart 1. Household loans in Hungary

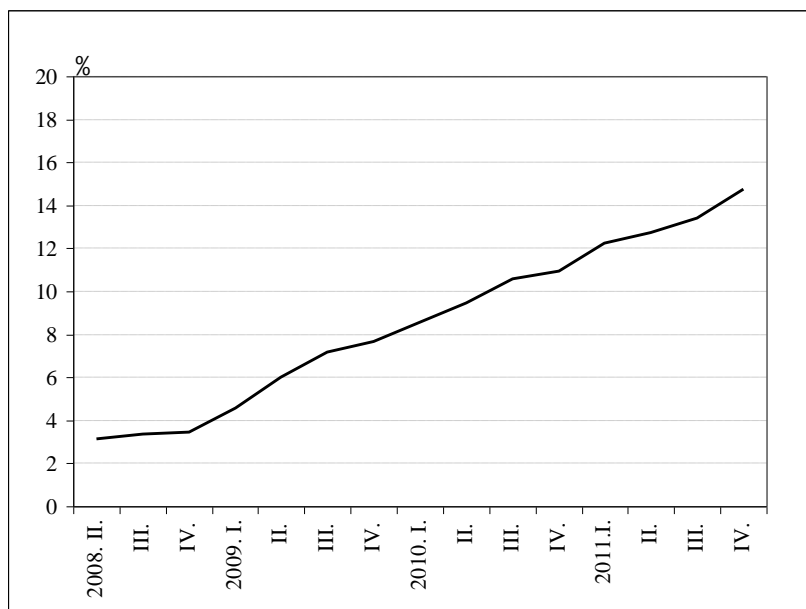

Forrás: MNB

Az időszak gazdasági körülményei nem sarkallták arra a hitelfelvevőket, hogy átgondolják a kölcsönök törlesztésének, a kölcsönszerződések feltételrendszerének későbbi következményeit. A 2008 őszi Magyarországot is elérő válság hullámai teljesen új helyzetet teremtettek. Az adósok jókora hányada került bajba.

¹² Deli 2009, 187.

2. ábra. A háztartások nemteljesítő hiteleinek aránya
 Chart 2. Ratio of non-performing household loans in the banking sector

Forrás: MNB

A Magyar Nemzeti Bank adatai alapján látható, hogy míg 2008 elején a teljes banki hitelállományra vetítve a nemteljesítő hitelek aránya 3,14% volt, ez az arány 2011 végére 14,77% lett. Nemteljesítőnek tekintik a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően azt, ha az adós késedelmé meghaladja a 90 napot. Ilyen késedelemnél már valószínűsíthető, hogy az adósság rendezése a későbbiekben is problémás marad.¹³

A fenti ábrán látható érték technikai jellegű. Csak a nemteljesítésen keresztül mutatja a bajba jutott adósok arányát. A helyzet érzékelhetően rosszabb Magyarországon. Nehéz az adósságválság miatti élethelyzet romlást számokkal jól bemutatni. A napi problémák sokkal több embert érinthetnek, olyanokat, akik még valamilyen módon próbálták, próbálják tartozásaikat határidőben rendezni.

Az utóbbi időben sokszor felmerül a kérdés, – mint a történelemben már olyannyiszor –, hogy vajon a banki szerződésekben rögzített feltételrendszer beleülködik-e a társadalom által állított erkölcsi normákba. Kérdés lehet, hogy a gazdasági, társadalmi erkölcsi oldalról esetleg vitatható feltételek a hatályos jog oldaláról felülvizsgálhatóak-e?

A fejlett piacgazdaságokban a kölcsönfelvevők érdekeinek védelme számos fogyasztóvédelmi szabályban öltött alakot. A jogi szabályozás számos pontban figyelembe vette azt, hogy a lakosság szakértelme, tájékozottsága nem összemérhető a kölcsönadó bankokéval, illetve a bankok jelentős gazdasági erőfölénnyel bírnak a magánszemélyekkel szemben. A jogba beépülő szabályozást egyben úgy értékelhetjük, hogy a bürokratikus koordináció sok pontban átvette az etikai koordináció elvárásrendszerét. Válságszituációkban azonban a jogi szabályozás is próbatétel elé kerül. Sikertelen-e beépíteni az etikailag elvártakat a jogszabályok szövegébe? Szükség van-e a jog által biztosí-

¹³ Balás 2009.

tott „kiskapura”, azaz egyedi mérlegeléssel kell-e kiszűrni a nyilvánvaló társadalmi rosszallást kiváltó szerződési pontokat a kölcsönszerződésekben?

Példaként kapcsolódik ehhez a gondolathoz a Kúria egyik legutóbbi, témakörünkben hozott döntése (Gfv. IX. 30.275/2011/6.). Ebben a felperes hivatkozása szerint hitelezői szolgáltatás ellenértéke csak a kamat lehet, ami a hitelező összes költségét és tisztas nyereségét magában foglalja. Ezért a kezelési költség, szerződéskötési díj stb. kikötése már jó erkölcsbe ütköző. A Kúria álláspontja szerint a Htp. 210. § (2) és (3) bekezdése továbbá 212.§-nak a teljes hiteldíjra vonatkozó rendelkezése olyan jogszabályi alap, amire tekintettel a kezelési költség, szerződéskötési díj érvényesítése nem tekinthető jó erkölcsbe ütközőnek.

Bizonyára több vonatkozásban a bíróságok egyedi mérlegelése tükrözi majd a jogalkalmazók álláspontját a „jó erkölcsbe” ütközésről. A viták, vélemények után esetlegesen egyes jogszabályok módosítása is megtörténhet. Az etikai, piaci, bürokratikus koordináció súlyozásának változása nem tekinthető lezártnak a kölcsönzés terén sem.

Felhasznált irodalom

- Balás T. (2009) : *A bankrendszer hitelportfóliójának minőségét leíró mutatók összehasonlítása*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest. (Jelentés a pénzügyi stabilitásról, Háttér tanulmány III.)
- Biblia Károli Gáspár fordításában
- Bodai Zs. (2010): *Gazdaság és erkölcs Aquinói Tamás tanításában* <http://www.inco.hu/inco11/global/cikk3h.htm> 2Letöltés:2011.09.29.
- Deli G. (2009): *A generális klauzulák dogmatikai, történeti és összehasonlító elemzése, különös tekintettel a jó erkölcsbe ütköző szerződések tilalmára. Doktori értekezés*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest
- Geöcze S. (1922): *Szociológia etikai alapokon*. Szent István Társulat, Budapest
- Geitmann, R. (2000): *A Biblia, az egyházak és a kamatgazdaság* . Budakalász, (Ford. Némethné Szalca M., Fekete I.) <http://www.freeweb.hu/mkdsz1/n04/kamat.html> 2011.05.29.
- Gyekiczki T.: Nagykommentár a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvényhez. [http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/99178/1/file_up_GyekiczkyT-BirosagiVegrehajtas.pdf, 2012.05.20.]
- Kmoskó M. (ford.)(1911): *Hamurabi törvényei*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár
- Kornai J. (1983): *Bürokratikus és piaci koordináció*. Közgazdasági Szemle 1983. szeptember, 9. szám
- Nagy É. (2006): *Kölcsönből fogyasztói hitel. Doktori értekezés*. Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest
- Szladits K. (1941): *A magyar magánjog I*. Budapest.
- Zoltán Ö. (1972): *Kölcsönszerződés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.. 387. és 389. o.
1959. évi törvény

Kulcs egy alternatív mikrofinanszírozási modell sikeréhez

Balogh László* – Gál Veronika* – Parádi-Dolgos Anett* – Sipiczki Zoltán*

Abstract **Key to the success of an alternative microfinance model.** The social and economic conditions and trends of the 20th century increasingly focus on new alternative financial solutions beside the traditional bank systems – complementing its shortcomings. The movement – fighting against extreme poverty – was launched from India by the Grameen Bank. The bank of the poor model is providing financial assistance for starting up micro-enterprises. In addition there is an educational technology in it; its aims are the staying on feet, the improvement of living conditions and the development of personality by involving people in economic processes. Many countries of the World has successfully adopted this model, but in our country the initiatives served marginal results.

Our aim is to examine the efficiency and effectiveness of the Hungarian practice. We explore the external and internal, social and economical factors affecting the function of programs. We outline the main dilemmas of Hungarian poor banking model and record the success criteria from a methodological point of view.

Keywords Grameen model, dilemmas of adaptation, government's role, mentors, credit conditions

1. Bevezetés

A mikrovállalkozások többsége egyszereplős vagy családi gazdaság. Társadalmi jelentőségük nem csak a GDP-hez való hozzájárulásukban vagy a foglalkoztatásban betöltött szerepükben rejlik, sokkal inkább abban, hogy munkát és jövedelmet biztosítanak tulajdonosaik számára. Tevékenységük révén – főként a hátrányos helyzetű térségekben – csökkentik a munkanélküliséget és javítják az emberek életminőségét. A mikrovállalkozások jelentős része kényszervállalkozás, amelyek elsődleges célja nem a profit, csupán menekülés a szegénység, esetenként a mélyszegénység elől.

A szegények bankja modell (Grameen-modell) egy mikrohitelzési konstrukció, ami elsősorban a mélyszegénységben élők megsegítésére jött létre. Olyan emberek vállalkozásindítását támogatja, akik látnak esélyt arra, hogy egy mikrovállalkozás révén önfoglalkoztatóvá válhatnak és javíthatnak életkörülményeiken.

* Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
E-mail: gal.veronika@ke.hu; dolgos.anett@ke.hu

A tanulmány célja, hogy felvázoljuk a Grameen-modell esetleges magyarországi adaptációja során felmerülő legfontosabb módszertani problémákat. Bemutatjuk a feltárt kulcstényezők (pl. állami szerepvállalás, hitel kamatlába) megválasztása során kialakuló dilemmákat és javaslatokat teszünk azok feloldására.

2. Mikrohitelezés

A mikrohitel szó az 1970-es években terjedt el. Napjainkban a hitelezési formák széles palettáját foglalja magában, a mezőgazdasági hitelektől egészen a fogyasztói hitelekig. „A mikrohitelezés elsődleges célja, olyan hitelezési rendszer megvalósítása, amely lehetővé teszi konvencionális/kereskedelmi bankok által nem finanszírozható, nem bankképes szegények részére induló tőke biztosítását, szakmai és pénzügyi segítségnyújtást.” (Szabó, 2006.)

A mikrohitelezés tág értelemben az alacsony jövedelműek helyzetének javítását célzó gazdaságfejlesztési eszköz, amelynek célzott hatásai a következők:

- A programok hitelforrásokkal látják el a szegény népcsoportokat, hogy vállalkozások alapítására ösztönözzék őket, ami növeli a termelést és a jövedelem által a fogyasztást.
- A mikrohitel programok gyakran választják elsődleges célcsoportjuknak a nőket, akik a közös erőforrások elsődleges felhasználói a legtöbb fejlődő országban.
- A mikrohitel programok gyakran alkalmaznak csoportalapú hitelezési technikákat, amelyek a közösségépítés révén hozzájárulnak az emberi és társadalmi tőke növekedéséhez. (Imreh et al., 2007.)

3. A szegények bankja modell

A Bangladesben alapított Grameen Bankot tekinthetjük a mikrohitelezés őskének. A Grameen Bank programot 1976-ben hozta létre Muhammad Yunus professzor, a bank jelenlegi elnöke. 1983-ban alakult át valódi bankká, de alapfilozófiája megmaradt: semmilyen fedezetet nem vár el ügyfeleitől, akik a legszegényebb rétegekből kerülnek ki.

Kezdetben maga Yunus vett fel kölcsönt és azt adta tovább a szegényeknek. A hitelek összege nagyon kicsi (az első kölcsön 27 dollár) volt. A rendszer a kölcsönös bizalom elvén alapult, alappillére a közösségi szellem erősítését megcélzó csoportos hitelezés volt. A hitelígénylet mindegyike vállalkozásindításhoz használta fel a pénzt (gyakran ez csupán egy varrógép vagy egy mobiltelefon megvásárlását jelentette). A hitelígénylet szolidaritási csoportokat alkottak, és a csoporttagok egymás hiteleiért kölcsönös és korlátlan felelősséget vállaltak. Ennek eredményeként közös érdekekkel rendelkező, összetartó közösségek alakulnak ki, akik egymást is segítik a mindennapi boldogulásban. (Fehérvári, 2010.)

3.1. A csoportalapú finanszírozás lényege

A csoportalapú hitelezés legfőbb tulajdonsága, hogy a hitelfelvevők olyan 4–7 fős csoportokba tömörülnek, amelyekben a tagok közös és egyetemleges megegyezéssel kezességet vállalnak a felvett hitelekre. Először csak a csoport két tagja juthat forráshoz és a többi résztvevő csak akkor kaphat hitelt, ha az első kettő hitele problémamentes, azaz nincs hátralékuk. A csoporttagok tehát érdekelték abban, hogy odafi-

gyeljenek az adóstársaikra, és kizárjanak minden potenciálisan kockázatosnak mondható hitelfelvevőt a csoportból, növelve ezzel a visszafizetés valószínűségét.

A csoport az egymástól való függés következtében a rendszeres törlesztés mellett abban is érdekelt, hogy tagjai olyan tevékenységbe fektessék be a rendelkezésükre álló forrást, ami kellőképpen jövedelmező. Ennek érdekében a felvetődő vállalkozási ötleteket csoportszinten is megvitatják, és végül közösen döntenek azok megvalósíthatóságáról. (Lublóy et al., 2008.)

3.2. A hitel sajátosságai

Ahogy már korábban leszögeztük a szegények bankja modell alapvető jellemvonása, hogy nem vár el fedezetet a hitelfelvevőktől. A Grameen Bank a tervezett beruházás függvényében 35–200\$ összegben nyújt hiteleket és kizárólag jövedelemszerző tevékenységekhez (pl. kézművesipar, feldolgozás), fogyasztási célokra semmiképpen sem.

A kamatlábakat a bank igyekszik az érvényben lévő kereskedelmi rátákhoz igazítani. Heti vagy kétheti rendszerességgel kell törleszteni a rendszerint egy év futamidejű hiteleket. Mind a hitel „folyósítása”, mind pedig a törlesztés módja alapján is speciálisnak mondható, hiszen a Grameen Bank szolgáltatásait „házhoz viszi” és a törlesztő részletekért is személyesen keresik fel az érintetteket.

Az ügyfelek 97%-a nő, ami igen nagy eltérést jelent a hagyományos hitelintézetekhez képest. A visszafizetési ráta a Grameen Bank fiókjában rendkívül magas, a 98%-ot is meghaladja. Ez a jelenség két fő tényezővel hozható összefüggésbe. Egyrészt a tagok egymás iránti bizalma és elkötelezettsége eredményez megbízható törlesztést. Másrészt a bank kockázatát tanácsadók aktív részvétele is csökkenti, akik heti rendszerességgel figyelemmel kísérik az eltervezett bevételgeneráló projekt megvalósulásának folyamatát, így állandó ellenőrzés alatt tartják a hitelfelvevő csoportot. (Lublóy et al., 2008.)

3.3. Szemben áll a banki hagyományokkal

A kereskedelmi bankok gyakorlatától nem csak a fedezet nélkülségében tér el a szegények bankja modell, hanem alapvető filozófiai különbség lelhető fel közöttük. A 1. táblázat a két rendszer közti ellentmondásokat, eltéréseket foglalja össze.

1. táblázat. Miben különbözik a Grameen Bank a hagyományos bankoktól?

Table 1.: How Grameen Bank differs from Conventional Banks?

Grameen Bank	Kereskedelmi Bank
vidéki térségekben	városközpontokban
szegényeket, nőket helyezi előtérbe	„vagyonosokat”, férfiakat preferálja
házhoz megy a bank	bankhoz megy az ügyfél
fedezet nem szükséges	fedezet szükséges
kamatláb egységes	kamatláb kockázattól függ
késedelem esetén segítség	késedelem esetén büntetés
nemfizetés nem jár jogi következménnyel	nemfizetés esetén bírósági eljárás
a lehetőséget keresi az emberekben	az a fontos, amit az ember már elért
odafigyel a családokra (10 indikátor)	nem érdeklí a hitelfelvevő sorsa
a tartozás nem öröklődik	a tartozás öröklődik
társadalmi víziók (szegénység ellen)	gazdasági víziók (profit elérése)

Forrás: Grameen Bank (2011)

A szegények bankja modell a vidéki térségekre és elsősorban azokra a rétegekre koncentrál, akik a kereskedelmi bankok számára egyáltalán nem tekinthetők ügyfélnek. A legszegényebbek közül is elsősorban a nőket célozza meg. Ennek oka, hogy a nők sokkal inkább költik el a felvehető hiteleket a családjuk jóléte érdekében és valamilyen jövedelemtermelő tevékenység elindítására.

A hitel és annak visszafizetésével kapcsolatban is teljesen más felfogás érvényesül. A kamatláb független a tevékenységek kockázatától, minden összeg esetén azonos nagyságú. A hitel nem jelent olyan nagy terhet, mintha azt egy kereskedelmi banknál vették volna fel. Ez alapvetően nem a kamatláb nagysága miatt van így, hanem amiatt, hogy nincsenek tranzakciós költségek.

Ha a csoport egyik tagja törlesztési nehézségekbe ütközik, az nem büntető intézkedéseket von maga után, hanem annál intenzívebb segítséget, közreműködést várhat mentorától és a csoporttól egyaránt. Az alapvető cél nem az, hogy a felvett hitel annak kamataival együtt minél előbb visszafizetésre kerüljön, hanem, hogy egy hatékony együttműködés révén egy olyan vállalkozás induljon, ami hosszútávon is javítani tudja a hitelfelvevő jövedelmi helyzetét és életszínvonalát. A nemfizetés tehát nem jár jogi következményekkel, ahogy azt maga Yunus is kinyilvánította: "senkit nem akar bíróság elé állítani, amennyiben az illető nem fizeti vissza a kölcsönt".

A modell szociális szerepvállalása is egyedülállóan nevezhető. A 16 elhatározás és az arra épülő 10 indikátor is megerősíti, hogy ez a mikrofinanszírozási konstrukció odafigyel a családokra. Nem az emberek meglévő vagyonából, mint lehetséges biztosítékból indul ki, hanem arra kíváncsi, hogy milyen lehetőségek rejlenek bennük. A fedezet alapú hitelezést felváltja a cash flow alapú finanszírozás.

Míg a Grameen Bankot társadalmi érdekek hívták életre és a szegénység elleni küzdelmet tűzte ki maga elé, mint követendő célt, addig a kereskedelmi bankok gazdasági megfontoláson alapulnak, és ennek megfelelően céljuk, a minél nagyobb profit realizálása. (Vajay–Szóka, 2011.)

4. A hazai adaptáció legfontosabb dilemmái

Miután felvázoltuk a modell működésének lényegi elemeit, dilemmákat fogalmaztuk meg egy lehetséges hazai sikeres bevezetésre vonatkoztatva. Vizsgálataink, az alábbi témakörök köré csoportosultak:

- állami szerepvállalás
- a mentorok és a résztvevők képzése és kompetenciái
- csoportok és csoporttagok kiválasztása
- vállalkozási ötletek kiválasztása
- a hitel dilemmái (pl. kamatláb, törlesztés)

4.1. Állami szerepvállalás

Az állam, mint gazdasági szereplő jelenlétének szükségessége a gazdaság fejlődésével és a globalizáció káros hatásainak folyamatos növekedésével egyre inkább bizonyított. Igaz, hogy a különböző nemzetállamokban az eltérő méretű állami szerepvállalás a piaci kudarcok kezelésének módjával hozható összefüggésbe. A piaci kudarcok közül ebben az esetben a „nem teljes piacnak” feleltethetjük meg a problémát. Egyik tipikus példája a tőkepiacok, ahol olyan piaci anomáliákat kell kezelni, mint az egyes társadalmi csoportok hiteligenyeinek kielégítése. Egyetlen piaci szereplő (pl. hitelint-

tézet) sem vállalja a kockázatot, hogy fedezetek hiányában a gazdasági szereplőnek hitel adjon. Amennyiben tehát a piaci automatizmus nem oldja meg a szegények hitelhez jutását, de a szükségletnek valódi létjogosultsága van, és ez akár az állam kiadási oldalát összességében hosszú távon nagyban csökkenthetné, a rászorulóknak életvitelét pedig javítaná, akkor a kormányzat beavatkozása szükségszerűvé válik. Nagyon hasonló ehhez a diákhitel program is. Egy olyan társadalmi réteg számára nyújt segítséget, aki ebből a pénzügyi forrásból finanszírozza tanulmányait és ehhez kapcsolódó kiadásait. A szegénység problémáinak megoldása társadalmi kérdés. Az állam (re)disztribúciós funkciója révén igyekszik megoldani a jövedelmek újraelosztását az egyes társadalmi rétegek között. Ehhez a költségvetési politika oldaláról két eszköz áll a rendelkezésére bevételi oldalról az adóztatás, kiadási oldalról a transzferjöveldelmek áramoltatása, és a kormányzati kiadások mértéke.

A szegénység egyre súlyosbodó problémája egyrészt abból adódik, hogy a gazdaságilag inaktív népesség eltartottak csoportjában egyre nagyobb számban vannak jelen az úgynevezett reményvesztett dolgozók, akik koruk, egészségi állapotuk alapján tartozhatnának a gazdaságilag aktív népességbe, de mára a sorozatos kudarckoknak köszönhetően felhagytak a munkakereséssel, vagy egyszerűbbnek ítélik az állami támogatásokból, feketegazdaságból származó jövedelemből való létet. Ezért persze nem okolhatóak kizárólag ők maguk.

Ha ezzel a kezdeményezéssel megtaláljuk azt a réteget, akik valóban belátják, hogy saját problémájukat hosszú távon csak maguk oldhatják meg, akkor újra bevonhatjuk őket a gazdasági folyamatokba.

A kérdés, hogy az állami beavatkozásnak milyen pozitív mérhető hatása van. A jól működő program, hosszú távon a transzferjöveldelmek csökkenéséhez vezethet, azaz a költségvetés kiadás oldalán a szociális segélyek, támogatások címén kiosztott nagy adminisztratív költségű, ám igen alacsony jövedelmek száma csökkenhet. Igaz, hogy a hitelnyújtás pillanatában nagyobb likviditási igény jelentkezik az állami szervezetnél vagy önkormányzatnál, viszont az alacsony hitelösszegek éppen finanszírozhatóak lennének ezekből. Például ha hitel jogcímen helyezné ki az önkormányzat, mondjuk az éves segély összegét. Rövid távon tehát az állami kiadások várhatóan változatlanok, míg hosszú távon ezen a jogcímen csökkennének. A létrejött és működő vállalkozások révén növekedhetnek az adó és járulékbévételek. Természetesen növekedne a foglalkoztatottság, valamint az Indiában megfogalmazott és részben adoptálható alapelvek követésével a résztvevők életminősége is javulna.

4.2. Képzés és kompetenciák

A program másik kulcskérdése, hogy miként lehet valaki résztvevője. Egyértelmű, hogy olyan szociális és társadalmi helyzetű személyek a célpontjai a kezdeményezésnek, akik több oldalról szorulnak segítségre. Ha csupán pénzügyi segítséget nyújtunk a mélyszegénységben élőknek, akkor ez önmagában nem fogja meghozni a kívánt eredményt.

A programban a résztvevők (hitelfelvevők) mellett ún. mentorokat kell alkalmaznunk, aki munkájukkal elsősorban segítik és képzik az ügyfeleket.

A mentorok kiválasztásánál a következő fontos „tulajdonságokat” látjuk elengedhetetlennek:

- Példával való vezetés: a mentor saját maga is, mint vállalkozó példát tudjon mutatni a programban résztvevőknek.
- Szociális érzékenység: az együttérzés a segíteni akarás, az elfogadás jellemezze.

- Vállalkozó szektor tagja: mindenképpen aktív vállalkozóként tevékenykedik, vagy korábban aktív szereplője volt ennek a szektornak.
- Pozitív jövőkép
- Egyéb belső tulajdonságok, személyiség stb.

És talán a legfontosabb, hogy olyan emberek lássák el a mentori feladatokat, akik valóban akarnak mentorok lenni. Ez nem lehet csak egy állás, nem lehet csak egy munkahely, vagy munkakör. Ehhez teljes elhivatottság szükséges. Olyan személyeket kell választani, akik habitusukból eredően szeretnének másokon segíteni. Munkájuk értékelése, javadalmazása, mindenképpen teljesítmény vagy eredményoldalról értékelve történjen meg.

Tehát a mentorok képzése és felkészítése mind pedagógiai, pszichológiai és gazdasági is egyben.

A résztvevők kiválasztása talán még nehezebb és nagyobb körültekintést követelő feladat. Ők lesznek ugyanis a jövő vállalkozói. Át kell adni számukra azt a szakmai és tárgyi tudást, amivel ő alkalmassá válik a részvételre. Szükségesnek tartjuk a folyamatos személyiség fejlesztést és motiválást. A motiváció eszköze lehet a folyamatos kapcsolattartás a „hogyan tovább találkozó” gyakori szervezése mentorokkal és csoporttagokkal, valamint ebben a körben a csoportos és egyéni elismerések alkalmazása.

4.3. Csoportok és csoporttagok kiválasztása

A hitelprogram, mint a korábbiakban említettük vállalkozói csoportok létrehozásán keresztül működik. A csoporttagok, azaz a résztvevők saját vállalkozásuk működtetése mellett igyekeznek a csoport többi vállalkozójával is mind gazdasági mind társadalmi kapcsolatot fenntartani. Így együtt, de mégis önállóan tesznek élethelyzetük javulásáért.

Vajon mely térségekre kell kiterjeszteni a programot? Indokolt-e csak a legelmaradottabb térségekre kiterjeszteni? Az elmaradott térségekben számtalan potenciális résztvevőt, viszont kevés mentort (segíteni akaró vállalkozót, példaképet) találunk. Várhatóan gyorsabb és jobb eredményt hozhat egy kevésbé elmaradott térségben működő csoport, viszont nem biztos, hogy a valódi mélyszegénységben élőket sikerül segítséghez juttatunk.

A másik dilemma, hogy a csoportok kialakítása miként történjen meg az eredményes működéshez. Alapvetően két út közül választhatunk:

Önkéntes alapon szerveződő csoportok esetén az egymás iránti bizalom erős, amely az azonos cél elérését segíti. Viszont az összejárás esélye is nagyobb lehet a könnyű pénzszerzés kihasználására.

Mesterségesen kialakított csoportok létrejöttkor nincs összejárás, ami nagyobb esélyt jelenthet a sikeres vállalkozásokhoz, de a bizalom hiánya miatt lehet, hogy nem hajlandó belépni a csoportba és kockáztatni a saját hitelhez jutását.

A résztvevők lehetséges körét is igen nehéz jól meghatározni. Hiszen az egyszerűnek látszó feltételek hízalgók lehetnek sokak számára. Bárki, hajlandó lehet a kötelezettségeket vállalni (képzésen való részvétel, elvégzés), de tulajdonképpen ki legyen a célcsoport:

- Csak a legszegényebbek vagy egyszerűen a munkanélküliek?
- Csak munkanélküliek vagy már vállalkozással rendelkezők is?

4.4. Vállalkozási ötletek kiválasztása

A jól követhető és értékelhető eredmények eléréshez az is elengedhetetlen, hogy milyen vállalkozási tevékenységet végeznek a résztvevők. Miként tudjuk megítélni, hogy az adott pályázó a megfelelő tevékenységi formát választotta, adott területen, adott rendelkezésre álló összeg mellett. Ki az, akinek ezt el kell dönteni. A csoport érdekeltsége a döntésben garanciát jelenthet a sikerre? Azaz együttesen kell meghozni a döntést?

Azt is látnunk kell, hogy a kialakított hitelkonstrukció alapvetően befolyásolja (összeg, türelmi idő, kamatláb) majd a vállalkozási ötleteket is. És persze még további kérdéseket is felvet: Mikor jó dönteni a vállalkozási tevékenységről? Az legyen az első hitelfelvevő a csoportban, akinek a legjobb az ötlete?

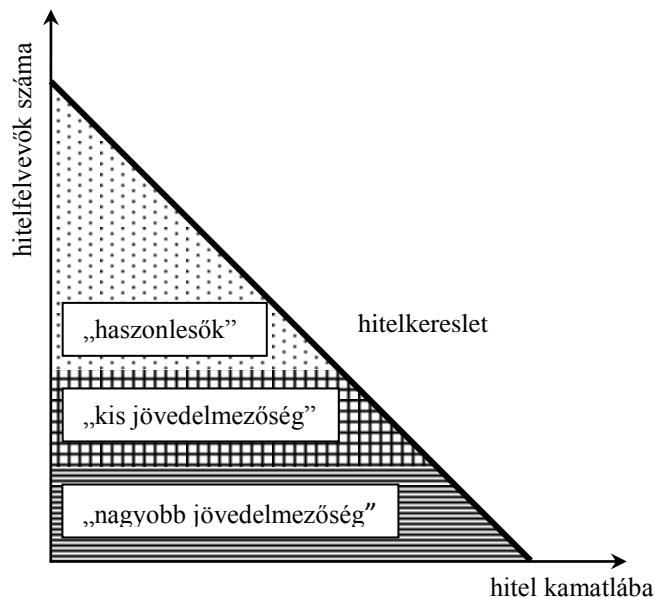
4.5. A hitel dilemmái

A hitelkonstrukció jó kialakítása a másik fontos eleme az sikerességnek.

A hitelkeresletet elsődlegesen a kamatláb befolyásolja. Gondoljuk csak el az egyes alternatívák hatásait (1. ábra).

1. ábra. A hitelkamatláb jelentősége a szegények bankja modellben

Figure 1. Importance of loan interest rate in the poor banking model

Ha a hitelkamatláb a 0%, akkor a résztvevőket nem motiválja erőfeszítésekre, inkább csak könnyű pénzszerzési lehetőségek fogják tekinteni. Ez pedig azt eredményezi, hogy sok lesz komolytalan jelentkező. Ebben a formájában akár egy visszatérítendő támogatásnak is tekinthető, vagy akár egy egyszeri szociális segélynek.

Ha 0%-nál magasabb kamatlábat választunk, akkor a következőket kell megfontolni. A túl magas kamatláb akár a tevékenységek körét is erősen befolyásolja. Másrészt elriasztja a komolytalanokat, de lehet, hogy azokat is, akiknek lenne ötletük.

Kiinduló lehet a kamatláb meghatározásánál a kisvállalkozások hiteleinél szokásos kamatláb, viszont ne felejtjük el, hogy ezek az emberek mélyszegénységben él-

nek, számukra ez lehet, hogy túl magas. Lehetséges, hogy érdemes differenciálni a kamatlábat tevékenység, de még inkább futamidő szerint, így csökkentve a nem fizetés kockázatát is.

A kialakított egy vagy inkább az előző megfontolásokból több hitelkonstrukció közül a résztvevő választását még további tényezők is befolyásolják. Egyedül kell-e dönteni, vagy a mentor segítségével? Egyet kell-e érteni döntésével a csoportnak, amelyiknek tagja lesz vagy akár a csoporttagoknak is lehetne beleszólásuk. Megfontolandó az is, hogy lehet elegendő a hitelösszeget meghatározni, a futamidőt maximálizálni és a többi egyedi döntésekre bízni.

A hitelkonstrukció elem a kölcsönfolyósításra illetve a törlesztésre vonatkozó kérdéskör. A lehívható összeget érdemes-e egyszerre a rendelkezésre bocsátani, mint egy tőkeként az induló vállalkozáshoz, vagy inkább előre meghatározott ütemezésben részletekben folyósítani megfelelő előrehaladási jelentések mellett.

Valamilyen módszerrel azt is nyomon kell követni, hogy a meghatározott célra költi-e el a pénzt. A törlesztés üteme és összege alapján újra veszélybe sodródhat a kezdeményezés. A minél később kezdődő törlesztés újra „haszonlesőket” fog vonzani. Ha viszont azonnal kezdődik a kölcsön lehívását követően, akkor a bizonytalankodókat tartja túlzottan távol.

A törlesztés gyakoriságát illetően a havi és heti törlesztés a megfontolandó. Minél gyakoribb, annál inkább követhető az új vállalkozás tevékenysége, eredményessége. Főként abban az esetben, ha a törlesztés személyesen például a mentor közreműködésével zajlik.

5. Összegzés – SWOT analízis

Összefoglalásként egy SWOT-analízist készítettünk (2. ábra), amelyben jól láthatóak számtalan erősség mellett azok a veszélyek és gyengeségek melyek egy jól előkészített területi, társadalmi és kulturális szinten is adoptált programmal kezelhetővé válnak.

6. Következtetések

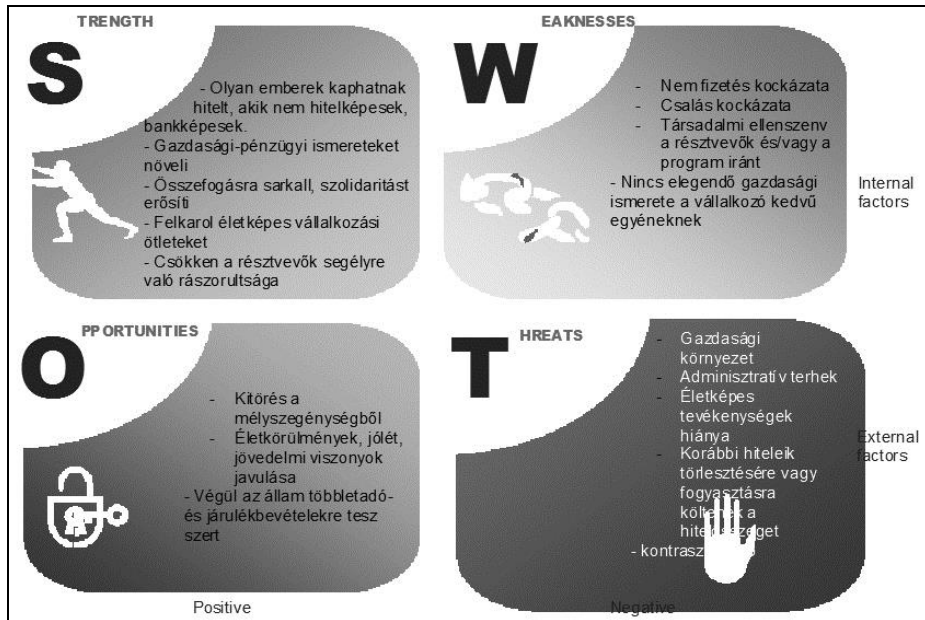
Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a szegények bankja modell sikeres adaptációjához számtalan dilemmával kell szembenéznünk. Megpróbáltuk áttekinteni azokat a kulcsfontosságú elemeit, amit eddig hazai és nemzetközi tapasztalatink alapján egy ilyen kezdeményezés elindításakor döntő fontosságú lehet. Az állami szerepvállalás szükségesnek tartjuk. A résztvevők kiválasztása és képzése, a mentorok személye kulcsfontosságú a működéséhez. A tényezők vizsgálatánál számtalan dilemma merül fel, amelyek egymással kölcsönhatásban vannak, tehát ezek együttes megfogalmazása kialakítása csakis együtt lehetséges.

A modell legfontosabb elveit tekintve, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az előnyök és hátrányok mérlegelése után olyan komplex megoldás kell, amely:

- Garantálja az „alkalmatlan” jelentkezők kiszűrését
- Nem rettent el a „lépni” kívánókat
- Nem szűkíti be túlzottan a tevékenységek körét
- Hosszabb távon esetleg önfenntartóvá teheti a rendszert

2.ábra. A szegének bankja modell SWOT-analízise

Figure 2. SWOT Analysis for the poor banking model

Irodalomjegyzék

- Fehérvári Nándor (2010): „Szegények bankja” Magyarországon http://www.kkdsz.hu/userimages/File/YUNUSCIKK_J_1_1_.pdf
- Grameen Bank (2011): Is Grameen Bank Different from Conventional Banks? [[http://www.grameen-info.org/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=176.](http://www.grameen-info.org/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=176)]
- Imreh Szabolcs–Kosztopolosz Andreász–Mészáros Zsófia (2007): Mikrofinanszírozás a legszegényebb rétegeknek: az indiai példa. *Hitelintézeti Szemle* 2007/3. szám. 231–247. old.
- Kelemen Réka (2011): A szegények bankja Magyarországon. „Adóz(z)unk a jövőnek? Pénzügyi, adózási és számviteli szakmai konferencia. Sopron. 2011. október 6–7.
- Lublóy Ágnes–Tóth Eszter–Vermes Ákos (2008): Csoportalapú hitelezési rendszerek. *Hitelintézeti Szemle* 2008/4. szám. 418–445. old.
- Szabó Antal (2006): Mikrohitel a világban. „Jobb szabályozás és kv mikrofinanszírozás” Nemzetközi Konferencia. Budapest. 4. old.
- Vajay Julianna – Szóka Károly (2011): Szegények bankja – a Grameen Bank. „Adóz(z)unk a jövőnek? Pénzügyi, adózási és számviteli szakmai konferencia. Sopron. 2011. október 6–7.

Kiút a szegénységből

A Kiútprogram Közhasznú Non-profit Zrt. bemutatása és finanszírozása

Knoll Gabriella*

Abstract **A way out of poverty. Presentation of the Kiútprogram Közhasznú Nonprofit cPlc. and its financing.** My article summarizes and compares the concept of Grameen Bank (Bank of Poor's) and the implemented program in Hungary, Kiútprogram Közhasznú Nonprofit Zrt. (cPlc.). I examine the success of the program in a country (Hungary) where a functional social system is already set up.

Keywords poverty, loan, no coverage, bank, social system

1. Bevezetés

Napjainkban a világ minden részén élnek mélyszegénységben élő emberek, akik naponta küzdenek az életbemaradásért, függetlenül attól, hogy melyik országban élnek. A jóléti országok rendelkeznek ugyan szociális ellátó rendszerrel, melyek szükségessé a társadalmi egyenlőtlenségekből eredő szegénység és egyéb problémák kezelésére, enyhítésére, azonban e problémák megszüntetése lehetetlen.

Ezen a rövid összefoglaláson keresztül szeretném bemutatni a Magyarországon nemrégiben indult Kiútprogram Közhasznú Non-profit Zrt. tevékenységét, illetve az alapgondolat kialakulási hátterét. A koncepció lényege, hogy a mélyszegénységben élőket segítse. Ehhez mikrohitel segítségével próbálnak hozzájárulni bizonyos feltételek teljesítése előtt. Korábban azért foglalkoztam ezzel a témával bővebben, mert érdekelt, hogy egy ilyen koncepció alapuló program sikeres lehet-e Magyarországon, ahol a szociális ellátó rendszer egy másik, de lehetséges utat biztosít a létminimum fenntartásához, szemben az alapgondolat szülőhazájában, Bangladesben, ahol efféle támogatásra nincs lehetőség.

Az ötlet kitalálója Muhammad Yunus bangladesi származású közgazdász, akit ötletéért Nobel békedíjjal jutalmaztak. Yunus egyetemi tanárként vezetője volt a „Rural Economics Program” – Vidéki Gazdasági Programnak, melynek kutatási témája a hitel-kihelyezési rendszer kiépítése volt szegények körében.

A kutatás során felmérte, hogy többnyire kis összegű hitelekre lenne szüksége az embereknek ahhoz, hogy olyan tevékenységet tudjanak beindítani, ami későbbiekben profitot termel számukra. Ezek nagyon kis összegű hitelek, kb. \$27, így amikor Yunus a bankokhoz fordult, folyamatos elutasításban volt része, egyrészt az összeg nagysága, másrészt a fedezet hiánya miatt, így úgy döntött, hogy saját bankot alapít.

*E-mail: knoll.gabriella@gmail.com

1976 decemberében Yunusnak sikerült hitelt felvennie az állami Janata Banktól, hogy támogathassa a szegénységben élőket, azonban az egyre nagyobb ügyfélkör megkívánta, hogy önálló bankként működjön tovább a szervezet, így 1983. október 1-jén megalakult a Grameen Bank, más néven „Bank of Villages” azaz a Falvak Bankja.

2. Grameen Bank

A Grameen jelentése vidéki, falusi bengáli nyelven. A Grameen bank működése nagyon eltérő a hagyományos bankokétól, hiszen a hitelezés nem fedezeten és kérésen, hanem bizalmon, felelősségen, kreativitáson és részvételen alapszik. A Grameen szerint a hitel egy alapvető emberi jog, hiszen az emberben lévő potenciálra helyezi a hangsúlyt, arra, hogy mire lehet képes az adott személy, ellenben a hagyományos bankokkal, ahol csak az eddigiek, a már korábban elért sikerek számítanak.

Tulajdon képen, ennek a fajta hitelezésnek kellene lennie a hagyományos banki hitelezésnek az alapfeltétele, ahol a jövőbeli Cash Flow jelenre hozására kellene a hangsúlyt fektetődnie a múltbélivel szemben.

A közhasználatban gyakran nem tesznek különbséget a hitel (pénzeszközök átengedése ideiglenesen egy felhasználó számára, kamatfizetés ellenében) és a kölcsön (tényleges pénzfolyósítás) között, így az összefoglalás során én is felváltva használom a két fogalmat.

Másik különbségként megemlíthetjük, hogy a hagyományos bankokat gazdagok, többnyire férfiak birtokolják, ezzel szemben a Grameen-t szegények és főként nők. A hagyományos bankok célja a profitmaximalizálás, míg a Grameené, hogy pénzügyi szolgáltatásokat nyújtson szegények részére. A profit orientált bankok többnyire az üzleti negyedekhez közel épülnek, ezzel szemben a Grameen ott nyit bankfiókot, ahol arra szükség van, tehát vidéken, falvakban.

Nincsenek jogi eszközök a bank és a kölcsönvevő között, nincsenek kikötések, amik a kölcsönvevőt a bíróság elé vezethetik. A GB-nál lehetőség van a hitel törlesztésének átutemezésére, anélkül, hogy a kölcsönvevő attól tartson, hogy ezt követően szankciók fogják érni a bank részéről, szemben a hagyományos bankokkal, ahol nemfizetés esetén egyből szankciók kivetése várható. Ilyen esetekben a GB segít az ügyfeleinek, hogy sikerüljön az elvesztett pénzt minél előbb visszaszerezni. A hagyományos bankoknál a kölcsönre felszámolt kamat mértéke meghaladhatja a felvett kölcsön összegét, függve a kölcsön futamidejétől, azonban a GB-nál semmilyen körülmények között nem haladhatja meg a kamat a hitel összegét, még akkor sem, ha a nemfizetés ideje meghatározhatatlan. A bank nagy figyelmet fordít nem csak a kölcsön vevőre, hanem annak családjára. Figyelemmel kíséri a gyerekek taníttatását, lakhatási, higiénias körülményeit, az ivóvíz ellátottságot, illetve segít kialakítani az ügyfeleknek a saját „nyugdíjalapjukat” és egyéb más megtakarítási lehetőségeket. A kölcsönt igénylő halála esetén a bank nem várja el a hozzátartozóktól a fennmaradó összeg visszafizetését. Nem terheli felelősség a családot. A rendszer ösztönzi a hitel-felvevőket, hogy vállaljanak bizonyos célokat szociális, oktatási és egészségügyi területen.

Tehát a bank elsődleges és legfontosabb célja, hogy segítse anyagilag azokat, akik szeretnének tenni a jobb jövő érdekében.

3. Hitelezés

Eleinte egyénenként lehetett volna igényelni a hitelt, azonban a nők nagyon kevés tudással rendelkeztek arról, hogy hogyan gazdálkodjanak okosan a pénzzel. Végül öt vállalkozó került ki egy faluból, majd a többi falvakból szintén öt-öt fő, így egy családot, csoportot létrehozva. Minden egyes csoport, szerződésben egyetemleges jogi felelősséget vállalt egymás hiteleinek a törlesztésére és nem juthattak több pénzhez, ha közülük valamelyik nem tudta azt visszafizetni.

A hitelfelvevők homogén csoportokba vannak rendezve. Ennek több szempontból is lényege van. Így egyrészt a csapattagok nagyobb szolidaritást vállalnak egymás iránt - hiszen egy cél érdekében dolgoznak - és ennek köszönhetően nagyobb részvételi interakciót mutatnak. Az elsődleges ötös csoportok kialakítása utána központokká egyesítik őket, ez tekinthető a Grameen bank működési alapjának. A hangsúly a kezdetektől fogva arra helyeződött, hogy a szervezet, mint egész erősítse az ügyfélkört annak érdekében, hogy együtt tudjanak tervezni és befektetni.

A központok, azaz az úgynevezett bankfiókok közvetlenül kapcsolódnak a bankhoz, melyeknek minden héten részt kell venniük a gyűlésen. A kiválasztott csoportokból kialakul egy központ, „bankfiók”. A bankfiókokon belül is kiválasztásra kerül egy személy, aki az adott terület bankfiókjának a vezetője lesz. A kialakított csapatokon belül kezdetben csak két fő kaphatja meg a hitelt, a csapat többi tagja csak akkor kaphat hitelt, az első kettő fő elkezdett törleszteni.

Ezen kisösszegű hitelek nyújtásával alakult ki a mikrohitelezés, mint fogalom, ami szintén Muhammad Yunus nevéhez kapcsolható.

4. Mikrohitelezés

A mikrohitel nem más, mint kis értékű hitel kihelyezése szegény emberek számára az önfoglalkoztatás beindítása érdekében.

Megkülönböztethetünk kettő nagyobb csoportot, amely az alapján különíti el a mikrohiteleket, hogy azok támogatás céljából kerülnek kihelyezésre vagy a folyamatos fejlődés fenntartása érdekében. A nagyobb előnyt a fenntartó hitelek jelentenék, hiszen itt már egy meglévő, működő koncepcióra kerül a hitel kihelyezésre. A szegények bankja, illetve a magyarországi koncepció a támogató mikrohitelek kihelyezését alkalmazza, kiindulva az alap felvetésből.

Annak ellenére, hogy a mikrohitelezés definíciója szerint kisebb összegű hitelekről beszélünk, az összeg még is nagyon eltérő lehet az egyes országokban. Ez a különbség is hozzájárul ahhoz a korláthoz, hogy Magyarországon sikeresen működhessen a program, hiszen, ahogy már korábban is említettem, Magyarország kifejlett szociális ellátó rendszerrel működik, amely hozzájárul ahhoz, hogy a résztvevők inkább a biztos rosszat, mint a bizonytalan jót válasszák.

5. A magyar Szegények Bankja – Kiútprogram Közhasznú Non-Profit Zrt.

Az államnak nagyon fontos szerepe van a szegénység megakadályozásában, feladata, hogy segítse ezen embereket kitörni jelenlegi helyzetükből, hogy ne engedje őket kizuhanni a társadalomból. Ezt a feladatot azonban nagyon nehéz ellátni, így szükség van, az ún. szociális vállalatok segítségére, amelyek az állam, illetve tehetős magánvállalkozók, kereskedelmi bankok segítségével próbálnak tenni a szegénység ellen. Ezen kívül most már nagy felelősséget vállal ez ügy érdekében az Európai Unió is.

A. A program felépítése

A Program előkészítési fázisában készült egy úgynevezett megvalósíthatósági tanulmány, melynek célja az volt, hogy felmérje a lakosok életkörülményeit, lehetőségeit. Kérdőívet töltettek ki, hogy felmérjék, kinek milyen vállalkozási szándéka, ötlete van.

Miután felmérték, hogy melyek azok a területek az országon belül, ahol leginkább problémát okoz a szegénység a PAE (Polgár Alapítvány az Esélyekért) alapítvány, illetve a Raiffeisen bank segítségével megkezdődtek az előmunkálatok a program beindításához.

A program jelenleg pilot, azaz tesztelési szakaszban van és a finanszírozása is egyelőre két évre van megoldva. A Raiffeisen bank és a Kiút között 2010 augusztus 10-én jött létre az együttműködés. A bank, mint finanszírozó bank útján kis összegű (legfeljebb 1 millió Ft értékű) hiteleket nyújt fedezet nélkül. A kétvényi pilot időszaktól négy külön részre határolták el. Az első szakasz: tervezés, előkészítés, második szakasz: feltételrendszer kialakítása, harmadik szakasz: működés, megvalósítás és végül a negyedik szakasz: értékelés.

Maga a program egy Európai Uniói pályázat a „Pan-European Coordination of Roma integration Methods-Roma inclusion. Self-employment and microcredit” program megnyerésével jött létre. Ez a pályázat egy Európa szintű kiírás volt, melyre csak egy program lehetett jogosult, végül a magyar Kiútprogramnak sikerült elnyernie a támogatást a lengyel programmal szemben, amelyben elismerték az alapítók többéves munkáját, a program átgondolt, innovatív jellegét. Ez a támogatás közvetlenül Brüsszelből érkezik és nem közvetett módon, a kormányon keresztül.

Kelet-Európában, azon belül is Bulgáriában, Lengyelországban, illetve Szlovákiában vannak hasonló törekvések, de ez a fajta mikrohitelzéses megoldás csak itt Magyarországon működik. Szlovákiában indul a közeljövőben egy komolyabb program, amely kormányzati szintű, minisztériumokkal való szoros együttműködésben fejlődik. Lengyelországban is van mikrohitelzési program, azonban ők piaci alapon működnek. A pályázat kedvezményezettje a Polgár Alapítvány az Esélyekért (PAE), melynek társkezdményezettje a Kiút. A két fél a projekt megvalósítása érdekében 2010. október 1-jén együttműködési szerződést írt alá.

Azért a PAE a kedvezményezett, mert ők a Kiútprogram kidolgozó és a társaság fő tulajdonosai. Mindenfajta pénzügyi beszámolót a PAE-nek nyújt be a Kiútprogram Zrt, amelyet majd a PAE továbbít az EU és a Világbank felé, ugyanis az EU külön pénzt fordít arra is, hogy a Világbank és az UNDP hatástanulmányokat, illetve a program hatékonyságának mérését végezze el, segítve ezzel a programban résztvevő dolgozók munkáját, jövőképét.

B. A program célja

Magyarországon a szegények megsegítését a Kiútprogram Mikrohitel Közvetítő Közhasznú Nonprofit Zrt. vállalta magára. Küldetésük, hogy pénzügyi szolgáltatások és információ nyújtásával, valamint közösségfejlesztő szociális támogatással lehetővé tegye a mélyszegénységben élő, főként romák számára, hogy saját erőforrásaikat igénybe véve igyekezzenek kiemelkedni tartósan rossz helyzetükből. A program olyan jövőbeli életképet próbál megteremteni a résztvevők számára, ahol a legális munka legyen az első szempont mellyel a későbbiekben az adófizetők körébe is becsatlakozhatnak. Ez a program nem segély, nem is tekinthető annak, hiszen kötelező visszafizetni a megkapott pénzt, illetve meg kell annak törlesztőrészletéért dolgozniuk.

Cél, hogy vállalkozás célú hitelt nyújtsanak melynek segítségével akkora bevétel nyerhető, mellyel a törlesztőrészlet és a kamat kifizetése után is jövedelmet biztosít. Az ügyfelek a vállalkozás előrehaladása során folyamatos támogatást kapnak a Kiútprogramtól, amely alapvető pénzügyi, üzletviteli és gyakorlati tanácsokat nyújt. A program segítésére reménygazdákat, mentorokat foglalkoztatnak. Az ő feladatuk, hogy segítsenek az ügyfélkiválasztásban - amelyre adott egy szempontlista is -, azok képzésében, valamint a hitelezés során végig jelen vannak, tanácsokat nyújtanak. A reménygazdák akár több csoporttal is kapcsolatban állhatnak. A mentorok szerepe többrétű, ha kell pénzt szállítanak, jogi tanácsot adnak, vagy akár lelki támaszt nyújtanak.

C. A program kiindulásának helyszínei

A kezdetekben kísérlet gyanánt különböző közösségi típusban indult el a program, így városok szegény negyedeiben, tradicionális mezőgazdasági területeken, élénk gazdasági kapcsolatokat ápoló agrárvidékeken, valamint egykori szocialista nagyipari centrum vonzáskörzeteiben. A kezdeti rendelkezésre álló adatok alapján Észak-kelet Magyarország – Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, valamint Budapest VIII. kerület, azon belül is főként a Magdolna negyed a főbb tevékenységi körzet.

6. Hitelezés

A hitelezőket itt is, ahogyan a Grameen modellben, ötfős csapatokra osztják fel. A csoportok tagjai egy bizonyos kurzuson vesznek részt, ahol alapismeretekre tesznek szert. Ezen kurzusokra a Kiútprogram Zrt. biztosít bizonyos összegű támogatást. A csoport tagjai itt is, függenek egymástól, így a programnak komoly társadalomszervező ereje is van.

Hitelhez csak egymást követően juthatnak, és csak olyan üzleti ötlet ellenében, amit a csapat minden tagja támogat. Közösén döntenek el, hogy ki lehet az első kettő a csapatból, akik először kaphatják meg a hitelt. A harmadik és a negyedik fő csak akkor veheti fel a hitelét, ha az előző kettő résztvevő megkezdte a hitel törlesztését a hitel felvételtől számított egy hét után.

A hitelt egy összegben folyósítják, azonban a kezdeti időszakban lehetőség van arra, hogy a hitelösszegeken belül az első pár hétre tartalékot képezzenek maguknak. Ez azt jelenti, hogy az első hetekben, amikor felépül a vállalkozás, akkor ebből a tartalékból törleszthet, majd a későbbiekben pedig a vállalkozás bevételeiből törleszt. Irreális elvárás lenne, hogy a második héten saját működő vállalkozásból finanszírozzon. Így, az ötödik fő, csak akkor juthat hozzá a hiteléhez, ha már mindenki elkezdett törleszteni. Az ötödik fő egyben a csoport által közösen megválasztott vezető.

A törlesztés heti rendszerességgel történik állandó törlesztőrészlettel. Ez azért fontos, hogy az adósok érezzék a súlyát annak, hogy elkötelezték magukat egy közös cél érdekében.

7. Akik finanszíroznak

Egyik legfontosabb kérdése az egész programnak, hogy miből, milyen pénzekből és ki finanszírozza ezeket a hiteleket. Itthon a legnagyobb problémát az okozza, hogy az adófizető állampolgárok úgy érzik, hogy az ő általuk megkeresett pénzt jogtalanul

költi az állam a romákra, szegényekre, segélyből élőkre, akik semmit nem tesznek azért, hogy a helyzetükből kikerüljenek, mivel a segély biztos, a munkahely és így a kereset pedig nem. Ez az ok, ami óriási szakadékot hoz létre a mai társadalomban a magasabb társadalmi rétegekben élők és a szegény romák között. Az állam több milliárd forintot költött a szegények segítésére, azonban a helyzet csak egyre rosszabb lett. Ekkor vetődött fel a program beindításának a szükségessége, hogy az állammal együtt, segítsenek a rászorulókon. A forrásokat az állam, a Raiffeisen Bank Zrt., az Európai Unió illetve a vállalati és magánszponzoráció biztosítja, illetve a részvényesek, mint magánszemélyek.

8. A hitelközvetítő, Raiffeisen Bank

A hiteltermékek értékesítését és az ügyfélkapcsolati tevékenységet a Raiffeisen Bank A-típusú ügynökeként a Kiútprogram Zrt. végzi, amelynek az az oka, hogy a Kiútprogram Zrt. nem pénzügyi vállalkozás, hanem non-profit szervezet, így nem foglalkozhat hitelkihelyezéssel.

A Raiffeisen bank a hitelállomány 25 %-át bocsátja rendelkezésre, a hitelezési veszteség 30 százalékát pedig társadalmi felelősségvállalás programja keretében magára vállalja. Maradandó 70%-ra nincsen semmiféle fedezet, azonban a megvalósíthatósági tervben készült modell azt feltételezi, hogy a hitelek 75%-a visszafizetésre kerül. A hitelekre 15%-os kamatot kell fizetni, ami szociálisnak mondható, hiszen semmiféle fedezetet nem kér a bank, szemben például a folyószámlahitelnél, ahol a kamat 35% felett mozog és a kereset, mint fedezet ott áll mögötte. Szintén a lakáshiteleknél, nem csak a kamatokat kell kifizetnünk, de az egész lakást, mint fedezetet fel kell ajánlanunk. A bank dolgozói nagyon alapos munkát végeztek a program beindításának érdekében. Ehhez képest a 15 %-os kamat akár szociálisnak is mondható.

9. A magyar szociális ellátó rendszer

A szociális ellátórendszereket nemzeti szinten építhetik ki az országok, így nincs egy meghatározott EU-s szabvány jelenleg. A magyar szociális ellátó rendszer sok fejlődésen ment keresztül a rendszerváltást követően. Felépítését a következő struktúra jellemzi, akik egyben az ellátások biztosítói is. Az állam, az önkormányzatok, illetve a civil és az úgynevezett non-profit szervezeteket alkotják. Ilyen non-profit szervezet a Kiútprogram Közhasznú Non-profit Zrt. is. A jogi szabályozás alkotmány felhatalmazáson alapul, amely szerint a Magyar Köztársaság a rászorulókról kiterjedt szociális intézkedésekkel gondoskodik, állampolgárainak joguk van a szociális biztonsághoz, amely jogot részben a társadalombiztosítás útján, részben a szociális intézmények rendszerével valósíthatja meg.

10. A szegénység, mint probléma kezelése

A szegénység megszüntetése lehetetlen, de kezelése mindenképpen szükséges. Egy egészséges társadalomban van egy szűk szegény réteg, egy óriási kiterjedt középréteg és szintén egy szűk gazdag réteg. Az ország gazdaságának mozgatóerejét a középosztály teszi ki, azonban Magyarországon a középosztály rohamos lecsúszása indult meg. 2011 során a mélyszegénységben élők száma becslések szerint elérte a 1,5 milliót, ami a mai Magyarország lakosságának 15 százalékát jelenti. Ezeknek az embereknek

az életében az éhezés, a nélkülözés rendszeresen megjelenik. A másik nagy problémát az jelenti, hogy 3 millió ember után fizetnek SZJA-t Magyarországon, tehát körülbelül 3 millióra tehető az aktív keresők száma, akiknek a fennmaradó 7 millió inaktív embert kell eltartaniuk. Ebből kifolyólag kezdődik el a már korábban is említett konfliktus a társadalmi rétegek között.

11. Jóléti híd

A kormány a program finanszírozásában a jóléti híd finanszírozását próbálja támogatni, hogy a Kiútprogram kezdeti fázisában ne jelentsenek nagy nehézséget a kezdeti költségek. A program egyik fontos aspektusa, hogy nem várja el a potenciális jelöltektől, hogy az akármilyen szerény összegű szociális juttatásokról lemondva, egyből a nyakába vegye az önfoglalkoztató létének összes jogszabálybeli kötelezettségét. A Magyar Állam igaz, hogy a bangladesihez képest sokkal jobb szociális ellátó rendszerrel rendelkezik, de ezzel egy időben a jogi, adózási rendszere is sokkal kiterjedtebb, szabályozottabb. Így a vállalkozásalapítás nem csak egy jól kitalált üzleti tervvel indul be, hanem számos adminisztratív feladattal és nem utolsó sorban költséggel jár.

Az ellentmondás azonban az Állam részéről lesarkítva ott kezdődik, hogy feltételezi, hogy a potenciális jelölt és családja meg tud élni egy bérpótló juttatásból, azaz 28.500 Ft-ból, majd feltételezi, hogy ugyan az a személy az egyéni vállalkozói igazolvány kiváltása után, függetlenül attól, hogy mennyi konkrét jövedelmet tud kivenni a vállalkozásából, feltételezi, hogy ez az összeg legalább eléri a minimálmért, majd ezek után kirója az adót.

A tervezési szakaszban a jóléti hídnak két aspektusát tervezték meg. Az első intézkedéssel azt szerették volna elérni, hogy a START kártyarendszert kiterjesszék az önfoglalkoztatókra is egyaránt. A második intézkedés pedig, hogy nyújtson támogatást vállalkozóvá válásához. A START kártyát azonban nem sikerült kiterjesztetni az önfoglalkoztatókra, cserébe a SZMM forrást biztosít (de nem a program egész idejére) arra, hogy a vállalkozói TB járulékot egy évig fizesse a program, biztosítson az ügyfelek számára könyvelőt, valamint a képzésükre egy meghatározott keretet tud a program biztosítani, amelyeket gyakorlatilag ebből a minisztériumi forrásból tud a program finanszírozni.

12. A Kiútprogram eddigi eredményei, észrevételei

A nemzetközi tapasztalatoktól eltérően nagyobb a férfi vállalkozók száma, mint a nőké.

Ennek egyik oka az lehet, hogy Magyarországon 3 évig jár a kisgyermekesek után járó gyermekgondozási segély, amely elveszne, ha az anya vállalkozóvá válna. Ezért inkább a munkanélküli férfiak válnak vállalkozóvá, de jellemző, hogy családszinten kezdenek bele a vállalkozásba. Az eddigi adatok alapján felmerülnek bizonyos problémák a kezdeti modell alapján kitűzött célok elérése érdekében. Amennyiben a program megalapozott hiteleket akar

nyújtani, akkor nem valószínű, hogy sikerül a kitűzött célokat hozni a pilot időszak végére. A másik, de nagyobb probléma, hogy az EU szerződés kettévágja a pilot program időszakát, hiszen a második évben kihelyezendő hitelek irányítására, a nagy személy jellegű ráfordításokat igénylő mentorok fizetésére nem lesz pénz a jelenlegi állás szerint. Az EU-s támogatás lejáratkor, 2012 júniusában csak azoknak az ügyfeleknek a hitelezését tudják elemezni, akikkel legkésőbb még 2012 júniusáig szerző-

dést kötnek. Sajnos a pilot program sikerességének elemzéséhez eddig eltelt idő és adat nagyon kevés, így az lehetne a megoldás, ha meghosszabbítanák a pilot időszakot. Mivel a meghosszabbítandó időszakra nincsen meg a biztos forrás, a társaság 2011. április 1-jén ötletpályázatot nyújtott be az Új-Széchenyi Terv keretében a program folytatására.

13. Problémák

Az ügyfelek 2/3-a fizetési gondokkal küszködik, késedelemmel fizetik vissza a hitelek törlesztőrészletét. Ez a hitelek kihelyezésének leállásához is vezetett. Ezen kívül a téli hónapok beköszöntével a vállalkozó kedvű csoportok jelentkezése is jelentősen visszaesett. A problémákat megpróbálták feltárni, hogy minél előbb orvosolni tudják azokat. Ezek alapján megkülönböztettek úgynevezett külső és belső problémákat.

A külső problémák:

A 2009, 2010-es években a közmunka volt a legfontosabb bevételi forrása a programban résztvevő romáknak. Az új kormány azonban felére csökkentette a közmunkaprogramra szánt költségvetést. Ez alatt az időszak alatt a közmunkaprogram szinte teljes mértékben leállt. Ezek a változtatások nagymértékű bevétel kiesést jelentettek a már meglévő ügyfeleinknek és családjaiknak, illetve a potenciális ügyfeleink számára is.

Belső problémák:

A külső szituáció elemzése után a modellen belül is szükség volt bizonyos pontok átalakítására. A program továbbra is a mélyszegénységben élőket támogatja, de figyelmüket bizonyos csoportok felé fordították. Sokkal nagyobb figyelmet fordítanak a jelentkező vállalkozó képességére, amelynek kiválasztására egy eszközt, eljárásmodot alkalmaztak ki. Legyen képes a megbízásokat egyedül is elvégezni, dolgozzon rendszeresen és folyamatosan. Rendelkezzen bizonyos vállalkozói múlttal (ez lehet formális vagy akár informális is), vagy egyáltalán legyen bármiféle munkatapasztalata az elmúlt években. Rendelkezzen szociális kapcsolatokkal, legyen nyitott új emberek iránt, hogy a későbbiekben ki tudja alakítani esetleges vevőkörét. Ha korábban rendelkezett hitellel, de azt nem tudta fizetni, akkor nagy az esélye, hogy ez kizáró oknak is bizonyulhat. A program sikerességével az állam is számos társadalmi előnyhöz jut. Ilyen előnyös fejlődésnek tekinthetjük, hogy a programban résztvevő személyek vállalkozási ötletükkel egy olyan működőképes vállalkozást tudnak létrehozni, mellyel csökkentheti maguk és családjuk segélyre való rászorultságát. A vállalkozás stabilitása után, amely körülbelül 3 évet vesz igénybe, nőhet az állam adó- és járulékbevétele. Növekszik a gyerekek iskoláztatási aránya, javul az érintettek egészségi állapota, öngondoskodásra való képessége és csökkenhet a társadalmi előítéletek mértéke. Nagyon fontos megemlíteni, ahogy már korábban is említettem, ez a program nem segély, fontos, hogy a résztvevő elkötelezett legyen az iránt, amit elhatározott és meg szeretne valósítani. Kezdetekben biztosan nem lesz könnyebb, sok bizonytalansággal kell megküzdeniük.

14. Befejezés

Azt láthatjuk, hogy a programba való belépés nem automatikusan vezet a jobb élet felé. Jelenleg is, a programban részt vevők 60%-ának vannak fizetési problémái.

Azonban már most is vannak olyanok, akik sikerrel jártak. Nagyon sok múlik az akaráson, a kitartáson és a jobb életben való reményen. Rengeteg olyan tényező ját-

szik szerepet ebben a kérdésben, amellyel nem foglalkoztam olyan mélyen, részben a mennyisége és mélysége miatt, hiszen nagyon hosszas szociológiai elemzéseket lehetne ezen témán belül végezni, amellyel A Világbank is foglalkozik a programon keresztül, hiszen minden ügyféllel kitöltetnek a program elején egy szociodemográfiai kérdőívet, majd az első év utána is és az után is. Megpróbáltam összefoglalni a főbb pontokat, kérdéseket, eredmények, problémákat. Továbbra is az a legfontosabb fennmaradó kérdés, hogy vajon sikeres lehet-e a program. Véleményem szerint lehet benne racionalitás és lehet szép eredményeket elérni, de ahogy a mondani szokták, minden botnak két vége van, így a program kimenetelének is. Lehet akár milyen jól felépített a program, a potenciális ügyfélen is ugyan úgy múlik annak sikeressége. Vannak bizonyos szabályok, amelyeket be kell tartani. Le lehet előre modellezni bizonyos körülmények meglétével a végkimenetelt, de a valóság eltérő lesz. Szerencsés esetben kicsit, kevésbé szerencsés esetben pedig nagyon. Itthon azok a romák fognak részt venni a programban, akik bíznak a jobb élet reményében, akik hajlandóak azért tenni, hogy változtassanak jelenlegi helyzetükön. Rengeteg a mentalitásbeli különbség a magyarok és romák és romák között is. Bizalmat szavazni olyanoknak, akik eddig akaratukon kívül vagy akarva, de nem tettek azért, hogy jobbá tegyék a helyzetüket, merész feladat. A Kiútprogram Közhasznú Nonprofit Zrt. még is megpróbálkozik ezzel és erőfeszítések árán, de segíteni próbál, hogy egy jobb élet-hez segítse a résztvevőket.

Felhasznált irodalom

- Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet: Magyarország egészségügye és szociális rendszere. http://www.eski.hu/new3/adatok/zip_doc/eg-szoc-rendsz.pdf
- Encyclopedia of World Biography: <http://www.notablebiographies.com/newsmakers2/2007-Pu-Z/Yunus-Muhammad.html>
- Grameen Bank: http://www.grameeninfo.org/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=112
- Kiútprogram Zrt.: <http://www.kiutprogram.hu/rolunk/elemzes>
- Nobelprize.org: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2006/press.html
- Ónody Molnár Dóra: Romákon segíthet a magyar szegények bankja. *Népszabadság*. 2010. június 19. http://www.nol.hu/archivum/20100619-a_krizis_a_jo_pillanat_az_elindulashoz
- Tasi Katalin: Mélyszegénységben élő romák lesznek a szegények bankjának ügyfelei. *168 óra*. 2010. január 19. <http://www.168ora.hu/itthon/melyszegenysegben-elorumak-lesznek-a-szegenyekbankjanak-ugyfelei-49919.html>

KÖZPÉNYEK, KÖZIGAZGATÁS ÉS TERÜLETFEJLESZTÉS

A közpénzügyi reformok hatásai

Ágoston Anita* – **Balogh László***

Abstract **The effects of public finance reforms.** Many countries have undertaken reforms in public sector in the recent decades, which have affected the total system or just one sector of it. The common feature of these transformations is that it was necessary to change the ideological efficiency to the efficient execution. The countries wanted to take over the management tools in public administration, which are applied in the private sector, but due to the sector differences it cannot be adopted absolutely. In public sector we can find different organizational structure, target system, and processes, which make the execution of the reforms difficult. In this paper we would like to present the effect of the public finance reforms, the opportunities of the acceptance of the management devices and its difficulties.

Keywords role of the state, reform, New Public Management, 3E

Az elmúlt évtizedekben számos országban közpénzügyi reformokat hajtottak végre, melyek vagy a teljes rendszert érintették, vagy csak ágazati szintűek voltak. Ezen átalakítások közös jellemzője, hogy ideológiai váltásra is szükség volt a hatékony végrehajtáshoz. A magánszektorban alkalmazott gazdálkodási eszközöket kívánták átvenni az államigazgatásban is, melyek azonban a szektorbeli eltérésekből fakadóan nem adoptálhatóak teljes mértékben. A közszférában eltérő szervezeti felépítéssel, célrendszerrel, és folyamatokkal találkozhatunk, melyek megnehezítik a reformok végrehajtását. Cikkünkben a közpénzügyi reformok hatásait, a menedzsment eszközök átvételének lehetőségeit és annak nehézségeit kívánjuk bemutatni.

1. Bevezetés

Az államháztartás központi szerepet játszik manapság a gazdaság működésében, melynek hatását minden gazdasági szereplő érzékeli közvetett vagy közvetlen módon. A globalizáció és egyéb folyamatok azonban jelentős mértékben átalakították a korábbi rendszereket. A társadalmi, gazdasági folyamatok hatásai miatt a nemzeti költségvetések egyensúlyban tartása egyre nagyobb terhet rótt az országokra.

A piaci kudarcok kezelése állami beavatkozás nélkül igen nehézkes lenne, azonban nem szabad megfedkezni arról sem, hogy az állami szerepvállalás negatív

* Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
E-mail: agoston.anita@ke.hu

következményekkel is járhat. Számos országban okoz problémát, hogy a költségvetés bevételei nem fedezik a kiadásokat, így állami hitelfelvételre kerül sor, melynek a következménye a növekvő államadósság.

Az állam helyzetét a kétoldalú nyomás nehezíti. Például a jóléti rendszerek növekvő finanszírozási igényét egyrészt az indokolja, hogy a társadalom alapvető elvárásai az utóbbi években jelentős mértékben emelkedtek akár az oktatásra, akár az egészségügyre gondolunk. Ezzel szemben a kormányok szívesen csökkentenék az állami kiadásokat, mindezt azonban úgy, hogy a választóikat ne veszítsék el.

A rendelkezésre álló adatok egyértelműen azt mutatják, hogy szerkezeti változásra, átalakításra van szükség, de a gyakorlati megvalósítás igen nehezen megy. Egyrészt nemcsak a gazdasági beidegződések, hanem a társadalmi hagyományok átalakítására is szükség lenne. A kiadások visszafogása érdekében előtérbe kell helyezni az öngondoskodást. Másrészt átfogó intézményi reformokra is szükség lenne, mert nemcsak a finanszírozás újragondolásával csökkenthető a források és a felhasználásuk közötti egyensúlytalanság, hanem a gazdálkodás új alapokra való helyezésével is. A működésben Európa nyugati államaiban már több évtizede alkalmazott három alapvető követelményt kell előtérbe helyezni, melyek a gazdaságosság, hatékonyság, eredményesség.

A reformok megvalósítása egy hosszú távú folyamat és hatásuk is elhúzódóan érvényesül. Ezen kívül a szervezeti átalakulás, a gazdálkodás módosítása, az új módszerek bevezetése a közszektorban lassabban zajlik le, mint a versenyszférában, mert a jogszabályi előírásoknak megfelelően kell azokat végrehajtani.

2. Reformok

A közszféra reformja széleskörű folyamatokat jelent. Vigvári András alapján „A közszektorreform lényegében a kollektív jószágok biztosításának mindhárom vonatkozását – finanszírozás, előállítás, fogyasztás lehetősége- érinti. A változások önmagukban nem jelentenek reformot.” (Vigvári 2005)

A reformhoz nemcsak gazdasági, hanem ideológiai változásra is szükség van, mivel a módosításokat a rendszer szereplőinek kell végrehajtania. Ha az emberek nem sikerül, meggyőzni a reformok hasznosságáról, akkor hosszú távon nem fenntartható a változás. László Csaba a reform alatt az alábbi átalakulást fogalmazza meg. „Reformon az olyan strukturális változásokat értem, amelyek után megváltozik a költségvetési rendszer működése, az egyes szereplők viselkedése, amely során az állami feladatok ellátásának intézményrendszere tartósan hatékonyabbá, gazdaságosabbá válik.” (László 2001)

A reformok egységesek abban a tekintetben, hogy nem csupán egyetlen tényező, hanem különböző hiányosságok kényszerítették ki őket, melyek nem tették lehetővé az állami források hatékony felhasználását. Az állam szerepvállalás mértéke országonként eltérő, de az alapvető problémát az okozza, hogy a társadalom elvárásainak kielégítése érdekében egyre nagyobb mértékű kiadásokkal találkozhatunk, miközben a bevételek bővítése igen nehéz. A kétoldalú feszültség megoldására való igény szinte minden európai országban felfedezhető. Ennek hatására főként a 90-es évektől kezdődően, elfogadottá vált, hogy alapvető változásokra van szükség. Nemcsak a közpénzrekl való gazdálkodás elméleti hátterét, hanem a stratégiai, politikai, gazdaságpolitikai, szociális eszközöket is újra kellett és kell gondolni, mert a reformok a mai napig folyamatban vannak.

A reformokat sokféleképpen lehet osztályozni. Vizsgálhatjuk azt, hogy a gazdaság, vagy a közszektor mely részét érintik. Ennek alapján alábbi reformokkal találkozhatunk a gyakorlati megvalósítás során:

- A legszélesebb körű átalakítást a közigazgatási rendszer reformjának nevezik, mivel minden területet bevonnak, ahol a közpénzekkel gazdálkodnak.
- A másik nagy terület, mely az adatok alapján átalakításra szorul, a jóléti rendszerek. A jóléti típusú államok elterjedésével az állami kiadások fokozatosan nőttek, melyet igen nehéz finanszírozni. Magyarországon is problémát jelent a jóléti kiadások magas aránya, mivel az állam kiadásainak 62 százalékát teszik ki 2008 óta változatlanul. Az EU 27 átlagához (69%) viszonyítva ez egy alacsonyabb érték, de így is nehéz a finanszírozás megoldása.
- Előfordul, hogy átfogó reformok helyett csupán egy területen vezetnek be módosításokat, ezeket hívjuk összefoglalóan ágazati reformoknak. Legtöbbször az egészségügy, a társadalombiztosítási rendszer, vagy a helyi önkormányzatok átalakításáról lehet hallani. (Vigvári 2005)

Az irányultsága alapján megkülönböztethetünk feladatellátási, finanszírozási és menedzsment reformokat.

A feladatellátási reform során újragondolják az állami és intézményei által kötelezően vállalt feladatokat, és az alapvető igények kielégítése mellett általában csökkentik a közpénzekből finanszírozott tevékenységek körét. Az közszolgáltatások helyett megjelennek a versenyszféra intézményei szolgáltatóként, tehát a közszektorból a magánszektorba helyezik át a feladatokat. A másik lehetőség, hogy a központi kormányzat és a helyi kormányzatok közötti feladatmegosztást alakítják át. Egy további lehetőség, hogy a korábbi ingyenes állami szolgáltatások helyét a térítésköteles szolgáltatások veszik át, vagyis a szolgáltatásokat piacosítják. (Vigvári 2005)

A finanszírozási reformok során az állami bevételek és kiadások mértékét és szerkezetét alakítják át, mely az alapvető problémát kívánja kezelni. A csökkenő forrásokat bővíteni kell, míg a kiadások terén megszorításokra van szükség. A kiadások visszaszorítása történhet egy feladatellátási reform keretében is. A bevételek növelése minden országban problémát jelent. Az adórendszer átalakítása kényes téma, mivel a terhek túlzott növelése a társadalmi jólétet csökkenti. (Vigvári 2005)

A 90-es években azonban a reformok harmadik típusa terjedt el, melyet menedzsmentreformnak neveztek. A versenyszférában már korábban is hatékonyan használt eszközöket próbálták az állami szektorba átültetni. A három „E” követelménye került a gazdálkodás középpontjába. A gazdaságosság, a hatékonyság és az eredményesség. (Vigvári 2005)

A gazdaságosság (Economy) jelentése, hogy a szükséges erőforrásokat a lehető legkisebb ráfordítással szerezzék meg. A hatékonyságot (Effectiveness) egy relatív fogalomnak lehet tekinteni, mely a ráfordítások és hozamok arányát fejezi ki, tehát az egységnyi erőforrásra (inputra) eső kibocsátás szintjét jelenti. Az eredményesség (Efficiency) az adott erőforrások felhasználásával előállított kibocsátással elért hatás (outcome), vagyis annak a kifejezése, hogy az adott közszolgáltatás végül is milyen jóléti többletet eredményezett.

Ahhoz, hogy egy átfogó menedzsmentreformot hatékonyan végre lehessen hajtani, a magánvállalkozásoknál alkalmazott vezetési és gazdálkodási eszközök és módszerek igénybevételére van szükség. Jól működő kontrolling rendszert kell kiépíteni, mely folyamatosan megfelelő információkat szolgáltat a közpénzekkel való gazdálkodásról. Hatékony ellenőrzési rendszert kell kiépíteni, mely a hibák és eltérések okait időben feltárja és lehetővé teszi a problémák megoldását. Ezen kívül

nagyon fontos, hogy ne csak a rövid távú terveket készítsenek, hanem előtérbe kell helyezni a hosszú távú gondolkodást, a stratégiai tervezést a közpénzekkel való gazdálkodásban is.

3. Menedzsmentreform

A menedzsment reformoknak három megközelítése létezik a gyakorlatban és a szakirodalomban, annak alapján, hogy mit helyeztek az átalakítás középpontjába.

Az első elmélet alapján a közigazgatás és a privát szféra munkafolyamatai között nincs különbség, ezt nevezik technikai megközelítésnek. A magánszektor és így a magánigazgatás módszerei, eljárásai és elvei és eszközei bizonyos módosítások végrehajtása után áttülthetők a közigazgatásba is, mely javítaná a gazdálkodás hatékonyságát. Ez az elmélet az főként az Egyesült Államokban terjedt el. A technikai megközelítés szerint, ahhoz, hogy a közigazgatásban érvényesüljön a gazdaságosság, hatékonyság, eredményesség követelménye, az egyes tevékenységeket szét kell bontani munkafolyamatokra. Ezáltal a folyamatok áttekinthetőbbé válnak, felismerhetőek lesznek azok a problémák, melyek a hatékony gazdálkodást akadályozzák, így javítható a szervezet, az intézmény működése.

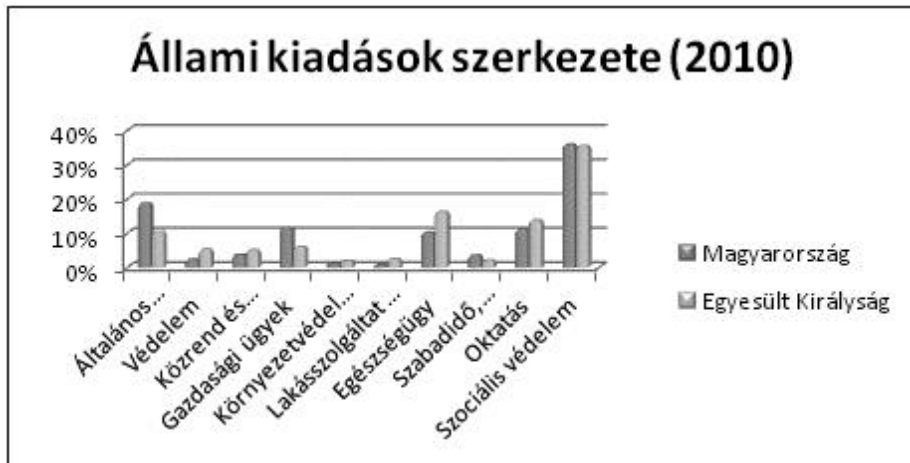
A feladatok hatékonyságának növeléséhez a versenyszférában évtizedes tapasztalattal alkalmazott megközelítést, eljárásokat és módszereket kell adoptálni az államigazgatásban is. A módszerek az alkalmazási területüktől függően több ponton vehetőek át, egy dologban azonban azonosak. A hosszú távú alkalmazhatóságuk és a hatékony átvételük érdekében a korábbi „elvek” feladására van szükség. Nemcsak új eszközöket kell bevezetni, hanem szervezeti átalakításokra is szükség van. Ez az elmélet jelenti a „New Public Management” (NPM) elméleti hátterét. (Torma 2010) Arra azonban ügyelni kell, hogy a különböző szervezeti felépítés, célrendszer és a döntéshozatal folyamatának és szabályozottságának eltérései miatt nem lehet teljes mértékben adoptálni a magánvállalatoknál ismert eszközöket.

A második elmélet az állampolgárok jogait helyezi előtérbe. Az érték- és részvétel alapú megközelítés szerint az állampolgárok választják a képviselőket, így a döntéshozatal nem a bürokrácia „magánügye”, mert a közösség érdekeit képviselik. Ez azért okoz nagy problémát, mert a képviselőkre kétoldalú nyomás nehezedik. Egyrészt az állam érdekeit is figyelembe kell venniük, másrészt a választópolgáraiak megtartása érdekében hajlamosak lehetnek a túlköltekezésre. Az elmélet szerint azoknak a véleményét is ki kellene kérni, akikre egy fontos döntés vonatkozik, illetve akiknek az életét befolyásolja. Ennek elősegítésére az állampolgárokat, a civil szervezeteket be kell vonni a közösségi döntéshozatalba, mely által nyitottá és átláthatóvá válik a közigazgatás. (Torma, 2010) A választópolgárok bevonása a pozitív hatások mellett negatív következményekkel is járhat. Például a civil szervezetek megkeresése meghosszabbíthatja a döntéshozatalt, valamint növelheti a költségeket.

A harmadik elmélet a problémák megoldását a jogszabályok átalakításában látja, így a szabályozási rendszer átalakítására helyezi a hangsúlyt. A szabályozási megközelítés alapján, ha egy új probléma jelenik meg, akkor az államnak új szabályokat kell alkotnia a megoldása érdekében. Figyelni kell arra, hogy a törvényalkotás jogszerű legyen, és az új szabályok betartása ne hozzon létre felesleges terheket. Az állam feladata nemcsak az új jogszabályi környezet létrehozására terjed ki, hanem annak fenntartására is, így figyelni kell a szabályok alkalmazására és betartására is (Torma, 2010).

A menedzsmentreformok átalakítják az állam kiadási szerkezetét. Összehasonlítva az Egyesült Királyság, ahol már korábban reformot hajtottak végre, és Magyarország kiadási szerkezetét az államháztartási funkciók szerinti osztályozás (COFOG) alapján egyértelműen látszanak az eltérések (1. ábra).

1. ábra. Az állami kiadások szerkezete Magyarországon és az Egyesült Királyságban (2010)

Forrás: Eurostat

Az egyik legnagyobb eltérés az általános közszolgáltatások arányában fedezhető fel, ez azonban nem meglepő, mivel az Egyesült Királyságban a New Public Management néven emlegetett reformot hajtották végre, mely elsősorban ezen kiadások csökkentésére irányult. A legnagyobb terhet mindkét országban a szociális védelem jelenti, de ez Európai Unió többi tagállamára is igaz. Összességében a jóléti kiadásokban is különbözik a két ország kiadási szerkezete. Míg Magyarország az EU 27 átlaga alatt költ jóléti kiadásokra, addig az Egyesült Királyságban ezen kiadások meghaladják az átlagot (1. táblázat).

A vizsgálathoz az ún. COFOG (Classification of Functions of Government) szabványt alkalmaztuk, mely lehetővé teszi a különböző országok állami szerepvállalásának összehasonlíthatását. A szabvány tíz kategóriát különböztet meg, mely alapján az állami funkciók négy nagy csoportba oszthatóak: állami működés, jóléti funkció, gazdasági funkció, államadósság kezelése.

1. táblázat. Jóléti kiadások aránya (%) az államháztartás teljes kiadásában (2010)

EU27	69
Ausztria	71
Egyesült Királyság	71
Írország	51
Magyarország	62
Németország	70
Svédország	72
Szlovákia	63

Forrás: Eurostat

A jóléti funkciók körébe a kormányzat által szervezett vagy támogatott oktatási, egészségügyi, társadalombiztosítási, szociális és jóléti szolgáltatások, a lakásügyek és egyéb szolgáltatások tartoznak. A COFOG kategóriák alapján az állami jóléti kiadásai közé soroltuk az alábbi funkciókat:

- Lakássluzgálatás és kommunális létesítmények,
- Egészségügy,
- Szabadidő, kultúra és vallás,
- Oktatás
- Szociális védelem.

A táblázatból jól látszik, hogy nagy eltérések nincsenek a vizsgált országok körében, egyedül Írország csökkentette a jóléti kiadások arányát, mivel a válság súlyosan érintette a gazdaságát. A gazdasági ügyekre koncentráltak, főként a bankrendszer megmentésére, így az EU 27 átlagához képest, mely 9 százalék volt 2010-ben, Írország a költségvetési kiadások 38 százalékát a gazdaság megsegítésére és működtetésére fordította.

Különböző reformstratégiákat lehet azonosítani, ha a lezajlott változásokat vizsgáljuk. Néhány ország a költségvetési kiadások visszaszorítására helyezi a fő hangsúlyt, ezt azonban nehéz hosszú távon fenntartani, mivel például a technika fejlődése, vagy a munkabérek emelése folyamatos nyomást jelent. Egy másik ok lehet még, hogy a kiadások visszatérnek az eredeti szintre, a politikai ciklikusság. A képviselők hajlamosak a szavazatok megőrzésének érdekében nagyobb kiadásokat vállalni.

Egy másik stratégia, hogy a közszolgáltatások egy részét kiszervezik, és piaci alapra helyezik, mely során a korábbi térítésmentes szolgáltatásokat felváltják a díjköteles szolgáltatások. Ha az állam az előbbi megoldást elutasítja, akkor egy másik megoldást jelenthet, egy hatékony ellenőrzési rendszer kiépítése, mely a folyamatos monitoring révén biztosítja, hogy a közpénzek felhasználása megfelelően történjen. Egy további lehetőség a magánvállalatoknál alkalmazott vezetési ismeretek és egy eszközök felhasználása is.

4. Versenyképesség

Egy ország gazdasági versenyképességét és gazdaságának teljesítőképességét számos tényező befolyásolja.

- Egyrészt nagyon fontos az állami erőforrás allokáció mértéke és megvalósulásának módja, mely befolyásolja, hogy milyen feladatai vannak az államnak. Az allokáció meghúzza a határvonalat a magánszektor és a közszektor között, valamint meghatározza az állami beavatkozás kereteit.
- A közkiadások szintje és összetétele a költségvetés kiadási oldalát módosítja. Minden egyes ország maga dönti el, hogy milyen feladatokat vállal magára. Ez okozza az egyik legnagyobb problémát az úgynevezett jóléti típusú államokban, mert a feladatok bővülése, és a korábbi színvonal megtartása egyre nagyobb terheket rótt az államra. A kiadások összetétele is átalakult, mint az előző fejezetben is említettük, a jóléti kiadások igen jelentős arányúak, mely főként demográfiai és társadalmi változásokkal magyarázható.
- Bevételek mértéke és szerkezete szintén befolyásolja a versenyképességet. A társadalom terheit nem lehet felelőtlenül növelni, mert a gazdaság növekedésének lassulásához vezethet. Az állam legnagyobb bevételi forrását a közhatalmi bevételek jelentik, így figyelni kell az adórendszer működésére, vizsgálni kell a vállalkozások és háztartások terheit.

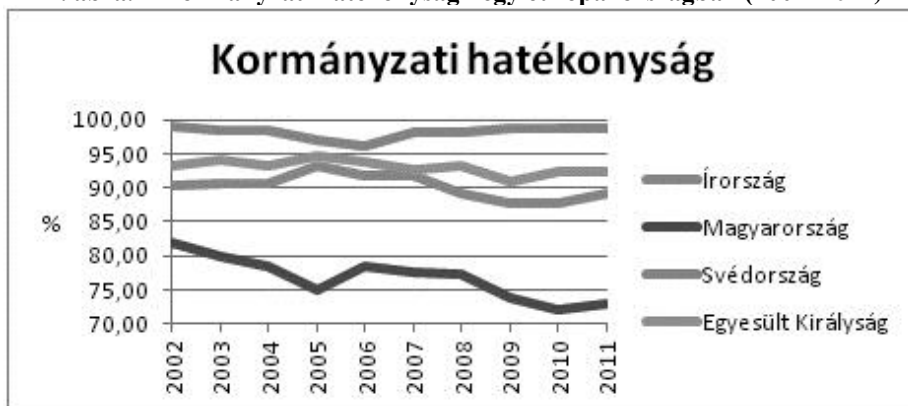
- A költségvetési hiány szintje szintén korlátot szab az állam mozgásterének. A 3% alatti hiány elérése számos országban csak a bevételek növelésével, vagyis főként új adónevek bevezetésével, vagy a korábbi adókulcsok emelésével valósítható meg. Ez azonban szintén visszafoghatja a növekedést.
- A kormányzati szektor finanszírozási igénye heves viták középpontjában áll. Az adminisztrációs reformok a túlzott bürokrácia visszaszorítását tűzték ki célul és ezzel együtt az ehhez kapcsolódó kiadások csökkentését.

Ha egy ország versenyképesség csökken, akkor a gazdasági növekedés lelassul. Ennek viszont két következménye van az állam kiadásait és bevételeit vizsgáljuk. A kiadások növekedhetnek mivel például a munkanélküliség növekedése a szociális kiadások növelését követeli meg. Ezzel szemben a bevételi oldal is módosul. A gazdasági visszaesés befolyásolja a vállalkozások működését és a foglalkoztatást, így az adóbevételek csökkenése várható. A versenyképesség csökkenése ennél még komplexebb folyamat, de elemzésünk szempontjából az a fontos, hogy az állam bevételi és kiadási főösszegei is módosulnak. A kedvezőtlen folyamatok elkerülésében és mérséklésében nagy szerepe van a közpénzügyi reformoknak.

A Worldwide Governance mutatók, mely több mint 200 országban számszerűsítésre kerültek, hat szempontból elemzik az állam működését. Az egyik ilyen indikátor a kormányzati hatékonyság, mely alapvető követelménye a reformoknak. Számos országban okozott és okoz gondot, hogy az adminisztráció, a működési folyamatok hosszadalmasak, átláthatatlanok, mely megingatta a polgárok bizalmát az államban. A közigazgatási reformok során a éppen ezért a racionalizálás volt az egyik fő szempont.

A kormány hatékonyságának mérése a közszolgáltatások minőségének megítélésével, politika alakításának és végrehajtásának minőségével, valamint a kormány hitelességével és elkötelezettségével történik.

2. ábra. A kormányzati hatékonyság négy európai országban (2002–2011)

Forrás: World Bank

Az elemzés során az alábbi adatokat veszik figyelembe például:

- a kormányzati döntések végrehajtásának hatékonyságát,
- a drasztikus politikai változások nélküli kormányzati szolgáltatást,
- a politikai vezetés rugalmasságát, a tanulásra és innovációra való képességet,
- a költségvetési gazdálkodás hatékonyságát,

- a közlekedési infrastruktúra, a távközlés, a villamosenergia-ellátás, az állami egészségügyi ellátás, az állami iskolák, és online kormányzati szolgáltatások minőségét;
- szakpolitikák minőségét stb.

A kapott eredmény nem meglepő, a vizsgált országok esetében Svédországban a legmagasabb a kormányzati hatékonyság. Ha megnézzük az államadósság alakulását és a gazdasági növekedést, akkor egyértelműen látszik, hogy előnyt élvez a többi országgal szemben. Ezen kívül a hagyományosan nagy mértékű újraelosztás miatt, nagy figyelmet fordítanak a minőségi és legtöbbször ingyenes közszolgáltatásokra. Még a többi ország eredményét rontó gazdasági válság jele sem figyelhető meg a kormányzati hatékonyság megítélésébe, mely igen szép eredménynek számít.

A vizsgált országok közül egyedül Magyarországon nem sikerült még átfogó reformokat végrehajtani, mely megjelenik a kormányzati hatékonyság megítélésében is. Azon országokban, ahol különböző átalakulások zajlottak le, miközben a közszolgáltatások iránti igényeket is figyelembe vették, jó értékeket érnek el a hatékonyságban.

A reformfolyamatokat nem tekinthetjük lezártak, folyamatos átalakulások zajlanak le az egyes országokban, mivel újabb és újabb kihívásokkal kell szembesülniük. A gazdasági folyamatok az elmúlt években nem voltak kedvezőek, számos országnak állami pénzzel kellett támogatnia gazdaságát, hogy életképes maradjon, mely tovább nehezítette a csökkenő források problémáját. A megvalósítás során minden nemzet megpróbálja azokat az elemeket hasznosítani, melyek integrálhatóak a saját gazdaságába, ezért gyakorlatilag az összes múltbeli és jövőbeli reform is ország-specifikusnak tekinthető. Így például eltérő reformintézkedésekkel találkozhatunk Nyugat-Európában, mint a Közép-Kelet-Európában.

Ezen kívül azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a reformok sokkal korábban jelentek meg a nyugati országokban, így a keleti országok le vannak maradva ebben a tekintetben. A vállalat-gazdaságtani eszközök alkalmazása, a menedzsment szemlélet és a stratégiai gondolkodásmód az angolszász országokban már a '80-as évek végén megjelent, ezzel szemben a közép-kelet-európai államok csak most kezdenek ezzel a szemléletmóddal megismerkedni.

Összességében minden országban sajátos, „egyedi” reformok, átalakulások zajlottak le, illetve vannak folyamatban. Nem lehet egy elméleti elgondolás alapján sablonszerűen reformokat végrehajtani, mert az egyes országok eltérőek. Az átalakítás előtt figyelembe kell venni egy ország gazdasági helyzetét, a fennálló intézményi rendszert, a jogszabályi környezetet, a társadalom elvárásait, és még számos egyéb tényezőt. Ennek alapján elmondhatjuk, hogy ahány ország, annyi reformfolyamat.

5. Vállalat-gazdaságtani eszközök

Egy vállalati sikeressége attól függ, hogy a megtermelt javakat és szolgáltatásokat hogyan tudják értékesíteni. Ezt az összefüggést azonban át kell alakítani, ha az államigazgatásra is alkalmazni szeretnénk. Egy állam sikeressége attól is függ, hogy a megtermelt javak és szolgáltatások értékesítése során milyen mértékben tudja kielégíteni a társadalmi igényeket.

Az előbbi felvezetéséből látszik, hogy a magánszektorban alkalmazott eszközök átvételéhez ismerni kell a szektorok közötti eltéréseket.

Minden szervezetnél 3 fő kérdés létezik.

- Mit?
- Hogyan?
- Kinek termeljen?

Magánvállalkozások esetében a menedzsment vállal felelősséget a döntésekért, és a vállalat nyereséges, vagy veszteséges működéséért. A gazdálkodást a piaci feltételek között folytatják. Ezzel szemben a közigazgatás működésében jelentkezik egy másik erőhatás is, mégpedig a politikai döntéshozó folyamat. A vezetők nem a minél nagyobb profit elérésére törekcsenek, hanem más célorientációk is megjelennek a folyamatban pl.: politikai, kulturális, szociális. Így tehát a politikai döntési folyamatnak ki kell egészítenie a piaci mechanizmusokat (Hieber 2010).

A magánvállalkozások esetén a döntéshozóknak a tulajdonosok érdekeit kell képviselniük, így az alapvető elvárás, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokat minél hatékonyabban használják fel és minél nagyobb profitot érjenek el. A gazdálkodás során az erőforrások relatív szükségével szembesülnek, ezért a döntéshozóknak racionálisan kell viselkedniük.

A közigazgatásban lévő feszültség az erőforrások felhasználása és a célok között más irányú. Nem a profit elérése az elsődleges cél, hanem a rendelkezésre álló erőforrások felhasználása révén az állami feladatok megvalósítása.

Minden magán és állami vállalat egy összetett rendszert alkot sok funkcióval, mely erőforrásokat használ fel és termékeket/szolgáltatásokat állít elő. A működéshez pénzügyi eszközökre van szükségük, hogy az erőforrások beszerzését és a termelést megfinanszírozzák. Ennek a folyamatnak az irányítása a menedzsment feladata. A hatékony döntéshozatalhoz azonban belső (számviteli) és külső (a vállalat környezete) információkra van szükség. A különböző mutatószámok a vezetői információs rendszer fontos részét képezik, melyek számszerűsítése az operatív és stratégiai irányításban is fontos szerepet játszik. Az egyik fontos adat a teljesítmény mérése, mely a közigazgatásban is fontos szerepet tölt be a, még ha nem is profit elérése az elsődleges cél. (Hieber 2010)

A controlling a vezetői döntések segítségét szolgálja, így nemcsak a versenyszférában terjedt el, hanem a közszférában is. „A controllingrendszer a szervezetek irányítási rendszerének egyik kiemelt alrendszere, amely az irányítás (vezetés) funkciói közül a (stratégiai és éves operatív) tervezést vállalja fel, és a tervmegvalósulás felügyeletével, illetve a terv-tény adatok összevetésével az eltérések ellenőrzését, elemzését végzi. E feladatok koordinálását, szabályozását saját szervezettel és információs rendszerrel látja el. Ebből adódóan megfelelő irányítástechnikai és döntés-előkészítési segédeszközt biztosít a vezetés számára a környezeti változások dinamikus kezeléséhez” (Körmendi–Tóth 2006).

A közszektorreformok során előtérbe került a eredményorientáció, és a teljesítménymérés, így gyűrűzött be a controlling az állami szférába is. Korábban csak a jövedelmezőséggel foglalkoztak a controllerek, ezt követően azonban a külső környezet változásai és legfőképpen a költségek részletes alakulása is az elemzés tárgyává vált. A közszektor pénzforgalmi személete helyett megjelent az eredményszemlélet.

A közszektorban a sajátosságok miatt több problémával szembesülünk a controlling területén.

- Az elsődleges feladat a javak előállítása, melynek során a rendelkezésre álló erőforrások szükségése nem okoz olyan problémát, mint a versenyszférában. Gondoljunk csak a mindennapi tapasztalatokra. Ha a költségvetés deficités az nem azt jelenti, hogy a következő hónapban bezárnak például az iskolák és a kórházak. A közjavak előállítása során nem jelenik meg a

piaci kontroll, így a NMP alapjául szolgáló három „E” követelményének teljesülését kell vizsgálni.

- Az eltérő célok miatt eltérő elemzési módszereket kell alkalmazni. „A közszektorbeli gazdálkodás célhierarchiájában az eredményesség tekintendő a legfontosabbnak, hiszen minden közpénz költésének akkor van értelme, ha annak célja teljesül.” (Vigvári 2005)
- További problémát okoz a szervezeti struktúra és annak finanszírozása. El kell dönteni, hogy az állam például teljesítmény vagy feladatalapú finanszírozást alkalmaz-e.
- Az előző pontból következik a teljesítmény mérésének problémája is, melyhez hozzá tartozik, hogy egy hatékony információs rendszert is ki kell építeni, mely biztosítja a jobb elszámoltathatóságot. A teljesítmény a magánvállalatoknál könnyen mérhető az elért profit segítségével. A közszolgáltatások többsége azonban ingyenes, így a teljesítmény mérése igen nehéz.
- Nemcsak a teljesítmény mérése, hanem a költségek számszerűsítése is problémát okozhat, a költségek eltérő csoportosítása és a felmerülés helye miatt.

A hatékony gazdálkodást támogatja a vezetői információs rendszer (VIR) is. Sokszor ezt a fogalmat egy informatikai fejlesztéssel azonosítják, pedig erről jóval többről van szó. A felsőoktatási intézményeknél azonban számos problémával szembesülhetünk. Sokszor hiányoznak, vagy hiányosak az elemzéshez szükséges adatok, például a vagyongazdálkodás, vagy a humán erőforrás tekintetében. További problémát okozhat, ha az adatok nem a megfelelő struktúrában állnak rendelkezésre, mely szintén megnehezíti a gazdálkodás elemzését. Nagyon fontos egy jól működő vezetői információs rendszer kiépítése, mivel megfelelő információk nélkül nem lesz hatékony a működés. A csökkenő források mellett fontos, hogy azt mire és milyen eredményességgel használják fel, és az elszámoltathatóság biztosításához megbízható adatokra van szükség.

A gazdaságosság, hatékonyság, eredményesség követelménye (a 3 „E” kritériuma) még mindig számos intézményben csak elméleti szinten működik, mert a teljesítmény középpontba helyező vezetési kultúra még hiányzik. Egy jól működő vezetői információs rendszernek az alábbi tulajdonságokkal kell rendelkeznie.

- A rendszer legyen egyszerű, átlátható és megbízható, hogy az alkalmazottak gyorsan adaptálni tudják, és ne okozzon többletmunkát a működtetése.
- Egy jól működő VIR segít a döntések meghozatalában, alkalmas a döntéstámogatásra. Ehhez több követelménynek kell megfelelnie. Egyrészt tartalmazza mindazokat az adatokat, melyek a vezetés számára szükségesek, de fölöslegesen ne generáljon újabb adatokat és adatsorokat. Itt is alkalmazni kell a költség-haszon összevetésének elvét. Másrészt a rendszer legyen jövőorientált, hogy támogassa a stratégiai gondolkodásmódot, valamint legyen teljesítményorientált, hogy az outputot központi kérdésként kezelje.
- Csak akkor jó egy vezetői információs rendszer, ha gyorsan lehet kezelni és felhasználni, ha rugalmasan alkalmazkodik a változásokhoz, és ha az adott intézményre specializálódott. Minden intézménynek más a szervezeti felépítése, a belső folyamatok rendje, így ehhez kell alkalmazkodni a rendszer kiépítésekor.

Összességében a magánvállalatoknál alkalmazott vezetési és menedzsment eszközök, a controlling eszköztár alkalmazható a közszférában és alkalmazni is kell a teljesítmény értékelése miatt. A szükséges módosítások után az egyes mutatószámok és mutatószámrendszerek alkalmasak a megfelelő döntések elősegítésére és a gazdál-

ködés hatékonyságának növelésére. Nagyon fontos az ellenőrzés is, hogy figyelemmel tudjuk kísérni a források felhasználását, mivel azok egyre csökkennek.

6. Összefoglalás

A végrehajtott reformok nem hoztak átfogó megoldást. Az állami kiadások még mindig növekvő tendenciát mutatnak a 2002 és 2010 közötti időszakban, mely a gazdasági válságnak is köszönhető. Az országok jelentős szerepet töltek be a gazdaság élénkítésében, mellyel tovább növelték a kiadásaikat. Összességében a reformok átalakították az államok kiadási szerkezetét, de a teljes kiadást nem sikerült visszafogni. Az átalakítások segítségével, és a strukturális változtatásokkal sikerült visszafogni az általános közszolgáltatásokat, mivel számos országban ezeket a feladatokat különböző hivatalok hatáskörébe helyezték. A jóléti rendszerek fenntartása azonban a kiadások további növekedését eredményezte.

A kormányzati hatékonyság megítélésében is fontos szerepe van a reformoknak. Az átalakítások során átláthatóbbá válik a bürokrácia, mellyel növelhető az állampolgárok bizalma. Ezen kívül a szolgáltatások nyújtásának elemzése, a hatékonyság és minőség előtérbe helyezése szintén javítja az egyes országok megítélését, melyben igen fontos a magánszférában működő vállalkozásoknál alkalmazott eszközök és módszerek átvétele.

Felhasznált irodalom

- Hieber, Fritz: *Öffentliche Betriebswirtschaftslehre – Grundlagen für das Management in der öffentlichen Verwaltung*, 2010.
- Dr. Körmendi Lajos–Dr. Tóth Antal: *A controlling elmélete és gyakorlata*. Perfekt, 2006.
- László Csaba: Vargabetűk az államháztartási reform tízéves történetében. *Közgazdasági Szemle*, 2001. október, pp.844-864
- Dr. Torma András: Adalékok a közmenedzsment-reformok elméleti háttéréhez és főbb irányzataihoz. *Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXVIII. (2010). pp. 315–338.
- Vigvári András: *Közpénzügyeink*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. 2005.

Alternatív finanszírozási lehetőségek a közszférában. Elméleti áttekintés és a diákhitel II. példája

Balogh László* - **Balogh Máté**** – **Ágoston Anita***

Abstract **Alternative financing opportunities in the public sector. Theoretical overview and the example of the Hungarian „Diákhitel II.” (Student loan 2).** To the state with the problems of national debt, the pressure of economic recovery and transportation costs, the question of how to manage during the allocation without damaging the fundamental social goals and interests (harm minimization) is even more urgent. In connection with this problem we summarized the results up to now of our research about the growth of public expenditure in the 20th century. We briefly touch the literatures’ results on stopping the expenditures and finally we reveal some problem and opportunity of searching financing alternatives with the help of the Hungarian “Diákhitel II” (Student Loan 2) construction.

Keywords role of the state, public expenditure, alternative financing, student loan

1. Bevezetés

Az államadósság, gazdaságélénkítés kényszere és a transzferkiadások szorításában vergődő államok számára egyre sürgetőbb annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy az allokációs funkció gyakorlása során miként lehet az alapvető társadalmi célok és érdeke sérelme nélkül (sérelmének minimalizálásával). E probléma kapcsán foglaljuk össze eddigi kutatásunk eredményeit az állami kiadások XX. századi növekedésével kapcsolatosan. Röviden érintjük a kiadások megállításával kapcsolatos szakirodalmi eredményeket, végül a hazai diákhitel II. konstrukció esetének segítségével próbálunk rávilágítani a finanszírozási alternatívák keresésének néhány lehetőségére és problémájára.

Az állami szerepvállalás erőteljes növekedése a 20. században indult meg. Jóléti típusú államok alakultak ki a fejlett európai, főként angolszász országokban. Az ellátandó feladatok köre kibővült, mely ahhoz vezetett, hogy a költségvetés kiadásai ugrásszerűen megnöttek. Ezzel szemben viszont a társadalom részéről emelkedett a minőségi közszolgáltatások iránti igény is. A közvéleményben megrendült a bizalom, mivel a közszférában található folyamatokat és eljárásokat átláthatatlannak és bonyolultnak találták. Az ellátandó feladatok tisztázatlansága is erősítette a felháborodást.

* Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar
E-mail: agoston.anita@ke.hu

** University of Cambridge, Pembroke College

Az államoknak az utóbbi évtizedekben több kihívással szembesülniük, melyek mind-mind nehezítették a csökkenő forrásokkal való gazdálkodást.

A hatékonyság korábban is alapvető követelmény volt a közpénzek gazdálkodásában, de ez az elvárás napjainkra kiegészült az eredményességgel. A források felhasználásának eredményessége sokszor nehezen határozható meg, mert különböző érdekek állnak egymással szemben. Ennek ellenére több reformot hajtottak végre az utóbbi évtizedekben, melyek legfőbb közös tulajdonsága a csökkenő források hatékony felhasználásának biztosítása a minőségi színvonal megtartása mellett. Témánk szempontjából most elsősorban az érdekes, hogy ezek a reformfolyamatok hol vezetnek új finanszírozási módok és források bekapcsolásához.¹

2. Az állami szerepvállalás növekedése

Mint azt a Zimmermann–Henke közpénzügyi tankönyvéből idézett táblázat is mutatja (1. táblázat), a XX. század az állami beavatkozás mértékének nagyon jelentős növekedését jelentette az alapvetően piacgazdasági viszony között működő országok mindegyikében. Ez a növekedés mindenütt megtalálható ugyan, de a mértékében tapasztalható különbségek megengedik, hogy didaktikai céllal megpróbáljuk ezeket kategorizálni.

Az állami szerepvállalás növekedéseinek okait összefoglaló 2. táblázat egyik oszlopa a magyarul is hozzáférhető (Cullis–Jones, 2003) könyv evvel foglalkozó fejezetére utal, így nem szükséges hozzá külön magyarázatokat fűzni. Egyszerű, ugyanakkor jól megragadható a XX. századi növekedés a Blankart által jegyzett magyarázatban.

Eszerint vannak olyan, a gazdaságban és társadalmunkban rejlő természetes okok, amelyek következtében közvetlen demokrácia körülményei közt vagy akár a jóindulatú diktátor esetét feltételező modellben is érvényesülnének. Ebből az első, hogy a jövedelmek növekedésével, a szükségletek piramisa alapján egyre nő az olyan javak fogyasztása, melyekhez piaci kudarcok kapcsolódhatnak, így indukálják az állami szerepvállalás növekedését. Az adóár-rugalmasság következtében az adóterhek jelentős részét viselő szereplőknél természetessé válik az a törekvés, hogy az egymást legalább korlátozottan helyettesíteni képes javak közül a közszolgáltatásként hozzáférhetőt igyekezzenek preferálni. A népesség növekedése nem egyenletesen zajlik, hanem erősen a városokra, ezek közül is a nagyvárosokra koncentrálódik, ahol a közszolgáltatások mértéke jelentősen meghaladja a kisebb településeken szokásosat. Emellett a népességnövekedés egyúttal a népesség öregedésével is jár, ami szintén növeli a közszolgáltatások iránti igényt. Mindezekhez járul még a képviselői demokráciák néhány olyan törvényszerűsége, melyek a költségvetési kiadások növelésére irányuló törekvéseket támogatják, míg azok visszaszorítására nem alakult ki semmilyen korlátozó mechanizmus.

Az, hogy a Zimmermann–Henke táblázatból (1. táblázat) az ezredforduló környékén egyes országokban már az állami szerepvállalás visszaszorítása is kiolvasható, a túlnövekedett állam következtében felerősödő kormányzati kudarcok felismerésének következménye. Minthogy azonban ebbe az irányba nem hatnak kényelmes automatizmusok, a csökkentés folyamata gazdaságilag problémás, politikailag hálátlan és a kiadások hasznélvezői számára fájdalmas. Így általában utolsó megoldásként tud terítékre kerülni. A fejezet elsődleges vizsgálati tárgyát képező EU-tagországok

¹ Ágoston–Wickert–Balogh 2011.

mindegyikéről elmondható, hogy ezek alapvetően finanszírozó típusú államok, ahol az államgazdaság-céljait fiskálisan, elsődlegesen kiadási programokkal és az ezek finanszírozásához szükséges adók kivetésével éri el, másodlagos szerepet hagyva a gazdasági szereplők közvetlen utasításokkal való irányításának. Itt most így nem kell hosszan idéznünk a finanszírozó és a kényszerítő állam tevékenységének eltéréseit. A finanszírozó államokra vonatkozó számadatok (4. táblázat) különbözőségében való eligazodásban segíthet, ha kategorizáljuk az államokat aszerint, hogy milyen mélyen és milyen célokra való felhatalmazás alapján avatkoznak a piactudományi folyamatokba. Az első csoportba, az úgynevezett „szabad piacgazdaságok” közé (nem a klasszikus közgazdaságtan értelmében, hanem az ezredforduló realitásai között) azokat az országokat soroljuk, amelyek az állami beavatkozást egyöntetűen szükséges rossznak tartva igyekeznek azt minimalizálni, és csak az abszolút módon jelentkező piaci kudarcok esetére korlátozni. Ennek következtében ezekben a gazdaságokban a költségvetési beavatkozás mértéke alig haladja meg a GDP egyharmadát. Ideáltipikus példájuk az Amerikai Egyesült Államok. Az előbbivel ellentétben a „jóléti állam” esetében a széles körű társadalmi esélyegyenlőség és a mindenki számára biztosított viszonylag kedvező életkörülmények biztosítása érdekében ezek az országok kiterjedt állami egészségügyi és oktatási intézményrendszerrel rendelkeznek, és a költségvetési szektor kiadásai megközelíthetik (egyészámítások szerint, bizonyos időszakban el is érhetik) a GDP kétharmadát. Az uniós tagországok nagyobb részét leginkább az úgynevezett „szociális piacgazdasági” viszonyok jellemzik. Itt a gazdaság egyes területein, a szabad piacgazdasághoz hasonlóan, kegyetlen viszonyok érvényesülnek, más területeken, jellemzően például a nyugdíjrendszertől az egészségügy nagy részén át az oktatás szélesebb-szűkebb eleméig, a társadalmi szolidaritás (méltányosság) jegyében (a hitelarányának sem ellentmondva) erős állami beavatkozással találkozhatunk. A csoport tipikus példái az EU két nagy kontinentális hatalma, Németország és Franciaország tekinthető. Érvényesülni látszik az a tendencia is, hogy az alacsonyabb egy főre jutó GDP-jű tagországok, melyek számára különösen fontos a gazdasági növekedés, általában kisebb állami szerepvállalással, elsősorban erősen visszafogott szociális kiadásokkal kénytelenek beérni. Magyarország helyzete ellentmondásos, mely az állam hazai szerepvállalásának újragondolása irányába mutat. A kiadási oldalon a lehetőségeinkhez képest viszonylag magas szociális kiadások és a jelentős államadóssághoz kapcsolódó fizetési kötelezettségek kényszerítik a gazdaságra, komoly versenyhátrányt okozva elsősorban az élőmunka alkalmazásában. Hasonlóan megfontolásra érdemes következtetésekre juthatunk az államháztartás egyes alrendszeirenek egymáshoz viszonyított aránya tekintetében. Ennek kétfoldos pontja a társadalombiztosítási rendszer, valamint az, hogy az általa ellátandó feladatokhoz, az általa működtetett szervezetek és az alkalmazott személyek számára képest meglehetősen alacsony az államháztartás helyi szintjének pénzügyi szintje.² A második táblázat utolsó oszlopa jelzi, hogy a 2008-as válság elhúzódó hatást gyakorolt az állami kiadásokra. A stabilizációs funkció működtetése szinte mindenütt a kiadások ismételt növekedését eredményezte, mely a GDP-hez viszonyítva így néhány országban még soha nem látott szintet ért el. Hogy ebből a visszarendeződésből mennyi az átmeneti, és mennyi bizonyul tartósnak, arra csak néhány év múlva fogunk tudni hitelesen válaszolni. Az biztos azonban, hogy ezek a folyamatok is abba az irányba mutatnak, hogy az állami allokáció közszolgáltatásokhoz kapcsolódó kiadásait, akár a hosszútávú társadalmi fejlődés diktálta szempontok megsértésével is szükséges lehet visszafogni. Ahol lehet, ott a közös célok megvalósításához új forrásokat szükséges bevonni.

² Adorján 2012.

3. A finanszírozás privatizációja és a diákhitel II.

A 4. táblázat kínálta fájdalom, de többségében már mindannyiunk által jól ismert menüből – témánkhoz illeszkedően – a táblázatban Brümmerhoff nevével fémjelzett lehetőséget, a finanszírozás (részleges) privatizálását választjuk ki. Ebben az esetben a közszolgáltatást továbbra is az állam nyújtja, de azt nem vagy nem kizárólag adóbevételekből finanszírozzák. Így részlegesen különválnak a z állami kiadásokról és a bevételekről való klasszikusan egységes költségvetési döntési folyamat. Azt is el kell dönteni, hogy a finanszírozás árak vagy díjak (költségtérítések) útján történjen-e. Már a díjak szedése jelentős allokatív hatással jár, gyakran pozitívan hat a nem hatékony költségserkezetre ugyanakkor keresletorientált érdekeltséget teremt. Ennek az utóbbi időkből legelterjedtebb példái az autópálya-díjak és a felsőoktatási tandíjak. Nincs azonban értelme a finanszírozás privatizációjának, ha az később kamatokkal terhelt állami kiadások egyszerű megelőlegezése (lásd pl.: néhány hazai PPP konstrukció – a szerzők megj.) vagy semmiféle hatékonysági nyereség sem fűződik a konstrukció változásához.³

A hazai költségvetési gyakorlatban az egyik ilyen terület, ahol a szolgáltatás színvonalának szándékolt megőrzése mellett, az állami finanszírozási lehetőségek fájdalmas szűkítésére kerül sor az a felsőoktatás. Ennek az iránynak a fiskális kényszeren túl számos gyakorlati és elméleti is van. Gondoljunk csak az Egyesült Királyságban végrehajtott drasztikus tandíjemelésre vagy tekintsünk bele Brümmerhoff közpénzügyi tankönyvének legfrissebb kiadásába. Szerinte a felsőoktatás állami finanszírozása egyrészt olyanokat támogat, akik tanulmányaik után magasabb jövedelmet fognak realizálni, így az állam „beruházása” náluk térül meg, másrészt az állami pénzek felülspecifikáltan támogatják a magasabb, hagyományosan „akadémiai” jövedelmű családok gyermekeit.⁴

A finanszírozás privatizációjának egyik legfrissebb és egyben legnagyobb volumenű példája a hazai felsőoktatási rendszer finanszírozásának egyik sokakat érintő eleme. Ennek alapján a 2012/13-as tanévtől kezdődően a hallgatók állami ösztöndíjas, részösztöndíjas vagy önköltség-térítéses kategóriákban kerülhetnek felvételre. Aki nem fér be állami ösztöndíjas helyre, annak a kormányzat a diákhitel II. rendszer életre hívásával kívánja a családi anyagi háttértől legalább részben független továbbtanulási lehetőséget biztosítani. Az eddig is nagy sikerrel működő – kötetlen felhasználású – diákhitel I. rendszerrel szemben az új lehetőség kizárólag az önköltség-térítés megfizetésére vehető igénybe.

„A régi diákhitel-rendszerben prudens módon alacsony volt a felvehető hitelösszeg (a költségtérítésre azért elég volt), a kamat nem volt támogatott, a rendszer önfenntartó módon működött. A törlesztési feltételek rugalmasak voltak és a 6-8-9% százalékos törlesztési hányad nem veszélyeztette a diplomások megélhetését. A rendkívül alacsony kamat (8% szemben a 20-30%-os banki THM-mel) egyrészt a DHK forrásaira (EIB hitelek, MFB hitelek, diákhitel-kötvények) vállalt állami garanciának, másrészt az EIB által nyújtott kedvező kondícióknak, harmadrészt a nagyon magas visszafizetési fegyelemnek és az alacsony működési költségeknek volt köszönhető. Meg kell jegyezni, hogy a Diákhitel I kapcsán óriási bravúrral (meg jó adag szerencsével) sikerült elérni, hogy az Eurostat szabályai szerint a hallgatói hitelállomány (jelenleg 244 Mrd forint) nem minősül államadósságnak, annak ellenére sem, hogy az állam garanciát vállal a refinanszírozó hitelekre. Ennek fő oka, hogy a hitelezési koc-

³Brümmerhoff 2011, 228. old.

⁴Brümmerhoff 2011, 302. old.

kázatot nem az állam viseli, hanem a kamatba beépített kockázati prémiumon keresztül a hitelfelvevők közössége.”⁵

Az állami garancia és az állami kamattámogatás rendszere miatt a diákhitel II. intézménye azonban egyáltalán nem jelenti a finanszírozás teljes privatizációját. Az indulás időszakában, különösen, ha a Diákhitel Központ piaci forrásokból tudja az új kihelyezéseket finanszírozni, a rendszer valóban az önköltségtérítések teljes összegével tehermentesíti az államot. Érdeemes lehet azonban azt is megvizsgálni, hogy ez a kettős kötelezettségvállalás hosszútávon mekkora terheket róhat a költségvetésre és ezen keresztül természetesen az adófizető állampolgárookra.

4. Egyszerű modell a hatások becslésének előkészítésére

Alábbi, durván leegyszerűsített modellünkben nem volt célunk a diákhitel II. rendszer valószínű tényleges pénzügyi pályájának bemutatása. Pusztán két egyszerű kérdésre kerestünk választ. Az egyik, hogy már teljesen felfutott rendszer esetén hogyan lehetne az önfenntartó (állam számára teljesen tehermentes) működés feltételeit megadni. A másik pedig, hogy milyen módon lehet az állam vállára nehezedő, elvileg elképzelhető, maximális terheket megbecsülni.

Modellfeltételek:

L –Összes hitelvolumen, $L \approx N(k+n)\frac{Q}{2}$

N –Diákhitel adósok

i –Diákhitel kamatláb (szemeszterenként)

I –Államkötvény-hozam(szemeszterenként)

n –Futamidő (szemeszter)

Q –Önköltség-térítés (szemeszterenként)

O –Működési költség aránya a hitelállományhoz

k –Tanulmányi idő (szemeszter)

r –Fizetéseképtelenségi arány

Annuitásos törlesztés, szemeszterenként

Mivel a tanulmányok finanszírozása félévekben követhető legegyszerűbben, így a szokásos éves vagy havi kamatok és kifizetések helyett ezek féléves megfelelőjét használtuk (ez könnyen számolható, de legalábbis becsülhető a szokásos mennyiségekből).

A modell paraméterei: L az adott időben kinnlevő teljes hitelösszeg, N a diákhitel felvevő diákok száma, i a hitel diákok által fizetett féléves kamata, I a magyar állam által a diákhitel finanszírozására felvehető hitelének kamata (alternatíva költségként felhasználva), n a diákhitel törlesztésének futamideje félévekben, Q a féléves költségtérítés, O a teljes hitelösszeg azon hányada, amibe a hitelrendszer kezelése kerül, k a diákok által végzett félévek száma és r a fizetéseképtelen diákok hányada.

Néhány durván egyszerűsítő feltevést tettünk a számolások könnyítéséhez: az előbb felsorolt paraméterek mind állandóak, valamint a diákhitel törlesztése fix féléves részletekben történik, ezen kívül feltettük, hogy az állam a teljes állományt hiteltől finanszírozza, továbbá csak a korábban felvett hitelösszeg után keletkezik költség (vagyis az aktuális félévben folyósított hitelek után még nem).

⁵Berlinger 2012.

Ha ezzel a törlesztéssel számolunk, akkor l hitelösszeg esetén, n féléves futamidővel, i féléves kamattal a fix féléves részlet: $p = l \frac{i(1+i)^n}{(1+i)^n - 1}$

Vegyük észre, hogy fix féléves részletek esetében a törlesztésekből származó bevétel kizárólag a teljes hitelösszegtől, a féléves kamattól és a teljes futamidőtől függ, a hitel kiadása óta eltelt időtől nem. Ez azt jelenti, hogy nem kell a különböző éveken kiadott hiteleket egyenként kezelni.

Egy félévre lebontva az állam diákhitellel kapcsolatos pénzforgalma a következő: Kiadások: új hitelek folyósítása, kamatok fizetése a korábban finanszírozásra felvett kölcsön után, rendszer működtetése (adatgyűjtés, feldolgozás, beszédés, etc.), amit a következőképp írhatunk:

$$N \cdot Q + L(I + O)$$

Bevételek: a korábban folyósított hitelek törlesztése (a nem törlesztésképtelen diákoktól):

$$L \frac{i(1+i)^n}{(1+i)^n - 1} (1 - r)$$

Tehát a diákhitel konstrukció fenntartásának éves költsége:

$$N \cdot Q + L(I + O) - L \frac{i(1+i)^n}{(1+i)^n - 1} (1 - r)$$

Először is vizsgáljuk meg, hogy mi annak a feltétele, hogy egy bizonyos felfutási idő után (ez a hitelek törlesztési ideje, vagyis n félév) a rendszer az államnak ne jelentsen kiadást. Ez akkor áll elő, ha

$$N \cdot Q + L(I + O) < L \frac{i(1+i)^n}{(1+i)^n - 1} (1 - r)$$

ezt a kifejezést átrendezve láthatjuk, hogy ez egy megkötést ad az újonnan folyósított hitelek és a korábbi teljes hitelösszeg hányadosára:

$$\frac{N \cdot Q}{L} < \frac{i(1+i)^n}{(1+i)^n - 1} (1 - r) - (I + O)$$

Látható, hogy bizonyos paraméter értékek esetén a jobb oldal negatív, tehát semmilyen hányados esetén nem lehet önfenntartó a rendszer. Érdekes módon ezt találjuk a tervezett mennyiségek megadásával is, ha $i = 1\%$, $n = 50$ (25 éves futamidő), $r = 1.5\%$, $I = 2\%$, $O = 1\%$ értékeket adunk meg, egy olyan hitelrendszert kapunk, ami még a felfutási idő után is állandó finanszírozást igényel az állami költségvetésből. (Lásd 6. táblázat)

Milyen irányba változtassuk a paramétereket, hogy fenntartható konstrukciót kapjunk? A fenntartási költséget és az állam által felvett hitel költségét ennél alacsonyabbra nem igazán lehet szorítani, így marad a futamidő rövidítése (amely viszont valószínűleg emelné a fizetésképtelenné váló diákok arányát), vagy a fix kamat emelése. Ha a futamidőt fix kamat mellett csökkentjük 18 félévre, akkor a jobb oldal már nem negatív, viszont csak akkor lehet önfenntartó a rendszer, ha a hányados (újonnan

kiadott hitelek/teljes hitelösszeg) 3% alatt van, ami épp csak elérhetőnek tűnhet, de később bemutatom, hogy így sem működik a dolog.

Egy gyors becslés arra, hogy mekkora a megfelelő hitelhányados: k féléven át hitelt vesz fel a diák, majd n féléven át törleszt. A hitelállománya kezdetben közelítőleg lineárisan nő ($k \cdot Q$ -ig), majd közelítően lineárisan csökken, ennek pedig az átlaga $\frac{kQ}{2}$. A diákok száma, akik a rendszerben vannak $N \frac{k+n}{k}$, vagyis a teljes hitelösszeg: $L \approx N(k+n) \frac{Q}{2}$ új hitelek aránya (amelyek összege diákonként Q) $\frac{2}{n+k}$. Ez az eredeti paraméterek szerint 3.3%.

Ahhoz, hogy az eredeti 25 éves futamidővel önellátó legyen a rendszer (vagyis a teljes hitelállomány 3.3%-át kiadhassa félévente), ahhoz 6% fix féléves kamatot kéne kérni a diákoktól, ez azért igen messze van a megjelölt 1%-tól. (Lásd: 3. eset)

Úgy tűnhet, hogy a 18 féléves futamidő megoldást jelenthet, de ne felejtjük, hogy ez csökkenti a teljes hitelállományt, így növeli az új hitelek arányát. 18 félév esetén a minimum új kiadható hitelállomány 7.14% lenne ($\frac{2}{n+k}$).

Az, hogy az 1. esetben a rendszer működési költsége eléri a kezdeti megtakarítások mértékét egyszerűen abból adódik, hogy számos paraméter esetében alaposan túlbecsültük a valóságban várható értékeket, hiszen célunk nem a várható érték, hanem a még esetleg lehetséges szélső esetbecslése volt.

Az ideji felvételi (és beiratkozási) tényadatok, valamint a diákhitel II. rendszer induláskori fogadtatása legkésőbb 2013. elejére már remélhetőleg fog olyan információs bázissal szolgálni, melynek segítségével még a jelenleg folyó kutatási projektünk lezárása előtt, a rendszer működésére vonatkozó realiztikusabb becslésekre is vállalkozhatunk majd óvatosan-

Felhasznált irodalom

- Adorján Richárd–Balogh László–Högye Mihály–Parádi-Dolgos Anett–Wickert Irén (2012): *Közpénzügyi menedzsment*. AULA, Budapest
- Ágoston, Anita–Wickert, Irén–Balogh, László (2011): Current Issues of the New Public Management, *Regional and Business Studies* Vol 3 Suppl 1, 353–365.
- Berlinger Edina (2012): Felsőoktatás életre-halálra. *Magyar Narancs* 2012. febr. 9.
- Blankart, Charles B. (2008): *Öffentliche Finanzen in der Demokratie. Eine Einführung in die Finanzwissenschaft*. (7. Auflage) Verlag Franz Vahlen, München.
- Brümmerhoff, Dieter (2007) *Finanzwissenschaft*. (9. Auflage) : Oldenbourg, München –Wien
- Brümmerhoff, Dieter (2011) *Finanzwissenschaft*. (10. Auflage) : Oldenbourg, München –Wien
- Cullis, John and Jones, Philip (2003): *Közpénzügyek, közösségi döntések*. AULA, Budapest.
- Heertje, Arnold–Wenzel, Heinz-Dieter (2008): *Grundlagen der Volkswirtschaftslehre* (7. Auflage) Springer
- Zimmermann, Horst and Henke, Klaus-Dirk (2005): *Finanzwissenschaft*. (9. Auflage). Verlag Franz Vahlen, München.

1. táblázat. Az állami szerepvállalás mértéke

Ország	Időszak	Az állam növekedése	Állam /GDP% 1990	Állam /GDP% 2002
USA	1913–1957	6,0%–26,0%	37,0	36,0
Nagy-Britannia	1920–1950	26,0%–39,0%	42,2	41,8
Kanada	1929–1954	15,0%–27,4%	48,8	40,9
Németország	1913–1954	15,7%–41,0%	44,5	48,7
Dánia	1870/79–1947/50	8,4%–23,3%	57,0	55,8
Norvégia	1938–1950/53	17,0%–32,6%	54,0	47,4
Svájc	1938–1952	19,1%–21,2%	30,0	35,4
Belgium	1912–1956	7,3%–22,2%	53,4	50,2
Svédország	1938/39–1950	21,0%–31,3%	63,5	58,2

Forrás: Zimmermann–Henke, 2005. p. 34.

2. táblázat. Állami kiadások a GDP százalékában

	1990	1995	2000	2005	2008	2010
Dánia	56,1	59,2	53,5	52,6	49,6	58,5
Németország*	45,3	48,3	45,1	46,8	43,7	47,9
Egyesült Királyság	39,4	44,3	36,8	43,7	44,3	50,4
Írország	38,1	41,0	31,6	34,4	35,5	66,8
Ausztria	49,3	55,9	51,3	49,8	47,9	52,5
Svédország	58,6	67,2	57,1	56,3	52,5	52,9
Magyarország	–	–	46,5	50,0	49,0	49,5

* 1990-ig Nyugat-Németország. Forrás: Heertje–Wenzel, 2008, Eurostat, 2011

3. táblázat. Az állami szerepvállalás növekedésének okai

Cullis–Jones (Berry és Lowery nyomán)	Blankart
<ul style="list-style-type: none"> – Leviatánszerű bürokratikus monopóliumok – Fiskális illúzió – Hivatali szavazóerő – Pártok versenye – Érdekcsoportok tevékenysége – Központosítás – Adózási kérdések – Keresleti érvek (Wagner, Galbraith) – Kínálati érvek (Baumol) – Gazdaságok nemzetközivé válása – Információ – Elmozdulási hatások – Társadalombiztosítás növekedése – Marxista megközelítés – Alkotmányos sorvadás 	<ul style="list-style-type: none"> – Közvetlen demokráciában <ul style="list-style-type: none"> – Közszolgáltatások jövedelemrugalmassága – Közszolgáltatások adóárugalmassága – Népeség-növekedés – Képviseleti demokráciában <ul style="list-style-type: none"> – Szavazatsere – Lobbitevékenység – Érdekcsoportok – Bürokrácia hatása – Adó- és fiskális illúzió

Forrás: Cullis–Jones, 2003; Blankart, 2008

4. táblázat. Az állami kiadások visszafogásának lehetőségei

Blankart	Brümmerhoff
<ul style="list-style-type: none"> – Mennyiségi korlátozások – Költségvetési eljárási korlátok <ul style="list-style-type: none"> – Bevételi és kiadási döntések összekapcsolása – Finanszírozás célbevételekből – Szavazatcsere korlátozása – Állami feladatok föderalizálása – Államadósság törlesztési terve – Minősített többség – SunsetLegislation – Zárolás 	<ul style="list-style-type: none"> – Alkotmányos reform – Decentralizáció – Privatizáció <ul style="list-style-type: none"> – Finanszírozás – Termelés – „Államtalanítás” – Liberalizáció – A megszorítások technikája és időzítése <ul style="list-style-type: none"> – Drasztikus – Átalányszerű – Szelektív – Bevételek csökkentése

Forrás: Blankart, 2008, Brümmerhoff 2006

5. táblázat. Hazai diákhitel konstrukciók

	Diákhitel I.	Diákhitel II.
Felhasználás	szabad (megélhetési költség)	kötött (önköltség)
Jogosultak	minden hallgató a felsőoktatásban	részösztöndíjasok, önköltséget fizetők
Maximális havi hitelösszeg	ezentúl 50 ezer forint (korábban 40-50-60 ezer Ft)	havi önköltség (akár havi 270 ezer forint az orvoscépzésben)
Kamat	jelenleg 8% (önfenntartó), változó	mindig 2% (támogatott), fix
Törlesztés	képzés után jövedelemarányosan	képzés után jövedelemarányosan
Törlesztési kötelezettség	ezentúl a bruttó jövedelem 8%-a (korábban 6-8-9%)	a bruttó jövedelem 4–24%-a
Hitelállomány	244 Md	
Finanszírozó	EIB, MFB, diákhitel kötvények	
Állami garancia	forrásokra	
Élőszerződések száma	214 ezer	
Adóhatóságnak átadott ügyek aránya 2011-ben	1,7%	
Éves működési költség a hitelállomány arányában	0,5-0,6%	

Ki viseli a hitelkockázatot?	hitelfelvevők kockázati közösége	állam
EUROSTAT besorolás	privát	állami

Forrás: Berlinger 2012

6. táblázat

1. eset

Diákhitel kamatláb (Szemeszter)	Hallgatók száma	Állampapír - hozam (Szemeszter)
1,0%	150 000	2,0%
Szemeszterek száma	Önköltség - térítés	Működési költség
10	400 000Ft	1,0%
Fizetéseképtelenség		Futamidő(Szemeszter)
1,5%		50
Összes hitelvolumen	Annuitásfaktor	Összköltség(Szemeszter)
1 800 mrdFt	2,55%	68 7656 mrdFt
		Egy főre jutó költség
		458 440 Ft

2. eset

Diákhitel kamatláb (Szemeszter)	Hallgatók száma	Állampapír – hozam (Szemeszter)
1,0%	150 000	2,0%
Szemeszterek száma	Önköltség - térítés	Működési költség
10	400 000Ft	0,0%
Fizetéseképtelenség		Futamidő (Szemeszter)
1,5%		50
Összes hitelvolumen	Annuitásfaktor	Összköltség (Szemeszter)
1 800 mrdFt	2,55%	50 766mrdFt
		Egy főre jutó költség
		338 440Ft

3. eset

Diákhitel kamatláb (Szemeszter)	Hallgatók száma	Állampapír – hozam (Szemeszter)
6,09619580%	150 000	2,0%
Szemeszterek száma	Önköltség - térítés	Működési költség
10	400 000Ft	1,0%
Fizetéseképtelenség		Futamidő (Szemeszter)
1,5%		50
Összes hitelvolumen	Annuitásfaktor	Összköltség (Szemeszter)
1 800 mrdFt	6,43%	0Ft
		Egy főre jutó költség
		0Ft

Paradigmaváltás szükségessége az egészségügyi szektorban

Hegedűs Mihály*

Összefoglaló A válság szükségszerű következményeként Európában is számos területen zajlik a gondoskodó állam beívódott sztereotípiáinak újragondolása. Az oktatás, a nyugdíj mellett az egészségügy, amelyet leginkább megérintett a változás szükségessége. A világ egészségügyi ellátórendszerének átalakítása számos helyen kormányprogrammá, választási ígéretkévé vált.

Hazánkban a strukturális problémáinak kiküszöbölésére az elmúlt évtizedek alatt számos kísérlet született, amelyek rendszerint félúton megrekedtek, jelentős kárt okozva az ellátó rendszernek, mert hiányzott az alapos, az átgondolt, a fokozatos, a rendszerszemléletű koncepció. Az egészségügyi rendszer nehezen mozdítható, átalakítható, mozgása rendszerint magával ragad más szegmenseket is. Az alapprobléma egyszerre tulajdonosi, finanszírozási, pénzügyi, rendszer-, szemléletbeli és orvos-szakmai kérdés, ezért az átalakítás nehézsége az érdekek ütközéséből is eredeztethető. A 2011-ben megkezdett struktúraváltás stratégia- és jogalkotási feladatokat, rendszerépitést, átalakítást, értékelést, forrásteremtést, azonnali beavatkozást, további feladat meghatározást jelent. A gazdaság jelenlegi teherbíró képessége, az egészségügyre fordítható források szűkössége miatt az egyetlen kiút az egészségügy hatékonyabb működésének kialakítása, bevételi forrás keresése, az ellátás átalakításában az egységes, magas minőségű szolgáltatási színvonal növelése az esélyegyenlőség fenntartása mellett.

A tanulmány az egészségügyi integráció megkezdett folyamatát elemzi, a lehetséges kitérési pontokat keresi az egészségügy versenyképes gazdálkodásának megteremtése érdekében.

Kulcsszavak struktúra, átalakítás, egészségügy

Bevezetés

A sikertelen átalakítási kísérletek után a kormány, a 2011-ben által kidolgozott Semmelweis-terv kidolgozásával teremtette meg az összhangot azon nyugat-európai törekvésekkel, amelyek a betegségek megelőzését, az egynapos ellátást, a betegcentrikus, költséghatékony gyógyítást helyezik a középpontba.

* Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola
E-mail: hegedus@hkaudit.hu

A Semmelweis terv keretében jelenleg is folyó egészségügyi szolgáltatók strukturális átalakítása azonban számos olyan problémát hozott a felszínre, amely a meglévő struktúra mélyebb, további átalakítását igényli.

Az átalakítás megkezdéséhez, a megoldások kereséséhez korábban hiányzott a politikai, szakmai egyetértés, az elosztó és igénybevevő rendszerek eltérő érdekeinek koordinációja, valamint a szükséges forrás. Politikai, szociológiai, társadalmi és szakmai egyetértés ma is csak azon a területen van, hogy a rendszer átalakításra, javításra szorul, a módszer tekintetében továbbra is eltérő vélemények ütköznek.

Stratégiát alkotni, jövőt mutatni jelentősen eladósodott, forráshiányos intézményrendszer működtetése közben az egyik legnehezebb vállalkozás. Valamennyi területen szükséges a jóléti állam¹ felépítésének újrafogalmazása, elméleti alapjainak, egyes korábban elvetett etatista javaslatok² átgondolása.

A normatív közgazdasági szemlélet a fejlesztéspolitikával, a normatívákkal, a finanszírozási háttérrel ezideig nem került szimbiózisba, szükséges az ingatag építmény lebontása, az alapok megerősítése. Az egészségügy centralizációjának fokozása az új egészségpolitika alapjainak megfogalmazása, a szabályozási környezet egységesítése miatt a jelenlegi finanszírozás, tulajdoni viszonyok ismeretében elengedhetetlen alapkövetelmény, a nehézséget az jelenti, hogy a struktúraváltáshoz, az új felépítmény megépítéséhez, a fundamentumok megerősítéséhez forrás valójában nincsen.

1. A centralizmus szükségessége

Az önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény az addigi állami feladatként szereplő egészségügyi ellátásról való gondoskodást az önkormányzatok feladatává is tette a „vegyes finanszírozás” elve³ alapján. Az önkormányzatok szűkös forrásaikból, a helyi adó bevételek egy részét adták át az egészségügyi intézmények részére a felhalmozási és működési kiadás hiány pótlására, míg a megyei önkormányzatok a viszszaosztott SZJA-ból illetve illetékbevételekből segítették az egészségügyi intézmények működését.

A források tekintetében az egészségbiztosítási alap kiadásának egyenlege már 1993-ban negatív egyenleget mutatott, a szükséges beavatkozás elmaradtak, bár számos vita zajlott a lehetséges megoldásokról, irányokról, megegyezés nem született.

Az egészségügyi szolgáltatók, finanszírozók, és a piacra belépni szándékozók között az egészségügy liberalizált piacán kialakult erőforrások megszerzéséért kezdődő verseny nem hozza meg a kívánt eredményt.

„A kiépült rendszer alapvető problémája, hogy a finanszírozó egyben szabályzó, helyenként szolgáltató, ellenőrző, míg maguk a betegek (fogyasztók) nincsenek döntési helyzetben. A szükségletet nem a fogyasztó, hanem a szolgáltató rendszer határozza meg, miközben a finanszírozás tekintetében az OEP⁴ monopóliumhelyzetben van.” (Mihályi 2008.)

A Magyarországon a rendszerváltás megelőző „konzervatív-korporativista” jóléti állam⁵ Kornai (1992) szerint inkább koraszülött jóléti államra hasonlít, míg Sza-

¹ Welfare state

² Az államhatalom kiterjesztése

³ Howard Glennerster a vegyes finanszírozás tipizálásában eltérő szerepet ad az államnak és egyes jóléti intézményeknek.

⁴ Országos Egészségbiztosítási Pénztár

⁵ A jóléti államok típusai: liberális, konzervatív/korporatív, szociáldemokrata

lai (2007) túlköltekező állam minősítése jelzi a rendszerváltás óta eltelt időszak eredményeit.

Az 1992-ben kezdődő finanszírozás (biztosítás) reformja gyorsan elhalt és „in-takt módon fennmaradt a szocializmus utolsó évtizedeiből örökölt állami egészségügy” (Mihályi 2008). A 2006. évi egészségügyi reform a progresszivitás szintjén jelentkező keveredés kiküszöbölését, a túlzott mértékű aktív kórházi ágyszám csökkentését, az egynapos sebészet fejlesztését, az egészségügyi szolgáltatáshoz történő arányos hozzáférést tűzte ki célul.

A gondolat mai is időszerű, azt korábban a társadalmi, szakmai egyeztetés, politikai konszenzus hiányában nem sikerült megoldani. A kapkodó, nem átgondolt intézkedésekkel, a merev kapacitás-kategória megkötéssel, a hozzá rendelt finanszírozással, a technológiai fejlődés figyelmen kívül hagyásával több évtizedes visszalépés történt, amellyel elkezdődött az intézmények likviditási-finanszírozási problémák kialakulása.

A helyzet jellemzője, hogy a valóságban hibrid, konzervatív-szociáldemokrata (Ádám 2011) jóléti rendszer jött létre a hasznossági, hatékonysági finanszírozási alapkérdések tisztázása nélkül. A 2011-ben meglévő egészségügyi rendszer működtetése strukturális átalakítás nélkül a továbbiakban nem fenntartható.

Magyarországon a rendszerváltás után számos tanulmány foglalkozott a jóléti rendszer és ezen belül az egészségügyi rendszer átalakításának szükségességével, miközben a kiindulási pontokban sem alakult ki konszenzus.

Egyes tanulmányok szerint a szociális védelem meglévő rendszerei és módszerei inkább akadályozzák, mint segítik az egészségügyi rendszer hatékony működését. A szociális kockázatok és szükségletek kezelésében a lakosság preferálja ugyan a konzervatív-szociáldemokrata hibrid jóléti rendszer fenntartását, igényt tart a méltányosságra, azt finanszírozni csak több csatornán⁶ akarja, az állam pótlólagos forrásokat bevonni nem kíván, ezáltal a technikai hatékonyság⁷ kérdéseinek erős korlátot szab.

1. táblázat. Az egészségügyi kiadások alakulása Magyarországon a nemzetgazdaság főbb szektora szerint

Megnevezés	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kormányzat	204,9	191,0	206,5	212,1	232,9	228,0	214,3
Társadalombiztosítás (OEP)	936,5	1 014,2	1 117,0	1 183,4	1 095,8	1 144,1	1 132,6
Államháztartás összesen	1 141,4	1 205,2	1 323,5	1 395,5	1 328,7	1 372,1	1 346,9
Egészségpénztárak	9,6	18,8	20,6	29,2	38,3	40,8	-
Háztartások	370,9	389,5	435,8	442,1	458,6	460,8	-
Nonprofit szervezetek, vállalatok	45,2	51,4	50,7	56,0	62,9	57,9	-
Magánszektor összesen	425,7	459,7	507,1	527,3	559,8	559,5	548,4
Egészségügyi kiadások összesen	1 567,1	1 664,9	1 830,6	1 922,8	1 888,5	1 931,6	1 895,3
Egy főre jutó egészségügyi kiadás ezer Ft/fő	154,7	164,7	181,5	190,9	187,8	192,4	189,1
GDP	18 838	20 822	21 970	23 730	25 321	26 754	26 054
Egészségügyi kiadások aránya a GDP-ből, %	8,3	8,0	8,3	8,1	7,5	7,3	7,3

Forrás: KSH statisztikai tükör 2010/121 szám, átvett táblázat

⁶ A lakosság többet költ évente saját egészségének megőrzésére, mint a költségvetés

⁷ Technikai hatékonyság: adott szolgáltatás előállítási költségének a minimalizálása

Az egészségügyi kiadások 2003 és 2009 között bár nominál értékben növekedtek, a GDP-ből számított arányok csökkenő tendenciát mutatnak, amely jól mutatja, hogy a technikai fejlődést az egészségügyben a társadalom bár elvárja, azt finanszírozni nem tudja.

Az egészségügyi kiadások növekedése 2003 és 2006 között inflációt meghaladó mértékű volt. A 2007-es konvergencia program hatására a gyógyszerek költségvetési támogatása csökkent, nominál értékben is visszaestek a kiadások.⁸

A 2009. évi a recesszió következményeként az egészségügyi kiadások a 2006. évi szint alá süllyedtek.

Számos tanulmány foglalkozik azzal a kérdéssel, amely szerint a GDP arányos mutató csökkenése az oka annak, hogy az egészségügyi ellátórendszerek jelentős része olyan adóssághalmazzal küzd, amelyeket konszolidáció nélkül nem tud saját maga „kitermelni”. A társadalom jelentős pénzeszközt költ az egészségügyre, azok rendszerint több csatornán jelennek meg, ezért a cél a csatornák összekötése mellet az egyes kiskapuk bezárása lehet.

A szektoronkénti elemzés alátámasztja azt a kijelentést, amely szerint a magán-szektor is jelentős részt vállal (28,1 %) az egészségügyi kiadásokból, ugyanakkor a gyógyító ellátás a legjelentősebb finanszírozandó tétel, amely egyúttal kijelölte az átalakítás során figyelembeveendő súlypontokat.

2. táblázat. Az egészségügyi kiadások szolgáltatás jellege szerinti megoszlása 2003–2008 átlagban⁹

Szolgáltatás	Kormányzat	Társadalombiztosítás (OEP)	Államháztartás összesen	Egészségpénztárak	Háztartások	Nonprofit szervezetek, vállalatok	Magán-szektor	(milliárd forint/év)	
								Összesen	Megoszlás %
Gyógyító ellátás	38,4	565,7	604,1	4,5	199,7	15,4	219,6	823,7	45,7
Rehabilitációs célú ellátás és hosszú idejű ápolás	45,5	54,7	100,2	0,5	4,4	7,0	11,9	112,1	6,2
Kiegészítő szolgáltatások (klinikai laboratórium, képzőképző diagnosztika)	15,5	56,9	72,5	0,0	2,1	0,6	2,7	75,2	4,2
Egészségügyi termékek a járóbeteg-ellátásban (gyógyszerek, gyógyászati termékek)	19,6	362,9	382,5	17,2	219,5	0,0	236,7	619,2	34,4
Prevenção és népegészségügyi ellátás	33,8	16,8	50,7	1,3	0,6	22,8	24,7	75,4	4,2
Egészségügyi adminisztráció	2,1	17,2	19,3	2,5	0,0	0,0	2,5	21,8	1,2
Egyéb egészségügyi kiadások	8,8	7,6	16,4	0,0	0,0	0,1	0,1	16,5	0,9
Beruházás	48,9	0,0	48,9	0,1	0,0	8,2	8,3	57,2	3,2
Összesen	212,6	1081,8	1294,6	26,1	426,3	54,1	506,5	1801,0	100,0
Megoszlás, %	11,8	60,1	71,9	1,5	23,7	3,0	28,1	100,0	

Forrás: KSH statisztikai tükör 2010/121 szám, átvett táblázat

Az egészségügyi ellátás a rendszerváltást követő 22 évében jelentős változáson ment keresztül, amelyet részben a társadalom fejlődése, részben az egészségügyben megjelenő technikai, technológiai fejlődés indukált.

Az egyes statisztikák azonban kellő fenntartással kezelendők, mert tartalmuk elemzése nélkül nehéz összehasonlítani az egyes országok egészségügyi kiadását, egyrészt a kiindulópont, másrészt a fejlődés, az egészségi állapot, a finanszírozás eltérő adatai nehezítik meg a statisztikai megközelítést.

Számos tanulmány mutat rá arra, hogy az egészségügyi alap kiadásai nem egyenlők az egészségügyi kiadások összegével.

⁸ 2008-ban némi emelkedés mutatkozik a reálértékben, ez mégis csökkenést jelentett.

⁹ Az összesen sorok és oszlopok találkozási pont értéke osztva 2-vel.

Az egészségügy hatékonyságának kérdése nem határozható meg önmagában a kockázat megosztás, egyéb szolgáltatás nyújtás és vásárlási lehetőség, erőforrás összehangjának megteremtése, a minőség, fogyasztói elvárások, igazságos finanszírozás kölcsönhatásainak vizsgálata nélkül.

A rendszerváltást követően számos vita alakult ki az egészségügy rendszerébe történő állami beavatkozás mértékéről, a piac szerepéről, a kiegészítő biztosítás szükségességéről, amely alapok birtokában kellett volna megfogalmazni az egészségpolitika értékrendjét, abból levezetve hosszú távú céljait, a rendszer működésének alapelveit, az állami szerepvállalás és a verseny határait, a lehetséges és bevonható finanszírozási forrásokat.

Az eltérő érdekek, hiányos vagy értékelhetetlen adatbázisok miatt az erőforrás szabad kapacitásának felmérése, használatba vétele a tervezés számára pontos adatokat nem biztosított. Az erőforrások szétszórtak, jelentős forrástöbbletet igényelnek, a működés körülményei, tulajdon viszonyai jelentős eltérést mutatnak ezért a hatékonyság nem vagy csak kellő fenntartással mérhető. Az adatbázis hiányai, azok eltérő volta miatt¹⁰ a következtetések helyállósága pedig megkérdőjelezhető.

A finanszírozás kérdései az alapelvek tisztázása nélkül nem volt eldönthető. Az előregedő társadalom egy részében nem tudja fenntartani a szolidaritás elve alapján működő társadalombiztosítási rendszert, másrészt az egészségügyi finanszírozás nem követte a technológiai rendszer fejlődéséből adódó finanszírozási igényeket¹¹, a források felhasználása pedig sokszor nem a kívánt csatornákon keresztül történt meg.

Az egészségügyi rendszerben tehát a pazarlás,¹² a paternalizmus és alulfinanszírozottság egyszerre jelentkezik meg.

3. táblázat: Az Egészségbiztosítási Alap bevételei

	zárszámadás					millió Ft
	1993	2005	2006	2007	2009	2011
Egészségbiztosítási Alap bevételei	297 562	1 204 597	1 567 364	1 676 024	1 269 366	1 370 937
Járadékbevételek, hozzájárulások	255 674	1 104 335	1 158 237	1 249 463	898 597	676 782
Munkáltatói egészségbiztosítási jár.	200 773	680 106	736 878	616 566	314 906	154 059
Biztosított által befizetett eü. járuléka	44 434	227 707	278 232	484 795	424 335	443 014
Foglalkoztatottak eü. járuléka	0	220 156	267 459	472 441	414 512	0
Egyéni vállalkozók saját eü. járuléka	0	7 551	10 774	12 354	9 823	0
Egyéb járulékok	0	27 881	29 420	28 926	45 176	40 433
Egészségügyi hozzájárulás	0	164 408	107 697	113 483	109 934	35 916
Késedelmi pótlék, bírság	10 467	4 234	6 010	5 693	4 246	3 360
Központi költségvetés hozzájárulása	39 570	66 050	378 026	372 451	319 142	642 370
Egészségbiztosítási tev. hozzájárulása	1 854	31 266	28 463	50 420	49 932	51 345
Működési és felhalmozási célú bevételek	0	2 739	2 450	3 680	1 681	425
Vagyongazdálkodással kapcsolatos bevételek	464	207	188	11	15	15
Egészségbiztosítási alap kiadásai	300 820	1 579 870	1 678 658	1 648 617	1 418 832	1 459 614
Egészségbiztosítási alap egyenlege	-3 258	-375 273	-111 294	27 408	-149 466	-88 677

Forrás:ESKI¹³, Ealapbe_p.xls

¹⁰ Katszterek, pénzforgalmi és üzemgazdasági szemlélet, tulajdoni viszonyok, átüttemezett tartozások besorolása

¹¹ Német vagy amerikai mütéti eljárások, CT, ultrahang, onkológia

¹² A pazarló egészségügy kifejezéssel szemben több tanulmány (Dr. Sebesi Béla 2012) tiltakozik

¹³ Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet

Az Egészségbiztosítási Alap nominál értékben számított bevétele az 1993-as 297.562 millió Ft-ról 2010-re 1.376.095 millió Ft-ra nőtt. 2007 évben érte el a legmagasabb értéket, amikor nominál értékben a bevétel 1.676.024,30 millió Ft volt, s szinte csak ebben az évben volt a bevételeknek és kiadásoknak pozitív egyenlege 27.407,6 millió Ft értékben. Az 1993–2010 közötti időszak egyenlegeit vizsgálva a 2005. évben volt a legmagasabb az alap hiánya 375.272,6 millió Ft értékben.

Az Egészségügyi Alap¹⁴ bevételeinek megoszlása a járuléksökkenés miatt csak kellő fenntartások mellett elemezhetőek. A 2009-es év járulékbetételei 63,3%, (319.141,6 millió Ft, míg 2010-ben mindössze 47,7% (617.271 millió Ft), amely az egészségbiztosítási járulék mértékének 3% pontos csökkentésének, valamint a tételes EHO¹⁵ eltörlésének tudható be.

Magyarországon elvileg mindenkinek, szinte minden jár, „ingyen”, azonnal és a választás teljes szabadsága (kórház, orvos) mellett. A lakosság egészségügyi állapota, az intézmények felszereltsége, működési körülményei, az orvosok száma, bére, megbecsülése, ösztönzése, az egyes szakmák túlszűfolt működtetése, az egészségügyi ellátás körülményeit jelentős mértékben befolyásolják, amely a hatékonyságon, a finanszírozhatóságon kívül az egyenlő állítási igénybevételi lehetőségekre is jelentős hatással van.

Az egészségügyi ellátórendszer jelenlegi formájában nem teszi lehetővé a költség hatékony működést. A válság megoldására a pénzügyi eszközök már csak korlátozottan vehetők igénybe, mert a pénzügyi eszközrendszere az évek során kimerült, azaz inkább orvos-szakmai kérdés,¹⁶ mint a gazdasági igazgatók részére rendelkezésre álló beavatkozási eszközrendszer.

2003-tól az egy kórházi ellátásra jutó intézményi bevétel gyakorlatilag változatlan, a kórházak pénzügyi helyzete rohamosan romlott, a kötelező béremelések (minimálbér) fedezetének biztosítása finanszírozási és likviditási problémákat okozott.

A közvetlen kiadások fedezete biztosított, ugyanakkor a közvetett költségeké egyre kevésbé, míg az amortizáció lényegileg nem finanszírozott.

A finanszírozás 2007. április 01. óta azonos,¹⁷ amely hiányt a kettős (négyes) finanszírozás¹⁸ pótol. Az intézmények adósságállománya 2007 óta a nőtt, likviditási problémával küzdenek, amelyet gyakran a szállítói tartozások átutemezésével küszöbölnek ki. A beszállítók saját finanszírozási forrás hiányában a 180–270 napos fizetési határidőt nem tudják tartani, reális veszély tevékenységük felszámolása, vagy a készpénzben történő kiszolgálás növekedése.

A szakmai színvonal megtartása az eszközök pótlására rendelkezésre álló finanszírozási hiány miatt egyre romlik. Az orvosok, egészségügyi szakdolgozók megalázóan kevés fizetése miatt a humán-erőforrás helyzete is tovább gyengül, hatásaként a minőségügyi rendszerek hatékony fenntartása, fejlesztése egyre nehezebbé válik.

Az épületek életkora magas (átlagosan 51 év), korszerűsítéshez szükséges pénzügyi forrás nem áll rendelkezésre. A tulajdoni viszonyok, a társasági formák változása rendszer működésével nem kerültek összhangba, az a fennálló finanszírozási rendszer mellett a Gt-k egészségügyi szolgáltatóként történő működtetése nem hozta meg a kívánt eredményt.

¹⁴ Az Egészségügyi Alap az Egészségbiztosítási Alapon kívül más forrásokat is tartalmaz.

¹⁵ Egészségügyi hozzájárulás

¹⁶ Orvos szakmai kérdés a progresszivitás szintje ez eltérő műtéti megoldások, az ingyenesség kérdése

¹⁷ Súlyszám: 146.000 Ft, Német pont: 1,46 Ft

¹⁸ Az OEP finanszírozás mellett jelen van a fenntartói működési és felhalmozási, alapítványi, pályázati forrás

2. A centralizáció folyamata

A struktúraváltás egyszerre jelent stratégiaalkotási, jogalkotási feladatokat, rendszerépítést, forrásteremtést, átadás-átvétel adminisztratív lebonyolítását, átvilágítást, további feladat-meghatározást, útkijelölést.

Az integráció folyamatában 2011. november 01-től a megyei önkormányzatok konszolidációja mellett a megyei önkormányzati intézmények, és a Fővárosi Önkormányzat egyes egészségügyi intézményei kerültek állami átvételre. 2012. május 01-től állami kézbe kerültek a települési önkormányzatok egészségügyi szolgáltatói. 2012. július 01-én lépett életbe az új egészségügyi struktúra, a fekvőbeteg-ellátásban az új kapacitási és finanszírozási rendszer került megalkotásra, megalakultak a területi egészségszervezési központok. 2012. július 1-ig 182 kórház működött az országban, amelyből 104 aktív, 58 krónikus, 20 pedig egynapos sebészeti ellátást nyújtott. 2012. július 01-től 8-ban megszűnt az aktív betegellátás, néhány kórház beolvadt más egységbe, s e területen további összevonások várhatóak. 2012. novemberében átvételre kerültek az Országos Egészségügyi Intézmények.

Az integráció következményeként 2150 aktív ágy szűnt meg a 44 392-ből, 27 190-re bővült a krónikus és rehabilitációs ellátást nyújtó hely.

A 2006-es kórháztörvény hatásaként 80 ezerről 71 ezerre csökkent a kórházi ágyszám úgy, hogy az aktívágy-kapacitás 16 ezerrel csökkent, a krónikus 7,5 ezerrel több lett a jelenlegi 20 ágyszám-növekmény helyett.

A szemléletváltást jelzi, hogy az ágyszám-csökkentés korábban nem járt együtt más gyógyítási formák azonnali fejlesztésével. A korábban elkezdett kistérségi egészségügyi központokban bővül a fekvőbeteg-ellátást kiváltó egynapos sebészet és a járóbeteg-szakellátás, amely egyúttal a háziorvosi ellátásban is másfajta, fejlettebb a diagnosztizáló képesség rendelkező betegcentrikusabb megközelítést igényel.

Az integráció, az intézményrendszer átalakítása jelenleg nem jár ugyan jelentősebb humánerőforrás mozgással, elbocsátással, de természetesen következmény, hogy a nyugat-európai viszonyokhoz hasonlóan mind a betegek, mind pedig az orvosnak a korábban megszokottól többet, esetleg más irányba kell utaznia.

A progresszivitási szintek a szakmai egyeztetés alapján, szakmai tagozatok iránymutatása figyelembevételével kerültek meghatározásra, ugyanakkor természetesen, hogy nem minden szakmában jelenik meg a három szint. Egyetlen szintű lett a sugárterápia, szívsebészet, belgyógyászat, pszichiátria, kétszintű lett a kardiológia, urológia, sebészet, háromszintű a traumatológia, neurológia, fül-orr-gégészet.

A progresszivitási szintek elosztása az ellátási körzetek újratanulását jelenti, a betegek részéről esetenként többlettutázást, de korszerűbb, hatékonyabb betegellátást valósít meg.

Az integráció során az átalakítás végzőknek nem voltak illúzióik az intézmények eladósodottsági állapotával kapcsolatban, mégis számos, korábban nem ismert rövidtávon megoldandó problémával találták magukat szemben. Az integráció felszínre hozta az egészségügyi ellátás kapcsán az elégtelen, helyenként elszakadó TVK problémáit, az eszközhiány miatt álló szakrendeléseket, finanszírozatlanul költséges CT működést, a leválaszthatatlan rendezetlen szakrendelői státuszt.

Intézményi gazdálkodás áttekintése során a magas lejárt tartozás állomány mellett kritikus likviditást, az egészségügyi és szociális ellátás keveredését észleltük, mint rövidtávon jelentkező megoldandó feladatokat.

A jogi, szerződéses ügyeletek tekintetében jellemző volt a hiányos szerződéskataszterek, az ár-érték arányban kedvezőtlennek tűnő szerződések, a kérdéses sorsú ingatlanok, a milliárdos perértékek.

Az uniós pályázati ügyek áttekintése során le nem zárt, vitás elszámolású pályázatokkal, csődbe jutott projektkivitelezővel, a folyamatban lévő nagyprojektek, önrész biztosításának szükségességével találkoztak.

A fenntartói ügyek területén fenntartói támogatási ígervények, hitelek és tagi kölcsönök, bérkompenzációk elmaradása, a kórház ingatlanjain meglévő jelentős terhek nehezítették a napi működést, az átláthatóságot.

Műszaki, ingatlan területen jellemző problémaként az ingatlankezelési jog rendezetlensége, idegen tulajdonú eszközök használata, a műszerpark amortizálódása, a kritikus állapotú épületek, épületrészek, életveszélyes villamos hálózatok határozzák meg az elkövetkező időszak tennivalóit.

Kitörési pontok, lehetőségek

- Az azonnali intézkedések megtétele mellett az elkövetkező időszak feladata a gazdasági társasági formában működő kórházak, a privát üzemeltetésű egészségügyi intézmények tulajdonviszonyainak, üzemeltetésének áttekintése, a tulajdonviszonyok és a finanszírozás összhangjának megteremtése.
- A progresszivitás szintjeinek elemzése, a szükséges változtatások megtétele.
- Egységes adatbázis, adatkezelési, adatfeldolgozási, adatszolgáltató rendszer kialakítása.
- A kellő információk birtokában 2013-tól indulhat a betegút szervezés új rendszere és ezzel együtt a térségi várólista is ekkora készül el.
- A 2007-ben megszüntetett intézmények újragondolása. (OPNI)
- Az aktív és krónikus szakellátási normatívák újragondolása, meghatározása.
- A sürgősségi hálózat kiépítésének újragondolása.
- Az erőforrások biztosítása, az egyes beidegződésekkel történő szakítás.
- Ügyeleti rendszer szabályozása, anomáliák megszüntetése.
- A kiszervezett tevékenységek felülvizsgálata.
- A városi egészségügyi intézmények, rendelők átvételének átgondolása

Az átszervezés előnye az egységes irányítás, az egységes információs bázis, a méretgazdaságos gazdálkodást, a transzparenszműködés lehet. Az erőforrásokkal történő optimalizált gazdálkodás az egységes irányítást feltételezi.

4. Következtetések

A Magyarország fejlődésének további alapja a prioritások átgondolt kiválasztása, az államháztartás egyensúlyának biztosítása mellett a belső arányok finanszírozható megteremtése, amely közös gondolkodással, társadalmi egyetértéssel ugyan, de csak az elosztó rendszerek újragondolásával lehetséges.

A társadalom egészségi állapota rossz, az egészségügyi szolgáltatások igénybevétele nem egységes, ezért szükséges az egyenlőtlenségek csökkentése. Az egészségügy jelentős forráshiányban szenved, az elmúlt 20 évben stratégiai elképzelések többnyire a források kivonását szolgálják, hiányzott az egységes szakmai koncepció, sok volt az arra illetékes ellenőrző szervezet, ugyanakkor kevés az arra illetékes finanszírozó. Gyakori volt az irányváltás, hiányzott a koncepció megalapozottsága, a középtávú stratégiák háttérszámítása.

A korábbi integrációkat többnyire forráshiány miatt stratégiai elképzelések nélkül hajtják végre, magához az integráció folyamatához pénzügyi forrásokat nem ren-

delnek hozzá, egyetlen céljuk a kiadások csökkentése. A „csodaszerként” feltüntetett integráció az elmúlt 22 év távlatában nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

Az alapproblémát jelentő TVK-korlát és az országos felvételi kötelezettségből adódó problémákat az átszervezés nem tudja kiküszöbölni. A forráskivonások nem csak a meglévő helyzetet konzerválja, hanem súlyos pénzügyi helyzetbe sodorja a korábban jól működő átvevő intézményt, ezért az esetleges integrációt átgondolt tervezéssel lehet végrehajtani.

Az egyes egészségügyi szolgáltatók a pénzügyi megszorító intézkedések, keretgazdálkodások, beruházások visszafogása, karbantartások, béremelések elmaradása, kiszervezések miatt kimerítették a menedzsment azon lehetőségeit, amely szerint pénzügyi intézkedésekkel meg lehet menteni az intézmény működését, szükséges az orvos szakmai intézkedések megtétele a költséghatékonyság figyelembevételével.

A szemléletben változtatás igénye mellett szükséges egy új Kórháztörvény megalkotása, amely a társadalmi jólét növelése és a hatékonyság, finanszírozhatóság, gazdaságosság célok közötti ellenmondást kezelni tudja.

A Római Szerződés ellenére nem várható az egységes uniós egészségügyi rendszer kialakítása, mert az országoként az egészségügyre fordított GDP arányos kiadások, a struktúrák, az eltérő tulajdoni formák miatt a rendszer összehangolása nem lehetséges, további finomításokra van szükség.

A vegyes keretrendszer a dinamikusan változó válság-környezetben nem fenntartható. Szükséges a finanszírozás (biztosítás) újragondolása, pótlólagos források bevonásának megteremtése a hatékonyság mindhárom szintjének biztosítása.

A struktúraátalakítás nem jelent automatikus forrástöbbletet, a rendszer optimalizálása, hatékony működtetése az egyetlen járható út. Ez jelentheti egyes intézmények további integrálódását éppúgy, mint az eddig meglévő rendszerek működtetésének, funkciójának átgondolását. A gazdaság jelenlegi helyzetében többletforrásra feltehetőleg nem nyílik lehetőség, a rendszer saját forrásai pedig kimerültek.

Felhasznált irodalom

- Ádám Erzsébet (2011): Az egészségügyi ágazat normatív megközelítése. Erdei Ferenc IV. Tudományos Konferencia Kecskemét III kötet 18–22 pp
- Gulácsi László (2012): *Egészség-gazdaságtan és technológia elemzés*. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest 2012
- Kornai János (1992): Posztoszocialista átmenet és az állam. *Közgazdasági Szemle*, 1992. június
- Mihályi Péter (2008) *Miért beteg a magyar gazdaság?* HVG Kiadó
- Orosz Éva (2002): *Félúton vagy tévúton? Egészségügyünk félmúltja és az egészségpolitika alternatívái*. Az Egészséges Magyarországért Egyesület, Budapest
- Szalai Júlia (2007): *Nincs két ország?* Osiris Kiadó Budapest

A kormányhivatalok (a Somogy Megyei Kormányhivatal) helye és szerepe a magyar közigazgatás fejlődéstörténetében

H. Varga Katalin^{*} – Neszményi Zsolt^{}**

Abstract **The role of Government Offices (the Government Office of Somogy County) in the developmental history of the Hungarian public administration.** The formation of Public Administration in Hungary and the country's historical development are interconnected. Stephen I. was the founder of the Hungarian state. He set up the county system of the kingdom, grounded the church and organised the royal council. After the Turkish occupation a significant development started in Public Administration during the reign of Maria Theresa and Joseph II. The Austro-Hungarian Compromise of 1867 gave several autonomous scopes to Hungary and it also had an effect on the structure of the Public Administration system. The Monarchy fell apart after WW 1. and the newborn countries organised their on Public Administration systems. In the Inter-War Period (1919-1939) it was 'hyper central', however the central, ministerial authorities did not have any decision making power. During the Socialist era the Theory of State and Theory of Law vindicated the principle of the authority's unity. After 1989 State and Public Administration renewed. The first democratically elected government were open towards the Western systems and founded the general institutions of the legal state. Capital and County Government Offices were set into action as a next step in the standardized regional polity in January 2011.

The tasks of the Government Offices: execute the governmental tasks in the region. Their aim is to standardise regional polity. 17 decentralised polity bodies integrated into capital and county government offices 1st January 2011 as a result of the 288/2010. (XII. 21.) Government Order.

The Government hopes more standard operation, the elimination of parallel operations, and therefore the decrease of costs as an effect of integration. Recent results have shown that several procedures can be managed easier especially the important investments or the authority procedures.

Keywords public administration, government office, Government Office of Somogy County

^{*} Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
E-mail: hajdicsne.varga.katalin@uni-nke.hu

^{**} Somogy Megyei Kormányhivatal
E-mail: hivatal@somogy.gov.hu

1. Bevezetés

A közigazgatás történetével, fejlődésével számos szakember foglalkozott, eredményeik nyomán megállapíthatjuk, hogy Magyarország közigazgatásának változásai történelmi, politikai, társadalmi fejlődésünk következményei. Ilyen fejlődésnek az eredménye a 2010. évi CXXVI. törvény a fővárosi és megyei kormányhivatalokról, valamint a fővárosi és megyei kormányhivatalok kialakításával és a területi integrációval összefüggő törvénymódosításokról, amit „Az Országgyűlés a jó állam kialakítása keretében, a területi államigazgatási szervrendszer működésének egységessé és hatékonyabbá tétele, ezáltal a területi államigazgatási feladatellátás fejlődése és színvonalának növelése, valamint az ügyfél-centrikus területi államigazgatás megvalósítása érdekében”¹ alkotott.

2. A magyar közigazgatás fejlődéstörténete a kezdetektől napjainkig

A közigazgatás strukturáját, funkcióját, területi és hierarchikus tagolását mindig meghatározta a gazdasági, társadalmi, politikai környezet. Hazánk közigazgatásának alakulása szorosan kapcsolódik történelmi fejlődésünkhöz. Meghatározó jelentőséggel bírt a megye és a megyerendszer, míg a járási, regionális felosztás inkább esetleges jellegű volt. Mivel területileg minden a megyébe, a megyére épült, azért lehetett a történeti-területi folyamatok meghatározó kerete hosszú évszázadokon át. A regionális igazgatás a magyar közigazgatás-történetnek problémás része, mert bár a szakigazgatásban viszonylag korán létjogosultságot kapott, az általános igazgatásban főképpen ideiglenes jelleggel érvényesült, elsősorban diktatórikus időszakokban.²

2.1. Az államalapítástól Mária Terézia rendszeréig

A magyarság törzsi és nemzeti szervezeteiben élt az államalapítás előtt, „erre utal Kézai Simon krónikája, amely szerint i. sz. 370-ben 108 magyar nemzetség volt, akik rektort és kapitányokat választottak, és akik felett a *communitas*, vagyis a közösség állott.”³

Az államalapítással vette kezdetét a magyar közigazgatás története, I. István államszervezeti intézkedései nyomán jött létre a magyar állam. Területi alapon szervezte meg az államberendezkedést, miután a törzsfőktől elkobozta a területeket. Kialakította a vármegyerendszert, kiépítette az egyházakat, királyi tanácsot hozott létre. Ezek eredményeként létrejött és megerősödött a királyi hatalom, egyben az államhatalom, amely erős központi államszervezetként funkcionált.

Az összefüggő területeket alkotó vármegyék feladatkörébe elsősorban nem katonai, hanem közigazgatási feladatok tartoztak, élükön a megyésispán (*comes*) állt, akinek az egyik legfontosabb feladata volt, hogy a királyi rendeleteket közvetítse a megyékhez (szervezte a hadsereget a haza védelmére, a megye legfőbb bírja volt, beszedte az adókat).⁴

Az Árpád-házi királyokat követően feudális anarchiába torkollott a királyi hatalom, aminek az újbóli megszilárdítására a hivatalnoki réteget megerősítették azzal, hogy országos méltóságokat hoztak létre.

¹ 2010. évi CXXVI. törvény.

² Hajdú 1996, 5.

³ Közigazgatási Jog I. 2011, 24.

⁴ Csatári é.n.

A török uralom után Mária Terézia és II. József uralkodása alatt következett be a közigazgatás jelentős fejlődése. A hivatalnoki apparátust tovább bővítették, létrehozták a pénzügyek intézésére az udvari kamarát, az igazgatási ügyek intézésére az udvari kancelláriát, az ellenőrzés ellátására a számvevőszéket. Ebben a korszakban alakult ki, hogy a hivatalnokok állandó fizetést kaptak. Több reformot is bevezettek, például 1769-től a jegyzőkönyvezést, 1782-től az iktatást, a fellebbvitelt, amiknek a későbbi korok közigazgatására nagy hatásuk lett.⁵

2.2. A kiegyezés után

1867 után az Osztrák-Magyar Monarchiában Magyarország számos önálló hatáskört kapott, és a kiegyezés a közigazgatás tagozódására is hatással volt, „ugyanis attól kezdve beszélhetünk a közigazgatás kettős tagozódásáról: nevezetesen az államigazgatásról és az önkormányzati igazgatásról [...] a közigazgatási szervezetrendszer felépítését nem szabályozták egységesen, törvényi szinten [...] A közigazgatási pozíciókat nagyon sokáig a nemesi családok leszármazottai töltötték be, ám a XX. század legelején a minisztériumi struktúra felállásával megalkotnak bizonyos részletszabályokat és kialakul a köztisztviselői és közalkalmazotti kar.”⁶

2.3. A két világháború között

1918 után felbomlott a monarchia, a létrejövő államok újjászervezték közigazgatási struktúrájukat. Az utódállamok közül Ausztriában 1925-ben elkészült az *Allgemeines Verwaltungsverfahrensgesetz*, s ez a közigazgatási eljárási kódex a Magyar Királyság első közigazgatási törvényének elfogadását is determinálta.⁷

A két világháború közötti időszak közigazgatása "hipercentrális jellegű", amit bizonyos mértékben ellensúlyozott, hogy a központi, miniszteriális hatóságoknak nem volt ügydöntő jogkörük, miután a közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi XXX. törvénycikk és az azt módosító 1933. évi XVI. törvénycikk egyszerűsítette a jogorvoslati rendszert. Az 1930-as évek elejétől szemléletváltozás következett be, ami a közigazgatás hatékonyságát célozta meg, ennek hivatalos megfogalmazását Magyary Zoltán készítette el a közigazgatást racionalizáló kormányprogramban. Az osztrák és a belőle sarkadó közép-európai eljárásjogi törvények hatására programcélként szerepelt az eljárás és az eljárásjog korszerűsítése (a hatékonyság emelésére hozott szervezeti változásokat az 1. számú ábra szemlélteti).

2.4. A szocializmus időszakában

A szocializmus időszakában az állami és önkormányzati igazgatás a demokratikus centralizmus jegyében épült ki. A szocialista állam- és jogelmélet a hatalom egységének elvét érvényesítette az államszervezet felépítésében. Ez az elv egyenesen következett az egypárti irányításból. Az állami szervek a képviselői szerv alatt helyezkedtek el. Az államszervezet működésében a területi-helyi szervek fontos szerepet játszottak, amit a szovjet mintára felépült tanácsrendszer testesített meg. Az önállóság-
nak a bizonyítéka volt, hogy a felettes ágazati szervek a szakigazgatási apparátust nem utasíthatták, csak a végrehajtó bizottságokon keresztül tudták a befolyásukat

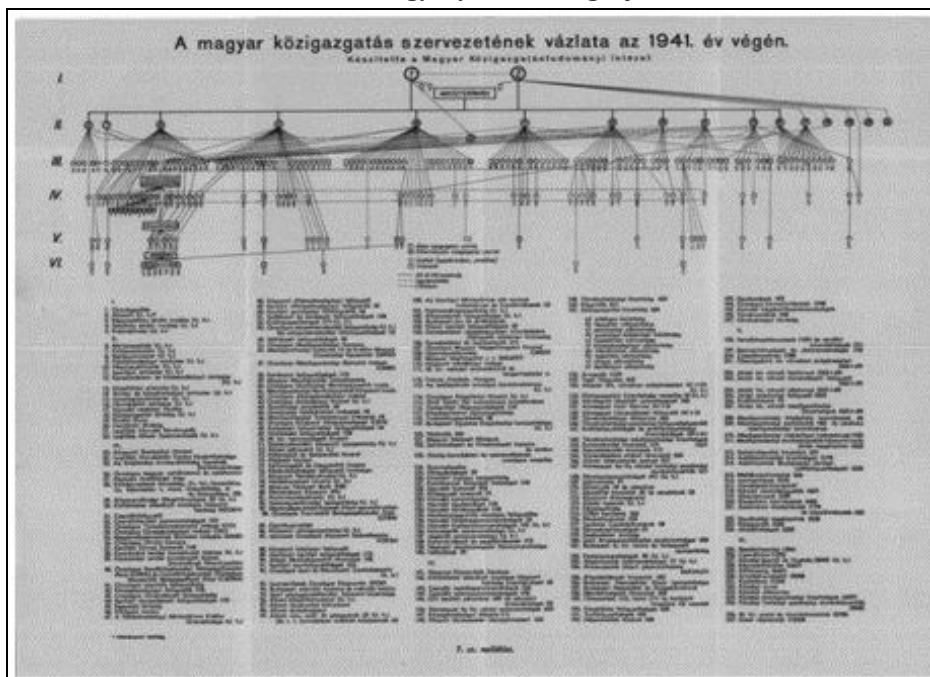
⁵ http://www.uni-miskolc.hu/~wwwwallin/kozig/hirek/altalanos_resz/kozig_tortenet.pdf 24-25.

⁶ Boros 2011, 118–120.

⁷ Boros i.m., 120.

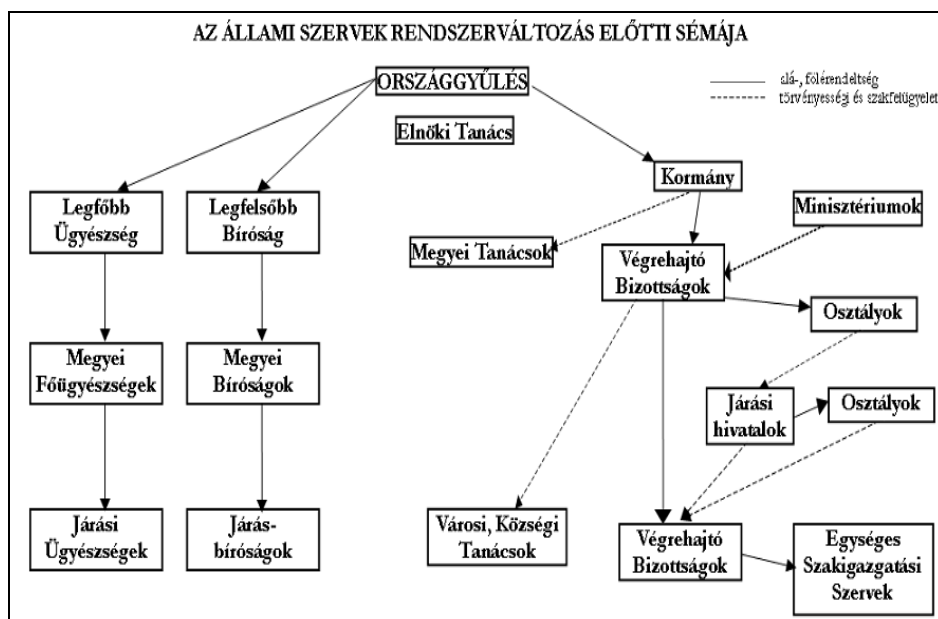
érvényesíteni. Korábban itt is alárendeltség érvényesült, a szakigazgatás alá volt rendelve a felettes ágazati szervnek és a végrehajtó bizottságnak (lásd a 2. számú ábrán).

1. ábra. Magyary Zoltán „ágrajza”

Forrás: http://m.blog.hu/re/regeneracio/image/Magyary_agrajz.jpg

2. ábra. Állami szervek a rendszerváltozás előtt

Forrás: Cserta 2009, 33.

2.5. Úton a kormányhivatalok felé – avagy a területi közigazgatás reformra szorul

1989 után az állam- és a közigazgatás megújult polgárosodásáról beszélhetünk. Az első szabad kormány nyitott a nyugati rendszerek felé és megteremtette a jogállam alapintézményeit (Alkotmánybíróság, helyi önkormányzatokról szóló törvény, 1997-es bírósági reform, ombudsman stb.). A közigazgatási szervezetrendszer a kormány és a kormánynak alárendelt szervek alkotják, élén a kormány áll a végrehajtó hatalom fejeként. Új központi szervtípusként alakultak ki a közigazgatási hivatalok, amelyek általános államigazgatási hatósági jogkörrel rendelkeztek, a helyi önkormányzatok fölött törvényességi ellenőrzést gyakoroltak.⁸

A regionalitás, a területi államigazgatás, a területi szintű közigazgatás témaköre számos közigazgatással foglalkozó szakember, tudós tanulmányának témája lett, amely a modernizáció folyamatosságának és fontosságának gondolatát támasztja alá, mintegy igazolva Magyar Zoltán, a közigazgatás kimagasló alakjának gondolatát: „Közigazgatásunk racionalizálása nemcsak egyszerű munka, hanem állandó célt és speciális módszert igényel. Nem egyszerű empirikus reform, egypár bürokratikus tapasztalatnak vagy ötletnek bravúros érvényesítése, hanem a magyar állam szervezetének elvszerű vizsgálata és üzemének a tudományos eredményeit figyelembe vevő elrendezése.”⁹

Az Európai Unióhoz való csatlakozás kapcsán a regionalizmus, a regionális fejlesztés és közigazgatás újonnan aktualitássá vált. Ennek kapcsán is a 2000-es évek első éveiben a magyar közigazgatás reformja egyaránt foglalkoztatta az államigazgatást és a politika iránt érdeklődő közvéleményt is.¹⁰

A területi széttagoltság jellemezte területi államigazgatásban helyi szinten egy 2004-es tanulmány szerint 33 különböző államigazgatási szerv működött, amelyek közül 15 különböző ágazati szerv a megyénél nagyobb, azaz regionális szinten, 16 megyei szinten, 2 szervezet pedig települési szinten működött. Az általuk ellátott feladatok nagyon változatosak (hatósági, felügyeleti, szolgáltató, gazdálkodási). A területi államigazgatás integrációja és kormány általi összehangolása, ellenőrzése céljából 1996-ban létrehozott kormányhivatalok, megyei és fővárosi közigazgatási hivatalok eredeti célja az volt, hogy egységes szervezeti keretet nyújtsanak a területi államigazgatási feladatok ellátásának. A független államigazgatási szervek létrehozása ellen tilalmat állítottak fel, amit nem sikerült betartani, hiszen 1996–2004 között 10 új szerv is létrejött.¹¹

A területi szervek jogállása nem volt tisztázott, amit a fogalmi sokszínűség is mutat. Számos típusba sorolhatók, ezeknek a kategóriái a következők:

1. táblázat. Területi szervek kategóriái

<i>Szervtípusok</i>	<i>Jogsabályi körülmények</i>
Felügyelőség	Minisztérium területi szerve
Felügyelet	Területi közigazgatási szerv
Igazgatóság	Területi szerv
Hivatal	Igazgatási szerv
Iroda	Területi igazgatási szerv
Kirendeltség	Szervezeti egység
Szolgálat	Hivatali egység
Központ	Kirendeltség
	Önálló jogi személy

Forrás: Gellén 2007, 5–6

⁸ Boros 2011, 126.

⁹ Magyar Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program 2011.

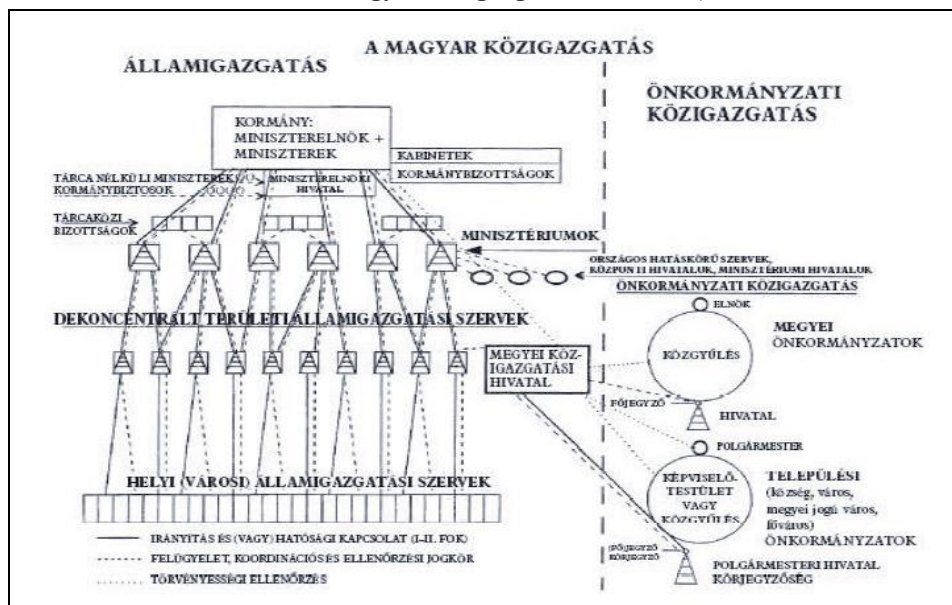
¹⁰ Agg é.n.

¹¹ Balázs 2004, 6.

„A fogalmi sokszínűség mellett napi problémát okoznak a nem világos jogosulti-kötelezeti kapcsolatok, sok az osztott felelősség, a »közreműködő szervezet«. Ezekon kívül végeláthatatlan a »jog alatti«, különböző formákban megtestesült szokásjogi megoldások sora.” – szögezi le a 2007-ben napvilágot látott tanulmány szerzője.¹²

A 2006. évi CIX. törvény megteremtette az átalakítások törvényi alapjait, megkezdődött a struktúra modernizálása. Az újonnan létrejött szervek 2007. január elsején megkezdték munkájukat. Az átalakítások átfogó jellegét mutatja, hogy a 2006-os esztendő 48 területi államigazgatási és rendvédelmi szervével szemben 2008. január elsejétől már csak 33 működött. Ezek két csoportot alkotnak, a regionális szinten szervezett, illetve a megyei szinten szervezett közigazgatási szervek csoportját (lásd a 3. számú ábrát).

3. ábra. A magyar közigazgatási rendszer (2009-ben)

Forrás: Barta 2009

Regionális szinten szervezett közigazgatási szervek: közigazgatási hivatalok, APEH igazgatóságok, MÁK igazgatóságok, egészségbiztosítási pénztárak, nyugdíj-biztosítási igazgatóságok, munkaügyi központok, OMMF munkaügyi felügyelőségei, OMMF munkavédelmi felügyelőségei, NFH felügyelőségei, BAH igazgatóságai, KÖH irodái, ÁNTSZ intézetei, MKEH mérésügyi és műszaki biztonsági hatóságai, NKH igazgatóságai, OH igazgatóságai, KSH igazgatóságai, VPOP parancsnokságai, RFT, Környezetvédelmi és Vízügyi igazgatóságok, Környezetvédelmi Természetvédelmi és Vízügyi felügyelőségek, Nemzeti Park igazgatóságok, Országos Meteorológiai Szolgálat központjai, MBFH bányakapitányságok, NHHH igazgatóságai, MH hadkiegészítő parancsnokságai, BV intézetek.

¹² Gellén 2007, 6.

Megyei szinten szervezett közigazgatási szervek: Igazságügyi Hivatal, Egészségbiztosítási Pénztár,¹³ Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal, Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Hivatal, Földhivatalok, Védelmi Bizottságok, Katasztrófavédelmi Igazgatóságok, Megyei Rendőr-főkapitányságok, Nemzetbiztonsági Hivatal kirendeltségei.¹⁴

„A 2006. évi LVII. szerint a kormányhivatal olyan központi államigazgatási szerv volt, amelyet törvény hozott létre, a Kormány irányított és a miniszterelnök által kijelölt miniszter felügyelt. [...] fejezeti jogosítványokkal felruházott költségvetési szerv volt, amelynek költségvetése a felügyeletét ellátó minisztérium költségvetési fejezetében önálló címet képezett. Ezt a szabályozást fenntartotta a fenti törvény hatályon kívül helyező 2010. évi XLIII. törvény azzal, hogy hat szervet sorolt e körbe: a KSH, a Nemzeti Hírközlési Hatóság, a Magyar Energia Hivatal, az Országos Atomenergia Hivatal, a Magyar Szabadalmi Hivatal és az Egészségbiztosítási Felügyelet. Az e törvény módosításának eredményeként létrejött új helyzetben csupán öt központi szerv került [...] e jogállásba: a KSH, a Magyar Energia Hivatal, az Országos Energia Hivatal, a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatal, valamint a Nemzeti Adó- és Vámhivatal.”¹⁵

„Az 1990-től létrejött önkormányzati rendszerben a helyi önkormányzatok függetlenek lettek a központi hatalomtól, ezért az államnak szüksége volt helyi-területi szinten olyan szervekre, amelyek a központi szervek helyi-területi szerveként ellátják az államigazgatási ügyek intézését. Fokozatosan kiépültek ezért a minisztériumoknak és más központi közigazgatási szerveknek a dekoncentrált szervei. Általában megyei szinten épültek ki, de regionális vagy városi szintű dekoncentrált szervek is működtek, illetve működnek. A dekoncentrált államigazgatási szervek jellemzői a következők:

- különös hatáskörrel rendelkeznek (kivétel a fővárosi és a megyei kormányhivatalok),
- valamilyen központi államigazgatási szerv területi (esetleg helyi) szinten működő szervei,
- hatósági jogkörük van, tehát engedélyeznek, tilthatnak, bírságozhatnak,
- személyi állományuk kormánytisztviselőkből áll.”¹⁶

3. Kormányhivatalok a mai közigazgatási rendszerben

„Az egységes területi államigazgatás kialakításának következő lépéseként 2011. január elsejétől megkezdték működésüket a fővárosi, megyei kormányhivatalok. Kialakításukkal a területi államigazgatás szervezeti integrációjára került sor, hiszen 17, korábban önállóan működő ágazati dekoncentrált szerv került szakigazgatási szervként a fővárosi és megyei kormányhivatal szervezetébe. A kormányhivatalok létrejöttével a funkcionális feladatok területi szintű integrációja valósult meg, de a szakigazgatási szervek szakmai autonómiája megmaradt. A fővárosi és megyei kormányhivatalok a közigazgatási hivatalok bázisán jöttek létre, és az új hivatal mind a közigazgatási hivatalnak, mind az integrálásra kerülő területi államigazgatási szerveknek általános

¹³ Az Országos Egészségbiztosítási Pénztárról szóló 317/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet módosításáról szóló 297/2008. (XII. 11.) Korm. rendelet szerint a korábban megyei szinten működő egészségbiztosítási pénztárakat 2009. január 1. napjától regionalizálták.

¹⁴ Barta 2009.

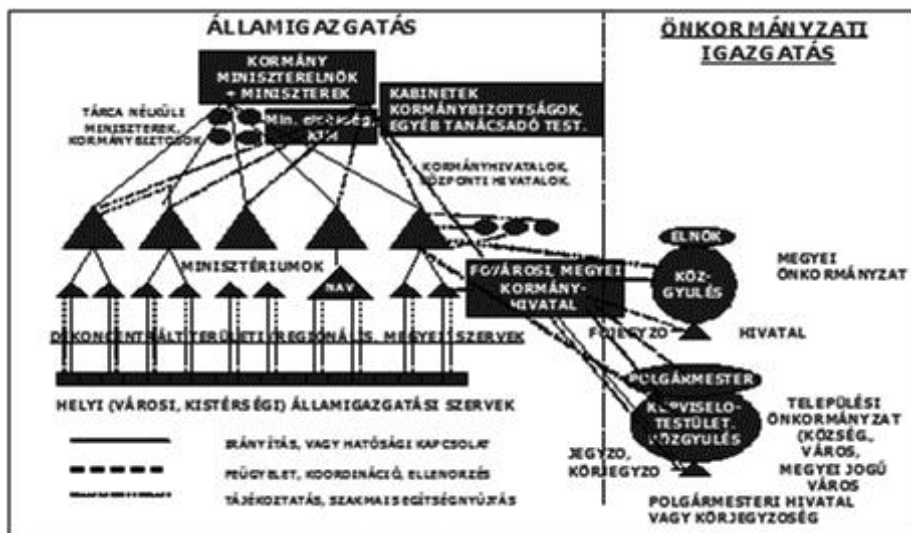
¹⁵ Közigazgatási Jog 1. 2011, 194.

¹⁶ Kis 2012, 55.

jogutódja. Csakúgy, mint a közigazgatási hivatal, a fővárosi és a megyei kormányhivatal is a Kormány általános hatáskörű erős területi szerve lett. A kormányhivatalok egységes, önálló költségvetési szervek, működési költségvetésük a költségvetési törvényben a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium fejezetén belül szerepel, és az egyes integrált területi államigazgatási szervek működési költségére szánt források átcsoportosításával alakult ki.¹⁷

A magyar közigazgatási szervek rendszerében a területi kormányhivatalok elhelyezkedését a 4. számú ábra mutatja.

4. ábra. A magyar közigazgatás rendszere 2011. január elsejétől

Forrás: Temesi 2011

„A közigazgatás hatékonyságának növelése, ezáltal a Kormány területi feladatellátása hatékonyságának és eredményességének megvalósítása érdekében a széttagoltan működő területi államigazgatás szervezetrendszerének átalakításához, valamint az ügyfél-centrikus területi államigazgatás megvalósításához teremt jogszabályi alapot a fővárosi és megyei kormányhivatalokról, valamint a fővárosi és megyei kormányhivatalok kialakításával és a területi integrációval összefüggő törvénymódosításokról szóló 2010. CXXVI. törvény.¹⁸

3.1. A területi kormányhivatalok szervezeti felépítése, irányítása

Az Alaptörvény megfogalmazása szerint a Kormány általános hatáskörű területi államigazgatási szerve a fővárosi és megyei kormányhivatal. Területüket tekintve a fővárosban, illetve 19 megyében működnek. Létrehozásuk indoka volt többek között, hogy a területi államigazgatásnak egységesebb kereteket adjon. A megyei kormányhivatal székhelye a megyeszékhelyen, a fővárosi kormányhivatal és a Pest megyei kormányhivatal székhelye Budapesten van.

A fővárosi és megyei kormányhivatal a kormány megbízott által közvetlenül vezetett törzshivatalból, valamint ágazati szakigazgatási szervekből áll. A szakigazgatási

¹⁷ Szabó 2011.

¹⁸ Rózsás 2011, 138.

szervek törvény vagy kormányrendelet rendelkezése alapján önálló feladat- és hatáskörrel rendelkező szervezeti egységekkel rendelkezhetnek.

A 2011. január 1-jei változással 17 dekoncentrált államigazgatási szerv integrálódott a fővárosi és megyei kormányhivatalba, a 288/2010. (XII. 21.) Kormányrendelet alapján fővárosi és megyei kormányhivatal szervezeti egységeként működnek.

A szakigazgatási szerv, továbbá a törvény vagy kormányrendelet alapján a szakigazgatási szerv önálló feladat- és hatáskörrel rendelkező szervezeti egysége a jogszabályban megállapított hatáskörét önállóan gyakorolja. A fővárosi és megyei kormányhivatal szervezeti egységeként működő ágazati szakigazgatási szervek a következők:

1. a szociális és gyámhivatal a szociális, gyermekvédelmi, gyermekjóléti és gyámügyi feladatok ellátására,
2. az építésügyi hivatal az állami főépítési feladatok és az építés-felügyeleti hatósági feladatok ellátására,
3. az igazságügyi szolgálat a pártfogó felügyelői, jogi segítségnyújtási és áldozatsegítési feladatok ellátására,
4. a növény- és talajvédelmi igazgatóság a növényvédelmi, talajvédelmi, növénytermesztési és növényi termékek esetében élelmiszer-biztonsági hatósági és zöldség-gyümölcs ellenőrzési feladatok ellátására,
5. az erdészeti igazgatóság az erdészeti igazgatási feladatok ellátására,
6. a földművelésügyi igazgatóság a mezőgazdasági igazgatási, vadászati és halászati hatósági feladatok ellátására,
7. élelmiszerlánc-biztonsági és állategészségügyi igazgatóság az élelmiszerbiztonsági, élelmiszerminőség-ellenőrzési, takarmányellenőrzési élelmiszerlánc-felügyeleti és állategészségügyi, illetve egyes állattenyésztési és borászati feladatok ellátására,
8. a földhivatal az ingatlanügyi feladatok ellátására,
9. az egészségbiztosítási pénztári szakigazgatási szerv az egészségbiztosítási pénztári feladatok ellátására,
10. a nyugdíjbiztosítási igazgatóság a nyugdíjbiztosítási és a hatáskörébe tartozó más pénzbeli ellátásokkal kapcsolatos feladatok ellátására,
11. a munkaügyi központ a foglalkoztatási, munkaügyi, munkaerő-piaci feladatok ellátására,
12. a munkavédelmi és munkaügyi szakigazgatási szerv a munkaügyi ellenőrzési és a munkavédelmi feladatok ellátására,
13. a fogyasztóvédelmi felügyelőség a fogyasztóvédelmi feladatok ellátására,
14. a kulturális örökségvédelmi iroda a kulturális örökségvédelmi feladatok ellátására,
15. a népegészségügyi szakigazgatási szerv a népegészségügyi feladatok ellátására,
16. a mérésügyi és műszaki biztonsági hatóság mérésügyi és műszaki biztonsági feladatok ellátására,
17. a közlekedési felügyelőség a közlekedési hatósági feladatok ellátására.¹⁹

A törzshivatal irányításában osztott irányítás érvényesül, így a szervezet működésével összefüggő és bizonyos szakmai kérdések (pl.: törvényességi ellenőrzés) a közigazgatási és igazságügyi miniszternél, míg a szakmai feladat tekintetében a szakmai irányítás az érintett ágazati miniszternél maradt.

¹⁹<https://kozigazgatas.magyarorszag.hu/intezmenyek/450021/450023/450206>

A szakigazgatási szervek tekintetében is úgynevezett osztott irányítás valósul meg, ennek lényege, hogy a korábban az ágazati központi hivatalokhoz tartozó szervek feletti szakmai irányítás közvetlenül az ágazati központi szervnél, és ezen keresztül közvetetten az ágazati feladatkörrel rendelkező miniszternél maradt, míg különösen a költségvetési, a funkcionális (például bérszámfejtés, eszközbeszerzés, napi működés feltételeinek biztosítása) feladatokkal kapcsolatos jogkörök a területi kormányhivatalokhoz kerültek. Ennek megfelelően például hatósági jogkörök tekintetében a felügyeleti és a fellebbezés elbírálására vonatkozó jogosultságok az ágazati központi szerveknél maradtak.²⁰

3.2. A kormányhivatal vezetése

„A kormányhivatal vezetése egy [...] »háromszintű« modelltel valósít meg. A hivatal élén [...] a kormány megbízott áll, akit a közigazgatás-szervezésért felelős miniszter javaslatára a miniszterelnök nevez ki és ment fel, az egyéb munkáltatói jogokat pedig a miniszter gyakorolja. [...] A szakmai tevékenység folyamatosságának érdekében a kormányhivatal hivatali szervezetét a határozatlan idejű kormánytisztviselői jogviszonnyal rendelkező főigazgató vezeti, aki egyébként – a kormány megbízott távolléte, illetve akadályoztatása esetén – a helyettesítésre is jogosult. A főigazgatót a kormány megbízott javaslatára a közigazgatás-szervezéséért felelős miniszter nevezi ki és menti fel, az egyéb munkáltatói jogokat a kormány megbízott gyakorolja. [...] A főigazgató munkáját – általános helyettesként – igazgató segíti, akit a főigazgató javaslatára a kormány megbízott nevez ki és ment fel, az egyéb munkáltatói jogokat pedig a főigazgató gyakorolja. [...] A kormányhivatal kormánytisztviselői és munkavállalói feletti munkáltatói jogkörgyakorlás is kettős, a törzshivatal tekintetében a kormány megbízott, míg a szakigazgatási szervek tisztviselői és munkavállalói felett a szakigazgatási szerv vezetője – a kormány megbízott egyetértési joga mellett – gyakorolja a munkáltatói jogokat.”²¹

A kormány megbízott vezeti a kormányhivatalt, gyakorolja annak feladat- és hatásköreit; biztosítja a szakigazgatási szervek feladatellátásnak feltételeit; elkészíti a szervezeti és működési szabályzatra vonatkozó javaslatát és a jogszabályban előírt belső szabályzatokat; éves összegző beszámolót készít; véleményezi a Kormánynak alárendelt területi szerveknél a vezetők kinevezését és felmentését, a szerv létrehozására, átszervezésére, jogállására, illetve a foglalkoztatottak létszámára és költségvetésének megállapítására vonatkozó előterjesztéseket.²²

3.3. A kormányhivatalok feladat- és hatáskörei

Alapvető feladatuk gondoskodni a Kormány feladatainak területi végrehajtásáról. A koordinációs jogkörök minden területi államigazgatási szerv felett érvényesülnek, ennek fóruma az államigazgatási kollégium. A kormány megbízott azokat az ellenőrzési jogköröket gyakorolhatja minden területi államigazgatási szerv felett, amelyeket a közigazgatási hivatalnak is már a működési integráció keretében 2010. szeptember elsejétől biztosítottak, kivéve a rendvédelmi szerveket és a Nemzeti Adó- és Vámhivatalt.

A megyei kormányhivatal *illetékessége* a székhelye szerinti megyére terjed ki. A fővárosi kormányhivatal *illetékessége* Budapest főváros területére, a Pest Megyei

²⁰ Uo.

²¹ Rózsás i.m., 139–140.

²² Uo. 140.

Kormányhivatal illetékességi területe Pest megyére terjed ki. Kormányrendelet a fővárosi és megyei kormányhivatal illetékességi területét egyes államigazgatási feladatok tekintetében a megyétől (fővárostól) eltérően is megállapíthatja. Amennyiben kormányrendelet eltérően nem rendelkezik, a szakigazgatási szerv illetékessége meg-
egyezik a fővárosi és megyei kormányhivatal illetékességével.²³

A helyi önkormányzatok és így a megyei önkormányzatok tekintetében is fontos, hogy a helyi önkormányzatok törvényességi ellenőrzése (2012. január 1. napjától felügyelete) is a kormányhivatal feladata. A kormányhivatal továbbá ellenőrizheti a helyi önkormányzat szerveinek államigazgatási feladatellátását is, a közszolgálati döntések jogszerűségét.

A fővárosi, megyei kormányhivatal koordinációs feladatainak végrehajtását elősegítő szervezet a megyei államigazgatási kollégium, amelynek ülésén a kormány megbízott meghívása alapján a megyei közgyűlés elnöke is részt vehet.²⁴

A hivatalok koordinációs és ellenőrzési jogkörében ellátandó feladatait a 2. számú táblázatba foglaltan szemléltetem.

2. táblázat. A megyei kormányhivatalok koordinációs és ellenőrzési feladatai

Koordinációs jogkörében	Ellenőrzési jogkörében
<ul style="list-style-type: none"> gondoskodik a több ágazatot érintő kormányzati döntések végrehajtásának területi összehangolásáról, közreműködik a közszolgálati nyilvántartás működtetésével kapcsolatos feladatok ellátásában, közreműködik a közigazgatás korszerűsítésével, az e-közigazgatás kialakításával kapcsolatos feladatok területi összehangolásában, szervezésében, kezdeményezi a központi államigazgatási szervek területi szervei ügyfélfogadási ügyfélszolgálati rendszerének összehangolását, ehhez szakmai segítséget nyújt, gondoskodik a területi elektronikus ügyfél-tájékoztatási rendszer koordinálásáról.²⁵ 	<p>- ellenőrzi</p> <ul style="list-style-type: none"> a vezetők munkáltatói intézkedéseinek törvényességét, a Közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás szabályairól törvény (Ket.) végrehajtását, az ügyiratkezeléssel összefüggésben a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló jogszabály végrehajtását, az infokommunikációs rendszerek üzemeltetését, a működtetéshez szükséges személyi és szakmai feltételek meglétét, <ul style="list-style-type: none"> - gondoskodik a területi államigazgatási szervek ellenőrzési terveinek összehangolásáról, az egymást kiegészítő ellenőrzési módok kialakításáról, alkalmazásáról.²⁶

„A kormányhivatal az önkormányzatok törvényességi ellenőrzésének jogkörében azt vizsgálja, hogy a helyi önkormányzat, a kisebbségi önkormányzat, valamint helyi önkormányzatok társulásainak szervezete, működése, döntéshozatali eljárása és döntései megfelelnek-e a jogszabályoknak. Nem terjed ki a törvényességi ellenőrzési jogkör azokra az önkormányzati határozatokra, amelyekben munkaügyi, illetve köz-

²³ <https://kozigazgatas.magyarorszag.hu/intezmenyek/450021/450023/450206>

²⁴ Szabó 2011.

²⁵ V.ö. Korm. r. 12. §

²⁶ Rózsás 2011, 142.

szolgálati viszonyból származó vitának, továbbá külön jogszabályban meghatározott bírósági, államigazgatási eljárásnak van helye.”²⁷

További feladatok csoportjai:²⁸

- az önkormányzatok feletti törvényességi felügyelet (A közszolgálati ellenőrzés, valamint a közérdekű adatokról szóló törvény, illetve a Ket. végrehajtása joga a helyi önkormányzatok vonatkozásában is megilleti a kormányhivatalt),
- ügyfélszolgálati,
- hatósági,
- informatikai,
- képzéssel, továbbképzéssel összefüggő,
- egyéb feladatok.

Ügyfélszolgálat működtetése: az integrált ügyfélszolgálati irodán (személyes megjelenés útján) az alábbi ügyekben nyújt segítséget:

- kezdeményezhető ügyfél kapu létesítése,
- lehetőséget biztosít, hogy az ügyfél az egészségügyi szolgáltatásra jogosultak nyilvántartásában róla nyilvántartott adatokat megismerje,
- az ingatlan-nyilvántartásból az ingatlanok adatait nem hiteles és elektronikus hitelesített tulajdoni lap másolat lekérdezésével, valamint térképmásolat lekérdezésével külön jogszabályban megállapított igazgatási szolgáltatási díj megfizetése ellenében megismerje,
- a Korm. rendeletben meghatározott 38 tárgykörben (pl. TAJ kártya, Európai Egészségbiztosítási kártya igénylés befogadása, családi gazdaság nyilvántartásba vétele, ill. annak törlése iránti kérelem benyújtása) kérelmek terjeszthetők elő, bejelentések tehetők, az azokkal összefüggő ügyekben tájékoztatja az ügyfelet az eljárás menetéről, valamint az eljárással kapcsolatos jogairól és kötelezettségeiről, segítséget nyújt az ügyfélnek a kérelem kitöltésében,
- a Korm. rendeletben meghatározott ügyben (pl. gyermekgondozási díj igénylésével kapcsolatos eljárás, a megváltozott munkaképességű személyek ellátásának igénylése, a Magyar igazolvány és a Magyar hozzátartozói igazolvány kiadásával összefüggő eljárás) tájékoztatást nyújt az ügyfélnek az eljárás menetéről, valamint az eljárással kapcsolatos ügyféli jogokról és kötelezettségekről,
- a Korm. rendeletben meghatározott esetben (pl. egyéni vállalkozói tevékenység, ill. adatváltozás elektronikus bejelentése) az ügyfelek számára az ügyintézéshez internetes kapcsolati lehetőséget, szakmai és informatikai segítséget nyújt.

Hatósági feladatkörében jogosult a kormányhivatal törzshivatala, valamint a szakigazgatási szerv vezetője az államigazgatási feladatokat ellátó, államigazgatási hatósági jogkörben eljáró helyi önkormányzati szervek vonatkozásában szakmai-koordinációs értekezletet összehívni. Ezen túlmenően az államigazgatási hatósági jogkörben eljáró a polgármesteri hivatalnál, a körjegyzőségénél, a megyei közgyűlés hivatalánál, a főpolgármesteri hivatalnál, a hatósági igazgatási társuláznál felügyeleti szervként ellenőrzést tarthat. Az ellenőrzés során feltárt, vagy más módon tudomására jutott jogszabálysértés esetén intézkedést kezdeményez.

Informatikai feladatok körében a kormányhivatal – az e-közigazgatásért felelős miniszter irányítása alatt – közreműködik a közigazgatási informatikai tevékenység területi összehangolásában, valamint ellátja a választásokkal és a népszavazásokkal összefüggő informatikai feladatokat.

²⁷ Rózsás i.m.

²⁸ Uo. 142–144.

Képzés és továbbképzés keretében többek között

- éves terv alapján szervezi a fővárosban, megyében az államigazgatási feladatokat ellátó helyi önkormányzati szervek köztisztviselőinek képzését, továbbképzését,
- gondoskodik szakvizsgák, anyakönyvi szakvizsgák, állampolgársági vizsgák, továbbá jogszabály által meghatározott egyéb vizsgák, valamint az ezek előkészítésére szolgáló tanfolyamok megszervezéséről és lebonyolításáról,
- közreműködik a helyi önkormányzatok, valamint a nemzetiségi önkormányzatok tisztségviselőinek, képviselőinek képzésében,
- elemzi a képzés, továbbképzés színvonalát és eredményességét, az érintett szerveknél szükség esetén intézkedéseket kezdeményez.

Egyéb feladatai körében a Kormány a kormányhivatalt jelöli ki intézkedésre jogosult szervként külföldi hatósági határozat végrehajtására irányuló megkereséssel kapcsolatban, illetve kisajátítási ügyekben (1. fokú) kisajátítási hatóságként.

4. A Somogy Megyei Kormányhivatal

2011. január 1-jével Somogy megyében is – az ország többi megyéjéhez és a főváros-hoz hasonlóan – megalakult a Megyei Kormányhivatal. A Magyar Kormány célja a társadalmi igények figyelembevételével az összehangolt, koordinált és nem utolsósorban átlátható területi közigazgatás kialakítása. A Somogy Megyei Kormányhivatal két nagyobb egységből áll: a korábbi közigazgatási hivatal bázisán létrejött törzshivatalból, ahol a hagyományos hatósági és törvényességi feladatok mellett funkcionális feladatokat látnak el, illetve 15 korábbi államigazgatási szerv integrációjából, amelyek ezután a kormányhivatal szakigazgatási szerveiként működnek. 2012. július 1-jén a megváltozott munkaképességű személyek ellátórendszerének átalakítása érdekében hozott újabb fontos kormánydöntés lépett hatályba; a megyei és fővárosi kormányhivatalok önálló szakigazgatási szerveiként, elsőfokú közigazgatási hatósági jogkörrel felruházott rehabilitációs szakigazgatási szervek kezdték meg működésüket (a kormányhivatal szakigazgatási szerveit a 3. számú táblázat mutatja be).

3. táblázat. Somogy Megyei Kormányhivatal szakigazgatási szervei

Szociális-és Gyámhivatal	Építésügyi Hivatal
Igazságügyi Szolgálat	Növény- és Talajvédelmi Igazgatóság
Erdészeti Igazgatóság	Földművelésügyi Igazgatóság
Élelmiszerlánc-biztonsági és Állategészségügyi Igazgatóság	Földhivatal
Egészségbiztosítási Pénztári Szakigazgatási Szerv	Nyugdíjbiztosítási Igazgatóság
Munkaügyi Központ	Munkavédelmi és Munkaügyi Szakigazgatási Szerv
Fogyasztóvédelmi Felügyelőség	Népegészségügyi Szakigazgatási Szerv
Közlekedési Felügyelőség	Rehabilitációs Szakigazgatási Szerv

2011. január 3-án megkezdte működését a Somogy Megyei Kormányablak is, ahol az integrált kormányzati ügyfélszolgálat keretében munkanapokon 8.00-20.00 óra között intézhetik ügyeiket a legkülönbébb, folyamatosan bővülő ügykörökben az állampolgárok. A Kormány célja e területen, hogy a kormányablakok valóban egyablakos ügyintézkést tegyenek lehetővé, ahol minden polgár a lakóhelyéhez legközelebb tudja intézni ügyeit. A Somogy Megyei Kormányhivatal a kormányzati célok mara-

déktalan megvalósítását tűzte ki célul, a minél eredményesebb és hatékonyabb köz-igazgatás, az ún. „Jó állam” megvalósítása érdekében.²⁹

4.1. Szervezet és létszám

A Kormányhivatal létszámadatait a 2012. október 10-i állapotnak megfelelően közöljük.

4. táblázat. A Somogy Megyei Kormányhivatal szervezeti egységei, valamint létszámkerete

<i>Vezető/Szakigazgatási szerv</i>	<i>Szervezeti egység</i>	<i>Létszám (fő)</i>
1. Kormány megbízott		1
	1.1. Főigazgató	1
	1.2. Igazgató	1
	1.3. Belső Ellenőrzési Osztály	3
	1.4. Kormány megbízotti Kabinet	5
	1.5. Törvényességi Felügyeleti Főosztály	12
	1.6. Hatósági Főosztály	37
	1.7. Oktatási Főosztály	6
	1.8. Koordinációs és Szervezési Főosztály	12
	1.9. Humánpolitikai Főosztály	7
	1.10. Pénzügyi Főosztály	73
	1.11. Informatikai Főosztály	17
	1.12. Jogi és Perképviseleti Osztály	3
	1.13. Védelmi Bizottság Titkársága	2
2. Szociális és Gyámhivatal		14
3. Építésügyi Hivatal		9
4. Igazságügyi Szolgálat		21
5. Növény- és Talajvédelmi Igazgatóság		19
6. Erdészeti Igazgatóság		23
7. Földművelésügyi Igazgatóság		12
8. Élelmiszerlánc-biztonsági és Állategészségügyi Igazgatóság		73
9. Földhivatal		129
10. Egészségbiztosítási Pénztári Szakigazgatási Szerv		48
11. Nyugdíjbiztosítási Igazgatóság		56
12. Munkaügyi Központ		119
13. Munkavédelmi és Munkaügyi Szakigazgatási Szerv		25
14. Fogyasztóvédelmi Felügyelőség		15
15. Népegészségügyi Szakigazgatási Szerv		74
16. Közlekedési Felügyelőség		35
17. Rehabilitációs Szakigazgatási Szerv		24
Összesen		876

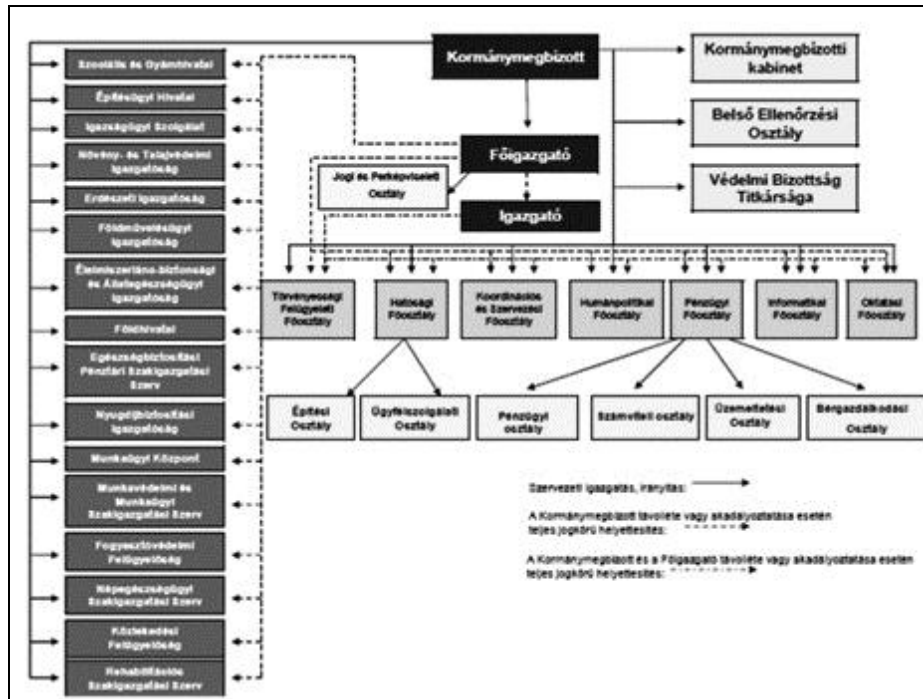
Forrás: 26/2012. (VIII. 24.) KIM utasítás 15. sz. melléklete 3. függelék

²⁹ Juhász Tibor kormány megbízott köszöntője. <http://www.somogy.gov.hu/>

A 4. számú táblázat adatai alapján a törzshivatal munkatársi állományába 180 fő, a szakigazgatási szervek állományába pedig 696 fő tartozik.³⁰

A Kormányhivatal szervezeti igazgatását, irányítását, a helyettesítések jogkörét az 5. számú ábra mutatja be.

5. ábra. A Hivatal szervezeti felépítése

Forrás: <http://www.kormanyhivatal.hu>

5. Összegzés

Az integráció hatásaként közép- és hosszú távon a területi államigazgatás egységesebb működését (pl.: egységes beszerzések), a párhuzamosságok felszámolását (hatáskörök, feladatok) üzemeltetési, gazdálkodási feladatok), a hatósági eljárások gyorsítását (számom egymás eljárásaiban érintett hatóság került egy szervezeten belülre) és ezáltal a költségek csökkenését, valamint a szervek közötti jobb együttműködést remélte a Kormány. Az integráció következtében számos hatósági eljárás gördülékenyebben intézhető, különös tekintettel a nemzetgazdasági szempontból kiemelt fontosságú beruházásokra, de ugyanez vonatkozik a szakhatósági eljárásokra is: miután az egyes szervek együttműködése szorosabb a kormányhivatalon belül, így az ügyintézés is gyorsabban és könnyebben lebonyolítható.³¹

„A megyei kormányhivatalok létrehozása megoldotta az önkormányzatok állami törvényességi ellenőrzését, integrálta a dekoncentrált intézményrendszert. A megyei kormányhivatalok a centralizáció eszközei, »a kormány meghosszabbított karjai«.

³⁰ A kulturális örökségvédelmi irodai integrációja előtti adatok alapján.

³¹ Szabó 2011.

központi kormányzati irányítás politikai és adminisztratív felhatalmazású területi szereplői hatalmas szervezeteket irányítva, komplex, átfogó hatáskört (államigazgatás, közszolgáltatások, koordináció) birtokolnak. A megyei szint stabilizálása pontot tesz a régió vs. megye vitára, s ez pozitív elmozdulásként értékelhető.”³²

Leszögezhetjük, hogy az elmúlt időszak igazolta a várakozást: a kormányhivatalok a létezésükkel, működésükkel megvalósítják a kormány célkitűzését, és egy áttekinthetőbb, olcsóbb, de legalábbis költséghatékonyabb közigazgatási intézményrendszerben az ügyfelek jogai fokozottabban érvényesülnek, az ügyintézés egyszerűsödik és gyorsul, valamint emberközpontúvá válik a hivatali ügyintézés.

Felhasznált irodalom

- Agg Zoltán: A megyerendszer változó szerepe a magyar közigazgatásban. MTA Társadalomtudományi Intézet kutatása. [http://www.socio.mta.hu/dynamic/AggZ_A_megyerendszer_valtozo_szerepe_.pdf]
- Balázs István: A regionális közigazgatási hivatalok kialakításának lehetőségei a területi államigazgatás működésének átalakításának tükrében. Budapest, 2004. [http://www.terport.hu/webfm_send/350]
- Barta Attila: A területi államigazgatás fejlődése a rendszerváltástól napjainkig. Glossa Iuridica. I. évfolyam. 2009/1. szám. [http://www.glossaiuridica.hu/gi0901/alk/gi0901_alk_barta_attila.pdf.]
- Boros Anita: A magyar közigazgatás története egy német jogtudós szemével. *PRO PUBLICO BONO Online. Állam- és Közigazgatástudományi Szemle*. 2011/1. 116-127. http://www.propublicobono.hu/pdf/2011_1_14_BorosA.pdf
- Csatári Bence: A törzsektől az önkormányzatokig II. A magyar vármegyerendszer megalapítása. <http://www.magyarpolgarmester.hu/?site=102&c=34&menu=c01>
- Cserta Zoltán: Közigazgatási jog. 2009. javított kiadás. [www.vhf.hu/vhf_new/images/.../1011/kozig_jegyz_2009_2hasabos.doc]
- Gellén Márton: A közigazgatási rendszer átalakítása és az önkormányzatok helyzete. Századvég Közigazgatási Akadémia. 2007. [<http://www.szazadveg.hu/files/letoltesek/A-kozigazgatasi-rendszer-atalakitasa-es-az-onkormanyzatok-helyzete.pdf>.]
- Hajdú Zoltán: A közigazgatási térfelosztás változásai Magyarországon. Tér és Társadalom 10. évf. 1996/1. 5-21. [<http://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/349/697>]
- Juhász Tibor kormány megbízott köszöntője. <http://www.somogy.gov.hu/>
- Kis Norbert József (felelős kiadó): Közigazgatási szakvizsga. Államigazgatás (tankönyv). Nemzeti Közigazgatási Intézet, Budapest, 2011. negyedik, javított kiadás. 53–61. http://www.nki.gov.hu/images/szakvizsga/tananyag/allamigazgatas_tk
- Kis Norbert József (főszerk.): Közigazgatási alapvizsga tankönyv. Nemzeti Közigazgatási Intézet, Budapest, 2012. január 31. második, javított kiadás. <http://www.nki.gov.hu/images/akademia/av/tananyag/uj/alapvizsgatankonyv2012.pdf>
- Közigazgatási Jog I. Magyar Közigazgatási jog Általános Rész I. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Közigazgatási Tanszék 2011. 24–25.

³² Pálné Kovács 2011.

- [http://www.uni-miskolc.hu/~www.wallin/kozig/hirek/altalanos_resz/kozig_tortenet.pdf.]
- Közigazgatási Jog 1. Magyar Közigazgatási jog Általános rész I. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Közigazgatási Jog Tanszék. 2011. 194-196. <http://www.jogikar.uni-miskolc.hu/projectSetup/files/koi/kozig1/kozigazgatasi-jog-altalanos-resz-2011.pdf>
- Magyary Zoltán: A magyar közigazgatás szervezetének vázlata az 1941. év végén. http://m.blog.hu/re/regeneracio/image/Magyary_agrajz.jpg
- Magyary Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program. MP11.0 A haza üdvére és a közszolgáltatásban. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium. 2011. június 10. 17. <http://www.kormany.hu/download/1/6d/40000/Magyary%20Kozigazgatas%20fejlesztesi%20Program.pdf>
- Pálné Kovács Ilona: A középszintű önkormányzás változó trendjei. www.kozszov.org.hu/dokumentumok/2011konf/palne_kovacs_ilona_r.doc
- Seres Rita: A fővárosi és a megyei kormányhivatalok. In Alkotmányjog és közigazgatási jog II. Államszervezet, helyi önkormányzatok, közigazgatási hatósági eljárás. Jogi szakvizsga segédkönyvek. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2011. 138–145.
- Szabó Erika: A kormányprogram végrehajtásának aktuális helyzete és a várható alakulása. www.kozszov.org.hu/dokumentumok/2011konf/szabo_erika_r.doc
- Temesi István: Közigazgatási szakvizsga. Választható vizsgatárgy. Államigazgatás. Diasor. 2011. január. [<http://www.nki.gov.hu/kepzesek-vizsgak/vizsgak/kozigazgatasizsakvizsga/tananyagok>]

Jogszabályok

2010. évi CXXVI. törvény a fővárosi és megyei kormányhivatalokról, valamint a fővárosi és megyei kormányhivatalok kialakításával és a területi integrációval összefüggő törvénymódosításokról. [http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1000126.TV]
- Megyei Kormányhivatalok Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 26/2012. (VIII. 24.) KIM utasítás 15. sz. melléklete 1. függelék [<http://www.kormanyhivatal.hu/download/5/a8/50000/Szervezeti%20fel%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9s%20-%20Somogy.pdf>]

A hazai területfejlesztési források foglalkoztatási támogatásainak vizsgálata Somogy megyében

Tóth Erika*

Abstract The examination of domestic occupational subsidies from the funds of regional development in Somogy county. There are remarkable developmental differences in Hungarian regions which are derived from ecological, social and economic origin. The development funds coming from the EU are not able to provide sufficient opportunities to solve each problems, so the intervention of the Hungarian funds are needed in order to maintain the development. To achieve this, certain methods of area-development have been introduced and some of these enable us to increase the rate of employment. In order to decrease the rate of unemployment in the current economical situation, our essential task is to support job creation and job retention. In this study I examined the awarded funds for work-motivation, as well as the payment obligations originating from employment in the period between 1996 and 2011, so as to certify the usefulness of the investments by the Hungarian state. The basis of this examination was the minimum-principle: the calculations have been made by assuming the employees' salary as a minimum wage and the contributions that have to be paid as the smallest possible amount. The number of the employees for the time of the obligations was determined in monthly divisions using accumulated value coming from different estimates, so it was possible to take the notice of the annual and midyear changes of the payment obligation.

It was verified during the examination of the rates and taxes as well as the financial support of the employees and the employers, that the subsidies totally returned and a certain amount of “profit” was also presented for the budget. Neither any incomes originating from increasing production, nor the reduction of budget expenditure, that is established by the job creation is considered in the study, so it is possible to estimate that the income gained directly from the employment covers the amount of subsidies.

Keywords: regional development, employment, financial support, obligations

* Magyar Államkincstár Somogy Megyei Igazgatóság, Állampénztári Iroda
E-mail: toth.erika@allamkincstar.gov.hu

1. Bevezetés

Magyarország hét tervezési-statisztikai régiója között jelentős fejlettségbeli különbségek tapasztalhatók, melyek kialakulása törvényszerű, hisz az egyes országrészek eltérő társadalmi-, gazdasági- és kulturális adottságokkal rendelkeznek. A regionális politika fő célja az elmaradott térségek felzárkóztatásának elősegítése, az egyenlőtlenségek mérséklése, melyet különböző területfejlesztési eszközök alkalmazásával igyekszik elérni.

Az 1996. évi XXI. törvény meghatározta a területfejlesztés és a területrendezés alapvető feladatait, szabályait, valamint kialakította intézményrendszerét. A törvény hatályba lépése óta számos előirányzat szolgálta a területfejlesztési célok megvalósulását; többségük több éven keresztül, néhány azonban csak egy-két évig biztosított – változó mértékű – forrást a fejlesztésekhez. A támogatások elsősorban humán-, illetve műszaki infrastruktúra-fejlesztéshez, a foglalkoztatás növeléséhez, valamint munkahelymegtartáshoz jelentettek óriási segítséget a hátrányos helyzetű kistérségek, települések önkormányzatai, vállalkozásai és nonprofit szervezetei számára. A források többségének elosztása során nem került meghatározásra területi kötöttség, egy része azonban csak a kedvezményezett térségek számára volt elérhető (Nagy 2009).

A területfejlesztés hazai forrásai 1996 óta:

- ✓ Területfejlesztési célelőirányzat (TFC - 1996-2003) / Terület- és régiófejlesztési célelőirányzat (TRFC 2004-2008)
- ✓ A helyi önkormányzatok fejlesztési feladatainak támogatása – Területi kiegyenlítést szolgáló támogatás (TEKI 1996-2009)
- ✓ A helyi önkormányzatok fejlesztési feladatainak támogatása – Céljellelű decentralizált támogatás (CÉDE 1998-2009)
- ✓ Térség- és település-felzárkóztatási célelőirányzat (TTFC 2203)
- ✓ Kistérségi Támogatási Alap (KITA 2003)
- ✓ Vállalkozási övezetek célelőirányzata (VÖC 2003)
- ✓ Települési hulladék közszolgáltatás fejlesztéseinek támogatása (TEHU 2005-2006)
- ✓ Települési önkormányzati szilárd burkolatú belterületi közutak burkolatfelújításának támogatása (TEUT 2005-2009)
- ✓ A leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatásának támogatása (LEKI 2006-2009)
- ✓ A területfejlesztéssel és fejlesztéspolitikával összefüggő feladatokat szolgáló előirányzat (TFFP 2011-) (NAGY, 2009)

Sajnálatos módon 2010-ben egyáltalán nem volt lehetőség területfejlesztési pályázat benyújtására, 2011-ben azonban ismét kiírásra került egy felhívás, amely – bár területi kötöttséggel –, de újra forrást biztosított a fejlesztések megvalósításához.

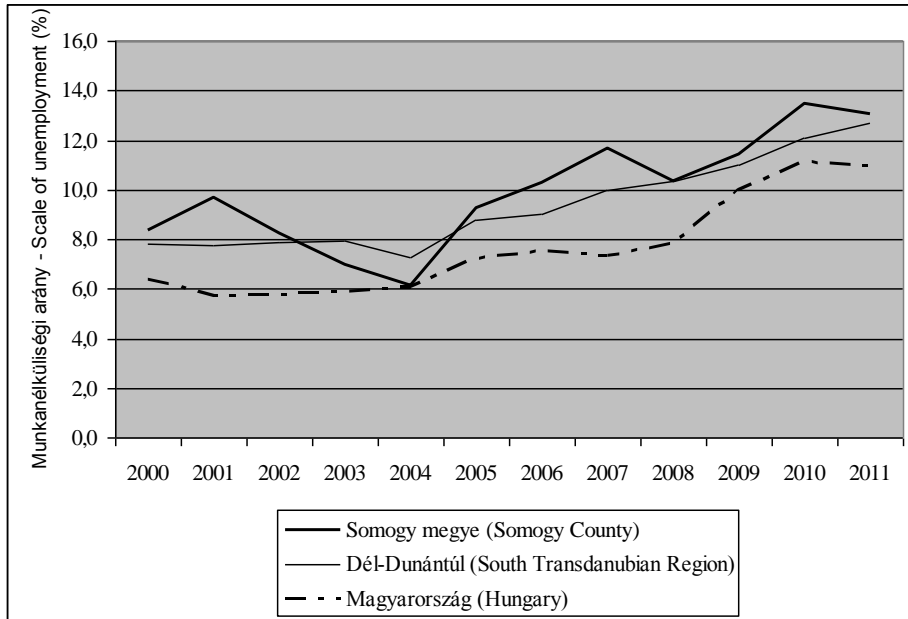
A támogatások elosztása nagyrészt decentralizáltan történt a megyei, majd a regionális területfejlesztési tanácsok által; a TFC és a TRFC decentralizált és központi kerettel is rendelkezett, míg a KITA és a VÖC kizárólag központi kezelésű forrás volt.

A fejlesztési előirányzatok közül néhány (TFC, TRFC, TTFC, VÖC, TFFP) lehetőséget biztosított a foglalkoztatás növelésének, illetve a munkahelyek megtartásának támogatására a vállalkozások számára. Napjainkban igen nagy szükség van a munkahelyteremtést ösztönző pályázatokra, hiszen jelentős probléma hazánkban a magas munkanélküliségi arány. 2012. év első negyedévében a munkanélküliek létszáma 496 ezer fő volt, ami 11,5%-os munkanélküliségi rátát eredményezett. Ez a mutató országos szinten 2009-től folyamatosan hasonló, 10% feletti értéket mutat. Somogy megye e mutató tekintetében meghaladja az országos átlagot, 2011-ben 13,1%-os munkanélküli-

ségi arányt regisztráltak. Az alábbi ábra jól szemlélteti, hogy a somogy megyei ráta évek óta folyamatosan magasabb a régiós, s az országos átlagnál is.

1. ábra. A munkanélküliségi arány alakulása 2000-2011

Figure 1. Conformation of the scale of unemployment

Forrás: www.ksh.hu

A bérjövdelemmel nem rendelkező, csupán szociális juttatásokból élő népesség fogyasztásának elmaradása, a piaci kereslet gyengülése, a termelés visszaesése tovább fokozza a gazdasági helyzet romlását. A magas munkanélküliség azonban nemcsak gazdasági, hanem társadalmi probléma is. Amellett, hogy értékes erőforrások maradnak kihasználatlanul, az állás nélkül lévő emberek érzelmeire és az érintett családok életére is jelentősen kihat a munkalehetőségek hiánya (Samuelson–Nordhaus 2000).

A kieső kereslet állami beruházásokkal, támogatásokkal pótolható, melynek következtében fellendül a termelés, munkahelyek jönnek létre, emelkedik a fogyasztás. Ennek érdekében nagy létjogosultsága van a foglalkoztatásösztönző támogatások alkalmazásának, melyek gazdaságösztönző hatásuk révén elősegíthetik a stabilitás megeremtését.

2. Anyag és módszer

Az elemzéshez szükséges pályázati információkat a Magyar Államkincstár Somogy Megyei Igazgatóság Állampénztári Iroda által nyilvántartott adatbázis biztosítja. Az adatok a támogatási szerződések 2012. májusi állapotát tükrözik, így tartalmazzák a fenntartási kötelezettség időtartama alatt esetlegesen bekövetkezett szerződésmódosítások; foglalkoztatási kötelezettség csökkentések; előzetesen engedélyezett, időszakos felfüggesztések; illetve a teljesítések elmaradásának következtében történt támogatás-visszavonások adatait.

A költségvetés részére történt befizetések elemzése során az adott évre vonatkozó, jogszabályban meghatározott, kötelező legkisebb munkabér összegét, valamint az aktuális évben azt terhelő, adókedvezményekkel csökkentett mértékű személyi jövedelemadót, illetve járulékokat vettem figyelembe.

Az adatok vizsgálata különböző egyszerű statisztikai módszerek (viszonyszámok, átlagszámítás) alkalmazásával történik.

3. Eredmények és értékelés

3.1. A támogatások területi eloszlása

A vizsgált időszakban, 1996 és 2011 között a somogy megyei vállalkozások számára megítélt foglalkoztatási támogatásokból 135 beruházási projekt valósult meg, melyek összköltsége meghaladja az 5,5 milliárd forintot. Somogy megye 245 településéből 53 településen történt fejlesztés a vizsgált előirányzatok segítségével, melyek kistérségenkénti megoszlását az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat. A foglalkoztatási támogatások megoszlása Somogy megyében 1996–2011

Table 1. Spread of occupational subsidies in Somogy County between 1996–2011

Területegység – Area-unit	Támogatás (eFt) – Subsidies (1000 Fts)	Összköltség (eFt) – Total cost (1000 Fts)	Foglalkoztatot- tak száma (fő) – Number of employees (capita)	Projekt száma (db) – Number of projects (piece)
Barcsi kistérség Subregion of Barcs	293 514	932 646	838	14
Csurgói kistérség Subregion of Csurgó	85 986	349 921	327	19
Fonyódi kistérség Subregion of Fonyód	122 385	402 890	183	8
Kadarkúti kistérség Subregion of Kadarkút	119 427	837 428	443	13
Kaposvári kistérség Subregion of Kaposvár	295 557	1 426 581	1 993	31
Lengyeltóti kistérség Subregion of Lengyeltóti	101 453	252 931	230	9
Marcali kistérség Subregion of Marcali	116 448	510 149	221	15
Nagyatádi kistérség Subregion of Nagyatád	136 520	648 968	849	17
Siófoki kistérség Subregion of Siófok	18 000	80 264	46	3
Tabi kistérség Subregion of Tab	40 014	214 362	487	6
Somogy megye Somogy County	1 329 303	5 656 140	5 617	135

Forrás: MAK SMIG API adatai alapján, saját szerkesztés

A beruházások területi megoszlásának vizsgálata során megállapítható, hogy a legtöbb támogatás (közel 300 millió forint), illetve a legmagasabb számú projekt a megyeszékhelyt is magába foglaló Kaposvári kistérségben valósult meg. Szintén magas összegű támogatás került megítélésre a Barcsi kistérségben, mely a kedvezmény-

nyezett térségek besorolásáról szóló, 311/2007. (IX.17.) Kormányrendelet alapján a komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű kistérségek közé tartozik. Hasonlóan elmaradt helyzetű a Csurgói, a Lengyeltóti és a Kadarkúti kistérség is, melyek ugyancsak jelentős támogatáshoz jutottak a vizsgált előirányzatokból.

A megítélt 1,3 milliárd forintnyi támogatásnak komoly „forrásmozgósító” szerepe van a fejlesztések során. Megállapítható, hogy a vállalkozások számára kifizetett támogatások összességében 4,3 milliárd Ft saját forrást vontak be a beruházások megvalósítása folyamán. Egy projekt kivitelezése során átlagosan 41.897 eFt összköltség került felhasználásra, melyből átlagosan 9.847 eFt-ot tett ki a területfejlesztési támogatás.

3.2. A támogatások megtérülése

Jelen cikkben a hazai területfejlesztési forrásból finanszírozott munkahelyteremtő, illetve munkahely-megtartó támogatások megtérülését szeretném vizsgálni, annak igazolásaként, hogy az állam által nyújtott foglalkoztatási támogatások felhasználása az állam számára megtérülő befektetés. Ez abból a tényből adódik, hogy a támogatott munkáltatóknak, valamint az általuk foglalkoztatott munkavállalóknak a foglalkoztatási kötelezettség teljesítése során kötelező befizetései keletkeznek, melyek a költségvetés bevételi oldalán jelentkeznek. Ezek a munkavállaló által befizetett személyi jövedelemadóból, illetve járulékokból, valamint a munkáltatót terhelő közterhekből álló kötelezettségek.

Az elemzés nem veszi figyelembe a termelésnövekedésből eredő egyéb bevételeket: nem számoltam a vállalkozások tevékenysége során keletkező egyéb állami bevételekkel (pl. társasági adó), a munkahelyteremtésből adódó fogyasztásnövekedés általános forgalmi adó tartalmával, valamint egyéb bevételnövelő hatásaival. Hasonlóan nem terjed ki a vizsgálat a költségvetési kiadások csökkenésére, például a munkanélküli járadék, vagy a szociális juttatások kifizetésének elmaradásából adódó állami költségek visszaszorítására. Így megállapítható, hogy pusztán a foglalkoztatásból közvetlenül következő bevételek figyelembevételével megtérül-e a munkahelyteremtő beruházások állami támogatása.

A támogatások megtérülésének vizsgálata során az adott évre vonatkozó, Kormányrendeletben meghatározott, kötelező legkisebb munkabér összegét vettem figyelembe. A minimálbér alapulvételével a vizsgálat a lehető legalacsonyabb mértékű megtérülés igazolására vonatkozik, figyelembe véve azt, hogy a gyakorlatban igen ritkán fordul elő, hogy valamennyi munkavállalót minimálbéren foglalkoztatnak.

A 2. számú táblázat tartalmazza a minimálbér, valamint a munkáltatók és a munkavállalók által fizetendő közterhek változását a vizsgált időszakban. A törvényi szabályozás során a járulékok legnagyobb részben a munkavállaló bérének százalékában kerülnek meghatározásra, csupán az egészségügyi hozzájárulás mértékét állapították meg konkrét összegben. Ezen járulékokon kívül vannak speciális esetben fizetendő járulékok (pl. a korábbi években alkalmazott foglalkoztatót terhelő kordkedvezmény-biztosítási járulék), ezek befizetését azonban a sajátosságukból eredően nem vettem figyelembe.

A munkavállalót terhelő járulékok számbavétele során csak az állami költségvetés részére befizetendő járulékokkal számoltam, a magánnyugdíjpénztárba fizetett tagdíjat nem vettem figyelembe. A korábban említett „minimum-elv” alapján minden munkavállalót magánnyugdíjpénztári tagként vettem számításba, így az alacsonyabb százaléktértekkel végeztem az elemzést, a dolgozót terhelő összes járulék a pénztárba befizetett tagdíjat nem tartalmazza.

2. táblázat. A minimálbér, az SZJA és a járulékok alakulása 1996–2012

Table 2. Change of Minimum wage, Personal Income Tax and contributions between 1996-2012

Időszak – Period	Minimálbér (Ft) – Minimum wage (Fts)	Foglalkoztató által fizetendő – Required to pay by the employer		Munkavállaló által fizetendő – Required to pay by the employee	
		Összes járulék – Sum of contributions (%)	Egészségügyi hozzájárulás (Ft) – Health contributions (Fts)	Összes járulé- lék – Sum of contributions (%)	SZJA – Personal Income Tax (%)
2012	93 000 Ft	27,0%	-	18,5%	16,0%
2011	78 000 Ft	27,0%	-	17,5%	16,0%
2010. 11.01–12.31.	73 500 Ft	27,0%	-	17,0%	17,0%
2010. 01.01–10.31.	73 500 Ft	27,0%	-	9,0%	17,0%
2009. 07.01–12.31.	71 500 Ft	27,0%	1 950 Ft	9,0%	18,0%
2009. 01.01–06.30.	71 500 Ft	32,0%	1 950 Ft	9,0%	18,0%
2008	69 000 Ft	32,0%	1 950 Ft	9,0%	18,0%
2007	65 500 Ft	32,0%	1 950 Ft	9,0%	18,0%
2006. 09.01–12.31.	62 500 Ft	32,0%	1 950 Ft	8,0%	18,0%
2006. 01.01–08.31.	62 500 Ft	32,0%	1 950 Ft	5,5%	18,0%
2005. 11.01–12.31	57 000 Ft	32,0%	1 950 Ft	5,5%	18,0%
2005. 01.01–10.31	57 000 Ft	32,0%	3 450 Ft	5,5%	18,0%
2004	53 000 Ft	32,0%	3 450 Ft	5,5%	18,0%
2003	50 000 Ft	32,0%	3 450 Ft	5,5%	20,0%
2002	50 000 Ft	32,0%	4 500 Ft	6,5%	20,0%
2001	40 000 Ft	34,0%	4 200 Ft	6,5%	20,0%
2000	25 500 Ft	36,0%	3 900 Ft	6,5%	20,0%
1999	22 500 Ft	36,0%	3 600 Ft	6,5%	20,0%
1998.07.01– 12.31	19 500 Ft	43,0%	2 100 Ft	5,5%	20,0%
1998.01.01– 06.30	19 500 Ft	43,2%	2 100 Ft	5,5%	20,0%
1997	17 000 Ft	43,2%	1 800 Ft	11,5%	20,0%
1996	14 500 Ft	46,7%	-	11,5%	20,0%

Forrás: APEH adatok alapján (www.apéh.hu, www.msosz.hu, 2012.), saját szerkesztés

3. táblázat. Az egy foglalkoztatottra jutó befizetési kötelezettségek alakulása 1996–2012

Table 3. Change of payment obligations for a single employee between 1996–2012

Időszak – Period	Foglalkoztató által fizetendő – Required to pay by the employer		Munkavállaló által fizetendő – Required to pay by the employee		Egy foglalkoztatottra jutó befizetés (Ft) – Payments per capita (Fts)
	Összes járulék (Ft) – Sum of contributions (Fts)	Egészségügyi hozzájárulás (Ft) – Health contributions (Fts)	Összes járulék (Ft) – Sum of contributions (Fts)	SZJA (Ft) – Personal Income Tax (Fts)	
2012	25 110 Ft	-	17 205 Ft	14 880 Ft	57 195 Ft
2011	21 060 Ft	-	13 650 Ft	3 750 Ft	38 460 Ft
2010. 11.01–12.31.	19 845 Ft	-	12 495 Ft	769 Ft	33 109 Ft
2010. 01.01–10.31.	19 845 Ft	-	6 615 Ft	769 Ft	27 229 Ft
2009. 07.01–12.31.	19 305 Ft	1 950 Ft	6 435 Ft	1 530 Ft	29 220 Ft
2009. 01.01–06.30.	22 880 Ft	1 950 Ft	6 435 Ft	1 530 Ft	32 795 Ft
2008	22 080 Ft	1 950 Ft	6 210 Ft	1 080 Ft	31 320 Ft
2007	20 960 Ft	1 950 Ft	5 895 Ft	450 Ft	29 255 Ft
2006. 09.01–12.31.	20 000 Ft	1 950 Ft	5 000 Ft	0 Ft	26 950 Ft
2006. 01.01–08.31.	20 000 Ft	1 950 Ft	3 438 Ft	0 Ft	25 388 Ft
2005. 11.01–12.31	18 240 Ft	1 950 Ft	3 135 Ft	0 Ft	23 325 Ft
2005. 01.01–10.31	18 240 Ft	3 450 Ft	3 135 Ft	0 Ft	24 825 Ft
2004	16 960 Ft	3 450 Ft	2 915 Ft	0 Ft	23 325 Ft
2003	16 000 Ft	3 450 Ft	2 750 Ft	813 Ft	23 013 Ft
2002	16 000 Ft	4 500 Ft	3 250 Ft	6 750 Ft	30 500 Ft
2001	13 600 Ft	4 200 Ft	2 600 Ft	4 800 Ft	25 200 Ft
2000	9 180 Ft	3 900 Ft	1 658 Ft	1 973 Ft	16 710 Ft
1999	8 100 Ft	3 600 Ft	1 463 Ft	1 388 Ft	14 550 Ft
1998. 07.01–12.31	8 385 Ft	2 100 Ft	1 073 Ft	0 Ft	11 558 Ft
1998. 01.01–06.30	8 424 Ft	2 100 Ft	1 073 Ft	0 Ft	11 597 Ft
1997	7 344 Ft	1 800 Ft	1 955 Ft	0 Ft	11 099 Ft
1996	6 772 Ft	-	1 668 Ft	0 Ft	8 439 Ft

Forrás: APEH adatok alapján (www.apoh.hu, www.msosz.hu, 2012), saját szerkesztés

A minimálbért terhelő személyi jövedelemadó több évben is csökkentésre került különböző adókedvezményekkel, mint a 2011. évig alkalmazott adójóváírás, illetve a munkavállalói nyugdíjjárulék 25 százalékanak megfelelő összeg 1998 és 2003 között. A fizetendő SZJA-t ezek figyelembevételével állapítottam meg. Az alábbi táblázat összegszerűen szemlélteti a különböző években befizetésre kerülő munkáltatói, valamint munkavállalói járulékokat, így megfigyelhető, hogy a minimálbér alapulvételével a különböző években hogy alakultak az egy foglalkoztatottra vonatkozóan előírt kötelezettségek.

A támogatásokat szabályozó rendeletek meghatározása szerint a foglalkoztatási kötelezettség teljesítésének mértékét a ténylegesen teljesült és a vállalt foglalkoztatotti többletlétszám hányadosa adja, ennek ellenére a kötelezettség teljesítésének mérése a gyakorlatban magában foglalja a bázislétszám megtartásának ellenőrzését is. Ennek megfelelően a munkahelyteremtő támogatásoknak sem csak munkahelyteremtő, hanem munkahely-megtartó szerepük is van; így a megtérülésüket ezt figyelembe véve szükséges vizsgálni.

Az elemzés során a vállalkozások foglalkoztatási kötelezettség teljesítését a beruházás befejezési határidejét követő hónaptól vettem számításba. Minden hónapra az aktuális minimálbér és azt terhelő járulékok, adók figyelembe vételével számítottam ki a foglalkoztatásból közvetlenül következő, az állami költségvetés bevételi oldalán jelentkező befizetéseket.

A különböző évi előirányzatok eltérő foglalkoztatási kötelezettséggel terheltek. A 2005-ig megítélt támogatások esetén 5 évig, a 2006. évi TRFC esetén – az egy foglalkoztatottra jutó, igényelt támogatás összegétől függően – 3, illetve 5 évig, a 2008. évi TRFC, valamint a TFFP előirányzatok esetében pedig 2 évig szükséges a vállalt létszámot foglalkoztatni. A TFFP előirányzat esetén a fenntartási kötelezettség 2014-ig tart; ennek elemzése során a következő évekre a 2012. évre vonatkozó minimálbér és közterheinek változatlanóságát feltételeztem.

A különböző előirányzatok kötelezettségeinek halmozódása következtében a vizsgálatba vont, kötelezettséggel terhelt 19 év 228 hónapjából 121 hónapban 1000 fő feletti volt a támogatásban részesített vállalkozások foglalkoztatottainak száma, 25 hónapban meghaladta a 3000 főt, a maximumot pedig 3605 főben érte el.

A foglalkoztatottak létszámát – valamennyi előirányzat esetén – a kötelezettség időtartama alatt minden hónapra vonatkozóan megállapítottam, így lehetőségem nyílt figyelembe venni a befizetési kötelezettség folyamatos, esetenként évközi változását is.

A 4. számú táblázat szemlélteti a különböző előirányzatok keretében megítélt támogatások összegét és a költségvetésbe befizetésre kerülő közterheket. Megállapítható, hogy a kifizetésre került pályázati források – eltérő mértékben ugyan, de – minden esetben megtérültek. Az arányok közötti jelentős eltérés az egy foglalkoztatottra jutó támogatás évenkénti jelentős differenciáltságából, valamint a 2006. évtől folyamatosan csökkenő kötelezettségvállalási időtartamból következik.

4. Következtetések

Az uniós fejlesztési források nem kínálnak megoldást minden magyarországi területi, gazdasági, társadalmi problémára, ezért nagyon fontos, hogy tisztán hazai fejlesztési források felhasználására is legyen lehetősége a gazdaság szereplőinek. Az 1996 óta rendelkezésre álló területfejlesztési források ezt a célt szolgálják, elsősorban az infrastrukturális fejlesztések támogatásával, illetve a foglalkoztatás elősegítésével. 2010-ben sajnos nem állt rendelkezésre ilyen forrás, 2011-ben azonban ismét kiírásra került egy

előirányzat, mely az eszközbeszerzés támogatása mellett munkahelyteremtő szereppel is bírt.

4. táblázat. A támogatások összesített adatai, valamint a megtérülés aránya

Table 4. The aggregate number of subsidies and their rate of return

Előirányzat – Estimates	A beruházás összköltsége (eFt) – Total cost of investment (1000 Fts)	Megítélt támogatás (eFt) – Awarded subsidies (1000 Fts)	Teljes foglalkoztatási köte- lezettség (fő) – Overall obligation of employment (capita)	Egy foglal- koztatottra jutó támo- gatás (eFt) – Subsidies per capita (1000 Fts)	A munka- bér közter- hei (eFt) – Common charges of wages (1000 Fts)	Megtérülé- si arány – Rate of return (%)
TFC 96	167 165	32 877	528	62,3	468 604	1425,34%
TFC 97	388 337	77 905	239	326,0	295 991	379,94%
TFC 98	728 844	92 011	596	154,4	870 498	946,08%
VFC 99	346 620	45 286	877	51,6	1 260 358	2783,11%
TFC 00	1 393 816	201 479	1 228	164,1	1 871 515	928,89%
TFC 01	86 688	16 735	57	293,6	87 908	525,29%
TFC 02	604 644	134 762	418	322,4	668 944	496,39%
TFC 03-04	442 828	140 455	447	314,2	765 544	545,05%
TFC KP	443 451	116 297	443	262,5	688 735	592,22%
TTFC	45 969	20 366	24	848,6	39 922	196,02%
TRFC 04	185 171	45 633	202	225,9	353 490	774,64%
TRFC 05	378 271	244 455	318,4	767,8	599 463	245,22%
TRFC 06	315 072	96 676	132	732,4	156 931	162,33%
TRFC 08	80 039	30 233	79,5	380,3	57 043	188,68%
TFFP	49 225	34 133	28	1219,0	38 435	112,60%

Forrás: MÁK SMIG API adatai alapján, saját szerkesztés

A cikk a területfejlesztési források foglalkoztatást ösztönző támogatásainak Somogy megyei területi megoszlásának elemzésén, valamint az állam részére történő megtérülésének vizsgálatán alapul.

A támogatás kistérségek közti megoszlásában megfigyelhető az elmaradott kistérségek előtérbe helyezése. A megye komplex programmal segített, leghátrányosabb helyzetű kistérségei igen magas arányban részesültek a megítélt forrásokból.

A különböző évi előirányzatok támogatásai ellenében vállalt foglalkoztatási kötelezettség keretében alkalmazott munkavállalók munkabérért minimálbérnek feltételezve kerültek megállapításra a költségvetés részére történő kötelező befizetések: munkavállalói, valamint munkáltatói közterhek. Az elemzés alapján megállapítható, hogy a területfejlesztési előirányzatok keretében folyósított munkahelyteremtő, illetve – megtartó támogatások – a befizetett adók és járulékok révén – megtérülnek. Az elemzés során az egyéb költségvetési bevételek (pl. társasági adó, ÁFA) emelkedését, illetve a költségvetési kiadások (pl. munkanélküli járadék, szociális segély) csökkenését figyelmen kívül hagytam, így a legszűkebb adatok vizsgálata is bizonyítja a fog-

lalkoztatás ösztönző támogatások megtérülését. A költségvetés ilyen célú kiadásai lényegében állami befektetésként foghatók fel, hisz nemcsak megtérülnek, hanem „hasznot” is termelnek az állam számára.

Magyarország jelenlegi gazdasági helyzetében, a kiemelkedően magas munkanélküliségi arány csökkentése érdekében nagy szükség lenne a fentiekben elemzett előirányzatokhoz hasonló, foglalkoztatási kötelezettséggel járó támogatási formákra. A befektetett forrás igazoltan megtérül, így ebből kiindulva véleményem szerint egy ilyen előirányzat megfelelő támogatási forrással a foglalkoztatáspolitikai fontos elemévé válhat, elősegítve a munkanélküliek arányának csökkentését, ezáltal a társadalom és a gazdaság fejlődését. Amennyiben a területi kötöttséggel igénybe vehető támogatások megítélése során előnyt élveznek a helyi lakosokat foglalkoztató vállalkozások, lehetővé válik, hogy az elmaradott települések is fejlődésnek induljanak: a munkahelyteremtéssel csökken az elvándorlás, a lehetőségek hatására a fiatalok a településen maradnak, javul a korösszetétel, megelőzhető a kisközségek elnéptelenedése.

A magas megtérülési arány érdekében a benyújtott pályázatok értékelése során kiemelt hangsúlyt kell fektetni az egy foglalkoztatottra jutó támogatás összegére. Előnyben kell részesíteni azokat a vállalkozásokat, akik alacsonyabb egy főre jutó támogatás mellett vállalják a többletfoglalkoztatást.

5. Összefoglalás

Magyarország régiói között jelentős fejlettségbeli különbségek tapasztalhatók, melyek kialakulása az eltérő ökológiai, társadalmi, gazdasági potenciálból következik. Az uniós fejlesztési források nem kínálnak lehetőséget minden problémára, ezért szükség van hazai forrásból finanszírozott fejlesztési beavatkozásokra. Ennek érdekében kerültek bevezetésre a különböző területfejlesztési eszközök, melyek közül néhány lehetőséget biztosít a foglalkoztatás növelésére is. A jelenlegi gazdasági helyzetben, a magas munkanélküliségi arány mérséklése érdekében rendkívül fontos feladat a munkahelyteremtés, illetve munkahelymegőrzés támogatása. Jelen tanulmány keretében az 1996 és 2011 között megítélt foglalkoztatás ösztönző forrásokat, valamint a foglalkoztatásból eredő befizetési kötelezettségeket vizsgáltam annak igazolásaként, hogy ezen támogatások felhasználása az állam számára megtérülő befektetés. Az elemzés alapjául a „minimum-elv” szolgált: a munkavállalók munkabéret minimálbérnek, a befizetendő járulékokat a legalacsonyabb mértékűnek feltételezve készültek a számítások. A kötelezettség időtartamára vonatkozóan havi bontásban, a különböző előirányzatokból eredő halmozott értéken állapítottam meg a foglalkoztatottak létszámát, így lehetőségem volt figyelembe venni a befizetési kötelezettség évenkénti és esetleges évközi változásait is.

A foglalkoztatásból adódó munkavállalói és munkáltatói közterhek és a támogatások vizsgálata során bebizonyosodott, hogy a kifizetett támogatások teljes egészében megtérülnek, sőt még „hasznot” is termelnek a költségvetés számára. Az elemzés nem veszi figyelembe a termelésnövekedésből eredő egyéb bevételeket, illetve a munkahelyteremtésből adódó költségvetési kiadások csökkenését sem, így megállapítható, hogy pusztán a foglalkoztatásból közvetlenül következő bevételek fedezik a kiutalt támogatások összegét.

Felhasznált irodalom

- Nagy A.: A hazai területfejlesztés eddigi történetéből: a hazai területfejlesztési források felhasználásának tapasztalatai, *Falu-Város-Régió*, 2009/3. pp. 54-60.
- Samuelson, P. A.–Nordhaus, W. D.: *Közgazdaságtan*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000. pp. 544-556.
- Stagnáló munkanélküliség – A Központi Statisztikai Hivatal gyorstájékoztatója (2012. május 30.) <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/mun/mun21204.pdf> (letöltés ideje: 2012. június 23.)

Jogsabály:

311/2007. (IX.17.) Kormányrendelet a kedvezményezett térségek besorolásáról

Internetes források:

- A munkabért érintő legfontosabb járulék-mértékek, 1992-2009, http://www.mszosz.hu/files/1/34/amukaberitolegfotosabbjarulekmertekek_1992-2009.pdf (letöltés ideje: 2012. június 20.)
- http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qli041.html (letöltés ideje: 2012. június 20.)
- http://nav.gov.hu/magyar_oldalak/nav/szolgalatasok/adokulcsok_jarulekmertekek/adotablak/sav.html#2011 (letöltés ideje: 2012. június 20.)
- http://nav.gov.hu/magyar_oldalak/nav/szolgalatasok/adokulcsok_jarulekmertekek/fizetendo_jar (letöltés ideje: 2012. június 20.)
- http://nav.gov.hu/magyar_oldalak/nav/szolgalatasok/adokulcsok_jarulekmertekek/munkajar (letöltés ideje: 2012. június 20.)
- http://nav.gov.hu/magyar_oldalak/nav/szolgalatasok/adokulcsok_jarulekmertekek/eho10 (letöltés ideje: 2012. június 20.)

Tamási leghátrányosabb helyzetű kistérség jelene és kitörési lehetőségei

Molnár Eszter* – Fehér András*

Abstract **The present situation and future possibilities of Tamási most disadvantaged micro region.** A research contract has been established in the framework of the Higher education and subregional partnership program between the National Development Agency and the University of Kaposvár in the spring of 2011. The subject of this research contract is “The University of Kaposvár, Faculty of Pedagogic and Economics’ program in Tamási micro region in the interest of the social networks in order to strengthening.” The research covered two semesters. During this period we organized three times practice field (so-called research camp) for the university’s students, during these occasions we visited Tamási micro region’s all settlements.

Our most important activity was to explore the value of inventory on the occasion of these research camps. The emphasis was on the human values, which is – as it turned out - always the most important factor in the development of settlements.

One of the great results is that beyond in even the usual ‘hard’ (eg. local places of interest, tourist’s attractions, sights, etc.) resources a very large number of ‘soft’ elements (eg. community development for individuals, social networks, existing collaborations and cooperation potentials, etc) come to the surface, so these were realized not only by students, but also the head of the local stakeholders, too.

We have received an ‘X-rays picture’ about Tamási micro region, on this ‘picture’ the areas of ‘ill’, problematic parts are clearly visible. We believe that the identified problems of Tamási micro region can be treated, solved and improved. Financial and professional support coming from below initiatives and in some villages a kind of change in approach among the local leaders and the public could be the most suitable and efficient solution.

Keywords: rural development, Tamási micro region, most disadvantaged micro region, economic sociology

1. Bevezetés

A hazai területfejlesztési politika az elmúlt két évtized során leginkább az elmaradott térségek, települések fejlesztésére koncentrált. A területfejlesztés kedvezményezett térségeinek meghatározásánál az elmaradottság foka egyre nagyobb szerepet töltött be.

* Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar
E-mail: moeszter@gmail.com és feher.andras@ke.hu

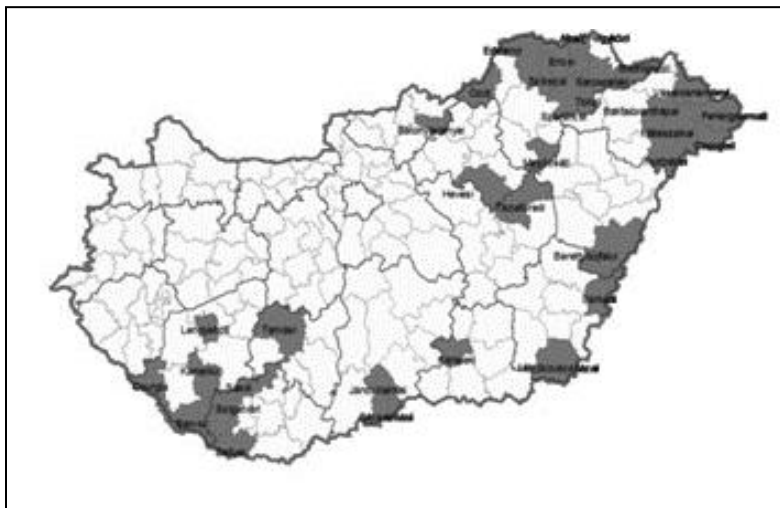
A kedvezményezett térségek besorolásáról szóló 311/2007. (XI.17.) kormányrendelet gazdasági és infrastrukturális mutatók alapján rangsorolta az ország akkori 174 kistérségét. 2007-es lehatárolás során 94 hátrányos helyzetű (HH) kistérséget különböztettek meg. Ide azok a kistérségek tartoztak, amelyek társadalmi-gazdasági, infrastrukturális fejlettségét jelző komplex mutató értéke kisebb volt, mint az összes kistérség átlagának értéke. Ezekben belül megkülönböztettek 47 olyan kistérséget, amelyeket a leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségi státuszba soroltak. Közülük 33 kistérséget komplex programmal segítendőként jelölve meg (Brodorits és Nagy 2010).

A komplex program elsődleges forrása az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT), illetve az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP). A kistérség a saját keretére meghatározott tervezési módszertant és feltételeket követve szabadon tervezhetett, a minőségi alapkövetelmények elérésén túl nem kellett más, fejlettebb térségek projektjeivel versenyezni. Ez az elkülönített támogatási csatorna elsősorban a regionális operatív programok (ROP-ok), a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) és a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP) egyes forrásainál alkalmazható hatékonyan, főként az önkormányzatokat érintő fejlesztések területén. Ezekből az operatív programokból közel 100 milliárd forint áll kizárólag a 33 kistérség rendelkezésére a 2013-ig tartó időszakra, melyből *a Tamási kistérség települései közel 2,8 milliárd forint forrást igényelhetnek.* (www.nfu.hu)

A kistérségek fejlesztése csak komplex megközelítésben lehet eredményes. Az oktatási, foglalkoztatási, lakhatási és egészségügyi viszonyok közül azokat kell javítani, amelyek szűk keresztmetszetet képeznek. Emellett meg kell nyitni a máshol munkát találók számára mobilitási lehetőségeket. A források felhasználása során fokozott figyelmet kell fordítani a helyi tudás és együttműködések fejlesztésére. A megszerzett fejlesztési ismeretek, készségek hosszú távon ugyanolyan fontosak a kistérségek fejlődése szempontjából, mint a biztosított források (www.nfu.hu).

Ezekben a térségekben a magyarországi népesség 10%-a, ugyanakkor a roma népesség körülbelül harmada él (Kullmann 2008). A legtöbb LHH-s kistérség a Dél-Dunántúlon és Tiszántúlon helyezkedik el (1. térkép).

1. térkép. Komplex programmal támogatható leghátrányosabb helyzetű kistérségek

Forrás: www.nfu.hu

LHH-s településnek tekinthetők azok, amelyekre egyszerre jellemző, hogy társadalmi-gazdasági szempontból elmaradottak és az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliségű települések (Brodorits és Nagy 2010). Az LHH-s települések gazdasági leszakadása a legtöbb esetben a társadalmi feszültségek növekedéséhez vezet. Az LHH-s kistérségek fejlesztésére szolgáló programok alapvető funkciója, hogy a helyi erőforrásokra való építés mellett azok kiegészítéseként külső erőforrásokat (beruházások, támogatások) is igénybe vesz.

Az előbbi tendencia csak kevés esetben válik valósággá. Jellemzőbb az, hogy a projektgazdák legnagyobb része nem fejlesztési elképzeléséhez keres forrást, hanem a forráshoz alakít ki egy fejlesztési elképzelést (Kullmann 2008). Az Európai Unió forrásokat nem kiegészítő – ahogy kellene – forrásként veszik igénybe, hanem a fejlesztések és azok működtetésének szinte kizárólagos eszközeként (Kovács 2007). Minden létező kiírásra pályáznak, még akkor is, ha az elnyerhető támogatásból kötelezően megvalósítandó fejlesztésre nincs is szükség. Ennek köszönhetően alakulnak ki az előregedő falvakban gyerekzsivajtól mentes nagy játszóterek, a fenntarthatatlanság határán egyensúlyozó oktatási, szociális és egészségügyi intézmények (Herczeg és Németh 2010). Az LHH-s kistérségeket „depressziós” jelzővel is szokták illetni. Ez kifejezi azt, hogy az itt élőket sokkal inkább az elmúlt évtizedek kudarcai, és nem a jövő lehetőségeinek kiaknázása kötik le (Kullmann 2008).

„A leghátrányosabb helyzetű kistérségek és a felsőoktatás együttműködési programja” kísérleti jellegű programként indult. Az ország 33 leghátrányosabb helyzetű, komplex programmal segített kistérségeit érinti. A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) Koordinációs Irányító Hatóságán belül a programot az LHH Fejlesztési Programiroda indította és 2010-től a Magyar Idegenforgalmi és Területfejlesztési Közhasznú Egyesület (MITE) koordinálja. A program alapvető célja, hogy hozzásegítse az ország leghátrányosabb helyzetű kistérségeit egy, a mainál hatékonyabb és hasznosabb társadalmi kapcsolatrendszer kialakításához, a társadalmi, szellemi értelemben vett perifériális helyzet oldásához.” A program során kistérség-felsőoktatási intézmény párok alakulnak ki. A kísérleti program két-három szemeszterre szól (Herczeg és Németh 2010).

2011 tavaszán az NFÜ és a Kaposvári Egyetem között a Felsőoktatási-kistérségi partnerségi program keretén belül létrejött a „A Kaposvári Egyetem Pedagógiai és Gazdaságtudományi Karának programja a Tamási kistérségben a társadalmi hálózatok megerősítése érdekében” tárgyú kutatási szerződés. A kutatás 2011. június 14-ével kezdődött és 2012. június 30-ig tartott, mely két szemesztert ölelt fel.

A partnerségi program célja a régió felsőfokú oktatási és kutatási kapacitásainak bevonása a Tamási kistérség értékeinek, hasznosítható belső erőforrásainak feltárásába és azok hasznosítási folyamatába, ezzel a kistérség tudásbázisának növelése.

A cél elérése érdekében a Kaposvári Egyetem vállalta, hogy a Tamási kistérséggel kapcsolatban gazdaság-szociológia felméréseket végez, segíti a pályázati együttműködés folyamatát, a kistérségben fellelhető jó gyakorlatokat összegyűjti, valamint a különféle kutatási eredményeket kommunikálja.

2. A Tamási kistérség rövid bemutatása

A Tamási kistérség (2. térkép) a Dél-dunántúli régióban, a Dél-külső Somogy, Kelet-külső Somogy és a Tolnai-hegyhát kistájakon helyezkedik el és 32 települést foglal magába. A térséget 5 mikro térség, a Tamási, Hőgyészi, Iregszemcsei, Simontornyai és a Gyönki alkotja. Területe 1028,3 km², népessége 2009. december 31-én 40821 fő

volt. Tolna megye 5 kistérsége közül, a kistérséghez tartozó településszám szerint a legnagyobb. A megye területének 27%-át öleli fel, a megyei népesség 17,0 %-a él itt. A kistérség népsűrűsége 40 fő/km², köszönhetően az aprófalvas településszerkezetnek. Ennek aránya ebben a kistérségben a legalacsonyabb, jóval alatta marad a megyei (65 %), illetve a régió (68%) hasonló átlagának. A települések népsűrűségének szórása természetesen igen nagy, a 9 fő/km² lakósűrűségű Míszlától a 130 fő/km² lakósűrűségű Simontornyáig (Tóth és Sáreczné 2011). A térség népességmegtartó képessége elég kedvezőtlen. A településeken az emberek kormegoszlása kedvezőtlen, mivel a népesség számának csökkenése mellett az előregedés folyamata is egyre szembetűnőbb. A gyermekkorúak aránya a lakónépességen belül alacsony. A kistérség iskolázottsága jóval elmarad az országos átlagtól a 2001-es népszámlálási adatok alapján (Czuppon 2005).

A térség egésze a Kapos vízgyűjtő területének része, amelynek legnagyobb mellékfolyója a Koppány. A térség természetes vizekben szegény. Kiemelendő a Pacsmagi-tavak területe, amely a Koppány felduzzasztásával alakult ki és természetvédelmi területnek minősül. A kistérség központi turizmusa pedig a Tamási határában felfedezett termálvízre épül (Czuppon 2005). A Tamási kistérség földrajzilag összefüggő egységet alkot, mely a települések közötti szoros gazdasági, társadalmi, kulturális hasonlóságon és kapcsolatokon alapul. A hivatalos formában való megjelenése társulás, települési önkormányzatok szövetsége, melynek kialakulását a közös lokális érdekek és a közös feladatmegoldás felismerése motiválja (Tóth és Sáreczné 2011).

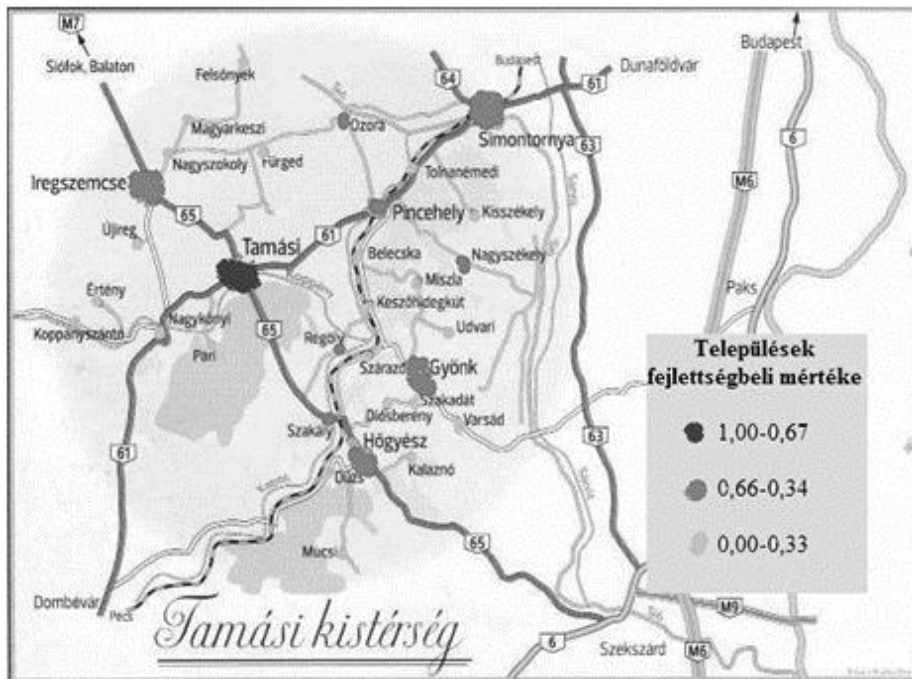
Czuppon (2005) a Tamási kistérség településeit származtatott index alapján három jelentős csoportba sorolta (1. táblázat), ezzel utalva a fejlettség mértékére, amit 0-1-ig tartó intervallumskálával fejez ki. A csoportok értékei minél közelebb voltak az 1-hez, annál fejlettebbnek minősült az adott település az elemzésbe vont adatok alapján. Az első csoportba egyedül a kistérség központja, Tamási került. A második csoportba azok a települések kerültek, amelyek relatív fejlettebb települések a kistérségen belül, többnyire Tamási közelében, illetve a főútvonal mellett helyezkednek el. Az utolsó csoportba a fennmaradó települések tartoznak, melyeket leszakadni látszó perifériának is lehet nevezni, mivel ezek s települések igen kedvezőtlen mutatókkal rendelkeznek. A települések földrajzilag a kistérség határához, illetve a déli, délkeleti peremvidékéhez kapcsolhatóak (2. térkép).

1. táblázat: A Tamási kistérség településeinek fejlettségi mértéke

Csoport	Pontérték	Település(ek)
1.	0,67-1,00	Tamási
2.	0,34-0,66	Simontornya, Hőgyész, Szakály, Pincehely, Iregszemcse, Gyöng, Ozora, Regöly és Nagyszékely
3.	0,00-0,33	Belecska, Diósberény, Dúzs, Értény, Felsőnyék, Fürged, Kalaznó, Keszőhidegkút, Kisszékely, Koppányszántó, Magyarkeszi, Míszla, Mucsi, Nagykőnyi, Nagyszokoly, Pári, Szakadát, Szárazd, Tolnanémedi, Udvari, Újireg és Varsád

Forrás: Czuppon, 2005 adatai alapján saját szerkesztés

2. térkép. A Tamási kistérség településeinek fejlettségi mértéke

Forrás: Czuppon, 2005 adatai alapján saját szerkesztés

A térség gazdaságát a privatizáció előtt a régi simontornyai Börgyáron túl egyrészt a zömmel kiváló feltételek között gazdálkodó mezőgazdasági nagyüzemek, másrészt az 1960–70-es évek vidéki ipartelepítése során létesített gyáregységek, fióktelepek, illetve a nagyobb települések ipari szövetkezetei határozták meg. A mezőgazdasági adottságairól mindig is híres volt a térség, mivel egy hektár szántó föld átlagosan 28,5 aranykorona értékű, ami messze meghaladja a megyei és országos átlagot. Az elmúlt évek gazdasági átalakulása a megyében a Tamási körzetet érintette a legsúlyosabban, a kistérségek közül több mutató itt a legrosszabb. Ennek oka, hogy az 1990-es évek elejének változásai az átlagosnál érzékenyebben érintették a főként mezőgazdaságra és iparra alapozott vidék gazdaságát. Súlyosítja a helyzetet, hogy a fontosabb vasúti és közúti útvonalak elkerülik a térséget, jelentősebb város sincs, sok az apró és kis falu, valamint az infrastruktúra színvonala alacsony. Emiatt a kistérségi vizsgálatok során a Tamási kistérséget három szempontból is a támogatható térségek közé sorolták: egyszer, mint társadalmilag-gazdaságilag elmaradott térséget, másodsor, mint rurális térséget, végül, mint tartósan magas munkanélküliséggel rendelkező térséget (Varga 2001). A kistérséget képező 32 településből mutatói alapján 22 társadalmilag-gazdaságilag elmaradottnak számít, és ebből 20-ban a munkanélküliség szintje is az országos átlagot 1,5-szeresen meghaladja. További 7 település a magas munkanélküliség miatt számít leszakadó területnek.

3. Anyag és módszer

A kutatás során szekunder és primer kutatást egyaránt végeztünk. A szociológiai, valamint a marketing témájú felméréseknél is általános szabály, hogy a két kutatási módszert többnyire együttesen alkalmazzák (Hajdu 2005).

A *szekunder jellegű kutatásunk* a már mások által összegyűjtött és közzétett, eredetileg más kutatási célt szolgáló adatok megszerzésére és új szempontok szerinti feldolgozására (HAJDU, 2005) irányult. E kutatás során a Tamási kistérségről, annak településeiről, a kistérségekről és a leghátrányosabb helyzetű programokról gyűjtöttünk és dolgoztunk fel anyagokat. Forrásaink között a témával foglalkozó szakkönyvek, folyóiratok, statisztikai kiadványok, jogszabályok éppúgy szerepeltek, mint az Internet alapú és az offline adatforrások.

Kutatásunk emellett elsősorban a *primer vizsgálatokra* és azok eredményeire támaszkodott. A primer jellegű kutatás közvetlenül, elsődleges vizsgálatokkal gyűjtött információkat jelent a piaci szereplők magatartásáról, véleményéről (Hajdu és Lakner 1999). A primer kutatással szerzett információk, adatok már nem elavultak, hiányosak, a szükséges információkat közvetlenül a helyi szereplők, valamint a releváns személyek megkérdezése révén gyűjtöttük össze. A primer adatok megszerzéséhez a kvalitatív kutatás módszer került alkalmazásra, amelyet azért választottunk, mert ez egy strukturálatlan, feltáró jellegű módszer, amely kis mintán alapul és a probléma természetének megértését szolgálja (Malhotra 2002). Ezzel a kutatással elsősorban a „Miért?“, „Hogyan?“ kérdésekre adott válaszokkal sikerült jobban megismernünk és megértenünk a helyi szereplők tevékenységét, problémáit és cselekedeteiknek indítékait.

A kistérség aktuális helyzetének vizsgálatára a Tamási kistérségben 2011. szeptember és 2012. március között 3 alkalommal szerveztünk többnapos kutatótáborokat. A kutatás során a térség összes, azaz mind a 32 településére ellátogattunk, annak érdekében, hogy pontosabb képet kaphassunk a térség helyzetéről. A program, illetve a kutatás előkészítése során több alkalommal is megbeszélést tartottunk Tamásiban, a kistérség központjában, valamint egy előzetes, részleges terepbejárást is folytattunk a térségben. A megbeszélések célja volt a kapcsolatfelvétel és az ismerkedés, valamint a program munkatervének elkészítése.

A terepgyakorlat céljai a következők voltak:

- kistérségi belső erőforrások felmérése, hasznosíthatóságuk vizsgálata,
- kistérségi fejlesztési szükségletek megfogalmazása,
- szociológiai felmérések a kistérségről,
- kistérségi jó gyakorlatok gyűjtése, kommunikációja és
- egy kistérségi helyi termék és értékkatalógus összeállítása.

A kutatás, illetve a kutatótáborok során összesen 35 fő: 25 fő egyetemi hallgató, 5 fő egyetemi oktató, 2 fő meghívott vendégelőadó és 3 fő ERASMUS oktatásban részt vevő török diák vett részt. A kutatásban szerepet vállaló egyetemi hallgatók a vidékfejlesztési agrármérnök MSc, regionális- és környezeti gazdaságtan MSc, pénzügy- és számvitel BA, gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnök BSc, térségfejlesztő fakultációs programban résztvevő andragógia BA szakterületeken tanulnak. A hallgatók már a terepgyakorlat előtt megismerkedhettek a kistérséggel, mivel minden résztvevőnek fel kellett készülnie egy-egy településből és beszámolnia gazdasági, társadalmi és környezeti szempontrendszer szerint. A beszámolót a többiek előtt hajtották végre, így minden hallgató képet kaphatott a kistérség egészéről.

A terepmunkát meghatározott tematika alapján összeállított mélyinterjú segítségével, hólabda módszerrel, kiscsoportokban végeztük. Egy településre 2x3-4 fős kutatócsoport látogatott el, melyet egy-egy oktató kísért, aki koordinálta a tevékenységüket. A kiindulópont mindkét csoport számára a polgármesteri hivatal volt, ahol vagy a polgármester, vagy a jegyző által javasolt célszemélyeket látogattuk meg a későbbiekben. Minden településen interjú készült a polgármesterekkel, alpolgármesterekkel vagy a jegyzővel. Továbbá a helyi vállalkozók, közösséget formáló lakosok, civil szervezetek vezetői is kifejtették véleményüket. *A kutatás során összesen 139 fővel készítettünk egyszeri alkalommal félig strukturált interjút.* A mélyinterjúk félig strukturált jellege biztosította azt, hogy az interjúalanyokkal a vizsgált témaköröket jobban, szabadabban, mélyebben részletezhettük. A nagyszámú mélyinterjú készítésével lehetővé vált a kutatási területre való jobb rálátás (Gordon és Langmaid 1997).

A megkérdezések a következő témakörökre fókuszáltak:

- Értékleltár (környezeti, társadalmi, gazdasági)
- Infrastruktúra (alternatív energiaforrások kihasználásának lehetősége)
- Vállalkozások, gazdasági tevékenységek
- CSR tevékenységek feltárása
- Civilek, közösségi élet
- Nemzetiségek, kisebbségek (elsősorban romák), egyéb szociális témakörök
- Jövőkép (kifejezetten helyi termékekre, turisztikai lehetőségekre)
- Képzési szükségletek összegyűjtése
- Egyetemi segítségnyújtás igénye, lehetősége

4. A kutatási eredmények ismertetése

4.1. Infrastruktúra (alternatív energiaforrások, közművek, úthálózat)

A leghátrányosabb helyzetű települések tekintetében kiugrási lehetőség az alternatív energiaforrások használata. Ezek tényleges alkalmazása viszont a legtöbb esetben nem valósul meg, mivel sztereotípiaként él az emberek képzeletében, hogy ezek alkalmazása túl drága. Sokan viszont nem nézik azt, hogy hosszabb távon milyen jó befektetésnek bizonyulnának, a kezdeti magasabb költségeik ellenére is. Az alternatív energiaforrások kiaknázásának lehetőségei közé tartozik LHH térségek esetében, hogy a közmunkaprogramon belül fenntartható erdőgazdálkodás folytatható. Az erdőben gyűjtött vágástéri apradék helyi feldolgozással, mobil aprítóval megfelelő mennyiségű alapanyagot biztosítana a tüzelésre. Az előállított biomassza több célú alkalmazást tenne lehetővé. A fűtés szezonális munkaerő igényére megoldásként szolgálna egy fabrikettáló-üzem kialakítása (Agrár Európa, 2009a).

A helyi szereplőkkel történő interjú készítése során, vizsgáltuk azt, hogy tudnak-e a településen működő alternatív energiaforrás használatáról (napenergia, szélenergia, vízenergia, geotermikus energia vagy biomassza). Amennyiben nincs a településükön ilyen, akkor a helyi erőforrások figyelembe vételével, milyen lehetőségeket látnak az alternatív energia kiaknázásra? Ezen kívül a települések közművesítésével és az úthálózat kialakításával kapcsolatosan is kikértük a véleményüket.

A térség bővelkedik *termálvíz*forrásokban. Ezek jövőbeli kihasználását több településen is megemlítették (pl. Pincehely, Simontornya és Kisszékely). Hátrányt jelent, hogy Tamási a térség alatti termálvízlelőhelyekből akkora mennyiséget használ fel, hogy más települések rajta kívül csak minimálisan alkalmazhatják ezeket a forrá-

sokat. Többen elmondták, hogy a kisebb településeken nem lenne gazdaságos egy-egy meleg vizes fürdőnek az üzemeltetése.

A kistérség északi és keleti részén fekvő települések (pl. Nagyszékely, Fürged, Felsőnyék, Dúzs, Gyöng) közül sok helyen megemlítették, hogy megvannak a megfelelő földrajzi adottságok *szélerőművek* építéséhez. Ennek legfőbb gátja a megkérdezettek szerint a beruházás magas költsége, az állatvédők ellenkezése, valamint az energia beszállítás terhe.

Néhány település a *kazánprogramban* látja a jövőt. Ez általánosan azt jelenti, hogy a gáztüzelést szeretnék kiváltani – legalább a közintézményekben – fa vagy egyéb alternatív tüzelési forrásokkal. Nagyszokolyban gyökérfűz telepítését tervezik. Páriban egy helyi fakitermeléssel foglalkozó vállalkozó jövőbeli célja, hogy üzemeltet egy fábrikket előállító résszel bővítsen. Ezzel megteremtve az egész üzem teljes energiaellátását alternatív módon.

A térség településien a *közüzemi hálózat* kiépítettsége legtöbb esetben hogy kívánni valót maga után. Tolnanémedi és Regöly azon ritka példák közé tartozik, ahol elmondásuk szerint a közműhálózat szinte teljesen kiépített. A kistérség települései esetében közművesítettség terén a legnagyobb problémát a szennyvízelvezetés jelenti. Számos településen rájöttek arra, hogy nem éri meg nekik a szennyvíz csatornázás kialakítása, mivel sok a lakatlan vagy idősek által lakott ház, ahol szinte kizárt, hogy fizetni tudják a fejlesztéseket vagy később a szennyvíz díjat. Megoldásként egy szennyvíztisztító telep kialakítása szolgálhat, ezt Diósberény és Nagyszokoly esetében is kiemelték. Így a szennyvízből öntözővíz minőségű víz válna elérhetővé.

4.2. Vállalkozások, gazdasági tevékenységek

Ebben a részben az egyes településeken fellelhető vállalkozásokat vettük szemügyre. A megkérdezetteket a helyi vállalkozások jellemzőiről kérdeztük. A múltbeli és jelenlegi helyzet feltárása mellett vizsgáltuk a jövőbeli lehetőségeket. A térségre vonatkozó általános tendenciákat vonjuk le, valamint különösen negatív és pozitív példákat mutatunk be.

A kistérség településein *működő vállalkozások* zöme mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozik. A térség nagyon jó minőségű földekkel rendelkezik, ennek is köszönhető, hogy a többség növénytermesztéssel tevékenykedik. A nagyméretű gazdaságok száma kevés. Főleg őstermelők, családi gazdaságokon belül végeznek mezőgazdasági tevékenységet. Pozitív példaként megemlítendő egy Tolnanémediben tevékenykedő német származású vállalkozó család, akik a birtokukon majdnem egy tucat helyi lakost foglalkoztatnak.

Az *állattartás* szinte az összes térségbeli településen teljesen visszaszorult, a megkérdezettek ezt a magas takarmányköltséggel indokolták, valamint a csökkenő vállalkozói kedvvel. Az állattartáshoz szükséges infrastrukturális követelmények a legtöbb térségbeli településen adóttak. Így főleg nagy problémát jelent, hogy ezeket nem használják ki. Néhány kivétel akad csak, ahol az állattartást még mindig komolyan veszik. Egyik ilyen település a nagy hagyományokkal rendelkező Regöly, ahol a lótarítás még ma is fontos szerepet tölt be, azonban a regölyi sárga vérvonala tisztán már nem fellelhető. Egy másik példaként Miszla települést említenénk, ahol kecske- és birkatarítással foglalkozik néhány helyi lakos. Sertés- illetve szarvasmarha tenyésztés is található néhány településen, de nem meghatározó jelleggel.

A kistérség számos települése az 1956-os kitelepítések előtt jórészt sváb lakta terület volt. Ekkor sokan foglalkoztak szőlőtermesztéssel és híresen jó borokat termel-

tek a térségben. Napjainkban már az a jellemző, hogy kevesen folytatják ezt a tevékenységet és a bortermelés szinte teljesen visszaszorult.

A térség egyik legégetőbb problémájának számít, hogy a portákhoz tartozó konyhakerteket nagyon kevés településen művelik meg, sok esetben nem is áll szándékukban ezeket megművelni, mert az plusz terhet jelentene. Szinte minden településen kiemelték ezt a problémát. Nagyszokolyon és még egy két településen próbál az önkormányzat úgy segíteni ezen a problémán, hogy bérbe veszi a műveletlen konyhakerteket és azokat közmunkásokkal művelteti meg. A természetett növényeket, pedig a közkonyha számára ajánlja fel. Ez mindenképp követendő példa lenne a többi település számára is.

Nagyszokolyt érdemes még kiemelni azért is, mert található a településen egy „helyi ezermesternek” nevezett lakos, aki különféle találmányok és gépek kivitelezésével (rázógép és seprűkészítő gép) igyekszik segíteni a település mindennapjain.

Ipari vállalkozások nagyon kevés településen maradtak fenn. Tamásiban van néhány nagyobb ipari vállalkozás (pl. Philips). Simontornyán a nagy hagyományokkal rendelkező börgyártást a jövőben vissza szeretnék hozni. Diósberényben emelték még ki, hogy zömmel ipari vállalkozások találhatóak a településen.

Iregszemcse esetében kiváló lehetőséget nyújt a Kaposvári Egyetem által kihe-lyezett Takarmánykutató Intézet. Felismerték azt, hogy a téli mezőgazdasági szempontból holt szezont ki lehet úgy használni, hogy a helyieknek és környékbelieknek mezőgazdasági képzéseket nyújtanak.

4.3. CSR tevékenységek feltárása

A CSR tevékenység a szervezetek társadalmi felelősség vállalását jelenti. Az Európai Bizottság Zöld Könyve által elfogadott definíció szerint: „a CSR egy olyan megközelítés, amely szerint a vállalatok önkéntes alapon környezeti és társadalmi szempontokat építenek be üzleti tevékenységükbe és az érdekelt felekkel való kapcsolatukba” (European Commission 2001). Érdemes itt megemlíteni Nemes Hajnal gondolatait, aki a kutatótáborok során a CSR tevékenységeket átfogó módon vizsgálta, mivel a TDK dolgozatát is ebből a témából írta. A dolgozatában megállapította: „a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának kiszélesítése, népszerűsítése előbbre viheti a társadalmat, javíthat az emberek és a vállalatok kapcsolatán, életségzsemléletén, morálján. A CSR terjedésével a gyermekek úgy nőhetnek fel, hogy a következő generációk számára már magától értetődő lesz a másokon való segítség, az adományozás, a társadalmat érintő alapvető problémák megoldásában vagy mérséklésében való közreműködés.” (NEMES, 2012). Ez a felelősség vállalás általában a helyi közösségek valamilyen formában történő támogatásán alapul (pl. játszóterek építése, házak felújítása, rendezvények támogatása). Egy település minél kisebb, annál nagyobb szüksége van a különféle támogatásokra. A leghátrányosabb helyzetben lévő települések legnagyobb része esetében az önkormányzat nem tud külön támogatási forrásokat előteremteni. Ebben az esetben a leghatékonyabb megoldás, ha helyi kezdeményezők, vállalkozások saját maguk támogatják a közösséget. Ezeknek a kezdeményezéseknek a mintapéldáit kerestük a megkérdezések során.

A kutatások során kiderült, hogy a Tamási kistérség településein kevés olyan hely van, ahol CSR tevékenységet említettek. A CSR tevékenységeket alapesetben a nagyvállalatok jótékony cselekedeteiként szokták említeni. Ez ellentmond annak, amit tapasztaltunk a kutatótáborok során. Két kivételt így is megemlíthetünk. A Pannon GSM Távközlési Zrt. (jelenleg: Telenor) Magyarkeszin, Nagyszékelyben, Ozorán és Kisszékelyben végzett önkéntes akciókat. Ezek során a helyi játszótereket, parkokat,

óvodákat és iskolákat szépítettek illetve újítottak meg. Tamásiban az Aranyerdő Társult Óvoda és Bölcsődében a Philips cég helyi telephelye végzett CSR tevékenységet. Az óvoda egyik épületének fénycsőeit cserélték ki. A kezdeményezés ötlete, egy a cégnél dolgozó apuka javaslatára született meg (Nemes 2012).

A legtöbb esetben helyi vállalkozók és civilszervezetek jótékony cselekedetei által valósultak meg CSR tevékenységek. A településeken megrendezendő különféle események támogatása a legáltalánosabb CSR tevékenység. Páriban a gyereknap helyi vállalkozók segítségével valósult meg. Pincehelyen egy helyi vállalkozó saját költségén felújította a háza előtt lévő dűledező kis kápolnát. Egy, azóta már elhunyt helyi fafaragó készített a gyerekeknek játékokat a játszótérre.

4.4. Civilek, közösségi élet

A leghátrányosabb helyzetű településeken különös jelentősége van a helyi közösségeknek és a civilek kezdeményezéseinek. Az interjúk során a célunk az volt, hogy feltárjuk a települések közösségi életének legfőbb jellemzőit. Vizsgáltuk azt, hogy a különféle helyi egyesületek milyen hatással vannak a civilek életére. Kerestük a lehetőségeit, módszereit annak, hogy közösségi kezdeményezések milyen módon tudják ellensúlyozni a hátrányos életkörülményeket.

A térség településeinek közösségi életét különböző nézőpontokból lehet bemutatni. Sok múlik azon, hogy zsáktelepülésről (pl. Szárazd) vagy éppen más településekkel közvetlen összeköttetésben és szomszédságban elhelyezkedő településről (pl. Kisszékely, Nagyszékely, Tolnanémedi) van szó. Zsáktelepülések esetén az összetartás általában szorosabb a helyi lakosságot illetően. Idegeneket nehezebben fogadnak be. Problémák itt általában a passzív fiatalsággal adódhatnak. Sűrűbben elhelyezkedő települések esetén elmondták, hogy a közösségi életet olyan rendezvényekkel próbálják feldobni, ahova a szomszédos település képviselőit is szívesen meghívják.

Érdekesség, hogy a roma kisebbség integrálódásával a lehető legkevesebb esetben volt probléma. Így ők egyáltalán nem rontják a települések közösségi életét, sőt sok esetben az ő kezdeményezésükre rendeznek eseményeket.

Irgszemcsén elhangzott egy olyan gondolat, hogy: „Ahol kultúra van, ott a gazdaság is virágozni fog”. Sokat sejtető mondat ez, ami kifejezi, hogy megfelelő közösségi étellel és ahhoz tartozó kulturális eseményekkel a lakosságnak nagyobb hajlandósága lesz a gazdaságban való tevékenykedéshez és a munkához is.

Ahhoz, hogy az egyes településeken megfelelő módon szerveződhessen a civil élet, nagyon fontos, hogy egy erre alkalmas személy álljon az egész mögé. Diósberényben emelték ki leginkább, hogy milyen fontos szerep hárul egy olyan emberre, aki igazán meg tudja mozgatni a helyieket. Az ő segítségével például a helyi fiatalok közül néhányan csereüdültetés keretein belül külföldre is eljutottak.

Sok településen elmondták, hogy a civil élet mozgatórugójának a helyi fiataloknak kellene lennie. Számos példa alátámasztja azt, hogy a fiatalok közösségbe szerveződnek. Ilyen az irgyszemcsei FIKSZ is.

Politikai ellentéteknek köszönhetően is alakulhatnak ki egyes településeken érdekellentétek a helyi lakosságon belül. Erre a legjobb példa Tolnanémedi, ahol a 2010-es választásokkor rekordszámmal beillő 9 polgármester jelölt volt. Később a vesztes fél képviselői (kb. 20–30 fős csoport) megpróbálták a falu lakosságát egymás ellen uszítani.

Látszik az, hogy rengeteg tényező határozza meg azt, hogy egy-egy település esetén milyen közösségi és civil élet alakul ki.

4.5. Nemzetiségek, kisebbségek, egyéb szociális témakörök

Napjainkban a kisebbségek integrálódása a helyi közösségekbe az egyik legszükségesebb, mégis sok esetben legproblémásabb kérdéseket veti fel. Negatív oldalról nézve, ha az integrálódásuk nem megfelelően valósul meg, akkor ez széthúzással és közösség romboló hatással lehet a helyi lakosokra. Pozitív oldalát tekintve viszont a helyi közösségekbe való megfelelő beépítésük a település előrelépésének egyik legfontosabb zálogát képezi.

Kutatásaink során megállapítottuk azt, hogy a vizsgált térségre az Értényen halott gondolatok illenek a legjobban: „Cigány és magyar együtt tud működni!”. Ez az idézet tökéletesen tükrözi a térség *roma kisebbséggel* kapcsolatos helyzetét. A legtöbb település esetében az integrálódásuk jól megoldott. Ezt néhány helyen úgy tudták elérni (pl. Nagyszokoly és Tolnanémedi), hogy a roma lakosokat nem egy utcába költöztették. Így el tudták kerülni a gettósodás létrejöttét. Pozitív példa Értény és Ozora esete, ahol a roma lakosság aránya a térség tekintetében is különösen magas. A közbiztonság viszont mind két településen kifejezetten jó. A romák általában önkormányzat vagy más civil szervezetek által próbálnak a helyiekkel kapcsolatot kialakítani. Negatív példa általában akkor lehet, ha nem rég beköltözött roma családokról van szó, nekik még kell egy kis idő, hogy a beilleszkedésük az adott településre megoldott legyen.

Egyéb nemzetiségek is jelen vannak a térségben. A kistérség számos települése az 1956-os kitelepítések előtt jórészt sváb lakta volt, mint már említettük. A svábok egyes településeken még ma is nagy számban megtalálhatóak. Többségük már nagyon idős, de vannak visszatelepültek, és olyanok, akik csak nyaralni járnak a térségbe. Erre jó példa Kiszszékely. Néhány településen (pl. Tolnanémedi) a külföldiekkel szemben alakult ki kisebb ellenszenv, mivel főleg a nyaraló külföldiek sokszor nincsenek tekintettel a települések lakosságára.

Sajnálatos módon általános tendencia az, hogy a térség településein a kisebbségek nagyon ritka esetben őrzik csak a hagyományaikat. Ez az utókor számára értékvesztést jelenthet, mivel nincs kitől tanulniuk a hagyományaikról, így nem lesznek tisztában az elődeik szokásaival. Kivételt képez Pári, ahol a német kisebbségek egy hagyományőrző kiállítását állítottak fel, vagy másik példa Nagyszokoly, ahol egy helyi roma lakos kezdeményezésére cigány táncokat tanítanak a helyieknek.

4.6. Jövőkép (helyi termékek, turizmus)

A rurális turizmusról – főleg LHH térségek esetében – elmondható, hogy a legtöbb esetben csak kiegészítő jövedelemforrásként jelenik meg. Megélhetést csak keveseknek képes biztosítani. Kitorési lehetőséget vagy válságkezelő megoldást csak néhány kistérségnek tud nyújtani. A vidéki turizmus potenciális veszélyeket is rejt magában, mivel megbonthatja a vidéki élet egyensúlyát, azt a harmóniát, ami a vendégeket odavonzotta (Kóródi és Dudás 2005).

A megkérdezetteket arra kértük, hogy a következő néhány évre vonatkozó jövőképüket az alapján alkossák meg, hogy milyen szerepet szánnak majd a különféle helyi termékeknek és milyen kiugrási lehetőséget vélnek felfedezni a turizmus kiaknázásában. Ezen kívül azt is vizsgáltuk, hogy milyen általános szemléletet képviselnek a jövő tekintetében.

A kutatás során meglátogatott települések döntő többségében azt mondták, hogy látnak lehetőséget a falusi turizmus fejlesztésében. Sok esetben viszont azt vették észre, hogy a szavakat nem követik nem hogy valódi tettek, de valós elképzelések

sem. Legtöbb településen a turizmus kialakításának megfelelő infrastrukturális háttér sem adott. Nincs olyan szálláshely, ahol a turisták megszállhatnak. Néhány esetben olyat is tapasztaltunk, hogy a már megépült tájházak üresen állnak, lakattal az ajtajukon. A falusi turizmus kialakításában ténylegesen van potenciál a térséget illetően, mivel nagyon szép természeti táj veszi körül az egyes településeket. Számos településen említhetnénk potenciális helyi termékeket is, amelyekre a helyi turizmust tökéletesen rá lehetne építeni. Ilyen eset pl. a lilahagyma lekvár Szarazdon, Ozorán és Simon-tornyan a középkori várak, Dúzson a helyben termelt bor, Páriban a mesefigura gyártó vállalkozás és a Pári-golf. Ezek mind-mind olyan termékek vagy szolgáltatások, attrakciók, amelyek különlegesnek számítanak és kicsit nagyobb hírveréssel akár turisták tömegeit is megmozgathatják.

Sok település esetében felmerült a helyi piac létrehozása is. Ehhez legelőször helyben termelt termékekre lenne szükség. Ezt legjobban a konyhakertek megművelésével lehetne elérni és az ott keletkezett felesleget kivinni a helyi piacra. Sajnálatos módon ez utóbbi tényező is komoly problémákat vet fel. Ráadásul az is a helyi piacok kialakítása mellett szól, hogy sok település esetében megvan az infrastrukturális háttérre azok megrendezésére (pl. régi iskolaépületek, amelyek legtöbb helyen nem sokkal a bezárást megelőzően lettek felújítva). Helyi piacok szervezését mikrotérségi szinten lehetne a leghatékonyabban megoldani, így több szomszédos település is beadhatná feleslegessé vált terményét vagy különleges cikkeit.

A természeti táj szépségét kihasználva több település esetében is felmerült tanösvény kialakításának a szándéka (pl. Kisszékely, Mucsi, Tolnanémedi). Mucsi esetében ennek egyedüli gátja az, hogy a környezetben az ottani vadásztársaság már működtet erdei iskolát és hozzá tartozó tanösvényt.

4.7. Egyetemi segítségnyújtás (igénye, lehetősége és különféle potenciális képzések indítása)

A szakképzések illetve szakképesítések hiánya az egyik legnagyobb akadálya a mai vidéki területek gazdaság-élénkítésének. Megoldásként szolgálhat erre a problémára, hogy megfelelő struktúrájú képzési programok kialakításával akár rövidtávon is megfordíthatóvá válna – a leghátrányosabb helyzetű térségekre főleg jellemző – képzett munkaerő elvándorlásának folyamata. A helyi igények feltárása után, ezek figyelembe vételével kialakíthatók olyan képzések, amelyek végeztével akár munkahelyet is kínálhatnak a résztvevő helyiek számára (Agrár Európa 2009b).

Napjainkban egy leghátrányosabb helyzetben lévő térség számára minden létező fejlesztési és támogatási lehetőséget ki kell használnia ahhoz, hogy biztosítani tudja a jövőjét. Egy ilyen lehetőségnek számít az, ha egy település és egy felsőoktatási intézmény együttműködik. Az interjúk során az érintetteket arról is kérdeztük, hogy véleményük szerint milyen képzésekkel segíthetne a Kaposvári Egyetem a településükön.

A felmérésbe bevont településeken folytatott interjúk során vizsgáltuk, hogy milyen képzésekre, tréningekre lenne igény az adott térségben és miért. Megállapítható, hogy a felnőttképzések közül csak az egyes ágazatokhoz kötődő szakmai továbbképzések, és tájékoztató jellegű rendezvények találhatóak a településeken.

Jelentős mértékű képzési igény a településeken valójában nem merült fel. Az okok között megtalálható, hogy a megkérdezettek szerint, ha volt is képzés (akár ingyenes, akár fizetős) a településen vagy a térségben, akkor azon nem vagy csak kis létszámmal vettek részt az emberek. Többen úgy vélték, hogy a képzéseknek addig nincsen jelentős értéke és haszna, amíg nincsenek új munkahelyek az adott térségben.

Néhány településen elhangzott, hogy a lakosság egy része saját háztartását sem képes megfelelően vezetni, mivel egyes ismeretek és képességek, készségek hiányoznak náluk. Keszőhidegkúton gazdasszonyképzés szervezését tartanák fontosnak a nők számára, míg Belecskán életmódváltással, valamint személyiség- és közösségfejlesztéssel kapcsolatos tréningeket vennének igénybe.

Megítélésünk szerint – nemcsak Belecskán – ajánlott lenne a térség szereplői részére közösségfejlesztő tréningeket, illetve képzéseket tartani. Ezt azzal is indokolnánk, hogy több településen is jelezték, hogy egyes területeken szívesen együttműködnének másokkal, viszont ehhez várnának valahonnan segítséget. Egy közösségfejlesztő tréning jó lehetőséget kínálhat a potenciális felek egymásra találásához, valamint a szükséges együttműködések elindításához és akár sikeréhez is.

Amennyiben a térség egyes településein képzések indulnának, megállapítható, hogy a képzésekhez szükséges hely biztosítása több településen is adott, pl. művelődési házak, meglévő és volt iskolaépületek, stb.

Mucsi tekintetében a nemrég alakult helyi közösségfejlesztő alapítvány különféle pályázatok elnyerésében látja a jövőt. Elmondták, hogy ezeknek a pályázatoknak a figyelése és megírása sok esetben komoly problémát jelent nekik. Így projektmenedzsment és pályázati írás tekintetében a Kaposvári Egyetem hatékony segítséget tudna nyújtani. Esettanulmányok formájában akár az egyetemi képzések során is felhasználható lehetne a Mucsi számára oly fontos pályázatok megírása, vagy azok menedzselése. Tolnanémedi esetében a gyógypedagógusok számára lenne kiváló gyakorlati hely a helyi óvoda, ahol sok olyan gyerek található, akik különleges bánásmódot igényelnek és a helyi óvónők sokszor nem tudnak velük rendszeresen foglalkozni, mert egyszerűen nincs idejük rá és túl kevesen vannak.

5. Következtetések és javaslatok

„A Kaposvári Egyetem Pedagógiai és Gazdaságtudományi Karának programja a Tamási kistérségben a társadalmi hálózatok megerősítése érdekében” tárgyú partnerségi program célja a régió felsőfokú oktatási és kutatási kapacitásainak bevonása a Tamási kistérség értékeinek, hasznosítható belső erőforrásainak feltárásába és azok hasznosítási folyamatába volt.

A kutatás során számos hasznos és pozitív tapasztalatot gyűjtöttünk össze, mindeközben a kutatótáborokban eltöltött idő közelebb hozott minket és a hallgatókat a magyar valósághoz.

Kutatásunk során megállapítottuk, hogy a vizsgált térségben élőkre jellemző, hogy általában kedvesek, nyíltak, de mégis zárt közösségeket alkotnak. A lakosság átlagéletkora magas, elöregedő települések a jellemzőek, ahonnan a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező lakosok elvándorolnak – munkahelyek hiányában – a nagyobb városokba.

Megállapítottuk, hogy számos rejtett, nem tudatosított érték (hard és soft egyaránt) található a vizsgált falvakban és városokban. Ha megfelelően gazdálkodunk ezekkel az erőforrásokkal, értékekkel, számos fejlesztési programnak nyújthatunk egyrészt támpontokat, amelyek az infrastrukturális hátteret biztosítják, továbbá embereket tudunk rendelni ezen programokhoz, ami pedig azok sikerességét irányozzák elő.

Minden településen fontos jelentősége van a helyi közösségnek és a civil kezdeményezéseknek. A közösség formálásához, szervezéshez számos esetben azonban éppen a megfelelő ember hiányzik a településeken. Több településen elhangzott,

hogy a jövőben még több fiatal kell bevonni a közösségformálásba, valamint a hagyományörzésbe.

A településeken készített interjúk által sok helyen tapasztaltuk, hogy pénz- és humán erőforrás hiánnyal küzdenek a települések. Emellett magas a munkanélküliség, így a szegénység is elég jellemző ezeken a területeken. Meglepően tapasztaltuk, hogy mindezek ellenére a lakosság nem hajlandó művelni a konyhakerteket, illetve alig foglalkoznak háztáji gazdálkodással, pedig egy-egy család élelmiszer szükségletének nagy részét fedezni lehetni. Mivel ezeken a településeken problémaként említették a megkérdezettek azt, hogy nemcsak a lakosság hozzáállásával van a gond a háztáji gazdálkodás esetén, hanem azzal is, hogy nincs meg a megfelelő szakértelem, szaktudás, így nem mernek gazdálkodni. Ezért is lenne javasolt a lakosság körében bizonyos mezőgazdasági ismeretek ingyenes átadása, képzések szervezése, folyamatos tanácsadás biztosítása a térségben akár egyetemi szakemberek közreműködésével is.

A térség nagyon gazdag a természeti értékekben (pl.: vad, erdők, tavak, termálvíz, stb.), melyek jó alapot biztosíthatnak a turizmus célú fejlesztésekhez, erdei táborokhoz. Emellett számos település büszkélkedhet egyedi termékekkel (élelmiszerek, kézműves termékek), amelyeket helyi piacokon turistacsalogatóként is kínálni kellene.

Kutatásunk ideje alatt sok jó, követendő példát, gyakorlatot láttunk, tapasztaltunk a térség szereplőitől, ezeket a kistérségen belül át kell adni egymásnak a jövőben. Az információ, valamint a jó gyakorlat egymás közötti megosztása, átadása, transzferálása a többiek felé segítheti az egész térség fejlődését, a segítő szándékú információ szabadon áramlását tehát biztosítani kell. A térségben az együttműködési hajlandóság csírái fellelhetők, egyes fejlesztések terén érdemes lenne mikrotérségekben gondolkodni, a mikro térségi összefogást szorgalmazni.

6. Összefoglalás

A 2011 tavaszán az NFÜ és a Kaposvári Egyetem között a Felsőoktatási-kistérségi partnerségi program keretén belül létrejött a „*A Kaposvári Egyetem Pedagógiai és Gazdaságtudományi Karának programja a Tamási kistérségben a társadalmi hálózatok megerősítése érdekében*” tárgyú kutatási szerződés. A kutatás két szemesztert ölelt fel. Ezen időszak alatt 3 alkalommal szerveztünk az egyetem hallgatói számára terepgyakorlatot, ún. kutatótábort, melyek során végiglátogattuk a tamási kistérség összes települését.

A kutatótáborok alkalmával az egyik, talán legfontosabbnak ítélt tevékenységünk az értékleltár feltárása volt. A hangsúlyt az emberi értékek kapták, ami, mint minden esetben kiderült a legfontosabb szerepet játszotta a települések fejlődésében.

A felmérések egyik nagy eredményének tartjuk még, hogy a szokásos „hard” (pl.: helyi nevezetességek, turisztikai attrakciók, látnivalók, stb.) erőforrásokon túl nagyon jelentős számú „soft” elemek (pl.: közösségfejlesztő egyének, kapcsolati háló, meglévő együttműködések és együttműködési potenciálok, stb.) is felszínre, így tudatosításra kerültek, nemcsak a hallgatók körében, hanem a helyi stakeholderek fejében is.

A kutatások során sikerült egy „röntgenképet” kapnunk a kistérségről, amely „felvételen” jól látszanak a terület „beteg”, problémás részei. Úgy véljük, hogy a Tamási kistérségben feltárt problémákat lehet kezelni, megoldani, javítani, melyhez megfelelően – anyagilag és szakmailag is – támogatott, alulról jövő kezdeményezé-

sek, valamint egyes települések esetén a helyi vezetők és a lakosság körében egyfajta szemléletváltás lenne a legmegfelelőbb, leghatékonyabb megoldás.

7. Felhasznált irodalom

- 311/2007 (XI.17.) Korm. rend. a kedvezményezett térségek besorolásáról
- Agrár Európa: A szakképzés jelentősége és vidékfejlesztési aspektusa, kifejezetten a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben elérhető programok tekintetében III. *Agrár Európa* 13 (szept. 1.) 2009a. 19–20. o.
- Agrár Európa: A szakképzés jelentősége és vidékfejlesztési aspektusa, kifejezetten a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben elérhető programok tekintetében II. *Agrár Európa* 13 (aug. 2.) 2009b. 20–22. o.
- Brodorits Z., Nagy A.: A fejlesztéspolitika érvényesülése a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség mintaértékelése alapján. *Falu város régió* (1) 2010. 78–81. o.
- Czuppon V.: Adalékok a Tamási kistérség fejlettségi vizsgálatához. In: Területi statisztika. 45 (6) 2005. 574–591. o.
- European Commission: Promoting a European framework for corporate social responsibility – Green Paper Office for Official Publications of the European Communities. COM (2001) 1–366. p.
- Gordon, W., Langmaid, R.: Kvalitatív piackutatás. HVG Kiadó Rt., Budapest. 1997. 1–301. o.
- Hajdu I.-né (szerk.): Borpiac. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2005. 1-208. o.
- Hajdu I.-né, Lakner Z.: Az élelmiszeripar gazdaságtana. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 1999. 292–390. o.
- Herczeg B., Németh N.: A leghátrányosabb helyzetű kistérségek és a felsőoktatás együttműködési programja. *Falu város régió* (2–3) 2010. 58–61. o.
- Hoffmann M., Kozák Á., Veres Z.: *Piackutatás*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 2001
- <http://www.tamasiportal.hu/index.php?mid=12> (letöltés ideje: 2012. április 15.)
- http://www.tolnamegye.hu/terfej/TMTRF_09_6.1_20110520.pdf (letöltés ideje: 2012. április 15.)
- http://www.nfu.hu/kiteljesedo_fejlesztési_programok_a_leghatranynosabb_helyzetu_ki_stersegekben_hir (letöltés ideje: 2012. április 23.)
- Jobber, D. (1998): Európai marketing. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- Kóródi M., Dudás P.: A gazdaság és a turizmus kapcsolata a rurális kistérségekben. *Területi statisztika*. 45 (5) 2005. 462–476. o.
- Kovács K.: A leghátrányosabb helyzetű térségek, települések helyzete és fejlesztési lehetőségei. *A falu* 22 (2) 2007. 67–79. o.
- Kullmann Á.: A leghátrányosabb helyzetű kistérségek programjainak dilemmái. *Falu város régió*. (3) 2008. 69–73. o.
- Malhotra, N. K.: *Marketingkutató*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest. 2002. 1–800. o.
- Nemes H.: A CSR tevékenységek közösségekre gyakorolt hatása a Tamási kistérségben. TDK dolgozat, Kaposvári Egyetem, Pedagógiai Kar, Kaposvár, 2012
- Nemzeti Fejlesztési Ügynökség, LHH programiroda: Módszertani útmutató a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség projekt-csomagjának összeállításához, 2008. szeptember 5. <http://www.nfu.hu> (letöltés ideje: 2011. október 22.)

- Tóth F.- Sáreczné H. A.: Tolna megye komplex fejlesztési programjának felülvizsgálata 2009-2011. (2003. évi felülvizsgálat aktualizálása). Tolna megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány. 2011.
- Tóth F., Sáreczné Huth A.: Tamási kistérség. In: Tolna megye komplex fejlesztési programjának felülvizsgálata 2009-2011. (2003. évi felülvizsgálat aktualizálása). Tolna megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány. 136–147. o.
- Varga Zs.: A Tamási kistérség. *Falu város régió* (7) 2001. 47–50. o.